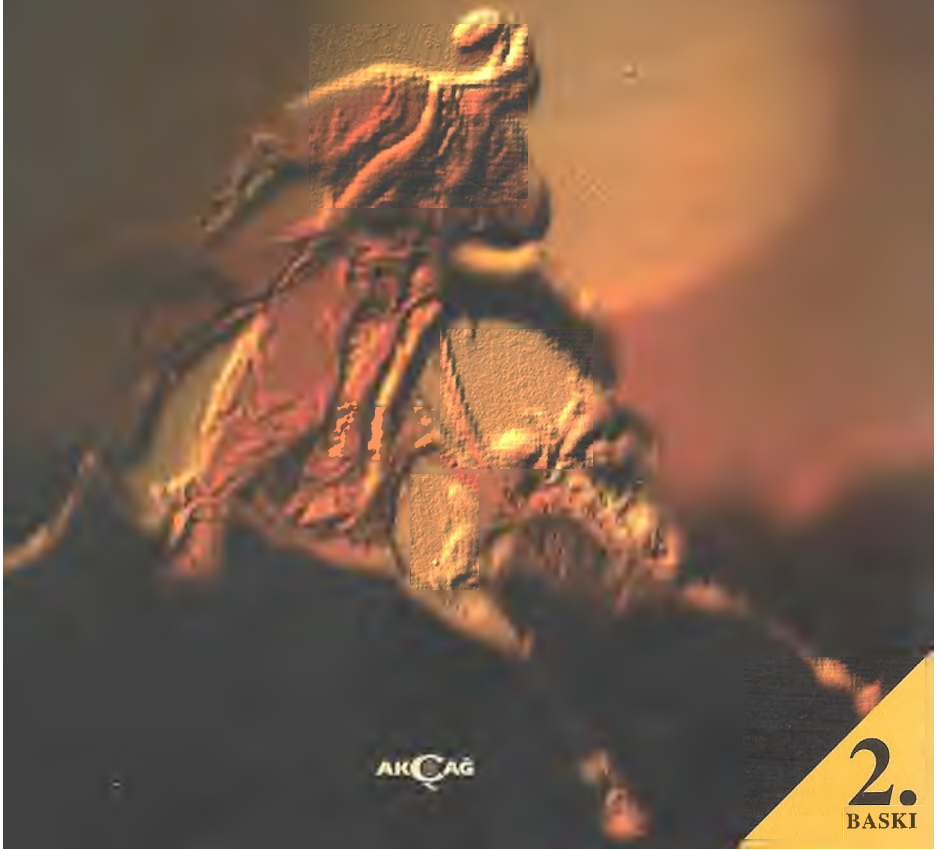

Kaygusuz Abdal

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

AKÇAĞ

2.
BASKI

Kültür Bakanlığı, büyük Atatürk'mzn doğumunun 100'nc yıldönümü münâsebetiyle ülkemizde yayınlanmış ve bir evvelki nesiller tarafından sevgi ve merak ile okunarak tketilmış olan çok değerli eserler yanında, yayın hayatımıza ilk defa katılan eserleri Türk milletiyle onun yetişen evlatlarına sunmak istemektedir. Elinizde tuttuğunuz bu kitap onlardan biridir.

Değerli bir yazarımızın anlattığı gibi Atatürk kendisine yaklaşıldıkça gözlerde büyüyen bir zirve gibidir. Bu kitap ve bu seride çıkan kitaplar o zirveye yaklaşmak isteyenlere birer basamak olacak ve okuyucu, Türk Vatanını kurtarmış olan bu büyük insana bu basamakları çıkarak hayranlık ve sevgiyle kavuşmanın mutluluğunu duyacaktır.

Cihad BABAN
Kültür Bakanı

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
SÖZBAŞI	XIII
G İ R İ Ş	1
A) XIII - XV. YÜZYILLARDA ANADOLU'NUN SİYÂSÎ, İÇTİMÂÎ ve KÜLTÜREL DURUMU- NA UMÛMÎ BİR BAKIŞ	1
a) Siyâsî durum	3
b) İçtimâî durum	10
1. Göçebeler	10
2. Köylüler	12
3. Şehir hayatı	13
c) Kültür durumu	17
B) KAYGUSUZ ABDAL'IN YAŞADIĞI DEVİRDE TEKE İLİ	21

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

	Sayfa
KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI	27
A) KAYGUSUZ ABDAL'IN MENKABEVÎ HAYATI (MENÂKIBNÂME'YE GÖRE)	29
1. Âilesi, Çocukluğu, Tahsili ve Yetişmesi	29
2. Abdal Mûsâ'ya İntisâbı	30
3. Mahlâs Alışı	41
4. Şeyhinden İcâzetnâme Alması	42
5. Mısır'a Gidişi	44
6. Hacca Gidişi	54
7. Dönüşü	55
B) KAYGUSUZ ABDAL'IN HAKÎKÎ HAYATI	57
1. Doğum Târihi ve Yaşadığı Devir	57
2. Âilesi	70
3. Adı ve Mahlâsı	75
4. Seyahatleri	78
5. Ölümü ve Mezarı	84
6. Netice	87

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

Sayfa

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNİN TAVSİFLERİ VE HÜLÂSALARI

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNİN TAVSİFLERİ VE HÜLÂSALARI	89
I. NÜSHA TAVSİFLERİ	92
A) İstinsah Tarihi Belli Olan Nüshalar	92
B) İstinsah Tarihi Belli Olmayan nüshalar ...	98
II. ESERLERİN HÜLÂSALARI	104
a) Manzum Eserleri	104
1. <i>Divan</i>	104
2. <i>Gülistan</i>	106
3. <i>Mesnevîler</i>	109
aa) <i>Birinci Mesnevî</i>	109
bb) <i>İkinci Mesnevî</i>	114
cc) <i>Üçüncü Mesnevî</i>	118
4. <i>Gevhernâme</i>	119
5. <i>Minbernâme</i>	120
b) Mensur Eserleri	121
1. <i>Budalanâme</i>	121
2. <i>Kitâb-ı Miglâte</i>	129
3. <i>Vücûdnâme</i>	137
c) Manzum + Mensur (Karışık) Eserleri	141
1. <i>Dilgüşâ</i>	141
2. <i>Saraynâme</i>	147

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

Sayfa

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNİN ŞEKİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ

.....	152
I. VEZİN	152
a) Aruz	153
b) Hece	159
II. KAFİYE	165
III. NAZIM ŞEKİLLERİ	169
a) Dîvan Edebiyatına Âit Nazım Şekilleri	169
1. <i>Gazel</i>	169
2. <i>Mesnevî</i>	170
3. <i>Kaside</i>	170
4. <i>Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend</i>	170
5. <i>Müstezâd</i>	171
b) Halk Edebiyatına Âit Nazım Şekilleri	172
1. <i>Îlâhî</i>	175
2. <i>Şathiye</i>	176
3. <i>Nutuk</i>	178
IV. DİL VE ÜSLÛP	180
a) Gramer Şekilleri ve Kelime Hazinesi	180
1. <i>Gramer Şekilleri</i>	180
2. <i>Kaygusuz'un Kelime Hazinesine Umûmî Bir Bakış</i>	181
3. <i>Bugüne Göre Arkaik Kelimeler</i>	182
b) Anlatım Şekilleri	185
1. <i>Nasihat ve Hitap Yoluyla Anlatma</i>	186
2. <i>Doğrudan Doğruya Anlatma (Exposition)</i>	189
3. <i>Tahkiye</i>	191

	Sayfa
4. Mükâleme ve Sual Yoluyla Anlatma ...	193
5. Tasvir	196
6. Delil ve İsbat Yoluyla Anlatma	197
c) Diğer Üslûp Husûsiyetleri	198
1. Tekrir	198
2. Secî	201
3. Mecaz	201
4. Atasözleri ve Deyimler	208
5. Halk Söyleyişleri	212

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNDE

DİN VE TASAVVUF

.....	216
I. DİN	216
a) İtikat	216
1. Allah	216
2. Melekler ve Şeytan	220
3. Kitaplar	224
4. Peygamberler	225
5. Âhiret	230
6. Kazâ ve Kader - Hayır ve Şer	236
b) İbâdet	239
1. Kelime-i Şehâdet	240
2. Namaz	242
3. Oruç, Zekât, Hac	245
c) Ahlâk	246
1. Kibir ve Riyâ-Tevâzu ve Saflık (Riyâsızlık)	247
2. Hased ve Kin	250
3. Cimrilik	250
4. Edeb	252

	Sayfa
ç) Diğer Dinî Unsurlar	254
1. Âyetler	254
2. Hadisler	258
II. TASAVVUF	261
a) Vahdet-i Vücûd	261
1. Ezelde Vahdet-i Vücûd	261
2. Halde Vahdet-i Vücûd	265
aa) Gayr-ı Hak	267
bb) Ene'l-Hakk	269
cc) Kendini bilmek	271
çç) Tecellî	274
dd) Vahdet - Kesret	276
ee) Tevhîd	276
ff) Nişan - Bînişan	277
gg) Ten - Cism - Vücûd - Cân	277
hh) Gönül - Sır - Pinhân	278
3. Ebedde Vahdet-i Vücûd	281
b) Elest Meclisi	283
1. Adem domu	283
2. Vatan-ı aslî - Fûrkat (Hicran) - Vuslat ...	284
c) Allah'ın Didârını Görme (rü'yetullah)	285
ç) Teferrüç	286
d) Merâtib-i erbaa	287
e) Evliyâ	290
NETİCE	296
BİBLİYOGRAFYA	306
A) Kaygusuz Abdal'ın Eserleri	311
B) Umûmî Bibliyografya	317
İNDEKS	317
Yanlış - Doğru Cetveli	343

Rahmetli Babam Ali GÜZEL'in

Aziz Ruhuna...

K I S A L T M A L A R

AG	: Abdurrahman Güzel (nüshâsı).
A. g. e.	: Adı geçen eser
A. g. m.	: Adı geçen makale
A. Ü.	: Atatürk Üniversitesi
b.	: bin (oğul)
baş	: başlar
Bd.	: Band (Cilt)
Bl.	: Bölüm
C.	: Cilt
c.	: Cilt nev'i
Derg.	: Dergi
DTCF.	: Dil - Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Edebiyat
Fak.	: Fakülte
Gnl.	: Genel
GOD	Geschichte der osmanischen Dichtkunst, bis auf unsere Zeit.
K.	: Kitaplığı
kt.	: Kâğıt
ktp.	: Kütüphâne
Mar.	: Marburg Nüshası
Ms.	: Yazma
Müz.	: Müze
nu.	: numara
ölç.	: ölçüsü
st.	: satır
s. (sh.)	: Sahife
TŞA	: Tekke Şiiri Antolojisi
TK	: Türk Kültürü
v. (Var).	: Varak
yz.	: Yazı.

S Ö Z B A Ş I

Çalışmamızın konusu **Kaygusuz Abdal'ın Hayatı ve Eserleri**'dir. Bilindiği gibi Kaygusuz Abdal, **Tekke Edebiyatı**'nın en mühim temsilcilerinden biridir. Bu edebiyâta âit ferdî mahsüller, **Türk Halk Edebiyatı**'nın konusu içine girmektedir.

Kaygusuz Abdal'ın Hayatı ve Eserleri ile Edebiyat Tarihimizdeki yeri ve günümüze kadar devam edegelen şöhreti nisbetinde ciddî ve derinlemesine bir araştırma yapılmamıştır. Edebiyat Tarihlerinde ve Antolojilerde onun bütün eserleri göz önünde tutulmadan bâzı muayyen şiirleri verilmiş, san'atı hakkında da birbirinin tekrarı olan birkaç cümlelik bilgi ile yetinilmiştir. Bu sebeple biz, Onun bugüne kadar tanınagelen şahsiyetinin farklılığını ve bütünüyle eserlerini tanıtmaya çalıştık.

Fuad Köprülü, **Mısır'da Bektâşilik** ve **Abdâl Mûsâ** adlı makalelerinde, Kaygusuz etrafındaki menkabeleri târihî tenkit süzgecinden geçirmekte ve **Kaygusuz Abdal** ile **Abdal Mûsâ** arasındaki münâsebeti incelemektedir.

Rıza Nur, **Kaygusuz Abdal** adlı makalesinde esas itibariyle **Mısır'da** bulduğu bir menâkıbnâme nüshasını bize tanıtmakta, bu arada Kaygusuz'un hayatı üzerinde durmaktadır.

Muhtar Yahya Dağlı, **Kaygusuz Abdal** adlı eserinde, Kaygusuz'un şiirlerindeki Rûmeli'ye âit bâzı yer adlarıyla şahıs adlarından hareketle onun hayatını aydınlatmağa

çalışmakta, fakat bizce yanlış sonuçlara ulaşmaktadır. **Dağlı**'nın eserinde yer alan **Kaygusuz**'a âit şiirler ise onun bâzı mühim yazmaları elden geçirdiğini göstermektedir.

Abdûlbâki Gölpmarlı'nın bu konudaki neşriyatında verdiği bilgiler ise hem çok cüz'î, hem de bâzan birbirleriyle mütenâkızdır.

Araştırmamızın bilhassa «**Kaygusuz'un Hayatı**» bölümünde bu eserler ve diğerleri etrafınca ele alınarak görüşlerimiz belirtilmiştir.

Biz bu çalışmamızda **Kaygusuz**'un bütün eserlerini inceledik. Onun bugüne kadar bilinen eserlerinin yanında, daha başka eserlerinin de olduğunu tesbit ederek, bunları da incelememizde değerlendirdik. Bu eserimizde, bilhassa **Marburg** ve **Ankara Genel Kitaphâğı**'ndaki en eski yazmaları esas aldık. Böyle bir çalışma içinde onun yüzlerce varak dolduran eserlerini metin olarak vermemiz mümkün değildi. Bu bakımdan çalışmamızın ikinci bölümünde eserlerinin hülâsalarını vererek; diğer bölümlerde de misâlleri bol ve uzun tutup, bu boşluğu doldurmağa çalıştık.

Metinleri; matbaalarımızda transkripsiyon işaretlerinin bulunmaması sebebiyle transkripsiyonlayamadık. Fakat mümkün olduğu kadar **Eski Anadolu Türkçesi**'nin dil husûsiyetlerini tebâruz ettirmeye çalıştık. Aldığımız örneklerde bâzı vezin, kelime ve ifâde hatalarının bulunması muhtemeldir. Eserlerin tenkitli metinleri henüz neşredilmediği için bu tür hataları düzeltme cihetine gitmedik. Bu hatalar doğrudan doğruya **Kaygusuz Abdal**'a âit olabileceği gibi, müstensihlere âit de olabilir. Zaten **Kaygusuz Abdal**'ın şiirlerinde bâzı aruz hatalarının bulunması, devri icâbı, tabîî sayılmalıdır. Kanaatimizce bu eserlerin din, dil, kültür ve târih açısından ayrıca incelenip değer-

lendirilmesi gerekir. Bu bakımdan, biz de O'nun bütün eserlerinin tamamını **Kaygusuz Abdal Serisi** adı altında neşre hazırladık. Bu kitap bu serinin ilk mahsûlüdür.

Kaygusuz'un yetiştiği devir ve çevreyi tanımak maksadıyla girişte, hem Anadolu'nun, hem de Antalya'nın ve yöresinin siyâsî, iktisâdî, içtimâî ve kültürel târihleri umûmî olarak ve kısaca verildi.

Birinci Bölüm'de Kaygusuz'un hayatını inceledik. Menkabevî hayatı için, elimizde bulunan menâkıbnâme nüshasını (AG nüshası) ele aldık. Hakiki hayatı bölümünde bugüne kadar yapılmış çalışmaları tenkit süzgecinden geçirerek, Kaygusuz'un yaşadığı devir, adı, âilesi, seyahatleri ve ölümü hakkında bâzı sonuçlara vardık.

İkinci Bölüm'de, kütüphânelerdeki yazmalardan eski olanlarının tam tavsifleri verildi; yakın devre âit olanların sâdece künyeleri verilmekle yetinildi. Ayrıca bu bölümde Kaygusuz'un eserleri geniş olarak hülâsa edildi.

Üçüncü Bölüm'de eserler şekil bakımından incelendi. Vezin, kafiye, nazım şekilleri, anlatım çeşitleri ve dil-üşlûp husûsiyetleri ele alındı.

Son bölümde Kaygusuz'un eserlerindeki dînî ve tasavvufî unsurlar madde madde ele alınarak bol örneklerle gösterildi.

Bibliyografyayı iki kısma ayırdık, Birinci kısımda kütüphânelerdeki yazmalar, alfabe sırasına sokularak listelendi. İkinci kısımda faydalandığımız eserlerle, Kaygusuz hakkındaki umumî bibliyografya verildi.

Doğrudan doğruya **Kaygusuz Abdal**'ın eserlerine dayanan bu çalışmamızla onun hayatı, san'atı ve edebî şahsiyetinin daha çok gün ışığına çıktığına inanıyoruz.

Bu çalışmalarım sırasında yakın ilgi ve teşviklerini gördüğüm hocam Prof. Dr. Şükrü Elçin'e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ahmet B. Ercilasun ile Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu'ya da teşekkür ederim.

Kültür Bakanlığı, Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılı Yayınları Bürosu Başkanı Yavuz Bülent Bâkiler'in eserin basımı için gösterdiği gayrete minnettarım. Eserin basımını en iyi şekilde gerçekleştirmek için çalışan Başbakanlık Basımevi Müdürü İlhan Gülsün ile matbaa personeline de teşekkürlerim sonsuzdur.

Ankara, 2 Nisan 1981

Abdurrahman GÜZEL

Hâcettepe Üniversitesi
Sosyal ve İdarî Bilimler
Fakültesi

Beytepe - ANKARA

G İ R İ Ş

A) XIII-XV. YÜZYILLARDA ANADOLU'NUN SİYÂSÎ, İÇTİMÂÎ VE KÜLTÜREL DURUMUNA UMÛMÎ BİR BAKIŞ

Bugünkü Türkiye'nin Asya kıt'asındaki bütün topraklarına verilen «Anadolu» ismi, Ortaçağdan itibaren, bâzan bir memleket adı, bâzan bir yönetim bölgesi veya bölge adı olarak kullanılmış ve bu memleketin sahası zamanla değişikliklere uğramıştır. Anadolu sözü, Selçuklular devrinde bir yönetim bölümünün adı olmaktan çıkmış ve bundan sonra coğrafî bir kavram olmuştur.

Osmanlıların ilk devrinde eyâlet teşkilâtı düzenlenirken, kısmen X. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu tarafından isimlendirilen «Thema Anatolika»nın yerinde, fakat ondan daha geniş, bir «Anadolu eyâleti» kurulmuş ve bu ad, İmparatorluğun «Rumeli Eyâleti» mukâbili olarak kullanılmıştır¹.

XIII. yüzyılda Anadolu, Selçuklu sultanlarının hâkimiyeti altındadır. Bu asır, Anadolu Selçukluları'nın hem en parlak, hem de yıkılış devirleridir. Sultan Alâeddin, 1220'de bu devleti mânevî ve maddî kudret bakımından en üst seviyeye ulaştırmıştır. Fakat 1232'de Moğollar'ın Anadolu'ya saldırımları ile Selçuklu İmparatorlu-

1) Bak. İA, *Anadolu maddesi*, C. 1, s. 428;

TA, *Anadolu maddesi*, C. 2, s. 404 - 416.

ğu'nun durumu kötüleſir. Bir taraftan Moğol istilâsı, öte taraftan türeyen eşkiyâ ve mezhep - tarikat isyanları hem devleti, hem de halkı dermansız bırakır. Devletin otoritesi sarsılır ve halkla arası açılır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru artık müstâkil beylikler devri başlar ve 1308'de Anadolu Selçuklu Devleti resmen son bulur.

XIV. asırda Osmanlı Devleti'ni yaratan ve onun süratli inkişâfına imkân veren maddî ve mânevî kuvvetlerin menşeyini bulmak, bu siyâsî kuruluşu teşkil eden esas ana unsuru tesbit etmek için önce XIII. yüzyıl Anadolu cemiyyetinin içtimâî şartlarını bilmek lâzımdır. XIII. asırdaki içtimâî, iktisadî, kültürel durum XIV. asırda da devam etmiştir. XIII. asır, Anadolu Târihi'nin siyâsî değişiklikler bakımından en hareketli devridir. Bunun neticesi olarak müteâkip asırlarda, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu esnâsında bir intikal ve teşekkül safhası olarak bu hareketlerin tesirleri görölmüştür. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun siyâsî ve kültürel bakımdan en yüksek devresine varması, dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki enkâzı üstünde İznik ve Trabzon Devletleri'nin kurulması, Moğolların Anadolu'ya fiilen hâkim olarak Selçuklu hâkimiyetinin bir bölge hâline gelmesi, Anadolu Türkleri'nin büyük İlhanlılar İmparatorluğu içine girmeleri, İlhanlılara rakip olan Mısır - Sûriye Memlûk İmparatorluğu ile dost ve müttefiki Altınordu İmparatorluğu'nun Anadolu'da siyâsî bir rol oynamaya başlamaları, İstanbul'da Bizans İmparatorluğu'nun tekrar ihyâsı hep bu asırdadır. Bunlar, XIV. asrın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan sebeplerdir.

XIII. asırda zuhûr eden bu siyâsî hadiseler, içtimâî hayatta da tesir ve tepkilerini göstermiştir. Türkiye'de

asırlarca müessir olmuş birtakım büyük tasavvuf tarikatlarının teşekkülü de yine bu asırda olmuştur².

XIV. yüzyılın ilk yarısında ise Anadolu küçük beylikler arasında bölüşülmüş bir durumdaydı. Ülkede «**Tek Devlet Gücü**» mevcût değildi. 1308'de Selçuklu Devleti'nin resmen yıkılmasından sonra Selçuklu toprakları üzerindeki karışıklıklar sürerken halkın vaziyeti, bir önceki yüzyıldan daha iyi değildi. İsyânlar, güvensizlik ve kanunsuzluk, tarikatların da çoğu bozguncu şeyhlerin öncülüğünde yıkıcı hareketlere başlaması hep bu yüzyılda olmuştur.

Bu asırda cesûr beyler, Alp Erenler, Ahî reisleri bir «**cihad**» hareketiyle Anadolu'yu hiristiyanlardan kurtarmaya çalışıyorlardı. Bu esnada devlet gücüne sahip Karmanoğulları (1250 - 1487) ve Osmanogulları (1299 - 1924) beylikleriyle karşılaşırız.

Osmanoğulları, bu yüz yılın başında Söğüt yöresinde bir küçük beylik iken, yavaş yavaş Anadolu'nun bütününe el koyan, Trakya'da zaferler kazanan sayılı bir devlet haline gelmiştir. Bilhassa 1. Murad ve Yıldırım Bâyezid zamanlarında Anadolu birliği kısmen sağlanabilmiş, **Bursa büyük bir Türk Başkenti** olmuştur.

a) Siyâsî durum

XIII. asır Anadolusuna Selçuklu Devleti hâkimdi. Selçuklular XII. asrın ikinci yarısında kendilerine rakip olan Dânişmendlileri, Mengüçeklileri, Saltukluları, Artukluları ya büsbütün yok etmişler, ya da küçük bir beylik hâlinde bırakmışlardı. Sırf iktisâdî sebeplerle I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1207'de Antalya'yı, I. İzzeddin Keykâvus da

2) Bak : M. F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1972, 2. baskı, s. 67 - 69.

1214'de Sinob'u zaptetmekle Akdeniz ve Karadeniz'i Selçuklu Devleti'nin dış ticâret merkezleri haline getiriyorlardı. **Bilhassa Antalya'nın zaptı, ileride Kaygusuz'un yetiştirilmesi muhitin hazırlanışı bakımından mühimdir.**

Bu asrın başında Anadolu'nun siyâsî tarihi itibariyle mühim olan diğer hâdiseler ise, İznik İmparatorluğu'nun kuruluşu ile Karadeniz kıyılarında Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşudur.

XIII. asrın birinci yarısı, I. Alâeddin Keykûbad devri, Selçuklu İmparatorluğu'nun en kuvvetli ve parlak devridir. Ticârî gayelerle Anadolu'nun güneyinde Anamur, Alâiye vb. birtakım müstahkem kalelerin zaptedilmesi, Kırım'ın Soğdak limanına bir askerî kuvvetin gönderilmesi, küçük Ermenistan'ın te'dibi, Doğu Anadolu'nun bütün sâhaları, bilhassa Kahta, Çemişgezek, Erzincan, Erzurum, Ahlat gibi mühim askerî ve iktisadî merkezlerin zaptı, sonra Moğolların önünden kaçan Celâleddin Harezmsâh'ın Azerbaycan ve İran'da kurduğu devletle muvaffakiyetli savaşlar, dâhilde birçok imâret, kervansaray, yol, câmi vb. vücûda getirilmesi hep bu devrin eseridir. Alâeddin, batıyı değil, doğuyu ele geçirmeyi, Haleb'i ve kuzey Sûriye'yi de zabdetmeyi istiyordu. Fiilen buna muvaffak olamamakla beraber, şarktaki bütün komşularını korkutarak büyük bir siyâsî nüfuz kazanmıştı.

XIII. asır Anadolu tarihinin en mühim siyâsî hâdiseleri «**Moğol istilâsı**» dır. I. Alâeddin Keykûbad'ın son zamanlarında Anadolu'daki Türkler ve Rûmlar için büyük bir tedirginlik olan bu tehlike, Alâeddin'in kuvvetli siyaseti sâyesinde atlatıldı, hattâ oğlu II. Keyhüsrev de şarkta bâzı yeni fütûhatlarda bulundu. Fakat dâhilî idârenin bozukluğu, Celâleddin Harezmsâh'ın ölümünden sonra, Anadolu'daki Harezmlî bâzı Türk aşiretlerinin büyük tahri-

batlarla Selçuklu hudutlarından çıkması ve Alâeddin'in onlarla mücâdeleye girmesi, zâten dış harplerden yorgun olan Selçuklu Devleti'ni sarsmıştı. Bu esnâda bir de Bâ-bâiler isyânı çıktı ve zorlukla bastırılabilirdi. İşte bu sırada Moğol tehlikesi kat'î olarak baş gösterdi. Moğollar 1242'de Erzurum'u zabtettiler, Selçuk hükümdârı, kendi ordusu ve topladığı diğer mühim kuvvetlerle Moğol istilâsına 1243'de Köseadağ harbinde karşı koymak istedi ise de mağlup oldu. Bunun üzerine Moğollar, Sivas, Kayseri ve Erzincan'ı da zabtettiler. İşte bu muhârebe Selçuklu İmparatorluğu'nun çöküşünün ve Anadolu'nun Moğol hâkimiyeti altına girişinin başlangıcı oldu.

Anadolu'nun bundan sonraki siyâsî hayatı, artık Moğol hükümdarlarının irâdesine tâbidir. Her ne kadar Selçuklu hânedânından bâzan biri bâzan bir diğeri ve bâzan da birkaç Şehzâde Moğol hanlarının yarlıklarıyla saltanat sürüyorlar idi ise de hakikatte Moğol işgâl ordusu kumandanları memleketi idâre ediyordu. Moğol istilâsından hem selçuklu Devleti, hem de halk muztaripdi. Halk her yönüyle istibdat altında huzursuzdu.

Durum bu vaziyette iken Mısır - Suriye İmparatorluğu'nun kudretli hükümdârı Baybars, Anadolu'yu Moğol istilâsından kurtarmak maksadıyla Anadolu'ya girdi ve Kayseri'ye kadar yürüdü. Elbistan Harbinde Moğol ordusunu hezîmete uğrattı ise de, Anadolu halkından Moğollara karşı istediği yardımı göremeyince geri çekildi.

İlhan Abaka büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelerek, Mısırlılarla birlik olduğu bahanesiyle binlerce insanı öldürttü, hatta Mûinüddün Pervâne de bundan kurtulamadı. Bundan sonra Anadolu'nun siyâsî durumu karıştı. Mısır - Sûriye Memlûk İmparatorluğu Anadolu'daki siyâsî durumu dikkatle tâkip ediyordu. XIII - XIV. yüz yıl-

larda Moğol kuvvetleri kumandanlarından Sülemiş ve Demirtaş isyanlarında âsiler Memlûklerden yardım bekliyorlardı.

XIII. asrın ikinci yarısında Altmordu İmparatorluğu'nun da Anadolu'nun bu siyâsî karışıklığına kayıtsız kalmadığını zikretmeliyiz.

Hülâsa, XIII. asır sonunda İlhanlıların Anadolu'daki askerî idâresi, günden güne baskısını artırmasına rağmen, sağlam bir otorite kuramamıştı. Doğu ve Orta Anadolu'da ki askerî ve ticârî yollar üzerindeki merkezlerde hâkimiyetleri varsa da, buralardan uzak yerlerde varlık ve hâkimiyetleri hissedilemez olmuştu.

İşte bu dâhilî ve hâricî şartların tesiri altında, bir taraftan Anadolu'daki Selçuklu Devleti'nin inkırâzı devam ederken, diğer taraftan da yeni bâzı Türk kuvvetlerinin varlığı göze çarpıyordu. Bunların en eskisi I. Keykûbad zamanında merkezi Ermenek olan Karamanlılardır. Karamanlılar, Selçuklu Devleti'ne vâris olmak iddiasıyla XIV. asrın başlarında Konya'yı iki defa alırlar. Birincide İlhanlıların Emîrî'l-Ümerâsı Emîr Çoban tarafından 1315'te, ikinci defâ da Emîr Çobanoğlu Anadolu vâlisi Demirtaş tarafından 1320'da oradan çıkarılırlar. Demirtaş'ın Mısır'a firarından ve Anadolu'da İlhanlılar hâkimiyetinin zayıflamasından sonra, Konya merkez olmak üzere Karamanlılar Beyliği kuvvetli bir devlet halinde gelişir.

XIII. asrın ikinci yarısında Anadolu'nun batısında teşekkül eden diğer bir kuvvet Germiyan Beyliği'dir (1260 - 1429). Germiyan Oğulları, Oğuzların Avşar boyundandır. Devletin başkenti Kütahya idi. 1381'de Kütahya, Simav ve Tavşanlı Osmanlılara verilmiş, Germiyan Oğulları Kula'ya çekilmişlerdir.

Germiyan Oğulları, Batı Anadolu'da mühim yerleri kesin şekilde Bizanslılardan fethedip türkleştiren Türkmen hânedânlarının başında gelir. Aydın ve civarındaki Aydınoğulları, Lâdik'deki İnançoğulları, Manisa'daki Saruhanogulları, Balıkesir'deki Karasioğulları, hiç olmazsa kuruluşlarının ilk zamanlarında Germiyan Devleti'ne tâbi idiler. Germiyan Oğulları XIV. asrın ilk yarısında Batı Anadolu'daki bu beylikler üzerindeki hâkimiyetini sürdürürken, doğu hududunu da Ankara'ya kadar genişlettiği, hattâ bir aralık Paflagonya'nın bâzı kısımlarına da mâlik olduğu söylenebilir. Paflagonya hâkimi Umur Beğ, Germiyan sülâlesindendir³.

XIII. asrın sonlarında beliren Antalya ve civârındaki Hamidoğulları (1280 - 1391) ile Eşrefoğullarını (1280 - 1326), Kastamonu'daki Candaroğulları (1291 - 1461) nı da ilâve edecek olursak, bu devrin en mühim siyâsî teşekküllerini tamamlamış oluruz⁴.

XIV. asrın başında İlhânî tahtına Ulcaytu Hüdâben-de'nin cülûsundan sonra, Anadolu Valiliğinin ihdası, bu imparatorluğun zor günler yaşadığını gösterir. Nitekim 1322'de isyân eden Demirtaş, babası tarafından mağlup edildi ve 1327'de Mısır'a iltica etti. Konya da bu sıralarda kat'i olarak Karamanlılar'm eline düşmüştü.

Osmanlı Devleti'ni kuracak olan Osmanogullarının ataları, en kuvvetli ihtimâle göre, 1071 Malazgirt zaferin-

3) Bak : İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, 3 baskı, Ankara 1972, s. 4 - 12, 63 - 70; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 2, İstanbul 1977, s. 24 - 25.

4) Bak : M. F. Köprülü, a. g. e., s. 69 - 84; J. H. Uzunçarşılı, a. g. e., c. 1, s. 48 - 54; Y. Öztuna, a. g. e., C. 2, s. 34 - 47.

den hemen sonra Doğu Anadolu'ya gelip yerleşen **Kayılar**'ın reisleri idiler⁵.

Selçuklu Sultanı Alâeddin, Ertuğrul Bey'e Bizans sınırlarında dirlik vermiştir. Burada muhtemelen 1231'de Osmanlı Devleti'nin nüvesi kurulmuştur. Ertuğrul Bey, Türkiye İmparatorluğu'nun bir uc beyi durumundadır.

Selçuklu Türkiyesi'nin Bizans'a karşı batı sınırları, iki büyük uc beyi tarafından korunmaktadır. Kuzeyde Kastamonu'da oturan Çobanoğulları ve Güneyde Germiyanogulları, Ertuğrul Bey 1281'de ölünceye kadar Çobanoğulları'na tâbi idi.

Ertuğrul Gazi'nin yerine geçen oğlu Osman Gâzi 1324'te kadar 43 yıl saltanat sürmüş ve Bursa'yı kuşattığı sırada ölmüştür. Yerine geçen **Orhan Gazi**, babasının yıllardan beri kuşattığı Bursa'yı alarak (6 Nisan 1326) **Başkent** yaptı.

Sultan Orhan, 1335'de, İlhanlılar'a bağlılıktan kurtulur, müstâkil ve askerî bakımdan da güçlü bir devletin başı olur. 1324 - 1362'deki saltanatı, Bizans İmparatorluğu'ndan yaptığı devamlı fetihlerle geçer. 1329 Mayıs'ında İznik'i fetheder. 2 Mart 1331'de Pelekanon meydan muharebesinde Bizans İmparatoru 3. Andronikos Paleogos'u yener ve osmanlıların gücünü Avrupa'ya duyurur. Balıkesir - Çanakkale çevresinde saltanat süren Karasioğulları'nı, 1345'te ilk Türkmen Beyliği olarak Osmanlı Devleti'ne katar ve Çanakkale boğazının Asya kıtasını tutar. «**Rumeli Fâtih**i» olarak isimlendirilen Orhan Gâzi'nin büyük oğlu Veliahd Gâzi Süleyman Paşa, Gelibolu, Rumeli, Balkanlar ve Avrupa'ya ayak basar. 1359'da ölümüyle yerine kardeşi Gâzi Murad Bey (I. Murad) geçer. Murad Bey daha 1359'da

5) TA, *Osmanlı İmparatorluğu* maddesi, C. XXVI., s. 89.

Meriç'i aşarak Dimetoka'yı alır ve İstanbul surlarına kadar akınlar yapar. 1362'de babası Orhan Gâzi'nin yerine geçer. Dört ay sonra 1362 Temmuz'unda Edirne'yi fetheder.

Artık Osmanlı Devleti, gerçek bir imparatorluktur, Dünyanın güçlü devletlerinden biridir. Çok çekinilecek bir askerî güce erişmiştir.

Birinci Haçlı ordusunu Sırpsındığı'nda 1364'te, ikinci Haçlı ordusunu 26 Eylül 1371'de Çirmen meydan muharebesinde mağlup eden I. Murad, Balkanları hızla ele geçirdi.

1386 - 1387'de ilk Osmanlı - Karaman savaşı çıktı. 20 Haziran 1389'daki Kosova zaferinde Sultan Murad şehit düştü. Yerine oğlu Yıldırım Bâyezid geçti. Bu suretle Orhan Gâzi'nin bıraktığı devletin sınırları beş mislinden fazla büyümüş oluyor ve bu iş, bir nesilden (33 yıl) daha kısa bir müddet içinde gerçekleşiyordu. Tuna, kuzeyde sınır teşkil ediyor ve Türk toprakları Balkanlarda Atina'nın kuzey varoşları ile Belgrad'ın güney varoşları, doğudan batıya doğru da Karadeniz'le Adriye Denizi arasında uzanıyordu.

1390 yılı ile 1391'in ilk yıllarında I. Bâyezid kendisine «**yıldırım**» ünvânını kazandıran bir sür'atle Batı Anadolu Türkmen beyliklerini Osmanlı birliğine kattı. 1391'de Akdeniz kıyılarına indi, Karamanoğullarını tekrar yendi. 1391'de Eflâk Prensligi, Osmanlı hâkimiyetini tanıdı. Ertesi yıl Selânik ve Silivri fethedildi.

25 Eylül 1396'da Yıldırım; Niğbolu'da, bütün Avrupa'nın katıldığı bir Haçlı ordusunu mağlup etti. Yıldırım Han, 1397'de Attika ve Mora seferini yaptı. 1398'de Sam-

sun'a geldi. Yıl sonunda Kadı Burhaneddin devletine son verdi; Doğu Anadolu'ya dayandı⁶.

b) İctimâî durum

XIII ve XV. asırlar arasında Anadolu Türkleri; ya-şayış, şekil ve şartları itibariyle üç ayrı grup hâlinde tet-kik edilebilir.

1. Göçebeler

Göçebeler, ayrı ayrı yayla ve kışlaklarda yaşayarak hayatlarını idâme ettiren yarı göçebe aşiretlerdir. Bunlar kendi ihtiyaçlarını kendileri temin ederler. Ya zirâatla meşgul olurlar, ya hayvan sürüleri yetiştirirler, yada Orta Asya'dan getirdikleri halıcılık san'atı ve nakliyecilik ile uğ-raşırlardı. Anadolu'nun pek meşhur atlarını da bunlar yetiştirirlerdi.

Göçebe aşiretler, babadan oğula geçen reislerin idâ-resi altında, yazın yayla, kışın sehil denilen muayyen yer-lerde yaşarlardı. Bunlar devlete, her yıl, yetiştirdikleri sürülerin adedine göre, vergi vermekle mükellef idiler. An-cak askerî maksatla hudut boylarına yerleştirilen aşiret-lerden vergi alınmazdı. Gerektiğinde orduya iltihak edebi-liyorlardı. Meselâ, Trabzon İmparatorluğu'nun güney - ba-tı sahasına yerleştirilen «Çepnî Kabilesi», XIII. asrın son yarısında Trabzon'luların Sinob'a karşı bir hücumlarını geri püskürtmüşlerdi. Huduttaki göçebeler fırsat bulduk-ça düşman topraklarına akınlar yaparlardı.

Dahilî organizasyonları ve hukûki nizamları olan bu aşiretler, Anadolu Türklüğünün en temiz, en canlı bir un-

6) TA., *Osmanlı İmparatorluğu* maddesi, C. XXVI.'s. 89 - 91.

surunu teşkil ediyorlardı. Fakat devlet mefhumuna yabancı olan, aşiret nizamı haricinde hiçbir nizam tanımayan köylüye ve şehirliye istihfafla bakan bu disiplinsiz kitleler, idâre mekânızması biraz gevşediği zaman hemen bir anarşî unsuru olup, açık köylere, şehirlere, tüccâr kâfilelerine hücumdan, yağmadan, tahribdende geri durmuyorlardı. Bu davranışlara türlü âmiller müessir olmaktaydı.

Bu Türk aşiretleri umûmiyetle müslüman olmakla beraber, her türlü taassuptan uzak, dînin emirlerini tam olarak yerine getiremeyen, eski Türk Şamanlarının hâricen islâmlaşmış bir devamından başka bir şey olmayan alevî - Türkmen babalarının manevî nüfuzu altında idiler. XIII. asırdaki «**Babailer Kıyâmı**» bunların iştirak ettikleri umûmî bir kıyam hareketidir. Anadolu Türkmenleri arasında birçok müridleri olan ve kendisini Allah'ın Resûlu olarak tanıtan Baba Resul - Allah, II. Keyhüsrev zamanında Kefersud ve Maraş havalisindeki taraftarlarına «**kıyam**» emrini verdi. Onlar da buna zâten hazırıldılar. Bu göçebe kitleleri, kadın ve çocuklarıyla beraber, şehirlere ve köylere saldırdılar. Kendilerine karşı çıkan Selçuklu ordularını mağlûp ederek, Malatya, Tokat, Amasya havâlisine hâkim oldular. Ancak sür'atle doğu hudutlarından getirtilen bir ordu, bu korkunç isyanı kanlı bir surette bastırabildi (637/1239 - 1240) ve Baba Resul - Allah, yakalanıp asıldı.

Herhalde, târihî kaynaklarda «**siyah libaslı, kızıl börklü, ayakları çarıklı**» olarak vasıflandırılan bu göçebe Türkmenlerle, Moğol hâkimiyeti devrinde Karamanoğlu'nun maiyetinde Konya'yı istilâ eden Türkmenler, hattâ XIII. asırda Horasan'da Selçuklu İmparatoru Sancar'a isyân eden Türkmenler, aynı içtimâî tipi temsil ederler. Yerleşmiş halk ile göçebeler arasında bu içtimâî zıddiyet sebebi ile, yerleşik zümreye mensup âlimler tarafından yazı-

lan eserlerde, göçebe Türkmenler aleyhinde şiddetli ithamlara ve hattâ iftiralara tesâdüf olunur⁷.

2. Köylüler

Anadolu'da köylüler, dün de bugün de nüfusun mühim bir kısmını teşkil etmiştir. Anadolu, ilk Selçuklu fütuhâtı zamanında nüfus itibariyle kalabalık değildi. Bizans'ın İran'la ve İslâmlarla asırlarca süren harpleri, eski nüfusu azaltmıştı. İlk Selçuklu fütuhâtı ve onu tâkip eden XII. asrın harpler ve istilâlarla dolu hayatı da nüfusun çoğalmasını önleyici faktörlerdi. Selçuklu fütuhâtının Anadolu'da bulduğu gayri müslim halk, kısmen şehirli ve kısmen köylü idi. Harp ve anarşi yılları bu iki zümreyi de hırpalamış, bu yüzden de köylü nüfusu mühim nisbette azalmıştı. Bunun için Anadolu Türk devletleri, ilk zamanlardan itibaren, yeni köyler teşkil etmeye çalıştılar.

Horasan'da büyük Selçuklu Saltanatının kurulması ile başlayan büyük göçlerin Anadolu'ya getirdiği unsurlar, yalnız göçebe unsurlar değildi. Anadolu'ya gelen Türkler arasında, Orta Asya'da, çok eski zamanlardan beri köy hayatına, hattâ şehir hayatına geçmiş her çeşit halk mevcuttu. Bunlar, yeni geldikleri yerlerde de aynı hayat şartlarını devam ettiriyorlar, köylüler derhal köyler kurarak zirâî istihsâle başlıyorlar, şehirliler şehirlere yerleşiyorlardı. Türklerden başka diğer islâm unsurlarına mensup birtakım halkın, hattâ hiristiyan unsurların Anadolu'ya gelip köyler kurdukları ve bunların daha sonra Türk ekseriyeti arasında türkleştikleri de görülmüştür.

Batı Türkistan'dan gelen Türk köylü sınıfı, Anadolu'ya da eski zirâât kültürlerinden birtakım şeyler getirmişlerdir. Oralardan birtakım köy ve kasaba adlarının Ana-

7) M. F. Köprülü, a. g. e., s. 93 - 98.

dolu'ya da getirilmiş ve aynı isimlerde birtakım köyler kurulmuş olması mânidar bir hâdisedir. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin genel politikası içinde Türk aşiretleri, XII. asırdan zamanımıza kadar yavaş yavaş ve parça parça iskân edilerek köy hayatına geçirilmişlerdir.

Moğollar devrinde Anadolu da Köy hayatı inkişâf etmemiştir. Köyler, ekseriyetle etnik yahut dîni bir vahdet arz ediyorlardı. Köy halkı asla mütecânis bir sınıf değildi. Kendi topraklarını işleyenlerin yanında, rençberlik edenler, yarıcılıkta bulunanlar köy halkının ekseriyetini teşkil ediyorlardı. Bir de köyde reis ve kâhyalar vardır ki, âdeta devletin ve bilhassa devlet mâliyesinin mümessilidiler. Bâzen bir köy veya muhtelif köyler, bir ferdin mâlikânesini teşkil ediyordu.

Selçuklu idâresi, harp veya anarşi neticesinde zarara uğrayan, dağılan köyleri mümkün olduğu kadar himâye edip, onları tekrar inkişâf etmiş duruma getiriyordu. Köylüler, Selçuklu ve Osmanlı devrinde devlete olan her türlü vergiyi vermekle yükümlüydü. Bunlar, arazî alım - satım vergisi, muhtelif mahsûlât ve zirâat mamûlleri vergileri vb. dir. Moğollar devrinde de bu vergiler devam ediyordu. Bir madenin işletilmesi, bir yolun muhâfazası, bir köprünün tâmiri hülâsa devletçe yapılması lâzım gelen bir iş kendilerine havale olunan herhangi bir köy veya köyler, bu hizmet mukabilinde, başka vergilerden muaf tutuluyorlardı. Hülâsa arazi meselesi, umûmiyetle Ortaçağ islâm devletlerinde olduğundan farklı bir mâhiyet göstermiyordu⁸.

3. Şehir hayatı

Kültür bakımından en ehemmiyetli olan şehirli unsurudur. İlk Selçuklu fütuhâtı ve onu takip eden hâdise-

8) M. F. Köprülü, a. g. e., 98 - 102.

ler, şehir hayatım epeyce sarsmıştır. Selçuklu Devleti XIII. asrın birinci yarısında siyâsî ve askerî durumunu sağlamlaştıırıp Karadeniz ve Akdeniz de mühim ticâret merkezlerini elde ederek muntazaman bir idârî teşkilât kurunca, tabiatıyla şehir hayatı da kendiliğinden inkişâf ediyordu.

Selçuklu hükümdarları, XIII. asırda faal bir ticâret politikası tâkip ettiler. ' Antalya ve Alâiye limanlarının ehemmiyetinden dolayı o sâhil muntikâsını ele geçirmişlerdi. I. Keykûbad devrindeki Soğdak seferi, sırf Antalya Sinob ticâret yolunun daha emniyetli olması maksadıyla yapılmıştır. Zira Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun coğrafi vaziyeti itibâriyle muhtelif beynelmilel ticâret yolları buradan geçiyordu. Diyarbekir ve Erzurum gibi doğunun mühim ticâret merkezlerini de ellerinde bulunduyorlardı. Selçuklu Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz ticâretinde İtalyan Cumhuriyetleri ile sıkı bir ticârî münâsebetleri vardı.

Provençe'lılar, Kıbrıs'la Konya sultanlığı arasında muhtelif maddeler üzerinde transit ticâret yapmaktaydılar.

Selçuklular, Anadolu'da Moğol harekâtı ve İlhanlı hâkimiyetine rağmen, ticârî inkişaf bakımından iyi durumdaydılar.

Anadolu'da şehir hayatının, XII. asrın son yarısı ile XIII. asrın ilk yarısından itibâren inkişaf ettiğini söyleyebiliriz. Bizanslılardan zabtedilen eski şehirlerden bir çoğunun iskân edilmiş olması tabiidir. Fakat ticârî münâsebetlerin tanzim edilmesi, sanayiin bâzı şehirlerde temerküzü, hülâsa köy ekonomisinden şehir ekonomisine geçilmesi her halde tedricî bir surette olmuş olmalıdır.

Selçuklular devrinde Anadolu'da şehir hayatının inkişâfı, Orta ve Doğu Anadolu'da olmuş; bu gelişme, Batı Anadolu da daha sonra başlamıştır. Akdeniz kıyılarında ve bilhassa Alâiye'de daha Anadolu Selçukluları zamanında hareketli bir ticâret hayatı görülmeye başlamış, bilhassa Mısır ile Alâiye arasında sıkı bir ticârî köprü kurulmuştur. Şehirlerin inkişâfı daha çok ticâret merkezleri, sanâyi kuruluşları yoluyla olmuştur. Daha çok XIV. asırda Akdeniz kıyılarında ve Adalar Denizi'nde mühim deniz kuvvetlerine mâlik beylikler teşekkül ettikten sonradır ki, sâhil memleketlerinde şehir hayatı kuvvetlenmeğe başladı; fakat bu beyliklerin siyâseten en mühim şehirlerinin deniz kıyısında değil, içerilerde inkişâfı dikkate şâyandır.

Şehir halkının, tüccar ve esnaf dışındaki büyük bir kısmını; devlet hizmetinde bulunan veya devlet bütçesinden maaş alan kişiler teşkil eder. Başkentte, merkezî idâre mensupları çoğunluğu teşkil ettiği gibi, büyük idâre merkezlerinde de mahallî idâreye mensup olanlar epeyce kalabalık bir zümre meydana getirirler. Devlet hizmetindeki memurların idârî sorumluluklarına göre mâiyetlerinde memur bulunmaktadır. Bir de bu dönemlerde memuriyetler hukuken değil, fakat teâmülen, âdetâ irsî bir şekilde olduğu cihetle, sülâlenin etrafında eskidenberi o sülâleye hizmet etmiş âilelerin efrâtmdan mürekkep bir bürokratlar aristokrasisi teşekkül etmiştir. Bunlar umûmiyetle mevkileriyle mütenâsip bir hayat geçirecek servete mâlikdirlere.

Memurlardan ve askerlerden başka, din âlimleri, müderrisler, vâizler, şeyhler, seyyidler, saraya veya büyük ricâle mensup şâirler, tabibler, nakkaşlar, çalgıcılar, hâ-nendeler vb. devlet hazinesinden para alırlardı. Hastahaneler, imâretler, tekkeler, medreseler, sıbyan mektepleri de vakıfların gelirleriyle idâre edilirdi.

Bütün bunlar, XIII. asır Anadolu şehirlerinin inkişâfına bir sebep gibi telâkki olunabilir, fakat bunu bir sebepten ziyâde bir netice gibi kabul etmek daha doğru olur. Çünkü şehir hayatının temelini teşkil eden, şehri dolduran başlıca kuvvet, elinin emeğiyle yaşayan sanayi erbabıdır ki şehir halkının en kesif kitlesini teşkil eder. Şehirde bu sanayi erbabının toplanmasını temin eden de, başlıca ticâret sermâyesidir, yâni tâcirler sınıfıdır. Zira bunlar dâhilî ve hâricî ticâreti ellerinde tutanlardır.

Devlet de bu gibi tüccarlardan gereği gibi vergilerini almaktadır. Büyük şehirlerde muhtelif hîrfet teşkilâtları vardır. Bunlar devlet ile esnaf arasındaki ihtilâfları hal ve münâsebetleri tanzim ederler. Ücretlerin tâyini, mal cinslerinin ve fiatlarının tesbiti hep onlara âittir. Devlet de bu teşekküllerin murâkıbı ve yardımcısıdır. Burada daha çok ahlâk prensipleri bu teşkilâtlara hâkimdi.

Kısmen dînî - tasavvufî esaslardan, kısmen de kahramanlık an'anelerinden mülhem olan bu meslekî teşekküller, ahlâkçı ve tesânütçü idiler. Patron ile işçi arasındaki vaziyeti, âdeta şeyh ile mürîd arasındaki vaziyete benzer bir hâle koyarak «mânevî bir nizâm» tesisi gayesini tâkip ediyorlardı. O sırada Anadolu'da çok kuvvetli bir teşkilât olan «Ahiler» yalnız şehirlerde değil, köy, kasaba ve uclarda da mevcuttu. Her türlü içtimâî tabakaya mensup insanlar bu teşkilâta dâhil olabilirdi. Şehirlerde esnaflar bu teşkilâta girerek onun esas unsuru oldular. XIII. asrın son yarısında, bilhassa devlet otoritesinin sarsıldığı zamanlarda, bu kuvvetli teşkilât dâima mevcûdiyetini göstermiş, siyâsî bir âmil olarak dâima hesâba katılmıştır⁹. XIV. asrın birinci yarısında İbni Batuta'nın müşâhedelerine dayana-

9) M. F. Köprülü, a. g. e., s. 102 - 119.

rak bu teşkilât ve onun tesiri hakkında verdiği mâlûmat son derece dikkat çekicidir.

c) Kültür durumu

Selçuklu Anadolu'su, mânevî kültür bakımından oldukça yüksek dereceye erişmiştir. Çocuklara okuma - yazma öğretmek maksadıyla her mescid yanında ilk mektepler, her tarafta medreseler yapılmıştır. Bilhassa Moğol istilâsı üzerine doğudan birçok Türk - İslâm âlim, şâir ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelip yerleşmeleri, buradaki fikrî faaliyetleri çoğaltmış, Selçuk medreselerine haklı bir şöret kazandırmıştır. XII. asrın ikinci yarısından beri burada başlayan fikrî hareketler, XIII. asırda birtakım büyük şahsiyetler yetiştirmiştir. Ayrıca bu devirde Türk Dil ve Edebiyatı'nın da kuvvetli bir inkisâf gösterdiği, Türkçenin bu sahâda hâkimiyetini bir kat daha temin ettiği görülüyor¹⁰.

Anadolu'da teşekkül eden edebî lehçenin esasını Oğuzca teşkil etti. Anadolu'da yerleşen Oğuzlar, kendileriyle beraber bütün edebî an'anelerini de getirmişlerdi. **Ahmed Yesevî** ve muâkkiplerinin eserleriyle de Anadolu, edebî mahsuller bakımından zenginleşiyordu. Malzemesi dile dayanan halk ve bilhassa tekke edebiyatı mahsülleri¹¹ şüphesiz ki Orta Asya'dan getirilen geleneği devam ettiriyordu. Bunun yanında yazılı edebiyatın da XIII. asırdan itibaren başladığına işâret etmeliyiz.

Anadolu Selçukluları zamanında daha XII. asırda Anadolu'nun büyük merkezlerinde İslâm kültürünün kuv-

10) M. F. Köprülü, a. g. e., s. 119 - 121.

11) Şükrü Elçin, «Türkiye'de Halk Edebiyatı», *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 522; *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1977, s. 1.

vetlendiği, medreseler açıldığı, hükümdarlar adına Arapça - Farsça eserler yazıldığı mâlumdur.

XIII. asırda Anadolu'nun siyâsî ve iktisâdî vaziyeti, bilhassa ilk Moğol istilâsıyla başlayan maddî ve mânevî buhran bu sahada tasavvuf cereyanını kuvvetlendirmişti. Arap - Acem tasavvufunun tesirinde kalan Türk sofîleri, **Ahmed Yesevî** ve muakkiplerinin Türkçe eserleriyle karşılaşınca, onlar da Türkçe olarak eserler vermeğe başladılar¹². Bilhassa **Mevlânâ**'nın batı Oğuz lehçesiyle olmayan mülemmâları, **Sultan Veled**'in Divânı'nda ve mesnevîlerindeki Türkçe parçalar, **Yunus Emre**'nin şiirleri, **Âşık Paşa**'nın «**Garib - nâme**» si ve musâmmat tarzında yazdığı şiirleri, **Şeyyâd Hamza**'nın uzunca bir mesnevîsi ve nihâyet **Gülşehri**'nin İran'ın büyük sofî şâiri **Feridüddin-i Attar**'ın «**Mantuku't - Tayr**» tarzında yazdığı ve aynı adı verdiği eseri bu edebiyatın ilk mahsülleridir. Anadolu'daki tasavvuf cereyânı; yalnız taklîdî olmayan; sâde halk diliyle, halk diline mahsus deyim, atalar sözü, teşbih ve mecazlarla tamamiyle Türk ve orijinal yeni bir cins şiir yarattı ki, bunun doğmasında **Yesevî** muakkiplerinin de büyük tesiri olmuştur. Bu tarzın en büyük mümessili olarak **Yunus Emre**'yi gösterebiliriz. Yunus'un san'atı tamamiyle «**millî**», yâni «**Türk**» bir san'attır¹³.

Yunus Emre; tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf, gibi klasik bilgileri çok iyi bilen, **Şirâzlı Sâdi**'nin bir gazelinin nazmen Türkçeye çevirecek kadar Farsçaya âşina bir şâirdir. Bu hâliyle o, pek çok şiirlerini arûzla yazdığı halde halkdan kopmadığı, muhitini unutmadığı, öbür şâirler gibi taklit

12) M. F. Köprülü, *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının tekâmülüne umûmî bir bakış* : I : XIII. ve XIV. asırlar - YTM. 1, 193,, s. 277 - 280.

13, M. F. Köprülü, a. g. m., s. 279 - 280.

yolunu tutmadığı için halkın şâiri olmuştur. Birçok şiirlerinde tasavvufî unsurlar üstün olmakla berâber bâzı şiirlerinde de tamamiyle reel unsur hâkimdir. Yunus'un bu üstün kudreti kendisinden sonraki şâirlere de tesir etmiş ve birçok muakkipler yetiştirmiştir¹⁴.

Ayrıca Selçuklu Türkiyesi'nde Türk âlim ve ediplerinin değerli eserler yazdığını da kaydetmeliyiz.

Türkiye, Selçuklular devrinde; câmi, hastahane, kervansaray, medrese ile imâr edilmiş büyük bir kültür merkezi olmuştur. Eskiden Bağdad, Buhara şehirleri gibi, bu çağda Konya ve diğer Anadolu şehirleri, dışarıdan İslâm dünyasının her tarafından, hattâ Endülüs'ten talebe ve müderris çeken üniversite merkezleri hâline gelmiştir¹⁵.

XIII. asırda Türkçe manzum olarak yazılan başlıca eserler; **Hoca Dehhâni'nin** şiirleri, **Hikâye-i Şeyh-i San'an**, **Battal-nâme**; **Şeyyâd İsâ'nın Ahvâlî Kıyâmet**, **Salsal-nâme'si** ve **İbni Alâ'nın Dânişmend - nâme**'leridir.

Ayrıca **Sultan Veled'in** Türkçe şiirleri, **Ahmed Fakih'in** **Çarh - nâme** ve **Evsâfü'l-Mesâcid** manzumeleri, **Şeyyâd Hamza'nın Yusuf ve Zeliha**, **Dâstan-ı Sultan Mahmud** mesnevîleri de bunlar arasındadır.

XIV. asırda da Anadolu'da geniş bir kültür faaliyeti ile karşılaşırız. Tamâmı elimize geçmediği muhakkak olan bu edebî mahsüllerin başlıcaları şunlardır :

Barçınlı Mehmed oğlu Mahmud'un Bâz-nâme'si, **Ankara'lı Mehmed oğlu Mustafa'nın Süretü'l-Mülk Tefsiri**,

14) A. Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal, Hatayn, Kul Himmet*, İstanbul 1953, s. 3 - 5.

15) Bak : İ. H. Uzunçarşılı, a. g. e., c. 1, s. 25 - 29;
Y. Öztuna, a. g. e., c. 2, s. 68 - 69.

Ârif Ali'nin Dânişmend-nâme'si, Kabus-nâme, Marzubân-nâme, Kelîle ve Dimne, Yûsuf-ı Mæddâh'ın Varaka ve Gül-şah mesnevisi, Hacı Paşa'nın Teshil'i, Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin'i, Halil oğlu Yahya'nın Fütüvvet - nâme'si, Gül-şehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı Hoca Mes'ud'un Süheyl-ü nevbahâr'ı Hoca Mahmud'un Ferheng-nâme-i Sâ'dî tercemesi, Âşık Paşa'nın Garib-nâme'si, Ahmedî'nin Dîvân'ı ve İskender-nâme'si, Kadı Burhaneddin Ahmed'in Dîvânı vb'lerini zikredebiliriz.

Görüldüğü gibi, XIII. ve XIV. yüz yıllarda Anadolu'da büyük inkişâflar kaydedilmiştir. Orta Asya, İran ve Anadolu'da yetişen ve eserleriyle Anadolu'da büyük isim yapan **Mevlânâ, Sâdi, Attar, Nizâmî, Firdevsî, Selmân** gibi simalar, zamanlarında ve daha sonra yetişen şâirlerimize örnek olmuşlardır. XIII. asırda **Yunus** ve XIV. asırda **Nesîmî** Türk şiirinin en büyük şahsiyetleridir. Hem şâir hem de mutasavvıf olan bu şâirlerin mükemmel şiirleri zamanımıza kadar orijinalitelerini kaybetmeden gelmişlerdir. Nihayet XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşayan **Kaygusuz Abdal**, onikibin beyte yaklaşan şiiri ve oniki müstakil eseriyle **Tekke Edebiyatı'nı** sağlam bir şekilde yürüten simalardan biri olmuştur.

B) KAYGUSUZ ABDAL'IN YAŞADIĞI DEVİRDE TEKE İLİ

Teke İli; Anadolu'nun güneyinde bir kıyı şehrimiz olan Antalya ve Alanya arasındaki sâhil şeridi ile Finike, Kaş, Kalkanlı, Millî, Gömbe, Elmalı, İstanoz (Korkud-eli) ve Karahisar (Serik'in nâhiyesi) kazalarının bulunduğu bölgedir. XIV. asrın ikinci yarısında **Sultânü's-Sevâhil Emîr Mübârizü'd-Dîn Mehmed Bey** zamanında «Teke-eli» olarak tanınmıştır. «Teke» ismini ilk defa zikreden **el-Kalkaşandî**'dir. Bu isme ayrıca «Şerefü'd Dîn Ali Yazdî'nin **Zafer-nâmesi**'nde de tesâdüf edilir¹⁶.

Teke İli'ne; 1300 - 1361 ile 1373 - 1392 yılları arasında **Antalya**, 1361 - 1373 ile 1402 - 1423 yılları arasında da **Korkuteli** başkentlik yapmıştır. 1361 - 1373 yılları arasında Antalya Kıbrıs krallığı tarafından işgâl edildiği için başkent, Korkuteli'ne taşınmak zorunda kalmıştır. Bu sûretle **Teke oğulları** 1300 - 1392 ile 1402 - 1423 yılları arasında cem'an 113 yıl iktidarda kalmışlardır¹⁷.

Teke İli, Selçuklular zamanında mühim bir ticâret merkezi olmakla meşhurdur. Selçuklu sultanı I. Âlâeddin Keykûbad Akdeniz'de Antalya, Karadeniz'de de Sinob'dan istifâde etmiştir. O devirde **Teke İli**'nin merkezi **Antalya** idi¹⁸.

16) Ş. Tekindağ, İA., *Teke - İli* maddesi, C. 12/1, s. 124.

17) Bak : İ. H. Uzunçarşılı, a. g. e., c. 1. s. 49 - 53; Y. Öztuna, a. g. e., c. 2, s. 36.

18) A. Refik, *Fâtih Zamanında Teke İli*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, no. 79/2, İstanbul 1340, s. 65.

Teke Emirliği 699/1299 - 722/1322 yılları arasında müstakil olmuştur. Selçukluların inkırâzından sonra Antalya'da yerlilerden birinin hâkim olması ve bu zâtın memleket içi bir geziye çıktığı sırada, DüNDAR Bey'e bağlı bazı Türkmenler tarafından öldürülmesinden sonra **Pam-pyliya**, Hamid İli'ne ilhâk edilmiştir. Böylece Hamidoğulları'ndan DüNDAR Bey 1321'de Antalya'yı zabdederek Kardeşi Yunus Bey'i «Emîr» tayin etmiştir¹⁹.

Hamid Bey'in oğlu İlyas Bey'in ölümünden sonra Oğullarından Yunus Bey, Antalya (Teke) dalının kurucusu olmuştur²⁰. Hamidoğulları Gölhisar, Korkuteli ve Antalya'yı aldıktan sonra «**Teke Oğulları**» adını almışlardır. DüNDAR Bey, Anadolu vâlisi Çobanoğlu Demirtaş tarafından 1324'de Antalya'yı zabtı sırasında öldürülmüştür²¹.

DüNDAR Bey öldürüldükten sonra üç yıl devlet yok edilmiş, sonra DüNDAR Bey'in oğulları Hızır ve İshâk Beyler tahta geçmişlerdir²².

Antalya'nın 1362 - 1373 yılları arasında Kıbrıs kralarının idâresinde bulunduğu dâir bir kitâbe'ye Antalya Müzesi'nde rastlanmaktadır²³.

Hamidoğullarından Mübâriziddin Mehmed bin Mahmud bin Yunus tarafından tekrar Antalya'nın Kıbrıs'lılardan geri alındığı hususu, Antalya Yivlîv Câmii'nin ka-

19) S. Fikri Erten, *Antalya Vîlâyeti Târîhi II*, İstanbul 1940, 82; A. Refik, a. g. m., s. 76.

20) İ. H. Uzunçarşılı, a. g. e., C. 1, s. 52; Y. Öztuna, a. g. e., C. 2, s. 35.

21) S. F. Erten, a. g. e., II., s. 83.

22) İ. H. Uzunçarşılı, a. g. e., C. 1, s. 50; Y. Öztuna, a. g. e., C. 2, s. 35.

S. F. Erten, a. g. e., II., s. 83.

23) S. F. Erten, a. g. e., II., s. 84.

pısı üzerindeki 774/1372 târihli kitâbeden anlaşılmaktadır²⁴.

Mehmed Bey'den sonra oğlu Osman Bey hükümdâr olmuştur. Osman Bey, 1392'de Yıldırım Bâyezid tarafından uzaklaştırılmış ve Teke, Osmanlı Çirliğine katılmıştır. 804/1402 Zilhicce'sinde vukû bulan Ankara savaşından sonra Antalya yine Osmanlılarda kalmış, Osman Bey, Osmanlılara tâbi olmuş, Korkuteli'nde saltanat sürmüş ve 1423'de öldürülmüş, bunun üzerine Korkuteli tamâmen Osmanlılar'a geçerek «livâ-i Teke» olmuştur²⁵.

Fâtih ve II. Bâyezid devirlerinde tanzim edilen Teke Livâsı tahrir ve tapu defterlerindeki kayıtlara göre bu bölgeye XIII. asırdan itibaren ekseriyetle **Üç-oklar**'ın teşkil ettiği Türkmen zümreler yerleştirilmiştir. Bu Türkmen zümreler arasında da bâzı tarikat erbâbının faâliyetlerde bulundukları görülür. Bilhassa **Ahîler**, **Yunus Beyoğlu Hızır Bey** zamanında Antalya'da mükemmel bir teşkilât kurmuşlardır. 1332'de bu şehri ziyâret eden **İbni Batuta**'yı da birçok defa zâviyelerine dâvet etmişlerdir. Hızır Bey'den itibaren **Teke - eli**'ne hâkim olan Teke Beylerinin bu bölgede kurulmuş olan bâzı zâviye ve Tekke'lere nişân verdikleri, vakıfda bulundukları kayıtlıdır²⁶.

Yine Selçuklular zamanında Antalya'yı idâre eden Teke Beği ilim, adamlarını himâye ederdi. Kendisinin **Fenârî oğlu Mevlânâ Şemseddin**'e büyük hürmeti vardı. Fâtih devrine âit «**Defter-i evkâf-ı vilâyet-i Teke**» den anla-

24) S. F. Erten, a. g. e., II. s. 61, 84.

25) S. F. Erten, a. g. e., II, s. 84, 90;
Y. Öztuna, a. g. e., C. 2, s. 35 - 36;
A. Refik, a. g. m., s. 71.

26) A. Refik, a. g. m., s. 70 - 76.

şıldığına göre «Karye-i Ada», Mevlânâ Şemseddin ibni Muhammed el-Fenârî'ye verilmiştir²⁷.

Daha sonra İbni Fenârî olarak Kaygusuz Abdal'ın şiirinde yer alan bu zât, II. Murad devrinde ilk Osmanlı şeyhülislâmıdır. O, 1424 - 1430 yılları arasında Edirne'de şeyhülislâmlık yapmıştır²⁸.

Teke İli'ne bağlı karyelerin büyük bir kısmında eski Teke Beğlerinin veya İsâ Beğ'le Mustafa Çelebi'nin ve II. Murad'm vakıfları vardır. Hattâ Kaş tevâbiinden Şeyh Beğ zâviyesine birkaç ev yaptırıp vakfeden, II. Murad'm eniştesi ve Selçûk Hâtun'un beyi merhum Karaca Beğ'dir. II. Murad zamanında Teke İli'nin evkâf defterini tutanlar Oruç Beğ ile Edhem Beğlerdir²⁹.

Teke İli'ndeki ahî teşkilâtı Fâtih zamanında da mevcuttu. Teke İli birçok zâviyelerle dolu idi. Hattâ Teke Beğ'i'nin anası Sultan Hâtun İstanoz tevâbiinden, Elmalı'da Seydi Hızır zâviyesine on mudluk yerle beş dönüm bağ vakfetmiştir. Kezâ Karahisar tevâbiinden Bâli zâviyesine de Sultan Alâeddin Selçûkî Keçeci karyesini vakfetmiştir³⁰.

O çağlardaki Teke İli'ndeki başlıca Tekke ve zâviyeler şunlardır : Antalya'da Kılıççı Yusuf (Ahî Yusuf) zâviyesi; Finike tevâbiinde Abdal Mûsâ Tekkesi; Kalkanlı'da Ahî Devlethân zâviyesi; Gömbe'de Şeyh İshâk zâviyesi; İstanoz tevâbiinde Hacı Balaban ve Seyyid Hızır zâviyesi; Kaç tevâbiinde Şeyh Beğ zâviyesi; Kaş'da Şeyh Orhan zâviyesi³¹.

27) A. Refik, a. g. m., s. 65 - 66.

28) Bak : Kaygusuz Abdal'ın Hakiki Hayatı Bölümü.

29) A. Refik, a. g. ., s. 68 - 69, 70 - 84.

30) A. Refik, a. g. m., s. 69.

31) A. Refik, a. g. m., s. 70 - 76.

Yukarıdan beri kısaca hülâsa etmeye çalıştığımız **Antalya ve çevresi; Kaygusuz Abdal**'ın yaşadığı devirde, hem siyâsî, hem ticârî, hem iktisâdî, hem de kültürel bakımdan çok hareketliydi.

Ayrıca Anadolu'da XIII. yüz yıldan itibaren Türk'ün ruhûna uygun bir cereyan yayılıyordu. Bu tasavvuf cereyanıydı. Herkes, memleketin içinde bulunduğu siyâsî, iktisâdî ve içtimâî karışıklıklardan kurtulmak için kendilerini bir dergâha bağlamak zarûretini duyuyordu. Bu, insanlara mânevî bir huzur veriyordu. Bu durumu hazırlayan sebebler şunlardır :

1. Müslüman Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerine tahammül edemiyen Hristiyan Avrupalılar, Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak için Haçlı seferleri düzenliyorlar ve önlerine de din adamlarını alıyorlardı. Buna karşı olarak Türklerde de din ve tasavvuf öncüleri Erenler, Alp - Erenler ortaya çıktı. Bunlar gazaya giden savaşçıları maddeten ve mânen desteklediler. Daha sonra bir «**Ahîlik**» teşkilâtı kuruldu ki bunun o tarihlerde tasavvufun yayılmasında büyük rolü olmuştur.

2. Horasan'da **Ahmed Yesevî** ile başlayan tasavvuf hareketi, Anadolu'ya geldi. Bilhassa Horasan ve başka Türk yurtlarının Moğol istilâsı altına girmesinden sonra buradaki Türkler Anadolu'da bir sığınak buldular. Mânevî bir göç halinde Anadolu'ya geldiler. Horasan Erenleri olarak isim yaptılar. Bu göç akımı uzun zaman devam etti. Hattâ **Kaygusuz Abdal**'ın şeyhi **Abdal Mûsâ'nın** da **Hoy**'dan geldiği bilinmektedir.

Bunlar Anadolu'ya yepyeni fikir, ahlâk ve imân canlılığı getirdiler. Büyük şehirlerde dergâhlar kuruldu, kasaba ve köylerde tekkeler açıldı, her tarafta sofiler halkı

irşât etmeğe koyulunca âdetâ bir misyon hareketiyle Anadolu'da tasavvuf hızla yayıldı.

3. XIII. ve XIV. yüz yıllarda Anadolu'da siyâsî bir istikrar, sağlam bir devlet otoritesi yoktu. Moğol akınları ile memleket yağmalanıyor, yakılıp yıkılıyordu. Hiçbir yerde can ve mal güvenliği kalmamıştı. Herkes huzursuzdu. İşte bu şartlar altında insana mânevî bir âlemin sesini duyuran, insanları kardeş gören, yardımcı olmaya dâvet eden, Allah'ın mümtaz bir kulu olmayı öğütleyen tasavvuf cereyanına sımsıkı sarıldılar. Tarikatın mânevî havasında ve şeyhlerin nüfuzu altında huzur bulmaya çalıştılar.

Artık tasavvuf, saray ve konaklarda, şiir ve edebiyatta bir san'at unsuru olurken halk arasında da ahlâkî öğütler şeklinde yayılıyordu. Bunu sultanlar da benimsemişti. Bu devirde tasavvufun asıl dayanağı **Ahîlik**ti. Zira, **Ahîlik** dinî-iktisâdî bir teşkilâtı. O, yalnız dünya değil, hem dünya hemde âhireti berâber yürütmeye çalışan bir teşkilattı. Bu esnaf ve zenaatçiler birliği zamanla tasavvufî bir renge büründü. Bektâşilik, Melâmilik, Nakşibendîlik, Bayrâmîlik gibi millî tarikatlar hep bu teşkilâtdan çıktı³².

İşte bütün bu şartlar neticesinde **Antalya** bölgesi de tasavvuf akımlarının yayıldığı bir yer oldu. Şehir, köy ve kasabalarda açılan dergâhlar, tekkeler hepsi İslâm Dini'nin şeriat ölçüleri içinde, mânen ve maddeten korku içinde bulunan bu insanlara bir kurtuluş kapısı oluyordu. İşte **Alâîye Beğî**'nin oğlu **Alâeddin Gaybî Bey** de bu mânevî havaya kapılanlardan biri oldu. Onun babasının sarayını terkedip **Abdal Mûsâ**'ya mürîd olmasıyla **Türk Tekke edebiyatı**, yeni coşkun ve samîmi bir ses duydu.

32) Bak : A. Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, C. 1, 1st. 1973, 147 - 148.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI

Tanınmış velîlere âit menâkıbnâmelerin birkaç çeşidine rastlamak mümkündür. Zira velîlerin vefâtından sonra hayatları etrafındaki rivâyetler ağızdan ağıza dolaşarak menkabeleşmekte ve bunlar bilâhare «m e n â k ı b n â m e» adı verilen eserlerde toplanmaktadır.

Kaygusuz Abdal'a âit menâkıbnâme hülâsa olarak da olsa Mehmed Fuad Köprülü¹, Muhtar Yahya Dağlı², Vahit Lûtfi Salcı³, Rıza Nur⁴, Rudolf Tschudi⁵ ve Jakob, Hallauer⁶ tarafından neşredilmiştir. Söz konusu neşirler bir birinden pek farklı değildir.

-
- 1) M. F. Köprülü, *Abdal Mûsâ*, Türk Kültürü, Şubat 1973, sayı : 124, s. 198 - 207. (Bu makale, daha önce yarım olarak «Türk Halk Edebiyatı Antolojisi», İstanbul 1935'te neşredilmiştir.)
 - 2) M. Y. Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, İstanbul 1941., s. 7 - 13.
 - 3) V. L. Salcı, *Kaygusuz Abdal Hakkında Etüdler I - V*, İstanbul 1949 - 50, Türk Folklor Araştırmaları, C. 1, sayı : 1, s. 14 - 15, sayı : 2, s. 31 - 32, sayı : 4, s. 52 - 54, sayı : 5, s. 74-75, sayı : 7, s. 102 - 103.
 - 4) R. Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybi Bey, Kahire'de Bektaşî Tekyesinde Bir Manüskırı*, Türk Bilik Revüsü, nu : 5, Yıl : 1935, s. 78 - 90.
 - 5) R. Tschudi, *Die Bekehrung des Kaighusuz. Aus einer türkischen Heiligenvita*, In Schwelzerisches Archiv für Volkskunde, Bd. 47 (1951), s. 203 - 207.
 - 6) J. Hallauer, *Die Vita des Ibrahim bin Edhem*, Basel 1925, s. 20 - 21.

Husûsi kütüphanemizdeki Menâkıbnâme⁷; Köprülü, Dağlı ve Tschudi'nin verdiği hülâsalardan farklıdır. Bu hülâsalarda Kaygusuz, Mısır'a kadar gitmekte ve geri dönmektedir. Bizdeki nüshâda ise Hacc'dan dönüp Abdal

Mûsâ'ya kavuşur. Hülâsalarından anlaşıldığına göre R. Nur'un ve V. L. Salcı'nın dayandığı nüshalar da bizdekinin aynıdır. Biz Kaygusuz'un menkâbevî hayatını anlatırken esas itibariyle elimizdeki nüshaya dayandık. Yalnız eksik kısımlar için diğer nüshâlara baş vurduk.

-
- 7) Elimizdeki nüsha : sah. 53; ölç. 23x16, 19.5x12 cm; st. 17; yz. nestâlik/rik'a; kt. sarı âbâdi; c. ciltsiz. Yazmanın başından bir, sonundan bir veya iki yaprak noksandır. Bu bakımdan müstensihi ile istinsah tarihini bilemiyoruz. Dil husûsiyetleri; elimizdeki nüshanın XVI - XVII. yüzyıla âit bir başka nüshadan kopya edildiği intibahı vermektedir. 46. sahifede bitmektedir; yazmada bundan sonra Abdal Mûsâ'ya âit bazı rivâyetler, Kaygusuz'un «Minbernâme» si ve muhtelif şiirler yer almaktadır.

A) KAYGUSUZ ABDAL'IN MENKABEVÎ HAYATI (MENKÂKIBNÂME'YE GÖRE)

1. *Âilesi, çocukluğu, tahsili ve yetişmesi*

Menâkıbnâme'de Kaygusuz'un âilesi, doğumu ve çocukluğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak, Menâkıbnâme'deki «... ehl-i tarîk içinde mâ'rûf ve meşhûr Dilgüşâ sâhibi Kaygusuz Baba Sultân K.S.'A. «'Alâiye Sancağı Beği»nin oğlu idi. Adına «Gaybî» derlerdi⁸ ibâresinden onun Alâiye Sancağı Beği'nin oğlu ve asıl adının «Gaybî» olduğunu anlıyoruz. Çocukluğuna âit bilgileri, onun onsekiz yaşındaki durumu anlatılırken az çok çıkarabiliyoruz. Menâkıbnâme'de bu kısım şöyledir :

«(Gaybî Beğ) gayet 'âkil, 'ârif, 'âmil, kâmil ve tüvâne idi. Onsekiz yaşında onunla kimse mukâbele durub bahs idemezlerdi. Zîrâ çok kitâblar okımuşdı, 'ulûmı bi't-tamâm bilürdi ve hem ziyâde pehlevân idi, zôr-i bâzûya mâlik, at üzerinde, silâh-şorlukda, ok atmakda ve kılıç çalmada ve güroz salmakda ve sünü oynatmakda hünermend idi. Bunun gibi işlerde nazîri yog - idi. Ve her dâim kendi kulla-

8) R. Nur, a. g. m., s. 78.

rıyla çevre etrafında olan dağları şikâr iderdi. Bebür ve peleng ve kaplan ve gözi her ne görse kurtulmazdı»⁹.

Yukarıdaki ifâdelerden anlaşılıyor ki **Kaygusuz**, çocukluğunda zamanının bütün ilimlerini tahsil ettiği gibi silâhşörlük, pehlivanlık, avcılık vb. mahâretleri de en mükemmel şekilde öğrenmiş ve tam bir beğ oğlu gibi yetişmiştir.

2. *Abdal Mûsâ'ya intisâbı*

Elimizde bulunan Menâkıbnâme'ye göre Gaybî Beğ, Abdal Mûsâ'ya şöyle intisâb etmiştir :

Teke İli Alâiye Sancak Beği'nin oğlu **Gaybî Beğ**, onsekiz yaşında iken, tevâbilerinden bir kısım kişilerle ava çıkar. Avlanırken bir tepe üzerinde Beğzâde, bir âhû görür. O esnâda âhû onun önüne çıkagelir. Gaybî Beğ, onu görünce hemen tirkeşinden bir ok çıkarıp, kirişe kor, nişan alır ve oku atar. Kirişden çıkan ok, âhûnun sol koltuğunun altına saplanır, fakat âhû yıkılmaz, sıçrayıp kaçır. Gaybî Beğ de ardına düşer. Âhû'dan durmadan kan akar, Gaybî Beğ de onun kaçışına bakar. Ciddî bir şekilde onun üzerine at sürer. Dağlar, vâdiler geçip nihâyet bir sahraya inerler.

9) R. Nur, a. g. m., 78.

Yaralı âhû büyük bir âsitâne kapısından içeri girer¹⁰. Gaybî de arkasından dergâha girerek dervişlere geyiği sunar. Meğer o sahradaki bu dergâh, velâyet erenlerinden **Seyyid Abdal Mûsâ Sultan'a** âitmiş. **Abdal Mûsâ**, burada büyük bir âsitâne yaptırmış. O'nun hizmetinde pek çok kişiler varmış. Yanına gelenler mutlaka mürîd ve muhib olup kalırlarmış. Pek çok dervişi varmış. Hepsi **Abdal Mûsâ'ya** lâıykı veçhile hizmet ederlermiş. O'na bağlıymışlar. İşte geyiğin ve **Gaybî Beğ'in** girdikleri dergâh bu idi.

-
- 10) *Abdal Mûsâ Tekkesi halifelerinden Halil Zeybek ve Akçainiş Köyü sâkinlerinden Hasan Tanaî'dan bu hadiyesi şöyle tesbit ettim :*

Tekke İli Alâiye Sancak Beğ'i'nin Gaybî isminde bir oğlu vardı. 13 - 14 yaşlarına gelince günden güne sararıp solmaya başlıyor. Babası çocuğunun bu durumuna çok üzülüyor. Arkadaşlarına «Bu çocuk neden böyle sararıp soluyor» diye soruyor. Arkadaşları Gaybî Beğ'e soruyorlar :

«— Sana ne oluyor, sevdalı mısın yoksa?» Gaybî cevap veriyor.

«— Hayır arkadaşlar sevdalı değilim, yalnız benim içimde bir aşk var ki, ne olduğunu ben de bilemedim.»

Bir gün Gaybî, babasından izin alır, atına binip avlanmak üzere yanına yiyecek ve birkaç kişi alarak Alanya'dan yola çıkar. Manavgat - Serik - Aksu - Aknik Köprüsü'nden geçerek Antalya'ya; oradan da Kepezbaşı - Yenice - Barutlu - güzergâhından Gölçük'e gelince tepenin başında bir geyik görür. Gaybî :

«— Ha... benim aradığım av bu» diye attan inip bir ok atıyor. Ok, geyiğin ön sol koltuğuna saplanıyor. Tutacak oluyor, bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyor. Böylece Söğütçük - Korkud-eli - Yokoman Belî - Beyis Ovası - Öküz Gözü - Sabanca Elmalı Boyları - Düden Köyü - Yazır Köyü güzergâhından Tekke Köyü'ne, Tekke'nin Gâib kapısına kadar geyiği izliyor; fakat orada geyik Tekke'nin içine giriyor. Geyiğin içeri girdiğini gören Gaybî :

«— Benim avım buraya girdi, bana müsaade edin içeri girip avımı alayım» diyor.

Dervişler Gaybî Beğ'i görüp karşıladılar ve atının dizginini tutup :

«— **Buyurun, ziyârete geldünüz ise aşağı inün**» dediler. Gaybî Beğ :

«— **Buraya oklanmış bir âhû geldi, o benim şikârumdur, nice oldu, onu bana virün**» dedi. Dervişler de :

«— **Buraya böyle bir âhû gelmedi ve biz görmedük**» dediler. Gaybî Beğ :

«— **Hîç dervişler yalan söyler mi, niçüm inkâr idersünüz? Ben âhûyu kendü gözümle gördüm, buraya gelüp içeri girdi**» dedi. Dervişler bu sözler karşısında hayret ettiler :

«— **Bizüm haberimüz yok, bilmiyoruz**» dediler. Beğ-zâde, bu durum karşısında hayli melûl ve perişân oldu. Bir müddet öyle kaldı, «'Aceb bu âhû nice oldu, nereye gitti? Bunlardan gayri kimünle söyleşsek» diye düşünürken, dervişler, dergâha doğru dönüp :

«— **Sultânüm! 'Alâ'ye Sancagı Begi oğlu Gaybî Beg, buraya gelüb bizden şikâr taleb ider**», dediler. Bu esnâda, zâten durumu içeriden dinleyen Sultan :

«— **Onu benim katuma getirün, gelsün ben ona cevâb vireyüm**» dedi. Dervişler Gaybî Beğ'e :

«— **Sizü, erenler gelsün diye buyurdılar. Hem ziyâret kılasun, hem de kifâyetlü cevâb alasun**» dediler. Gaybî Beğ de, Sultan'ın bu hitâbını işitti ve hemen atından aşağı inerek «N'ola varalum, o mübârek cemâlünü görrelüm, ellerini bûs idüb, hâk-i pâyüne yüzümüzü sürelüm» dedi. İçeri meydana girdi, Sultan'ı gördü, hemen eğilerek selâm verdi, ileri yürüyüp elini öptü, alnını yere koyup, hak-i pâyine yüzünü sürdü. Daha sonra geri çekilib, karşısında el kavuşturarak ayakta durdu. **Seyyid Abdal Mûsâ** hazretleri, onun selâmını izzetle aldı :

«— Hoş geldünüz oğlum, safâ geldünüz, kadem getürdünüz. Gönlün, dilegün nedür, dile bizden, şöyle işidelüm bilelüm» dedi. Gaybî Beğ, keyfiyet-i hâli beyân etti. Vâkıayı olduğu gibi anlattı. Sultan :

«— O âhû, neden senün şikârun oldu?» diye sordu.

Gaybî Beğ :

«— Sultânım! Ben onu ok ile vurdum, üzerine at sürüp hayli koşdum. Çok menzil aldı, yoruldu, güç ile buraya geldi» cevâbını verdi. Sultan :

«— O okı görünce bilür misin?» diye sordu. Gaybî Beğ :

«— Bilürem, Sultânım!¹¹ dedi. Abdal Mûsâ :

«— Bak imdi, gör okumı» dedi. Kendi mübârek kolunu yukarı kaldırdı. Koltuğunun altında saplı bulunan oku gösterdi, Gaybî Beğ, bakıp gördü ki, attığı ok, **Sultan Abdal Mûsâ**'nın koltuğuna saplanmış duruyor. Meğer bu geyik sûretinde görünen, bu âsitânenin şeyhi **Abdal Mûsâ Sultan** imiş. Beğzâde, bu durumu görünce çok pişmân oldu, utandı; bir vakit korku ve heyecânından kendine gelememi. Kendine gelince hemen Sultan'ın elini öpüp, ayağına baş koydu, öziür diledi, tazarrû ve niyâz eyledi. **Abdal Mûsâ** da koltuğunun altındaki oku çıkarıp, **Gaybî Beğ**'in önüne koydu ve şöyle dedi :

«— Dergâhumuzda 'itizâr ehline lutf u ihsân kapısı her zamân açıktır. Biz geçtük suçundan, bir dahı böyle etmeyesün, her gördüğün câna ok atmayasun.» Beğzâde pişmânlık duydu. Akli başına gelince **Abdal Mûsâ**'nın hizmetine alınması için tazarrû ve niyâzde bulundu :

11) «— Bilirim Sultanım! Çünkü okta Alâiye Sancağı Beğinin nişanı vardır» dedi. (Hasan Tanal, Akainiş Köyü/Elmalı).

«— Sultânım! Benî enüzi hizmetünüze lâıyk görüp, ogulluga kabûl eyleyün. Allah'ım kudretiyle hizmetünüze idelüm.» Sultan şöyle karşılık verdi :

«— Oglum! Bu ereşler yolma gitmeklige mutlak mücerredlik gerekdür. Sonı düşünmeyüp sonra peşimân olmakdan tek durmak yegdür. Zîrâ kim bu yol, ince, sarp bir yoldur ve bu yolun qerd ü belâsı, mihnet ü cefâsı boldur ve bu tarîka giren kışi kâdir oldugı denlü elden gelen işi men'itmeye. Halkdan kendüsine her ne cefâ gelürse sabreyleye ve cânib-i Hakk'dan ne belâ nâzil olırsa kendüsine ganîmet bile, feyyâd kılmaya, incinüb me'lûl ve mahzûn olmaya. Hakk 'e'âlâ Hazreti'nün, her işde bir hikmeti vardır. Meselâ dünyâ ve âhiret, Cehennem ve Cennet, gîce ve gündüz, kış ve yaz, gâm ü şâdi, aglamak ve gülmek, tag ve sahrâ, yokuş ve iniş hep birbirinin mukâbilidür. Seniün pederü, bir (Sancak Begi) dür. O sana riyâzâtı çekmege rızâ vîñez. Var imdi pederünden icâzet al, ondan sonra bizüm katumuza gel. Gönlüne de danış ki, sonra peşimân olmaıasun.» Beğzâde :

«— Sultânım! Benîüm Pederüm sizsünüz. Burada kaldıguma râzı olmazsaıuz, ben gayri yire gitmem ve bu âsitâneıi terk itmem. Çelmek var, gitmek ve dönmek yok», dedi. Bu müşâvereden sonra Abdal Mûsâ, bir halîfesine buyurdu :

«— Gaybî Beg'ün ıaşını tırâş idün.» Bu emir üzerine, onu tarikat usulünce tırâş ettiler, tac ve hırka giydirdiler, beline kemer bağladılar. Daha sonra âsitâneıi saâdetde yer gösterip, bîş posta oturttular. Gaybî Beğ de bu post üzerine çıkıp iķi diz üzerine, erkân üzre oturdu. Fahr libâsını kabul edip, dünyâdan el etek çekti, her şeydan uzak kalıp Hakk'a tvekkül kıldı¹².

12) *Menâkıbnâme*, AG nüşpâsı, s. 2 - 5.

Menâkıbnâme’de bundan sonra **Gaybî Beg’in** babasının **Teke Begi’ne Abdal Mûsâ’yı** şikâyet etmesi; **Teke Begi’nin Abdal Mûsâ’yı** cezalandırmak üzere harekete geçmesi ve ölümü anlatılmaktadır :

Beğzâde’nin yanında bulunan refâkatçılar, âhûnun arkasından yalnız başına giden **Gaybî Beg’i** kaybetmişlerdi. Dağları, ovaları, sahraları tamâmiyle aradıkları halde onu bulamamışlardı. Nihâyet hizmetkârlardan biri kan izini takiben **âsitâne-i saâdet’e** geldi. Kapıdan içeri bakdı. Gördü ki, Beğzâde buradadır. Hemen diğer yol arkadaşlarına durumu haber verdi :

«— **Gaybî Beg’i burada buldum, gelün**», dedi. Bunun üzerine ne kadar atlı varsa hepsi âsitâne’ye geldiler. Atlarından inip, âsitâne kapısından meydâna girdiler. Orada Beğzâde’yi gördüler. Beğzâde, atından ve donundan ferâgat etmiş, bir post üzerinde oturuyordu. Selâm verip durumu Gaybî Beğ’den sordular. Gaybî Beğ de, vâkıayı olduğu gibi anlattı. Maiyetinin tereddüdünü izâle maksadıyla :

«— **Bundan sonra benüm babam Abdâl Mûsâ Sultândur. Siz bana dahl idemezsiniz. Hemen at ve tumanumu alıp benden fârig olun!**» dedi. Bunun üzerine mâiyeti de bu emre uyarak atını ve elbiselerini alıp, babası katına, **’Alâ’iye Sancagı Begi** nezdinde geldiler. Bevvâblar, Gaybî Beğ’in atını ve elbiselerini görüp kendisini göremeyince şaşırdılar.

«— **Gaybî Beg avdan geri dönmedi, gâib oldu, hiç görünmez. Nerede ve ne hâlde olduğumı bilmeyüz**» dediler. Zaten merak içinde bulunan **’Alâ’iye Sancagı Begi** bu konuşmaları içeriden duydu. Akli başından gitti. Bu esnada kulları başına geldi. Durumu tafsilâtıyla onlardan sordu.

«— Hani oğlum Gaybî nice oldu? Sizinle berâber gİtmüş idi, neyledünüz?» dedi. onlar da Beğzade'nin durumunu gördükleri ve Gaybî'den duydukları şekliyle babasına anlattılar.

'Alâ'ye Sancagı Begi, oğlu Gaybî'nin bir derviş olup, Abdal Mûsâ Tekkesi'nde kaldığını işitince ciğeri yandı, acısı tepesine çıktı. Hemen yerini yurdunu bırakıp, oğlunun kurtarılması için ricâda bulunmak üzere Teke Beği'nin huzuruna geldi. Selâm verdi, yüzünü yerlere sürdü, ağladı. Abdal Mûsâ hazretlerinden şikâyetle bulundu :

«— Bir 'âşık dünyâyı tutdı. Dört-beş yüz adbalı var. Benüm oğlumı dahı efsûnlar idüb alakoymuş! Bana meded eyle! Tut, onun hakkından gel! Bu yanımış yüregüme bir su serpüp bana dermân eyle, yok dîrsen helâk oluram, halk içinde vakârım, nâmus u arum kalmadı. Her ne idersen becîd tut» dedi.

Meğer o esnâda Teke Beği'nin yanında meşhûr bir kimse vardı. Adı Kılağlı İsâ idi. Bu, bahâdır bir kişiydi. Teke Beği, nerede bir cenk olsa, dâima onu gönderirdi. Zirâ onun beceremediği iş yoktu. Hiçbir kimsenin bitiremediği işi bu bitirirdi. Kaf Dağı bile giderdi. Hiçbir kimse ona karşı durup savaşamazdı. Cevânmerd idi. Teke Beği'nin en çok güvendiği itimat ettiği bir kişiydi.

Teke Beği, Abdal Mûsâ'yı getirmesi için en çok güvendiği Kılağlı İsâ'yı katına çağırđı ve şöyle dedi :

«— Var, o Abdâl'ı bana tut getir, nice kışidür göreyüm, andan haber sorayum» dedi. Bu emri müteakip Kılağlı İsâ, el baş üstüne koyup Saray kapısından çıktı, hemen atını eğerleyip üzerine bindi ve sür'atle at koşturarak Abdal Mûsâ Âsitânesi'ne geldi. İçeri girdi. Dervişler onu görünce, hürmetle karşıladılar, atının başını tutup :

«— Aşağı in de, atum bagluyalum» dediler. Bunun üzerine Kılağılı İsâ :

«— Ben aşağı inmem, bana tiz haber virün, Abdâl Mûsâ Sultân sizün hanginüzdür? Ana söyleyün gelsün, benümle Teke Begi'ne gidelüm» dedi. Dervîşler :

«— Sultân seccâdesinde oturup halifeleri ile sohbet ider. Sen dahı sözün var ise içerü meydâna gir, mübârek elüni öp, sonra ne hâcetün var ise huzûrunda arz eyle, dileğini dile» dediler. Kılağılı İsâ :

«— Söyleyün gelsün! Bana zahmet virmesün, ben atumdan aşağı inmem» dedi.

Sultan, bu karşılıklı konuşmaları işitti ve hemen nidâ kıldı :

«— Sana kim dirler ve adun nedür?». Kılağılı :

«Bana Kılağılı İsâ dirler» diye cevap verdi. Sultan; «Hemen edebünle geri dön, geldigin yola git, biz senün didigün âdem degilüz» dedi. Kılağılı İsâ'ya bu sözler pek hoş gelmedi. Hiddetlendi. Hemen atından aşağı inip, içeri girerek, Sultân'ı tutup zorla dışarı çıkarmak ve Teke Begi'ne götürmek istedi. Sağ ayağını üzengiden çıkardı, fakat sol ayağı üzenginin içinde kaldı. Çıkarmak için uğraşırken, ayağı ile atın karnına tekme vurunca at ürküp durduğu yerden hızla uzaklaştı. Durdurmak mümkün olmadı. At, kapıdan dışarı çıkıp, öyle koşuyordu ki, ne atı durdurabiliyor, ne de ayağını kurtarabiliyordu. Çünkü at, yel gibi uçuyordu. Kılağılı İsâ da atın arkasından sürünüp gidiyordu. Böylece at, Teke İli'ne kadar bu minval üzere vardı, Kılağılı İsâ ise, taştan taş, yerden yere çarpıla çarpıla, pâre pâre oldu, baş kol dağılıp ancak üzengide takılı bir budı kaldı. Karşıdan gördüler ki, Kılağılı İsa'nın atı kaçıp gelir, nihâyet at bu haliyle menziline geldi. Ama üze-

rinde kimse yoktu. Bu ne haldir diye ileri vardılar ve atı tutup gördüler ki, atın sol üzengisine asılmış bir insan budu var, başka hiç nesne yok. At ise, koşmaktan kan tere batmıştı. **Kılağılı İsa'nın** başı, kolu, gövdesi gitmiş, yalnız bir budu üzengide asılı kalmıştı. Bu hâli hemen **Teke Beği**'ne bildirdiler.

Bunun üzerine Teke Beği melûl ve perişân olup çok hiddetlendi. Zira **Kılağılı İsa**, Teke Beği'nin hem güvenilir bir maslahatgüzârı, hem de kıymetli bir cengâveriydi. Durumu etrafına sordu. Herkes ayrı ayrı tahmin yürüttü. Teke Beği, daha fazla gazaplandı ve bütün adamlarını yanına çağırarak şu emri verdi :

«— Askerler atlarına binsünler, filân yire âzîm bir âteş yaksunlar, o münâfığı âteşte yakayum, temâşâ ide-yüm» dedi. Alâiye Sancağı Beği ve bütün askerleri arkasına süvâr olup alemler, sancaklar kaldırılıp, davul ve zurna çalınıp, munzam süvârler halinde durdular. Beğ buyurdu :

«— Öncüler önde gidecek âteşi yakacaksınız. **Abdâl Mûsâ** yanacak; biz de arkadan geliyoruz» dedi

Bu durum **Abdâl Mûsâ** hazretlerine önceden mâlûm oldu. Oturduğu yerden «**Yâ Allâh!**» diye bir nâra vurdu. Bu ses üzerine dört-beş yüz mürîdiyle beraber **Abdal Mûsâ** semâ ede ede **Teke Beği**'ne karşı yürümeğe başladı. Âsi-tâne'nin batısında yüksek bir dağ vardı **Abdâl Mûsâ** ve mürîdlerinin semâ etmesi esnasında bu dağ da hemen onların ardınca yürüdü. Sultan, dağın yürüdüğünü görünce, ona bakıp mübârek eliyle işâret edip «**Dur Dağum dur!**» dedi ve dağ durdu. Daha sonra **Abdal Mûsâ** ile taş ve ağaçlar cûşa gelip Sultan'ın ardınca **Teke Beği**'ne doğru yürüdüler. **Dur Dağı**'nda ne kadar ağaç - taş varsa hepsi halka olup **Abdal Mûsâ** ile semâ girdiler. Sultan ve mü-

rîdleri semâ ederek ateşin içine doğru yürüdüler ve ateşi tamamen mahvedip söndürdüler.

Teke Beği, askeri ile gelirken bu durumu görünce Ç a t a l D e r b e n d'ine doğru yürüdü. Askeri de onun ardınca geldiler. Beri taraftan Abdal Mûsâ, halifeleri ve dervişleri ile semâ ederek ateşi tamâmiyle söndürdükten sonra Tekke'ye doğru yürüdüler. Yolda gelirken, dağdan bir «**Kara Canavar**»ın gelmekte olduğunu gördüler. Yaklaşınca, Sultan onu gördü ve «**İşte Teke Beği'nün rûhu**» dedi. Tekke'ye odun getiren B a l t a s ı G e d i k adında bir derviş vardı. Bu derviş baltasıyla o canavarı vurup öldürdü. Bu esnada Teke Beği de at üzerinden düşüp ölmüş ve askerleri dört bir yana giderek dağılmıştı¹.

Menâkıbnâme'nin bundan sonraki kısmında **Gaybî Beğ**'in babasının oğlunu kendi rızâsıyla **Abdal Mûsâ**'ya teslim edişi anlatılmaktadır :

Teke Beği'nin ölümü ve askerlerinin dağılmasını biz-zat gören **Alâiye Sancağı Beği**, bildi ki **Sultan Abdal Mûsâ**, velâyet ve kerâmet sâhibidir. Bu işlere biraz da kendisinin sebep olduğunu düşünen Sancak Beği pişman oldu. Tevbe ve istiğfâr eyliyerek «**Varub o er ile buluşalım, mübârek elüni öpüp, ayaklarına yüz sürüp, özür dileyüp kendüsine tâbî' olalım**» diye düşündü. Bir müddet sonra, Alâiye Sancâğı Beği, üç yüz adamıyla birlikte, 'Alâ'ye'den kalkıp, Abdal Mûsâ Sultan'ın Âsitânesi'ne müteveccih hareket etti.

Öte yandan **Abdal Mûsâ** halifeleriyle sohbet etmek, teydi. Başını kaldırıp şöyle söyledi :

«— **Filân mahalde iki pınar çıktı. Birinden bal ve birinden de yağ revân olup akdı. O pınarlardan bal-yağ**

13) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 5 - 10.

alıp mutfakda bir yire doldurun. Bizim Gaybî'nün babası 'Alâiye Sancağı Begi, kendüsine tâbî' üçyüz adamıyla gelip bizümle mülâkat olmaga 'azm kıldı. Erte bir gün gelirler. Onları ziyâfet idüb konaklık eyliyelüm.» Dervişler Sultan'ın dediği yere vardılar. Gördüler ki iki büyük pınar çıkmış, birinden bal, diğerinden de yağ-ı sâfi akmaktadır. Dervişler bundan üç gün üç gece taşıyıp mutfağı doldurdular. Bu pınarlardan bu nimetler üç gün üç gece aktı. Duyan herkes gelip bu pınarlardan bal, yağ aldılar. Kaplarını doldurdular. Dördüncü gün olunca Abdal Mûsâ Sultan «Şimdiden sonra pınarlardan su aksun!» dedi. Halifeler ve dervişler «Sultanum, bu pınarları koyun, tâkıyâmete degin böyle bal yag aksun, nice kimseler faydalanısunlar, size hayır du'â kılsunlar ve hem sizin yâdigarınız olsun» dediler.

Sultan Abdal Mûsâ,

«— Didigünüz olur, Lâkin mîrî cânibinden âdemler gelirler, bizden sonra üzerlerine nâzır olurlar, çok mücâdele olur, fukarâya virmezler» dedi. Sultan'ın dediği gibi, dördüncü gün vardılar gördüler ki, o pınarlardan bal yağ yerine su akar. Buna binâen bu pınarlara «Bal ve Yağ Çeşmeleri» derler.

Bu taraftan Alâiye Sancağı Beği üç yüz adamıyla Âsitâne kapısına geldiler. Atlarından aşağı indiler. Sultan'dan destûr alıp içeri girdiler. Sultan'ın mübârek cemâlini gördüler. Ellerini öpüp ayaklarına yüz sürdüler. Her biri, önce Sultan'dan özür dilediler ve «Kem bizden, kerem erenlerden; bizüm eksüklüğümüze kalmıyasmuz» dediler. Sultan, onların özürlerini kabul edip, «Dergahumuzda i'tizar sahiblerine lutf u ihsân kapuları açıktır. Hoş geldünüz, safâ geldünüz» diyerek her birine yer gösterdi.

'Alâ'ye Beği, maiyeti ile birlikte, Âsitâne misafirhânesinde üç gün üç gece konakladı. Ev sâhipleri bunlara büyük ziyâfetlerde bulundu, dervişler de hizmet ettiler.

Gaybî Beğ dahi babasıyla görüştü. Babası onun iki gözlerinden öpüp nüvâziş eyledi ve :

«— Oglum, fahrûn mezîd olsun! 'Akluna fikrüne kurbân olayım. Bu fânî dünyâda 'âkil odur kim bir mürşid etegine yapışa, salihler-velîler gürûhuna karışa, âhiret-de dahu onlar ile haşr ola» dedi.

'Alâ'ye Sancağı Beği, bu sözleri söyledikten sonra oğlu Gaybîyi hâtır u safâ hüsn ü rızâ ile **Abdal Mûsâ Sultan** hazretlerine teslim edip, onun terbiyesine bıraktı. Daha sonra Sultan Abdal Mûsâ'dan destur alıp vedâlaştı. Bu vedâlaşma esnâsında **Gaybî Beğ**, **Abdal Mûsâ**'ya intisabının babası tarafından da hüsn ü rızâ ile husûl bulduğunu görmekten mütevellid, memnûniyetle babasının elini öperek son oğulluk vazife ve hürmetini gösterdi. **Gaybî Beğ**, **Âsitâne**'de kaldı¹⁴.

3. *Mahlâs Alışı*

Gaybî Beğin «K a y g u s u z» mahlâsmı alışı *Menâkıbnâme*'de şöyle anlatılmaktadır :

Gaybî, bundan sonra beğzâdeliği tamamen terk ve maddî hayatın âlâyişinden ferâgatla, dervişliği ihtiyar etmiş, zâhir âlemin kayıt ve alâikinden nefsinı tecrîd etmiştir.

Bundan sonra **Abdal Mûsâ** Sultan, sünnet nazariyle Gaybî'nin yüzüne baktı ve :

14) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 10 - 12.

«— Gaybî, kaygudan rehâ buldun, şimdiden sonra **K a y g u s u z** oldun» dedi. Gaybî yüzünü yere koyup meskenet gösterdi. Sultan bu sözleriyle Beğzâde'nin ismini «**K a y g u s u z**» diye söyledi. Bundan itibaren Gaybî Beğ'in adı «**K a y g u s u z**» oldu¹⁵

4. Şeyhinden İcâzetnâme Alması

Rivâyet bu cihetledir ki **Kaygusuz, Abdal Mûsâ Âsi-tânesi'nde** kırk yıl hizmet eyledi. Nasibini aldı. Menzil ve merâtib sâhibi oldu. Hacc'a gitmeğe niyetlendi. Aşağıdaki şiiri okuyarak **Abdal Mûsâ'dan** icâzet istedi :

«Cânûmı (Pirüm) yolma kurbân iderem ben
Belürsüz olıcak¹⁶ cân u cihânı niderem ben

Şey'en lillâh benüm gıybetüme kılıç salan
Hercâyî yüze gülüci yârı niderem ben

Hayvân ü âdeme zencîr yular dahı dayanmaz
Ehl-i tariki bin¹⁷ nefesde yederem ben

Hüsnün cemâlün görelî geldüm imâna
Muhammedî'yem bu dîne ikrâr iderem ben

Hâl diliyle icâzet ister Kaygusuz Abdâl
Şâhum assı kıl¹⁸ kuşum uçdı giderem ben»¹⁹

Bunun üzerine Abdal Mûsâ «**Bana divit ve kalemi getirün**» diye emretti. Dervişler istenilenleri getirip hazır eylediler. Sultan, kalemi kâğıdı alıp Kaygusuz'a bir «**İ c â z e t n â m e**» yazdı. İcâzetnâme aynen şöyledir : :

15) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 12.

16) Olunca

17) M. Y. Dağlı, a. g. e., s. 20'de «yek».

18) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 13'de «kal»; M. Y. Dağlı, a.g.e., s. 20'de «İhsan Kıl».

19) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 12 - 13.

«Bismi'llâhî'r-Rahmânî'r-Rahîm!

Elhamdü lillâhî'l-lezi ca'ale kulûbe'l-ârifine ilâ âhirihi. Her ne kim vardur cevâb içinde mastûr kıldı. Dahı buyurdı kim bizûm ile müşâhede kılmak murâd eyleyen Kaygusuz'a nazar eylesün. Ve bizden hayr duâ iltimâs eyleyen Kaygusuz'dan alsun. Safâ nazarın ve himmetin recâ ve niyâz kılsun ve her ne diyâra ki 'azm idüb (varsa) gerekdür ki, ol vilâyetün erbâb ü a'yân ve ekâbir ve eşrâf ve agniyâ ve fukarâ, her kim olsa, mezbûr Kaygusuz'un üzerinde bir vechile nazar-ı inâyet ve merhamet ve şefkat dirig buyurmayalar. Bu cânibün ri'âyet hâtırçıün ana 'izzet ve hürmet kılalar. Anum kadem-i kudûmın kendü-lere minnet-i 'azîmile ra'iiyet bileler; didârlarıyla müşerref olup safâ-nazar himmetiyle mugtenim olalar; ve ana olan riâyet ve himâyet mahzâ bu cânibe olmuş gibidür, şöyle hileler. Bâkî ne ola ki ma'lûm-ı sa'âdet olmaya ve's-selâm»²⁰.

Kaygusuz Abdal icâetznâme-yi aldı, şeref-i dest bûs kıldı. Tazarru ve niyâz edip meskenet gösterdi. Makamına geldi, karar eyledi. Şevk ve muhabbetinden ona bir susuzluk ârız oldu. Bir keşkûl içine bir miktar yoğurt koyduktan sonra üzerine su katarak ayran yapar ve Erenlerin yazıp verdiği icâetznâme-yi ufak parçalar halinde ekmek lokması gibi ayranın içine doğrıyarak içer. Zira, bu **icâetznâme-yi** en iyi bir şekilde yemek suretiyle kalbinde saklayabileceğini gönlünden geçirmişti. Bu hâli gören dervişler taaccüp edip, durumu hemen Abdal Mûsâ Sultan'a haber verdiler. «**Sultânım, bir divâne-yi, bunca zahmet çeküb mübârek elünüzle icâetznâme yazup verdünüz, o bunun kadr ü kıymetünü bilmeyüb yoğurt içine dograyub yidi**» diye şikâyetle bulunurlar. Abdal Mûsâ

20) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 13.

Sultan bu haberi işitince sâdece tebessüm eder ve «**Bana Kaygusuz'ı çağırın, haber sorayım niçün böyle eylemiş?**» der. Kaygusuz'a haber verilir ve hemen Kaygusuz, Abdal Mûsâ'nın huzuruna gelir. Abdal Mûsâ, Kaygusuz Abdal'a sorar :

«— **Niçün böyle eyledün?**»

Kaygusuz ömr ü niyâz eyliyerek şöyle cevap verir :

«— **Sultânım, sizün yâdigârunuzu saklamaga hiç bundan daha ma'kûl bir yir bulamadım. Kendü kalbüm-de saklayam.**». Bu cevap Sultan'ın çok hoşuna gitti ve şöyle dedi :

«— **Başka kimseler dışarudan söyler, sen içünden söyleyesün.**». O saat Kaygusuz'un gözü gönlü açıldı ve söylemeğe başladı. Bundan sonra Kaygusuz'un mânâ denizine dalıp söylediği her sözü bir kitap oldu, ârifler yazdılar ve onun mânâsını bildiler, câhiller bilmeyip şaşakaldılar²¹.

5. Mısr'a Gidişi

Bir akşam vakti, halifeler ve dervişlerin hepsi meydana gelip, menzil-i merâtib üzere yerlerini alıp, seccâdeleri üzerinde oturdular. Abdal Mûsâ ise «**sadr-ı âlâ'da**» oturmuştu. Çerağlar yakıp gülbanklar söylediler. Bu esnâda Kaygusuz Abdal, oturduğu yerden kalkarak şeyhine doğru yöneldi. Erenler karşısında meskenet gösterip, yüzünü yere koydu, gitmek üzere izin istedi. Bu hal, Sultan'a ma'lum oldu. Etrafına baktı ve «**Bizüm Kaygusuz'a kim yoldaş ola?**» diye sordu. Hemen kırk nefer ayağa kalkarak Kaygusuz'un yanında yerlerini aldılar. Abdal Mûsâ da duâ-yı gülbank edip onlara uğurlar diledi.

21) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 12 - 14.

Sabahleyin bir koyun kurban ettiler. Söyüş edip onu kırmızı büryân kebabı şeklinde pişirdiler. Birkaç ekmek ile büryâmı **Kaygusuz'a verdiler.**

Kaygusuz Abdal ve dervişleri sabah namazını edâ ettikten sonra azıklarını alıp yola çıktılar. Bir menzile vardılar. Konakladıkları yerin etrafında bağ-bahçe, sebze ve meyveler vardı. Orada ayrıca ulu bir kavak ağacı bitmiş idi. Yanından da ulu bir su akardı. Bu su, **Abdal Mûsâ'nın** dergâhına giderdi.

Kaygusuz oraya gelince biraz dinlendi. Sofrayı açıp içinde bulunan kebabı kırk nefere taksim ederek dağıttı. Yediler, şükrettiler, ellerini yudular, daha sonra sohbetে başladılar. Bu rada Kaygusuz, başını kaldırıp kavak ağacına baktı ve :

«— **Bu çınâr 'acâib ulu çınâr degül midir, ne hoş yirde bitmiş, bâlâ-bülend olmuş**» dedi. Esasında ona «**Zergerdân Kavak ağacı**» derlerdi. Kaygusuz Sultan da onun gerçekten bir kavak ağacı olduğunu biliyordu, yanındaki-leri imtihan maksadiyle böyle söylüyordu. Dervişler :

«— **Sultânüm, bu çınâr degül, kavak agacıdır**» diye cevap verdiler. Bunun üzerine Kaygusuz

«— **Ben om çınâr agacı sandum**» dedi. Hiç konuşmadan hemen Âsitâne'ye geri döndü. Dervişler, Kaygusuz'un geri gelişini gördüler ve

«— **'Acaba niçün gitmedi**» dediler.

Durum, Abdal Mûsâ Sultan'a ma'lûm olmuştu. Kaygusuz'un yoldaşları ona tam olarak tâbi olmamışlardı. O gün yine akşam oldu. Yine âdet üzere çerağlar yakıldı. Kaygusuz, yine kapıya vardı. Yüzünü yere koydu. Âdet üzere yerine geçti. **Abdal Mûsâ Sultan'ın «Bu def'a evvelki**

yoldaşlar otursun ve gayrılarını kalkıp Kaygusuz'un yanına varub dursunlar» emri ve işâreti mucibince kırk nefer kalkıp Kaygusuz'un yanında durdular. Âsitâne'de beş yüz nefer bulunmaktaydı. Geri dönenler hatalarını ancak orada anladılar, pişmân oldular ve :

«— Bilmedük, muvâfakat kılmaduk, yek-dil, yek-cihet olmaduk, cümle bir dilden söylemek gerek idi. Şimdiden sonra ne fayda, peşimânlık fayda itmez» dediler.

Yine sabah olunca bir koyun kurban edildi. Büryân kebab yapılarak pişirildi. Bir kaç ekmek ile sofraya konup Kaygusuz'a verildi. Kaygusuz Abdal, Abdal Mûsâ'nın elini öpüp, bâkî halife ve dervişlerle vedâlaşıp âsitâne'den ayrıldı. Yine aynı kavak ağacının dibine gelip konakladılar. Yemekten sonra Kaygusuz Sultan başını kaldırıp :

«— Yârenler ne hoş çınâr bu ulu çınâr» dedi. Bu hâlin ne olduğunu tevâbileri bildiler. Bülbül kuşu gibi hepsi bir dilden ötüp :

«— Sultânım belî, güzel çınârdur!» dediler. O zaman Kaygusuz Sultan dahi bildi ki, bu yoldaşları kendisine tâbidirler. Hepsî yek-dil, yek-cihet olup birbirine muvâfakat eylediler. Bu sözler üzerine Kaygusuz'un gönlü boş oldu ve :

«— Bu çınârdan bize biriniz meyve getürse, ta'âm üstüne onı tenâvül eylesek» dedi. İçlerinden biri hemen kalkıp, eteğini beline sokup kavak ağacının üzerine çıktı; bir dalı sıkıca tutup silkeleyiverdi. Kudret-i Hüddâ'nın evliyâlara bahsettiği velâyet zâhîr oldu ve kavak ağacından kırmızı kırmızı elmalar döküldü. Kavak ağacından düşen elmaların birçoğu bu suyun içine düşüp yuvarlana yuvarlana Âsitâne'ye doğru akıp gitti.

Abdal Mûsâ Sultan, Âsitânesi'ndeki «**vahdethânesi**»
nde oturuyordu. Hemen halifelerine buyurdu :

«— **Bizüm Kaygusuz'un velâyet elmaları su ile akup
gelür, tiz tutun, biz de tenâvül idelüm**». Halifeler ve der-
vişler Erenlerin nutkunu işidince her biri sür'atle dışarı
çıktılar. Akar suya baktılar. Gördüler ki kırmızı kırmızı
elmalar su içinde yüzerler. Her biri beşer onar elma tu-
tup Sultan'a getirdiler, tenâvül eylediler. İlk bahar gün-
leri idi. Meyve mevsimi değildi. Bunu görüp işidenler
hayretler içinde kaldılar.

Kaygusuz Abdal ise, elmaları yedikten sonra bütün
yoldaşlarıyla beraber Mısır diyârına doğru yola çıktılar²².

Mısır'a gelince önce vilâyetin durumunu sorup za-
manın Mısır padişahının bir gözünün kör olduğunu öğ-
rendiler. Bunun üzerine Kaygusuz bir gözünü pamuk ile
kapattı. Kırk yoldaşı da öyle yaptılar. Dimyad kasabasın-
dan gemilere binip N i l nehri üzerindeki B u l a k
iskelesine geldiler. Gemilerden dışarı çıktılar.

Kaygusuz Baba Sultan, bir merkebe bindi. Yanın-
daki kırk neferde her biri «**tennûre-pûş 'uryân pa-bü-
rehne dayak omuzlarında olup turna katarı (gibi) dizil-
diler**»²³. Hepsinin birer gözlerinde pamuk sarılı olduğu
halde, Kal'a yolundan Mısır şehrine geldiler. O esnâda
bir Hâcib de Mısır'dan çıkıp Bulak iskelesine gelirken,
turna katarı gibi dizilmiş, birer gözleri pamukla kapalı,
yalınayak kırk dervişi gördü. Hepsi Hâcib'in önünden

22) Mısır'a kadar ki yolculuk hakkında, *Menâkıbnâme*'de «*Bu
babda söz çoktur. Eğer Mısır'a gelinceye kadar vâki olan
hâl zikr olunsa gayet müfassal olur. Bâri maksûda varalum*»
denmektedir. *Menâkıbnâme*, AG nüshası s. 18.

23) Üstlerinde tennûre, uryan, ayakları çıplak, omuzlarında dayak
turna katarı gibi dizildiler.

geçtiği halde ne yüzüne baktılar ne de selâm verdiler. Her birisi kendi âleminde geçip gittiler. Ancak en sonda bir merkebe binmiş **Kaykusuz Sultan** geldi, selâm verdi. Hâcip selâmı alıp :

«— Lutf ihsân eyle, sana bir su'âlüm var, müşkilümi hallet bana cevâb vir» dedi. Baba Kaygusuz :

«Buyur ogul, müşkilinî su'âl eyle. 'Aklımız irerse sana cevâb virelüm» dedi. Hâcib :

«— Ne diyârdan gelürsünüz?» diye sordu. Baba Kaygusuz :

«— Teke Vilâyeti'nden, Abdâl Mûsâ Sultân Âsitânesi'nden» cevâbını verdi. Hâcib :

«— Pes ma'lûm, kırk nefer fî'l-cümle sana tâbidür. Bu yol kenârmda durdum. Bunların cümlesi hep önümden geçti, hiç biri selâm virmedi. Sebebi nedür?» diye devâm etti. Baba Kaygusuz :

«— Bizüm â'detümüz budur ki biz selâmı nevbetle virirüz. Onların cümlesi nevbetlerini savdılar. Nebbet bugün benümdür. Onun için sana selâm virmediler biz selâm virdük» dedi. Hâcib :

«— Bir müşkilüm dahı kaldı, lutfeyle bana onun da ma'nâsını beyân eyle!» deyince Kaygusuz :

«— Nedür müşkilün söyle» dedi. Hâcib :

«— Bu denlü â'mâları nereden topladun, hepsinin bir gözinde pamuk var, sen de bir gözine pamuk koymuşsun, sebebi nedür, bu diyâra niçün geldünüz?» diye sordu. Baba Kaygusuz şöyle cevâb verdi :

«— Bizüm bu diyâra gelmekden murâdumuz Hacc itmek ve Ka'betullah tarafına gitmekdür. Bu diyâr-ı Mısr

ki Yûsuf Peygamber tahtıdır, ziyâret idüb, bir mikdâr teferrüc itmek niyyet eyledük. Gözlerümüze anun için pamuk koyduk ki, zâhir gözümüzi yumup, bâtm gözüümüzi açmışızdır. Cümle dünyânın metândan geçüb 'ışk u muhabbet şerbetini dost elinden içmişüz.»

Hâcib bunları dinledikten sonra geri dönüp Pâdişahın huzûruna geldi. Pâdişah :

«— Niçün tiz geldün? diye haber sordu. Hâcib :

«— Sultanum, bir kimseye rast geldüm. Yanınca kırk nefer âdemi var. Cümle hep birer gözlerine pamuk bağlamışlar. Sordum, Teke Sancagı'ndan Abdâl Mûsâ Sultân Dergâhı'ndan gelürüz diye cevap virdiler» dedi. Padişah ve vezirler bu haberi işitince taaccüb ettiler. Birbirlerine bakarak :

«— O kişi yâ çok âkıllı ve 'ârif'dür, yâhud gâyetle nâdân ve câhildür. Onı imtihan etmek gerekdür. Eğer o kişi bir 'âkil ve dâna ise müşerref olalım; câhil ise hakından gelem» dediler. Orada hazır bulunanların her biri bir fikir beyân etti. Daha sonra vezir şöyle dedi :

«—Sultânum, o kimseleri çağırtalım. Selâm ve kelâmdan sonra çeşnigirler kendülerine yimek getürsünler, kırk tâne kâşuk yondursunlar, her birinin sapları üçer karıştan ziyâde olsun. Eğer o kâşukların yukarı başından tutup yirler ve şükrünü iderlerse anlaşılır ki her biri 'ârif, kâmil ve 'âkildür. Eğer yiyemezler ve şaşırup birbirlerine bakarlarsa cümlesi câhildür; nice bilürsenüz öyle yaparsınız.»

Vezirin bu sözü makûl görüldü. Mısır Pâdişahı her şeyi hazırlattıktan sonra, Kaygusuz Sultan'ı dâvet için adam gönderdi. Kaygusuz :

«— Da'vete icâbet lâzımdır. Varalum ol Pâdişâhın mübârek cemâlini görelüm, hâk-ı pâyine yüz sürelüm» dedi. Pâdişahın sarayına vardılar, içeri girdiler. Taht üzerinde oturan Sultanı gördüler, eğilip selâm verdiler. Pâdişah bunları görünce selâmlarını aldı ve :

«— Hoş geldünüz, safâ geldiniz, kademler getürdünüz» dedi. Daha sonra yemeğe oturdular. Çeşnigirler yemekleri ve sapı uzun kaşıkları getirdiler. İmtihani merak eden bütün âlimler, sâlihler, âbidler, zâhidler ve Mısır beğleri de hazır bulunuyorlardı. Bunlar kaşıkları görünce şaşırdılar. Elleri aldılar, yukarı başından tutup kaşıkları yemekle doldurdular. Kaldırıp ağızlarına götürmek istediler, fakat bir türlü ağızlarına götüremiyorlar, ancak kulaklarına doğru götürebiliyorlardı. Buna bir çare bulamayan âlimler, sâlihler ve emîrler sofradan kalktılar, sıra Kaygusuz ve yoldaşlarına geldi. Yirmisi sofranın bir tarafına, yirmisi de diğer tarafına karşılıklı oturdular. Kaşıklarını ellerine aldılar. Başından tutup doldurdular. Kaygusuz Baba, hemen karşısında olan yoldaşına «balım dolusu» gibi sunuverdi. Diğerleri de aynı şeyi yapıp karşısında bulunanlara yemeği yedirdiler. Yemekten sonra şeker şerbeti içildi ve söze başlandı. Pâdişah Kaygusuz'a :

«— Gözlerinize niçün pamuk koydunuz?» diye sordu. Kaygusuz Baba şöyle cevap verdi :

«— Sultânım, bizüm 'âdetümüze göre hangi beldeye varırsak o vilâyetün pâdişâhına uyarız. Şimdi sizün taht-ı hükûmetünüzde olduğumuza göre size tâbi' oluruz. Sâye-i devletünüzde bir kaç gün bu Yûsuf Peygamber tahtını ziyâret eylemek murâdımız idi. Siz bu dünyâya bir gözle bakarken bizüm iki gözle bakmamız revâ degüldür. Biz dahı bir gözle bakaruz.»

Mısır Pâdişahı, **Kaygusuz**'un bu sözlerini işitince son derece memnûn oldu. Gönlü bu hakikatlı cevâbın tesiri ile doldu. Ve :

«— Ey Şeyh, takdir-i Hüdâ böyle yazmış. Her ne ki **Hakk'dan geldi, hoş geldi. Gözlerinüzden pamuğu kaldırun. Bu Yûsuf Peygamber tahtını iki göz ile ziyâret idün**» dedi. Bundan sonra Sultan Kaygusuz :

«— Bir du'a eyleyelim, siz de «âmin» diyiniz. Ola ki **Hakk Sübhanehu Te'âlâ** katında du'amız müstecâb ola. Ellerimizi yüzlerümüze sürelim. Gözlerümüzden **pamuğu kuldıralım, Hakk Te'âlâ Hazretlerinin kudretini müşâhede kılalum**» dedi.

Daha sonra Kaygusuz Sultan, ellerini semâya kaldırıp du'a etti. Pâdişah ve vezirleri de duâya el kaldırdılar. «**Âmin, Yâ mu'in**» dediler. Sultan Kaygusuz, kırk dervişle duâyı tamamladı. Sûre-i **Seb'al-Mesânî**²⁴ ve **Ümmü'l-Kur'an**²⁵ okuyup, «**ve lâd-dâllîn âmin**» dedikten sonra ellerini yüzlerine sürdüler; gözlerinden pamuğu kaldırdılar. Yüzleri ve gözleri açıldı. Pâdişah dahi ellerini yüzüne sürdü. O saat **Hakk Te'âlâ'nın kudretiyle ve evliyânın velâyetiyle pâdişahın â'mâ olan gözü açıldı, dünyâyı gördü.** Gönlüne ilhâm-ı Rabbânî vârid olub bildi ki bu **Kaygusuz Abdal kerâmet sâhibi, Allah'ın sevgilisidir.** Tereddütsüz olarak tahtından aşağı inip Baba Kaygusuz'un elini öptü ve ayaklarına yüzünü sürdü. Cân u gönülden muhibbi oldu ve;

24) Hier Sûresi'nin 87. âyetinde şöyle denilmektedir :

«*Ve le - kad ataynâke seb'an mine'l - mesâni ve'l - Kur'an el - Azîm. (And olsun ki sana dâima tekrarlanan Yedi âyetli Fâtiha'yı ve Kur'an-ı azîm'i verdik)*», Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, DİBY, Ankara, 1975, s. 265.

25) *Fâtiha Sûresi.*

«— Yâ Şeyh, dile benden ne dilerseñ!» dedi. Kaygusuz Sultan, Mısır Pâdişahı'ndan birçok dileklerde bulundu. Bu dilekleri manzûm olarak şöyle ifâde etti :

«— Söz başunda zıkr idelüm Allâh'ı niyâz ile
Cân u gönüldeñ direm lâf degüldür söz ile

Yâ ilâhi, kapunda bir kaç dileklerüm var
Hele şimdiki hâlde cengim var bogaz ile

On bin koyun bin deve biş bin su sığırı
Biş bin tavuk bin ördek dahı bunca kaz ile

Mâ-hazar lokmaları dâim nasîb kıl bize
Üç yüz otuz azman yidi bin öküz ile²⁶

Mısır Pâdişahı başından sonuna kadar şiiri dinledi ve gördü ki Baba Kaygusuz'un murâdı dünya malı değildir. O, muhabbetle gülen bir yüz, aşkla dolu bir gönül ister. Oturduğu yerden tebessüm etti ve Kaygusuz'a :

«— Yâ Şeyh! Senün bu istedigün şeyleri bizler cümle virelüm sana» dedi. Baba Kaygusuz şöyle karşılık verdi :

«— Pâdişâhum, dünyâda murâdumuz, Pâdişâhun gönül hoşlığı ve beden sağlığıdır. Yoksa cihânda bilin-medük ve görünmedük nesne kalmamışdır. Hele şimdiki hâlde işbu benüm keşkülümi bal ve yağ ile doldurun, başka nesne lâzım degüldür.»

Kaygusuz belinden keşkülünü çıkarıp Pâdişaha verdi. Pâdişah da keşküli kiler emîrine verip bal ve yağ ile dol-

26) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 24; Şiirin tamamı için bak : Mar., 339b ve M. Y. Dağlı, a. g. e, s. 41 - 42.

durmasını emretti. Kilerci kilere gelip yağ küpünün ağzını açtı. Kepçeyi doldurup keşküle yağ koydukça, yağ keşkülün içinde kayboluyordu. Ne kadar yağ küpü varsa hepsini keşkülün içine koydu. Bir türlü dolduramadı. Sonra bal fiçılarının ağzını açtı. Hepsini keşküle boşalttı. Ancak yarısı doldu. Kiler emîri bu hale şaşırdı. Keşkülü oraya bırakıp Pâdişahın yanına gitti :

«— Pâdişâhım, ne kadar bal-yağ var ise cümlesini koydum, o keşküli dolduramadım» dedi. Bunun üzerine Pâdişah :

«— Var getir o keşküli erenlerün nazarında koyup özür dile, bundan sonra dahı ne kadar koysan dolduramazsın» dedi.

Kiler Emîri keşküli getirdi. Kaygusuz Baba'nın önüne koydu ve özür diledi. Orada hazır olan bütün vezirler, emîrler, sâlihler, âlimler ve fakihler her kim varsa hepsi görüp taaccüp ettiler. «**Baba Kaygusuz gerçek er**» dediler. Hepsı yerlerinden kalkıp ellerini öpüp ayaklarına yüz sürdüler. **Kaygusuz Baba** da yerinden kalkıp, Pâdişahı selâmlayarak vedalaştı²⁷.

Kaygusuz ve dervişleri eski Mısır dedikleri yere, Nil Nehri kenarına gelip oturdular. Burada kırk gün kaldılar. O keşküldeki bal ve yağdan yediler, fakat bir zerre eksilmedi.

Mısır pâdişahı, gönlüne gelen ilhamla Kaygusuz'un Nil Nehri kenarında konakladığını bildi ve adamlarına orada bir kasrı-âlî binâ etmelerini emretti. Bu emir üze-

27) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 19 - 26.

rine büyük bir kasr binâ ettiler, adını da «Kasr-ı bü'l-'Ayn» koydular²⁸.

6. Hacca Gidişi

Kaygusuz Sultan, 'bir müddet bu Kasr'da oturduktan sonra dervişleriyle beraber hac niyetiyle Mısır'dan **Beytullah'a** doğru yola çıktılar. Gündüz gider, akşam olunca da konaklardı. Kaygusuz ve dervişleri her gün akşam olunca bakarlardı ki önlerinde muazzam bir şehir peydâ olurdu. Her biri şehrin bir yanına gidip, her türlü ihtiyaçlarını görürlerdi. Daha sonra sabaha kadar da dinlenirlerdi. Sabah olup uyanınca görürlerdi ki yattıkları yer bir sahradır. Ne şehir var, ne pazar. Buna teaccüp ederlerdi. Sabahleyin tekrar yollarına devam ederlerdi. Akşam olunca yine aynı hâl olup, karşılarına yine muazzam bir şehir gelirdi. Her birisi memnûn ve mesrûr olup, akşamleyin şehre inerek alış-verişlerini ederlerdi. Gece yatıp, istirahat edip sabah olunca da kalkıp giderlerdi. Bu minvâl üzre tam kırk gün yol yürüyüp **Beytullah'a** geldiler. Konakladılar. Hac vakti erişti. Bütün hacılar geldiler, Kâ'be şehrinde cem oldular.

Kaygusuz ve dervişleri bütün erkânıyla hac farizasını yerine getirdikten sonra Medine-i Münevvere'ye geçtiler. Peygamberlerimizin kabrini ziyâret kıldılar. Burada

28) *Menâkıbnâme*'nin kâtibi (Kâtibü'l, hurûf) de «Kasrû'l-ayn» denen bu sarayı gördüğünü ifâde eder ve sarayı, ölçülerine varıncaya kadar tavsif edip içindekileri anlatır. Kasrû'l-'Ayn içinde asılı bulunan **BATTAL GÂZİ** çizmesi ile **YAVUZ SULTAN SELİM**'in Mısır fethinden sonra orada ikâmet ettiği köşk ve sarayın kubbesine saptığı yedi ok bilhassa dikkat çekicidir. Ayrıca, müellif Kasrû'l-'Ayn'ın kapısı üzerindeki tarihi de vermektedir. (Seb'u semâne mae rebîyülâhir fi yevmi'l-erba külli yevm ü elf derâhüm musarrafa, 857/baş. 12.1.1453). *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 26 - 28.

yedi gün kaldılar. Burası Kaygusuz'a çok hoş geldiği için Peygamberlerimizin kabrinin başında «**Gevher-nâme**» adlı risâlesini söyledi²⁹.

7. Dönüşü

Bu ziyâreti müteâkip Anadolu'ya şeyhine gelmek üzere yola çıktı. Şam'a geldi. Şehre girmeyip Kutayfa denilen mahalle, oradan Karye-i Nebek'e ve Kal'a-i Humus'a geldiler. Hâlid b. Velîd ve Baba Amr orada yatar-
dı. Ziyâret ettiler. Oradan Kal'a-ı Hama'ya geldiler. Âsî suyu üzerine konup oturdular. Burada Kal'a'ye su çıkarır büyük bir «**su dolabı**» vardı. Buna «**Muhammedî Dolâb**»³⁰ derlerdi. Kaygusuz bu «**Dolâb**»a bir kasîde söyledi ki adı «**Kasîde-i Dolâb**» dır³¹.

Daha sonra Karye-i Şeyhûn - Ma'arrâ (?) - Serâkıb (?) - Hân-ı Tuman - Haleb - Akyol - Kilis - 'Ayıntâb yolu ile Fırat üzerindeki Bincik (Birecik?) iskelesine, oradan da Bağdad'a ulaştılar. Bağdad'da bir müddet dolaştıktan sonra Hille, Kûf, Necef, Kerbelâ şehirlerini ve

29) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 28 - 31. Ayrıca *Menâkıbnâme*'nin 31 - 35 sayfaları arasında *Gevhernâme*'nin metni verilmektedir.

30) Dolâb-i Muhammedî, Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde de geçmektedir. Evliyâ Çelebi, Hama'da bu adla anılan bir büyük su dolabını anlatır. Ona göre, orta milinden yukarısına kadar kırk, aşağısı da kırk arşın olan ve şehrin suyunu temin eden bu dolâb, Âsî Nehri'nin kıyısındadır. Gece yarısı bu dolâb dönerken çıkardığı «*Yâ Muhammed!*» sesi, dört ya-nından, sekizer saatlık mesâfeden duyulur. Bu yüzden de «*Dolâb-ı Muhammedî*» diye anılır. (Bak : Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, C. III, İstanbul İkdâm Matbası 1314, s. 60).

31) *Menâkıbnâme*'nin bu kısmında 38 beyitlik «*Kâsîde-i Dolâb-nâme*» verilmektedir.

oradaki mukaddes yerleri ziyâret ettiler. Tekrar Bağdad'a döndüler. Oradan Medâin, Sâmarrâ, Musul, Nusaybin yolu ile Abdal Mûsâ Âsitânesi'ne geldiler³².

Kaygusuz ve kırk neferi, Abdal Mûsâ ve dervişleri tarafından karşılandı. Âsitâne'ye girildikten ve gerekli tarîkat âyinleri icrâ edildikten sonra şükür namazım edâ ettiler. Daha sonra Kaygusuz, Abdal Mûsâ'yı gördü, yüzünü yere vurdu, ellerini öpüp ayaklarına yüz sürdü. Abdal Mûsâ «Safâ geldünüz, kadem getürdünüz» diyerek onları karşıladı. Kaygusuz ve dervişleri teker teker hediyelerini takdim ettiler. Gezip gördükleri yerleri anlattılar. Kaygusuz'un cûşa gelerek şeyhine kavuştuğunu ifade eden bir şiir söylemesiyle menâkıbnâme sona ermektedir³³.

32) *Menâkıbnâme*, AG nüsnası, s. 31 - 43. Ayrıca, 44 sayfa da Kaygusuz'un Abdal Mûsâ'ya kavuşması dolayısıyla söylediği sekiz kıt'alık şiir yer almaktadır.

33) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 45 - 46.

B) KAYGUSUZ ABDAL'IN HAKİKİ HAYATI

1. Doğum Târihi ve Yaşadığı Devir

Kaygusuz Abdal'ın doğum târihi ve yaşadığı devir hakkında başlıca dört görüş vardır.

1. **Dilgüşâ** adlı risâlesindeki bir kayda dayanan **Muhtar Yahya Dağlı**³⁴ Kaygusuz Abdal'ın H.800/M.1397-98 tarihinde doğduğunu kabul etmektedir. Dilgüşâ'daki kayıt aynen şöyledir: «İmdi bu derviş dahi Muhammed Mustafa'nun sekiz yüz yılında geldi»³⁵. M. Y. Dağlı, fikrini Kaygusuz'un bazı şiirlerinde geçen târihî şahsiyetler ile takviye ediyor. Ona göre Kaygusuz'un söz konusu yaşadığı devirler ile Dilgüşâ'daki kayıt birbirleriyle uyumaktadır. M. Y. Dağlı'ya göre bu şiirlerdeki Murad Han, 2. Murad (1421-1451); İbni Fenârî, Mevlânâ Fenârî'nin torunu Alâeddin Ali Fenârî (öl. 1497); İshak Beğ, Filibe

34) M. Y. Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, İstanbul 1941, s. 25 - 28.

35) Kitâb-ı Dilgüşâ, Ankara Genel Kitaplığı, nu : 645, s. 10; Nûruosmaniye Kütüphanesi, nu : 4904, v. 108b. R. Nur'un tanıttığı *Menâkıbnâme*'nin sonlarında yer alan «Kitâb-ı Dilgüşâ» da ise söz konusu kayıt biraz farklı olarak şöyle geçer : «Bu derviş dahi Hazret-i Muhammedi'l-Mustafa'nun tarih-i hicretinden 800 yılında geldi». R. Nur, *Kaygusuz Abdal Gaybî Bey Kahire'de Bektaşî Tekyesinde Bir Manûskiri*, Türk Bilik Revüsü, nu : 5, Yıl : 1935, s. 88.

Marburg nüshası, v. 217b'de ise «sekiz yüz» yerine «dokuz yüz» kaydı vardır ki bu, müstensihe âit bir zühul olmalıdır.

Beği ve Sırp hudut kumandam olan **İshak Beğ** (öl. 1465) dir³⁶. **Dağlı**, bu delillere istinâden **Kaygusuz'u «Hicrî 9 uncu asır ricâlinden»** yani XV. asırda yaşamış olarak kabul etmektedir³⁷.

M. Y. Dağlı'dan önce, «**Türk Edebiyatı Nümûneleri**» nde³⁸. Kaygusuz'un «**dokuzuncu hicret asrının ikinci nısfında**» yaşadığı herhangi bir delil zikredilmeden yer almıştır.

Daha sonra Kaygusuz'dan bahseden **İlhan Başgöz** de onun XV. yüzyılda yaşadığını belirtiyor³⁹. Kaygusuz'u XV. yüzyıl şâirleri arasında inceleyen **Ahmet Kabaklı** da onun 2. Murad zamanında yaşamış olduğunu kaydetmektedir⁴⁰.

Biz de daha önce yazmış olduğumuz iki makalede **Digüşâ'daki mezkûr kayda** dayanarak Kaygusuz'un doğum târihini H. 800/M.1397-98 olarak kabul etmiştik⁴¹.

2. İkinci görüşe göre **Kaygusuz Abdal**, XIV. asrın ikinci yarısı ile, XV. asrın ilk yarısında yaşamıştır. **Digüşâ'daki «sekiz yüz» kaydını**, **Kaygusuz Abdal'ın «Mısır'a geliş târihi** olarak kabul eden R. Nur; Kaygusuz'un

36) M. Y. Dağlı, a. g. c., s. 16 - 17, 27.

37) M. Y. Dağlı, a. g. e., s. 28.

38) Hıfzı Tevfik - Hammâmizâde İhsan - Hasan Âli, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*, İstanbul 1927, s. 160.

39) İlhan Başgöz, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968, s. 31.

40) Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, C. 2, İstanbul 1973, s. 25 s. 215.

41) Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Çağatayca Bir Gazeli*, Türk Kültürü, sayı : 194, Aralık 1978, s. 101; *Kaygusuz Abdal'ın Vücûdnâme'si Üzerine*, TK, sayı : 197, Mart 1979, s. 276 - 277.

doğum târihini de H. 742 olarak hesaplamaktadır. **Menâ-kıbnâme'**deki, Kaygusuz'un on sekiz yaşında **Abdal Mûsâ'**ya intisâp ettiği ve kırk yıl hizmetinde kaldıktan sonra Mısır'a gittiği şeklindeki mâlûmâta dayanan R. Nur, 800 tarihinden 58'i çıkarmak suretiyle 742 târihini bulmaktadır⁴².

Er-Risâletü'l-Ahmediyye müellifi **Ahmed Sırrı Baba**, Kaygusuz'un H. 761'de Mısır'a geldiğini, 769'da Hicaz'a gittiğini, 799'da Mısır'a döndüğünü ve 848'de vefat ettiğini kaydeder⁴³. Herhangibir kaynağa ve muhâkemeye, dayanmadan verilen bu bilgiler bu husustaki Bektaşî an'anesini aksettirmektedir.

Fuad Köprülü de Kaygusuz'un «**XIV üncü asır sonlarında ve XV inci asrın ilk nısfında yaşamış**» olduğunu kabul etmektedir⁴⁴. Köprülü'nün delilleri şunlardır :

1) **Kaygusuz'un Abdal Mûsâ'ya intisâbı** : Kaygusuz'un gerek şiirlerinde, gerek menâkıbnâmesinde bu husus açıkca belirtilmiş olduğundan onun **Abdal Mûsâ'nın** müridlerinden olduğu açıktır. Bâzı târihî menba'lar **Abdal Mûsâ'nın** Bursa Fethi'ne iştirak ettiğini belirttiklerine göre **Abdal Mûsâ** XIV. asırda yaşamıştır⁴⁵. Şu halde onun

42) R. Nur, a. g. m., s. 89 - 90.

43) Ahmed Sırrı Baba, *Er - Risâletü'l-Ahmediyye fi Târih't-Tarikatü'l-Aliyyetü'l-Bektaşîyye bi-Mısırü'l-Mahrûse*, 2 baskı, 1939 (1. baskı : Kahire 1934), s. 25. A. S. Baba'nın Kaygusuz'un Mısır'a geliş ve ölüm yılı olarak verdiği hicrî tarihlerle milâdî tarihler birbirini tutmamaktadır. Kaygusuz'un Mısır'a geliş târihini M. 1388 olarak göstermektedir ki bu H. 761'e değil 790 - 91 tarihlerine tekâbü'l eder. Aynı şekilde Kaygusuz'un ölüm târihi olarak gösterilen M. 1444 de H. 818'e değil, 847 - 848'e tekâbü'l etmektedir.

44) F. Köprülü, *Mısır'da Bektaşîlik*, TM, C. IV, 1st. 1939, s. 20.

45) F. Köprülü, a. g. m., s. 16 - 17.

mürîdi Kaygusuz'un da XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış olması gerekir.

2) **Kaygusuz'un** eserlerinden **Kitâb-ı Dilgüşâ'nın** H. 900/M. 1493'de istinsah edilmiş bir nüshası mevcut olduğuna; ayrıca H. 918/M. 1512'de hazırlanan **Câmi'ün-nezâir**, de Kaygusuz'un bir manzumesine rastlandığına göre Kaygusuz mezkûr tarihlerden önce yaşamış olmalıdır⁴⁶.

Sadeddin Nüzhed Ergun «**Bektaşî Şâirleri**» nde⁴⁷. Kaygusuz'un «**XV inci asrın ilk nısfında**» yaşadığını kaydediyorsa da «**Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri**»nde⁴⁸ Kaygusuz'un «**XIV üncü asrın son yarısında yetişen**» bir şâir olduğunu belirtmiştir.

Agâh Sırrı Levend⁴⁹ de herhangibir delil zikretmeden Kaygusuz'un XIV üncü asırda yaşadığını kabul etmektedir.

Nihad Sâmî Banarlı⁵⁰ da Kaygusuz'un «**XIV üncü asır sonu ve XV inci asır başı**» şâirlerinden olduğunu ve 2. Murad devrinde yaşadığını kaydeder.

Rudolf Tschudi⁵¹ ve **Barbara Flemming**⁵² de Kaygusuz'un XIV üncü yüzyılın sonu ile XV inci yüzyılın başı arasında yaşadığını kabul edenler arasındadır.

46) F. Köprülü, a. g. m., s. 20.

47) S. N. Ergun, *Bektaşî Şâirleri*, İstanbul 1930, s. 196.

48) S. N. Ergun, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1 - 2, İstanbul 1955, s. 24.

49) Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat Târîhi Dersleri*, İstanbul 1935 s. 80.

50) Nihad Sâmî Baharlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul 1971, s. 398.

51) Rudolf Tschudi, *Die Bekehrung des Kaighusuz aus einer türkischen Heiligenvita*, In Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Bd. 47 (1951), s. 203.

52) Barbara Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1964, s. 117.

Annamaria Schimmel⁵³ ile Walter Björkmann⁵⁴ de Kaygusuz'un ölüm târihi olarak 1444'ü belirttiklerine ve onun Abdal Mûsâ'nın müridlerinden olduğunu zikrettiklerine göre Kaygusuz'un XIV üncü asır ile XV inci asrın ilk yarısında yaşadığını kabul etmektedirler.

3. Abdülbâki Gölpınarlı'nın Kaygusuz'un doğum târihi ve yaşadığı devir hakkındaki fikri muğlaktır. O, 1953'te yazdığı bir eserinde, **Dilgüşâ**'daki ibâreyi Kaygusuz'un H. 800'de doğduğu şeklinde anlar ve XV. yüzyılda yaşadığını ifâde eder. Buna göre Abdal Mûsâ'ya gençken intisap etmiş olacağını ve kırk yıl hizmetinin de «muayyen bir geleneğin tesirinden» doğduğunu ileri sürer⁵⁵. 1963 te ise Kaygusuz Abdal'ın «Abdal Mûsâ dervişi olduğunu bu bakımdan XIV. yüzyılda yaşadığını, nihayet XV. asrın ilk yıllarında öldüğünü» kabul eder⁵⁶. 1968'de **Türk Dili Dergisi**'nde yazdığı bir makalede ise bu konuda şunları söyler : «Kaygusuz, manzum bir risâlesinde, 800 hicrîde (1397 - 1398) doğduğunu bildirir; buna göre Abdal Mûsâ'ya, gençliğinde bağlandığına, onun ölümünden sonra da bir hayli yaşadığına, Abdal Mûsâ'nın da Bursa fethine genç yaşta katıldığına hükmetmek gerekir. Kaygusuz'un yaşadığı çağ XIV - XV. yüzyıldır; ölüm yılını kesin olarak söylememize imkân yoktur»⁵⁷. Görüldüğü gibi 1963'de

53) Annamaria Schimmel, *Drei türkische Mystiker Yunus Emre - Kaygusuz Abdal - Pir Sultan Abdal*, Deutsch - Türkische Gesellschaft E. V. Bonn Oktober 1962, Heft 48.

54) Walter Björkmann, *Die aliosmanische Literatur*, Fundamente II, Wiesbaden 1964, s. 412.

55) Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayî - Kul Himmet*, İstanbul 1953, s. 6.

56) Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî - Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963,

57) Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal*, Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Cilt XIX, Sayı : 207, 1 Aralık 1968, s. 396.

Kaygusuz'un XV. asrın ilk yıllarında öldüğünü kabul eden A. Gölpınarlı, 1968'de tekrar 1953'teki fikrine dönerek onun 1397-98'de doğduğunu ifâde etmekte, fakat dört satır sonra Kaygusuz'un yaşadığı çağı XV. asırla birlikte XIV. asır olarak göstermektedir.

1972'de, «Bu derviş hicretin sekiz yüzünde geldi» ibâresini «bu geldi'den maksat, doğum târihiyse, Abdal Mûsâ'nın uzun ömürlü olduğuna ve Kaygusuz'un ona pek gençken kavuştuğuna hükmetmek gerekir» şeklinde açıklıyarak 1397-98 târihini şartlı da olsa Kaygusuz'un doğum târihi olarak tekrar kabul eden Gölpınarlı bu defâ onun 1431'den önce öldüğünü de ima ederek Kaygusuz'u ancak 30 sene kadar yaşatmaktadır⁵⁸. Fakat Gölpınarlı, bir paragraf sonra «Kaygusuz, VIII. yüzyılın başında doğmuş, IX. yüzyılda yaşamış (XV. yy) bir şâirdir»⁵⁹ diyerek bu kere Kaygusuz'un doğumunu yüz yıl kadar geriye götürmekte ve yüz yıldan daha fazla yaşatmaktadır. Nihayet Türk Ansiklopedisi'ndeki «Kaygusuz Abdal» maddesinde Gölpınarlı, «K. A. H. VIII. yüzyılın 2. yarısıyla IX. yüzyılın ilk yıllarında yaşamıştır» diyerek ve H. 800'de doğduğu mes'elesini de şüpheyile karşılayarak⁶⁰ R. Nur ve Köprülü'nün fikirlerine iştirak etmiş olmaktadır.

4. Vasfi Mahir Kocatürk, biri Alâiyeli, diğeri Rumeli'li olmak üzere iki «Kaygusuz Abdal» kabul etmekte-

58) A. Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972, s. 175.

59) A. Gölpınarlı, a. g. e., s. 175.

60) *Kaygusuz Abdal*, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, Ankara 1974, s. 418-419. Ansiklopedi de bu maddenin yazarı belirtilmemişse de yazının pek çok yerlerinin A. Gölpınarlı'nın Türk Dili'ndeki yazısıyla mutâbakat göstermesi ve yazının da Gölpınarlı'ya âit olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

dir. Ona göre Alâiyeli Kaygusuz Abdal XIV. yüzyılda yaşamış ve Abdal Mûsâ'ya mürîd olmuştur⁶¹.

Kocatürk'e göre Rumeli'de yaşayan ve Vize'ye bağlı Saray kasabasından olduğu için «Sarâyî» mahlâsını taşıyan ikinci Kaygusuz Abdal ise XV. yüzyılda yaşamaktadır. Rumeli'ye âit yer isimleriyle, XV. asra âit târihi şahsiyetlerin geçtiği şiirler bu ikinci Kaygusuz'undur⁶².

Kaygusuz Abdal'ın doğum târihi ve yaşadığı devir hakkında başlıca görüşleri yukarıda hülâsa etmiş bulunuyoruz. Bize göre kabule şâyân olan görüş, R. Nur ve F. Köprülü tarafından ayrı ayrı delillere dayanılarak izah edilen ikinci görüştür. Çünkü :

1. Kaygusuz Abdal'ın Abdal Mûsâ'ya intisap ettiği hususu kesindir. Daha önce anlattığımız «menkabevî hayat» bölümünde Kaygusuz etrafında gelişen bütün menkabelerin Abdal Mûsâ ile bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Bizim ilk defa hülâsa ettiğimiz Menâkıbnâme'de olduğu gibi bugüne kadar tanıtılmış bulunan diğer Kaygusuz menâkıbnâmelerinde de⁶³ Kaygusuz, dâima Abdal Mûsâ'nın mürîdi olarak gösterilmiştir. Ayrıca Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nde de Abdal Mûsâ'nın mürîdleri arasında Kaygusuz yer almaktadır⁶⁴.

«Kaygusuz Abdal gör ne söyledi» mısraı ile biten bir mesnevîsinde Kaygusuz da «Abdal Mûsâ'ya kul oldu can-

61) V. M. Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1968, s. 35; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 188.

62) V. M. Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 143 - 156; *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 290.

63) Bak : Kaygusuz Abdal'ın menkabevî hayatı bölümü.

64) Bedri Nöyan'ın fotokopisini çekmemize musâade ettikleri Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi, s. 34 - 36; S. N. Ergun, *Türk Şiirleri*, Abdal, Mûsâ maddesi, C. 1, İstanbul 1936, s. 169.

dan - Çekdi elini iki cihandan»⁶⁵ beyti ile Abdal Mûsâ'ya intisap ettiği husûsunu bizzat teyid etmiş olmaktadır. Esâsen bugüne kadar yapılan bütün araştırmalarda bu husus kabul edilmektedir. Şu halde Abdal Mûsâ'nın yaşadığı devrin, Kaygusuz'un yaşadığı devre de ışık tutacağı tabiidir.

Abdal Mûsâ'nın Orhan Gazi zamanında bir gazâya iştirak ettiği, gazâ sırasında bir yeniçerinin üsküfünü başına giydiği ve elfî tâcın esasının bu olduğu Âşıkpaşazâde'de kayıtlıdır⁶⁶. Ayrıca Taşköprülüzâde⁶⁷, Hoca Sâdeddin⁶⁸, Mustafa Âlî⁶⁹ ve Bursalı Belîğ'de⁷⁰ Abdal Musâ'nın Bursa fethine iştirak ettiği ifâde edilmiştir. Demek ki Abdal Mûsâ XIV. asırda yaşamış bir şahsiyettir⁷¹. Bu durumda Kaygusuz'un da Abdal Mûsâ'ya XIV. asırda intisap etmiş olması gerekir.

2. Kaygusuz'un «Dilgüsâ» sında geçen «İmdi bu der-
viş dahı Muhammed Mustafa'nun sekiz yüz yılında geldi»
ibâresi, şüphesiz ki onun yaşadığı devre ışık tutan bir
ibâredir. Ancak bu târihi, bâzı araştırmacıların kabul ettiği
gibi onun doğum yılı olarak kabul etmek mümkün de-
ğildir. Söz konusu ibâreden önceki ve sonraki cümleler
mânâ bakımından bu ibâreyle bağlantılı değildir. Şu

65) Mar., v. 134 a

66) *Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul tab'ı, s. 205

67) Taşköprülüzâde, *Şekâynk-ı Nûmâniye*, (Edirneli Mecdi Efendi Tercümesi), İstanbul 1269, s. 33.

68) Hoca Sâdeddin, *Tâcü-t - tevârih*, C. 2, İstanbul 1279, s. 406.

69) Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, c. 5, İstanbul 1277, s. 64.

70) Bursalı Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa 1302, s. 213.

71) Abdal Mûsâ hakkındaki bir araştırmasında Fuad Köprülü de onun XIV. asırda yaşadığı fikrindedir.

Abdal Mûsâ, Türk Kültürü, Yıl : XI/4, Sayı : 124, Şubat 1973, s. 206.

halde ibâreyi müstakil olarak anlamak zorundayız. «**Sekiz yüz yılında geldi**» ifâdesi açıkça «**dünyaya gelmeyi**» yâni «**doğmuş olmayı**» belirtmez; daha çok bir yerden gelmiş olmayı anlatır. Metinde «**dünya**» kelimesinin düşmüş olacağı hatıra gelirse de biz bu ihtimâli de vârit görmüyoruz. Çünkü H. 800 yılını Kaygusuz'un doğum târihi olarak kabul edersek onun Abdal Mûsâ'ya intisâbı keyfiyetini reddetmemiz gerekir. Bu ise birinci maddede zikrettiğimiz Kaygusuz'un Abdal Mûsâ ile olan alâkasına dâir delillerin hepsini reddetmemiz mânâsına gelir. Şu halde bahsi geçen H. 800 târihini Kaygusuz'un hayâtındaki başka bir safha olarak kabul etmek zarûreti vardır. Bu hususta akla en uygun ihtimal, H. 800 târihini R. Nur'un kabul ettiği gibi, Kaygusuz'un Mısır'a geliş târihi olmasıdır. R. Nur; Kaygusuz'un 18 yaşında Abdal Mûsâ'ya intisâbı ve kırk sene ona hizmet etmesi dolayısıyla 58 yaşında Mısır'a geldiğini kabul etmekte ve 800'den 58'i çıkararak H. 742'de doğduğunu yazmaktadır. Biz bu 58 yaşı âzamî bir had olarak kabul etmekteyiz. Çünkü Menâkıbnâme'deki «**kırk yıl**» meselesini gerçek olarak kabul etmek şart değildir. Bu ifâde her halde **Yunus Emre'nin Tabduk Emre'ye «kırk yıl»** hizmet etmesi rivâyetinde olduğu gibi geleneğin neticesi olmalıdır. Dolayısıyla **Kaygusuz**, Mısır'a 58 yaşından önce de gitmiş olabilir. Şu halde Kaygusuz'un doğum târihini H. 742 olarak kabul etmesek bile, H. 742'den geriye gidemiyeceğini rahatça ifâde edebiliriz. O; 742 ilâ bu târihten sonraki 15-20 yıl içinde doğmuş olabilir.

3. **Kaygusuz'un** bâzı şiirlerinde geçen târihî şahsiyetler de onun yaşadığı devir hakkında fikir vermektedir. Onun şiirlerinde geçen **Murad Han, İshak Beğ ve İbni Fenârî** isimleri, bizce bâzı araştırmacıları yanıltmıştır. **M. Y. Dağlı** ve **V. M. Kocatürk** daha önce de kaydettiğimiz gibi

bu şahısları XV. yüzyıl ricâli olarak kabul etmektedirler. Ancak **M. Y. Dağlı** bu noktadan hareketle **Kaygusuz'u** da XV. yüzyıl, ricâlinden sayarken, **V.M. Kocatürk**, XV. asırda yaşamış ikinci bir Kaygusuz olduğunu ileri sürmektedir.

Murad Han, **İshak Beğ** ve **İbni Fenârî'nin** XV. asır ricâlinden olduğu şüphesizdir. Bizce bu şiirlerde geçen **Murad Han** 1421 - 1451 târihleri arasında Edirne'de hükümdarlık eden **2. Murad'dır**.

İbni Fenârî olarak **Kaygusuz'un** şiirinde yer alan zat, ilk Osmanlı Şeyhülislâmı **Fenârioğlu Mevlânâ Muhammed Şemseddin'dir**. Fenârioğlu Muhammed Şemseddin, 1424-1430 yılları arasında Edirne'de Şeyhülislâmlık yapmıştır⁷². **M. Y. Dağlı**, buradaki **İbni Fenârî'nin Muhammed Şemseddin** değil onun torunu olan ve 1497'de ölen **Alâeddin Ali İbni Fenârî** olduğunu kabul etmeye mütemâyildir⁷³. Bizce bu doğru değildir. Çünkü şiirde «**İbni Fenârî'ye varıp fetvâ bulmak**» tan bahsedilmektedir. **2. Murad** devrinde fetvâ makamı ise **Fenârioğlu Muhammed Şemseddin** tarafından deruhte edilmektedir (1424-1430). **Alâeddin Ali İbni Fenârî** ise ancak Fâtih devrinde kazaskerliğe kadar yükselmiştir⁷⁴. Burada **M. Y. Dağlı'yı** yanıltan her halde «**İbni**» kelimesidir. Halbuki **Alâeddin Ali**, «**İbni Fenârî**» olduğu gibi, **Mevlânâ Şemseddin Muham-**

72) Bak : Ahmed Refik, *Fâtih Zamanında Teke İli*, TTEM, nu : 79/2, İstanbul 1340, s. 65 - 66;

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1. Cild, İstanbul 1975, ikinci baskı, s. 313 - 314;

İsmâil Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt : 1, İstanbul 1971, s. 38;

Barbara Flemming, a. g. e., s. 118 - 119.

73) M. Y. Dağlı, a. g. e., s. 17.

74) Bursalı Mehmed Tâhir, a. g. e., C. 1, s. 254.

med de «İbni Fenârî»dir. Ahmet Refik, **Mevlânâ Şemseddin**'e Ada karyesinin verilmesi hususunu «**Defteri-i Evkâf-ı Vilâyet-i Teke**»den iktibas eder. Fâtih devrine âit olan bu defterde söz konusu zâtın adı aynen «**Fenârioğlu Mevlânâ Şemseddin**» olarak geçmektedir⁷⁵. Anlaşıldığına göre «**Fenârî**» lakâbı, bu sülâle için Mevlânâ Şemseddin'den de önce kullanılıyordu.

İshak Beğ'e gelince bu zât, **2. Murad** devrinde **Üsküp Sancak Beği** ve 1465'de ölen **Semendire fâtihi Gâzi İshak Beğ'**dir⁷⁶.

İbni Fenârî'nin adının geçtiği şiir, bize Kaygusuz'un hayatı hakkında mühim bâzı bilgiler vermektedir. Bu şiirden bâzı parçaları aşağıya alıyoruz.

Edrene şehrinde bu gün
Bir dükkân aldum kirâya
Ol mahalde sataşmışam
Bir akçası çok kariya

.....

Sor bana garîb misin
Bu şehri görüp misin
Yohsa gelişün şindi mi .
Anatol'dan berüye

Didüm ki bu dem gelmişem
Kirâya dükkân almuşam

75) Ahmed Refik, a. g. m., s. 66.

76) Bak : 1A, *Murad II* maddesi, s. 605, 607, 613;
İsmâil Hâmi Danişmend, a. g. e., C. 1, s. 204 - 205;
Türk Ansiklopedisi, İshak Bey maddesi, C. XX, s. 230;
Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, ikinci Cilt, İstanbul
1977, s. 397, 400.

**Eydür yigit gel içerü
Döşek getürsin câriye**

.....

**Eydür ki bu Rûm-ili'dür
Sanma ki Anatoli'dur
Bunde esîr-bendler çok olur
Düşmeyesin bâzârîye**

.....

**Ol karıdan kurtılmaga
Kul oldum âzâd olmaga
Fetvâ bulam mı ki âceb
Varsam *İbn-i Fenârî*'ye**

*Murâd Hân'a varımadum
Özüml kurtarımadum
Kaygusuz Abdâl bî-çâre
Ugradı bir haşarıya*⁷⁷

İbni Fenârî, 2. Murad'ın pâdişahlığı devrinde ve 1424-1430 tarihleri arasında **Edirne**'de **şeyhülislâmlık** yaptığına göre bu şiir de bu târihler arasında yazılmış olmalıdır. Şiirden anlaşıldığına göre **Kaygusuz**, yine bu târihler arasında Anadolu'dan Rumeli'ye gelmiştir. V. **Mahir**'in göremediğini zannettiğimiz bu şiirden Kaygusuz'un Rumeli'ye yabancı olduğu anlaşılmaktadır. O halde Rumeli'de doğup büyüyen ikinci bir Kaygusuz Abdal düşünülemez.

İshak Beğ'in adının geçtiği şiirden de bâzı parçaları kaydedelim :

77) *Divan*, Mar., v. 333a - b.

*Filibe'*de yinilen
Bir karı sevdi beni
İgen igen dikdürür
Bana yini kaftânı

.....

*İshak Beg'*e söylesem
Hâlûmi 'arz eylesem
Karıdan kurtarmaga
Ola mı ki dermâm

Bu Kaygusuz Abdâl'un
Dervîş-i miskîn hâlin
Şöyle geçer mi 'aceb
Ol kariyla devrânı

.....

Ne karı var ne koca
Ne ırte var ne gice
Bu sözi anlayanun
Kurbânıyam kurbânı⁷⁸

Bu şiirden de ikinci bir Kaygusuz'un bulunduğu hükmetmek mümkün değildir. Çünkü şiir, gerek üslûp gerek konu bakımından daha önce kaydettiğimiz şiirle bir benzerlik arz etmektedir. Birinci şiirde ise Kaygusuz'un Anadolu'dan Rumeli'ye geldiği açıkça belirtiliyordu. Bu şiirde geçen «*Filibe*» ve «*İshak Beg*» isimleri de Kaygusuz'un 2. Murad devrinde Rumeli'de bulunduğunu gösteriyor.

Kaygusuz'un Murad Han'dan bahsettiği bir şiiri daha vardır. Orada da Murad Han'ın adının geçtiği beyitler şöyledir :

78) *Divan*, Mar., v. 334b - 335a.

Bize bin mut piring dise *Murâd Hân*
Dahi on bin koyun bile yimeğe

.....

Murâd Hân'a halvet anlatsa sözi
Kapu'da kim bile veziri söge⁷⁹

2. *Âilesi*

Kaygusuz Abdal'ın Alâiye Sancağı Begi'nin oğlu olduğunda bütün araştırmacılar birleşmektedir⁸⁰. Çünkü eldeki Kaygusuz *menâkıbnâmelerinde* bu husus «*Dilgüşâ sâhibi Kaygusuz Baba Sultan k. s. Alâiye Sancağı Begi'nün oğlu idi*» şeklinde açıkça belirtilmektedir⁸¹. *Menâkıbnâme'nin* müteâkip sayfalarında da Kaygusuz'dan «*Alâiye Sancağı Begi oğlu Gaybî Beg*»⁸², «*Gaybî'nin babası Alâiye Sancağı Beg*»⁸³, şeklinde söz edilmektedir. Şu halde Kaygusuz Abdal'ın âilesi hakkında bilgi edinmek için Alâiye beylerini araştırmak gerekmektedir.

Çalışmamızın «*Doğum Târihi ve Yaşadığı Devir*» bölümünde Kaygusuz Abdal'ın H. 742/M. 1341-42 — H. 762/M. 1360 - 61 târihleri arasında doğmuş olabileceğini ifâde etmiştik. Onsekiz yaşında Abdal Mûsâ'ya intisap ettiğine göre bu intisâbın H. 760/M. 1358 - 59 - H. 780/M. 1378-79 târihleri arasında olması gerekir.

79) *Divan, Mar.*, v. 296b - 297a.

80) Rıza Nur, a. g. m., s. 91; F. Köprülü, *Mısır'da Bektâşilik*, TML, Cilt. IV, s. 14; M. Y. Dağlı, a. g. e., s. 7; Barbara Flemming, a. g. e., s. 117; Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal*, Türk Dili, Sayı : 207, Aralık 1968, s. 395.

81) R. Nur, a. g. m., s. 78; M. Y. Dağlı, a. g. e., 8. sahifeden sonraki fotokopi; Tschudi, a. g. m., s. 204.

82) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 3.

83) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 10.

Alâiye Beğleri hakkındaki ilk mâlûmâtı İbni Batuta'dan edinmekteyiz. H. 733/M. 1332 - 33'te Alâiye'ye gelen İbni Batuta, «bu şehrin Karamanoğullarından Yûsuf Bey tarafından idare edildiğini ve şehirden on mil mesâfedeki sarayında oturan bu bey ile görüştüğünü ve ikrâmına nâil olduğunu söyler»⁸⁴. Bu kayıttan M. 1332 - 33 târihlerinde Alâiye Beği'nin Karamanoğullarından Yûsuf Beğ olduğunu öğreniyoruz. Şihâbeddin Ömerî de «Mesâlikü'l-ebsâr» adlı eserinde H. 730/M. 1329 - 30 - H. 737/M. 1336-37 yılları arasında «Karamanoğullarımın buraya hâkim olduğunu ve onlar nâmına Yûsuf adındaki zâtın burasını idâre ettiğini söyler»⁸⁵.

Bundan sonra Alâiye beyleriyle ilgili ilk kayıt 1361 yılına âittir. 1361'de Kıbrıs Kralı Pierre; Alâiye beyini kendisine tâbi olmaya mecbur etmişti. Aynı Alâiye Beği, 1364'te Antalya'yı Kıbrıs Kralından almak için denizden bir donanma yollamış, onun bu hareketine kızan Pierre ise 1366'da bir donanma göndererek Alâiye'yi almaya teşebbüs etmiştir. 767/1366 Ramazan'ındaki bu teşebbüs, Alâiye'lilerin mukavemeti ve Karamanoğlu'nun yardımı sayesinde akamete uğratılmıştır⁸⁶. **Mükrimün Halil Yinanç**, bu Alâiye Beği'nin adının bilinmediğini yazıyorsa da **Kalkaşandî'nin** kaydından bu beyin **Hüsâmeddin Mahmud bin Alâeddin** olduğunu tahmin edebiliriz. Çünkü **Kalkaşandî; Hüsâmeddin Mahmud bin Alâeddin'in** 767 Şevval'inde, yâni 767 Ramazan'ından bir ay sonra Mısır Sultânı'na bir mektup yazdığını kaydeder⁸⁷. Ayrıca **Şarkî Karaağaç'daki** H. 766/M. 1364-65 târihli bir ha-

84) Mükrimin Halil Yinanç, *Alâiye maddesi*, İA, C. 1, s. 288.

85) a. y.

86) a. y.

87) a. y.

mam kitâbesinde de **Mahmud bin Alâeddin bin Yûsuf** kaydı vardır⁸⁸. Demek ki 1361'de Kıbrıs Kralının kendisine tâbi kıldığı **Alâiye beyi** de **Hüsâmeddin Mahmud**'dur.

Alâiye'nin **Oba** köyünde harap bir vaziyette bulunan **Gülfeşân Câmiî**'ndeki iki kitâbede de bu beyin adına rastlıyoruz. H. 755?M. 1373-74 târihlerini taşıyan bu kitâbelerde bu zâtın adı «**Emîrû'l-mu'azzam Mahmud bin Alâeddin bin Yûsuf bin Karaman**» ve «**Emîr Mahmud bin Alâeddin bin Yûsuf 'Ömer**» şekillerinde geçmektedir⁸⁹. Şu halde H. 774/M. 1373 târihinde **Mübârizeddin Mahmud Beğ** (Teke Beğ); **Alâiye** ve **Manavgat Emîrlerinin** de yardımıyla **Antalya'yı** Kıbrıslardan geri aldığı sırada da **Alâiye Beği Hüsâmeddin Mahmud**'dur.

Yukarıya aldığımız bütün bu kayıtlardan çıkan neticeye göre 1333'de **Alâiye Beği Karamanoğullarından Yûsuf**; 1340'larda ve 1350'lerde **Hüsâmeddin Mahmud**'un 1361'den önce hangi târihte **Alâiye Beği** olduğunu ve 1373 - 74'den sonra hangi târihte beyliğinin sona erdiğini bilemiyoruz.

Mezkûr târihi kayıtlar ve kitâbelerden **Hüsâmeddin Mahmud**'un babasının **Alâeddin**, onun babasının da **Yusuf Ömer** olduğu anlaşılmaktadır. **Yusuf Ömer**'in de **Karamanoğullarından** olduğu hem **İbni Batuta** ve **Şihâbeddin Ömeri**'deki kayıtlardan, hem de **Gülfeşân Câmiî** kitâbesinden açıkca belli olmaktadır.

1333 (?) - 1373 (?) seneleri arasında **Alâiye beyliği**ni idâre eden **Yusuf Ömer - Alâeddin - Hüsâmeddin Mahmud** ailesinin **Karamanoğullarından** indigi hususu yanında, bu âilenin bir tarafının **Anadolu Selçuklularına**

88) Süleyman Fikri Erten, *Antalya Târîhi II*, İstanbul 1940, s. 86.

89) S. F. Erten, a. g. e., s. 72.

dayandığı rivâyetini de kaydetmemiz lâzımdır. **Yazıcı-oğlu Ali'nin Tevârih-i Âl-i Selçuk'**undaki, Alâiye'yi fethe-den Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın Alâiye'yi kas-dederek «**kuvvetli yagı rûm memâlikine hücum edüb bi-züm evlâd ve ahfâdımız mukâvemet edemeyüp hezimet bulacak olursa, bâzı bu kaleye ve bâzı Sinob'a ilticâ kıla-lar**» şeklindeki sözlerine ve **Târih-i Âl-i Osman'**ların bir kısmındaki rivâyetlere dayanan M. H. Yinanç, «**XV. asırda Alâiye beylerinin Selçuk neslinden indiği hakkında bir an'anenin mevcut olduğunu**»⁹⁰ zikretmektedir. Ayrıca **Câmîi-d-Düvel'**de de Alâiye Beğlerinin «**Selçuk Sultanının kızının oğullarından**» geldiği kayıtlıdır⁹¹. Mezkûr sü-lâlede **Alâeddin ve Kılıç Arslan** (1451'de Alâiye'yi Osman-lılara terke mecbur kalan son Alâiye Beği) gibi Selçuklu Sultanlarının isimlerini taşıyanların bulunması da bizce bu rivâyeteleri desteklemektedir.

Acaba **Kaygusuz Abdal'**ın babası, 1333(?) - 1373(?) târihleri arasındaki bu üç Alâiye beyinden hangisidir? Bizce bu husustaki en kuvvetli ihtimal, **Hüsâmeddin Mahmud Bey** üzerinde toplanmaktadır. Çünkü 1361 - 1373 yılları arasındaki oniki sene zarfında Alâiye Beği **Hüsâ-meddin Mahmud** ile Antalya Beği **Mübârizeddin Mehmed**; Kıbrıs kıralına karşı yapılan çetin savaşlarda dâimâ be-raber bulunmuşlardır⁹². Antalya Beği **Mübârizeddin Meh-med**, kendi devrindeki yabancı kaynaklarda «**Taca Tacca**» adıyla geçmektedir⁹³. **Fâtih** devrine âit «**Defter-i**

90) M. H. Yinanç, a. g. m., s. 188.

91) İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 92.

92) Ş. Tekindağ, *Teke Oğulları maddesi*, İA., C 12/1, s. 128 - 132; *Teke Eli ve Teke Oğulları*, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı : 7 - 8, İstanbul 1977, s. 65 - 67; M. Y. Yinanç, a. g. m.

93) Ş. Tekindağ, *Teke - Oğulları mad.*, s. 129, 131; B. Flemming, a. g. e., s. 89.

Evkâf-ı Vilâyet-i Teke» de de bu beyden «**Teke Beğ**» olarak bahsedilmektedir⁹⁴. Muahhar Osmanlı târihlerinin de **Mübârizeddin Mehmed**'den «**Emîr Teke**» veya «**Teke Beğ**» olarak bahsettiklerini kaydeden **Ş. Tekindağ**'a göre Antalya beylerine «**Teke-Oğulları**» adını veren de aynı beydir⁹⁵. **Kaygusuz Menâkıbnâmesi**'nde de **Gaybî Beğ**'in babası, oğlunu Abdal Mûsâ'nın elinden almak üzere «**Teke Beği**» ne müracaat eder ve «**Teke Beği**» ile birlikte **Abdal Mûsâ** üzerine ordu yürütürler⁹⁶. **Menâkıbnâme**'de «**Abdal Mûsâ**'ya» karşı «**Teke Beği**» ile birlikte hareket eden **Kaygusuz**'un babasının târihî kaynaklarda Kıbrıs kralına karşı «**Teke Beğ**»le müşterek hareket eden **Alâiye Beği Hüsâmeddin Mahmud** olması pek muhtemeldir.

Ayrıca **Kaygusuz**'un **Minbernâmesi**'nde geçen :

Âşık olsam adum tenbel 'Âlâyi
Eğer sôfi isem dirler mürâyi

mısrâlarından⁹⁷ **Kaygusuz**'un asıl adının **Alâiye** yâni **Alâeddin** olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz. **Alâeddin** adını taşıyan bir şahsın babasının da **Alâeddin** adını taşıması pek uzak bir ihtimaldir. Bilâkis, çocuklara dedelerinin adının konulması pek yaygın bir gelenektir. Bu yaygın geleneğe dayanarak **Alâeddin Gaybî**'nin (**Kaygusuz Abdal**), babasının **Hüsâmeddin Mahmud**, dedesinin **Alâeddin bin Yusuf** olduğunu tahmin edebiliriz.

94) **Ş. Tekindağ**, a. g. m., s. 131; **A. Refik**, a. g. m., s. 72.

95) **Ş. Tekindağ**, a. g. m., s. 131; **B. Flemming**, a. g. e., s. 86, 89, 94 - 102, 105 - 108, 118, 127 - 131, 134.

96) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 6 - 10.

97) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 50;
S. N. Ergun, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1 - 2, s. 28.

3. Adı ve Mahlâsı

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda **Kaygusuz Abdal**'ın asıl adının «**G a y b î**» olduğu üzerinde birleşilmiş-
miştir⁹⁸. Çünkü *Menâkıbnâme*'de «**G a y b î**» adı açıkça
zikredilmektedir. Ancak **Kaygusuz**'un asıl adının sâdece
G a y b î olduğu düşünülemez. «**Gaybî**», daha çok ikinci
bir ad veya mahlâs intibâmı uyandırmaktadır. Çünkü
Türk halkı arasında «**Gaybî**» kelimesinin isim olarak kul-
lanıldığı pek görülmez. O halde **Kaygusuz**'un asıl adının
bir başka isim olması icap eder. Bu husus üzerinde şim-
diye kadar sâdece **M. Y. Dağlı** durmuş, «**Gaybî**» nin **Kay-**
gusuz'un göbek adı olması gerektiğini, asıl adının «**Ah-**
med Gaybî, Mehmet Gaybî ve emsâli gibi» bir şekli ol-
ması icap ettiğini belirtmiştir⁹⁹.

Kaygusuz'un *Minbernâmesi*'ndeki bir beyit bizce bu
noktaya açıklık getirmektedir. Beyit şöyledir :

Âşık olsam adum tenbel Alâyî
Eger sôfi isem dirler mürâyî¹⁰⁰.

Görüldüğü gibi birinci mısırâda **Kaygusuz**, adının «**Âlâyî**»
(**Alâî**) olduğunu açıkça ifâde etmektedir. **Kaygusuz**'un
Dolabnâme'sindeki bir mısırâda da onun adı geçmektedir.
Sadeddin Nüzhet'in «**Alâî Gaybî bunda tekke kılmaz**» şek-
linde okuduğu¹⁰¹ mısırâ bâzı nüshâlarda yoktur. Bizdeki

98) Türk Ansiklopedisi'nde **Kaygusuz Abdal** maddesinde «*Gaybî*»
nin bâzı nüshalarda «*Kaygı*» olduğu şeklindeki kayıt, bir
yanlış okumadan ibârettir.

99) **M. Y. Dağlı**, a. g. e., s. 36 - 37.

100) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 50;
Millet Ktp; Ali Emîri Bl. (Manzum Eserler), nu : 797, v. 33b.
S. N. Ergun, a. g. e., C. 1 - 2, s. 28.

101) S. N. Ergun, a. g. e., C. 1 - 2, s. 26.

Menâkıbnâme nüshâsının 39. sayfasında bu mısra «olublar Gaybî bunda tekye kılan»; Pertev Paşa, nu : 619/29'daki yazmanın 199b varlığında «bilün Kaygulu bunda tekye dutmaz» şeklindedir. Rıza Nur'un tanıttığı yazmada ise aynı mısra «Eleyli (Alaylı) Gaybî bunda tekye kılmaz» şeklinde verilmiştir¹⁰². Rıza Nur'a göre kelime «Alâiye'nin (Alaylı)» şeklinde bozulmasından ibârettir ve Kaygusuz'un memleketine delâlet eder. S. N. Ergun'un hangi nüshâya dayandığını bilmediğimiz «Âlâî Gaybî» şekli bizce en eski ve doğru şekil olup Kaygusuz Abdal'ın hakiki adına delâlet eder. Bizim kanâatimize göre «Âlâî (Alâyi?)» kelimesi Alâeddin'in kısaltılmış şeklidir. «Seyfeddin, Şemseddin, Bedreddin» gibi isimlerin «Seyfî, Şemsî, Bedrî» olarak kısaltılması gibi «Alâeddin» de «Alâî (Alâyi?)» olarak kısaltılmıştır. Ayrıca kafiye ve veznin de bu kısaltmada âmil olduğu âşikârdır.

Alâiye beyleri arasında da Alâeddin isimli bir şahsın bulunması¹⁰³ ve ayrıca bu beylerin Selçuklu Sultanlarından (dolayısıyla Alâeddin Keykûbad'dan) indiği hakkındaki rivâyet, âile içinde Alâeddin adının kullanıldığını gösteriyor. Aynı ad, Kaygusuz Abdal'a da verilmiş olabilir.

Yukarıdaki delillere istinâden Kaygusuz Abdal'ın asıl adı bizce «Alâeddin Gaybî» dir.

Gaybî Beğ, şiirlerinin büyük bir çoğunluğunda «Kaygusuz Abdal», «Kaygusuz» mahlâsını kullanmaktadır. Buna bir örnek olarak şu beyti gösterebiliriz :

102) Rıza Nur, a. g. m., s. 87.

103) Alâiye Beylerinden Hüsâmeddin Mahmud'un babasının adı Alâeddin bin Yusuf'tur. Tahminimize göre bu zât Kaygusuz'un dedesidir. Bak : «Ailesi Bölümü»

Kaygusuz Abdâl'dur adum vardur benüm bir neme-
düm¹⁰⁴

Onı dahı oda salam dahı benüm nem alalar¹⁰⁵

Alâeddin Gaybî'nin bu mahlâsı alışı Menâkıbnâme'-de şöyle anlatılmaktadır. «...Gaybî Beg, Sultan Abdal Mûsâ Hazretlerinin âsitânesinde kaldı. Cân ü dilden erenlere hizmet kıldı. Sultan Abdal Mûsâ Hazretleri sünnet nazarıyla Gaybî'nün yüzine bakup eyitdi: Kaygudan rehâ buldun, şimden sonra Kaygusuz oldun didi. Gaybî yüz yire koyup meskenet gösterdi. Sultan bu nutkıyla begzâdenün ismini «Kaygusuz» diyü söylerdi. Andan sonra adı (Kaygusuz) oldu¹⁰⁶. Şu halde Gaybî Beğ'e «Kaygusuz» mahlâsını veren, şeyhi Abdal Mûsâ'dır. Bu husus tarikat an'anesine de uygundur. Menâkıbnâme'de bu mahlâsın verilîşinin sebebi olarak gösterilen «kaygudan rehâ bulması» yâni Teke Beği'nin ordusunun mağlup olması ve Gaybî'nin babasının artık kendi rızâsıyla onu Abdal Mûsâ'ya bırakması keyfiyetini bir rivâyet olarak kabul etmek lâzımdır. Herhalde «Kaygusuz» kelimesinin «dünya kaygısından uzak olma» gibi tasavvufî bir mânâ ile Gaybî Beğ'e mahlâs olarak verildiğini kabul etmek akla daha yakındır. Ayrıca «Kaygusuz» kelimesinin Bektaşiler arasında esrar¹⁰⁷ ve pilâv¹⁰⁸ mânâsında kullanıldığı bâzı araştırmacılar tarafından ifâde edilmektedir.

104) *Keçe*

105) *Divan*, Mar., v. 340b.

106) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 12.

107) A. Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 121; *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Aatsözleri*, s. 191.

108) Haslück (ter. R. Hulûsî), *Bektaşîlik Tetkikleri*, İstanbul 1928, s. 18.

Kaygusuz'un diğ er bir mahlâsı «**S a r â y î**» dir. Bizim tesbit ettiğimize göre yedi şiirinde **S a r a â y î** mahlâsını kullanmaktadır¹⁰⁹. **Vasfi Mahir Kocatürk**, Sarâyî mahlâslı Kaygusuz Abdal'ın XV. asırda yaşamış bir baş ka şâir olduğunu ileri sürmekteydi. V. M. Kocatürk'ün tahminine göre Alâiye'li Gaybî'den ayrı bir şâir olan ikinci Kaygusuz Abdal, Vize'ye bağ li Saray kasabasından olduğ u için Sarâyî mahlâsını kullanmaktadır¹¹⁰. Biz, çalışmamızın **Doğ um Târihi ve Yaş adığı Devir** bölümünde iki ayrı Kaygusuz Abdal olamayacağını belirtmiştik. Ş u halde bu mahlâsm da Rumeli'de Saray kasabası ile bir ilgisi olmaz. Bizce Kaygusuz'un «**S a r â y î**» mahlâsını kullanmasının sebebi kendisinin bir «**Sancak Beğ i'nin oğ lu**» olmasıdır. Nitekim 1333'de Alâiye'yi ziyâret eden İbni Batuta, Alâiye beylerinin «**şehirden on mil mesâfede**» bir sarayları olduğ unu zikretmektedir¹¹¹.

Kaygusuz birkaç şiirinde kendisinin «**Miskin Kaygusuz**»¹¹², «**Miskin Sarâyî**»¹¹³ ve **Kul Kaygusuz*** olarak da bahsetmektedir. Yunus'da da görülen bu «**miskin**» sıfatı yine tasavvufî bir mânâ taş ır.

Bektaş i an'anesinde, eserlerinin isminde ve Menâkıbnâme'de Kaygusuz'dan çoğ unlukla «**Kaygusuz Baba**», «**Baba Kaygusuz**», «**Kaygusuz Sultan**» ve «**Kaygusuz Sultan Abdal**» diye söz edilmektedir.

4. Seyahatleri

Menâkıbnâme'ye göre Kaygusuz, Mısır'a gitmiş, Hicaz'da hac farizâsını ifâ etmiş ve Bağ dat yoluyla tekrar

109) **Mar.**, v. 26a - b, 296a, 300b - 301a, 310a - b, 312a, 314a - b.

110) V. M. Kocatürk, *Tekke Ş üri Antolojisi*, s. 143.

111) M. H. Yinanç, *Alâiye maddesi*, 1A, 1. Cilt, s. 288.

112) *Miğ lâtanâme*, s. 266.

113) **Mar.**, v. 296a.

*) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 44

Abdal Mûsâ Tekkesi'ne dönmüştür. Mısır'a gitmek için Anadolu'nun neresinden hareket ettiği Menâkıbnâme'de kayıtlı değildir. R. Nur, menâkıbnâmenin Kâhire nüshâsını tanıtırken Kaygusuz'un Alâiye'den gemi ile hareket ettiğini¹¹⁴ kaydediyorsa da metni vermediğinden bu hususun metinde yer alıp almadığını anlayamıyoruz. Bizim elimizdeki menâkıbnâme nüshâsında ve diğer neşirlerde Kaygusuz'un Alâiye'den hareket ettiğine dâir bir kayıt bulunmadığına göre, R. Nur'un ifâdesi, metne dayanmaktan çok bir tahmin olsa gerektir. Biz de R. Nur'un bu tahminine iştirak ediyor ve Kaygusuz Abdal'ın müridleriyle beraber Alâiye'den gemi ile Dimyat'a çıktığını kabul ediyoruz. Nitekim 1333'de Alâiye'yi ziyâret eden İbni Batutu; Alâiye'de Mısır, İskenderiye ve Şam tüccarlarının ticaretle meşgul olduğunu, ayrıca Alâiye'den İskenderiye, Dimyat vesâire beldelere kereste ihraç edildiğini ifâde etmektedir¹¹⁵. Şu halde o devirde Alâiye ile Mısır arasında ticârî bir köprü mevcuttur. Kendisi de Alâiye'li olan Kaygusuz'un bu uzun seyahattan önce ata yurdu olan Alâiye'ye geldiğini ve oradan gemi ile Mısır'a hareket ettiğini düşünebiliriz. **Dilgüşâ'daki «İmdi bu derviş dahî Muhammed Mustafa'nun sekizyüz yılında geldi»** kaydını nazar¹¹⁶ Kaygusuz'un Mısır'a H. 800/M. 1397 - 98'de geldiği anlaşıyor. Dimyat'tan gemilere binip Nil yoluyla Bulak İskelesi'ne varırlar. Mısır'da (Mısır-ı Kadîm'de, Kahire'de) ne kadar kaldığını bilmiyorsak da burada Kaygusuz'un inşa ettirdiği **Kasrû'l-ayn** adlı tekkenin kapısında 807 târihinin yazılı bulunduğu kaydı¹¹⁷, Menâkıbnâme'ye göre,

114) R. Nur, a. g. m., s. 92.

115) M. H. Yinanç, İA, a. g. m., s. 288; S. F. Erten, a. g. e., II, s. 85.

116) Bak : *Doğum Târihi ve Yaşadığı Devir* bölümü.

117) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 27; R. Nur, a. g. m., s. 85, 89.

Kaygusuz'un en az bu târihe kadar orada ikâmet ettiğini gösterir¹¹⁸.

Menâkıbnâme'ye göre Kaygusuz, bir müddet Kasrû'l'-ayn'da oturduktan sonra müridleriyle beraber hac niyetiyle Hicaz'a hareket ederler. Elimizdeki menâkıbnâme nüshâsına göre Mekke'den şu güzergâhı takip ederek Anadolu'ya gelirler: Medine - Şam - Hama - Humus - Halep - Kilis - Birecik - Bağdat - Hille - Kûfe - Necef - Kerbelâ - Bağdat - Musul - Nusaybin - Abdal Mûsâ Âsitânesi.

Kaygusuz'un Mısır, Hicaz, Suriye ve Irak'taki seyahatlerini sâdece Menâkıbnâme'den öğrenmekteyiz. Köprülü'nün de kaydettiği gibi¹¹⁹ bu hususu teyid eden herhangi bir târihi vesika yoktur. Fakat târihi vesikanın bulunmaması buralara gitmediğine delâlet etmez. Bizce Menâkıbnâme'deki Kaygusuz'un dolaştığı yerlerle ilgili mâlûmatı doğru olarak kabul etmekte bir mahzur yoktur. Kaygusuz'un şiirlerinde de buralarda dolaştığına dâir bir kayda rastlamıyoruz. Şiirlerinde Rumeli'deki pek çok yerden bahseden Kaygusuz'un buralardan ve Anadolu'dan hiç söz etmemesi düşündürücüdür. Onun Menâkıbnâme'de geçen yerler dışında hiç olmasa Güney ve Batı Anadolu'da dolaşmış olması icap eder. Nitekim onun Rumeli'den bahseden şiirlerinden birinde Anadolu'dan geldiği ifâde edilmektedir:

118) F. Köprülü, Kaygusuz ile Kasrû'l'-ayn arasındaki münâsebetin, sâdece Mısır Bektaşileri arasındaki bir an'aneden ibâret olduğunu, bunu teyid edecek hiçbir vesika bulunmadığını kaydediyor. F. Köprülü, *Mısır'da Bektaşilik*, s. 25.

119) F. Köprülü, a. g. m., s. 20.

Edrene şehrinde bugün
Bir dükkân aldum kirâya
Ol mahalde sataşmışam
Bir akçası çok karıya

Sordı bana garîb misin
Hiç bu şehri görüp misin
Yohsa gelişün şimdi mi
Anatoli'dan berüye

Didüm ki bu dem gelmişem
Kirâya dükkân almışam
Eydür yigit gel içerü
(Döşek getürsin câriye)

.....

Eydür ki bu Rûm-ili'dür
Sanma ki Anatoli'dur
Bunda esîr-bendler çok olur
Düşmeyesin bâzârîye¹²⁰

Yukarıdaki şiirden anlaşıldığına göre, Kaygusuz Edirne'ye Anadolu'dan yeni (bu dem) gelmiştir. Rumeli'de «garip»tir ve henüz Rumeli hakkında mâlûmatı olmadığından sanma ki (burası) Anatoli'dur şeklinde ikaz edilmektedir. Şiirin devamında geçen «Fetvâ bulam mı ki-'aceb varsam İbn-i Fenârîye» mısraından Kaygusuz'un Anadolu'dan Edirne'ye geliş târihinin İbn-i Fenârî'nin şeyhülislâmlığı zamanında yâni 1424 - 1430 târihleri arasında olduğunu anlıyoruz¹²¹. Demek ki 1424 - 1430 yılları ara-

120) *Divan*, Mar., v. 333a.

121) Bak : «*Doğum Târihi ve Yaşadığı Devir*» bölümü.

sında Rumeli'ye geçen Kaygusuz'un buradaki ilk durağı Edirne'dir. Kaygusuz Abdal'ın Rumeli'deki yerlerle ilgili diğer şiirleri şunlardır :

**Evlâdı tutdı beni
Yanbolı'da bir karı
Velikin akçası çok
Karabaşı kulları**

.....
**Yanbolı'ya varıcak
Mahallesin sorıcak
Tunca kıranun'dadur¹²²
Yini Hamâm'dan beri¹²³**

*
**
*

**Filibe'de yinilen
Bir karı sevdi beni
İgen igen dikdürür
Bana yini kaftânı**

.....
**Karıdan kaçsam direm¹
Sofya'ya göçsem direm¹²⁴**

*
**
*

**Manastır'da bir başacuk
Gönülcüğüm aldı benüm
Kaşın çatar gözün süzer
Sevdüceğim bildi benüm¹²⁵.**

122) Kenarında

123) *Divan* Mar., v. 333b - 334a.

124) *Divan*, Mar., v. 334a.

125) *Divan*, Mar., v. 335a.

Yukarıdaki şiirlerden anlaşıldığına göre Kaygusuz Abdal, Edirne'den başka **Yanbolu**, **Filibe** ve **Manastır**'da da bulunmuştur. **Edirne**, **Yanbolu** ve **Filibe**'ye âit şiirlerin konu bakımından birbirlerine çok benzemesi¹²⁶, hattâ bâzı ibârelerin aynı olması bu şiirlerin bir tek şiirin varyantları olabileceğini de düşündürmektedir. Çünkü her şiirde aynı vak'anın tekerrürü tabîi değildir. Bu hususta bir diğer izah tarzı, bu şiirlerde geçen vak'anın mecâzî bir mânâ taşımasıdır. Nitekim Filibe ile ilgili şiirin sonunda

Ne karı var ne koca
Ne ırte var ne gice
Bu sözi anlayanun
Kurbâmyam kurbânı¹²⁷

denilerek şiirdeki konunun aslında hayâlî olduğu ifâde edilmektedir. Fakat burada bizim için şiirlerin konusundan çok, buralarda geçen yer adları mühimdir. Kaygusuz'un bu şiirlerde geçen şehirlerde bulunduğunu tahmin etmek herhalde yanlış olmaz.

Konu bakımından diğerlerinden farklı olan **Manastır**'la ilgili şiiri takviye eden bir başka husus da **Manastır**'da Kaygusuz'a izâfe edilen yer adlarıdır. Bugün Yugoslavya sınırları içinde bulunan bu şehirde bir **Kaygusuz Mahallesi** ve bir **Kaygusuz Çeşmesi** vardır¹²⁸.

126) Bu şiirlerde zengin bir kocakarı Kaygusuz'a musallat olur. ona bir dükkân tutar. Kaygusuz bu kadından kurtulmak ister.

127) *Dîvan*, Mar., v. 335a.

128) M. Y. Dağlı, a. g. e., s. 19; E. Çelebi, *Seyâhatnâme*, İstanbul 1315, C. V, s. 572 v. dd.

Rumeli'de uzun seneler kalan Kaygusuz, bizim tahminimize göre Anadolu'ya veya Mısır'a dönmüş olmalıdır.

5. Ölümü ve Mezarı

Kaygusuz Abdal'ın ölüm târihi hakkında her hangi-bir târihî vesika mevcut değildir. Sâdece, Mısır'daki son Bektâşî şeyhlerinden Ahmed Sırrı Baba, hiçbir kaynak belirtmeden Kaygusuz Abdal'ın M. 1444'de vefat ettiğini yazar¹²⁹. Ahmed Sırrı Baba'nın verdiği bu ölüm târihini R. Nur¹³⁰, Annamaria Schimmel¹³¹, Walter Björkmann¹³² ve Rudolf Tschudi¹³³ de aynen kabullenmektedirler. Bâzı araştırmacılar da kesin bir ölüm târihi vermemekle beraber Kaygusuz'un XIV. asrın sonlarında ve XV. asrın ilk yarısında yaşadığını kaydederek onun XV. yüzyılın birinci yarısında ölmüş olduğunu kabul ederler¹³⁴.

Bize göre de Kaygusuz'un XV. asrın ilk yarısında öldüğü muhakkaktır. Ahmed Sırrı Baba'nın verdiği 1444 târihini ihtiyatla kabul etmek mümkündür. Bizce kesin olan husûs, onun 1424 târihinden önce ölmediğidir. Zira daha önce de bahsettiğimiz Edirne ile ilgili şiirinde geçen «Fetvâ bulam mı ki 'aceb varsam İbn-i Fenârî'ye»¹³⁵ mısırâı, Kaygusuz'un İbni Fenârî'nin şeyhülislâmlığı devrinde hayatta olduğunu göstermektedir. İbni Fenârî 1424

129) Ahmed Sırrı Baba, a. g. e., s. 25.

130) R. Nur., a. g. m., s. 98.

131) Anna Maria Schimmel, a. g. m.

132) Walter Björkmann, a. g. d., s. 412.

133) Rudolf Tschudi, a. g. m., s. 203.

134) F. Köprülü, *Mısır'da Bektâşilik*, s. 20; N. S. Banarlı, a. g. e., s. 398; B. Flemming, a. g. e., s. 117.

135) *Divan*, Mar., v. 333b.

târihinde şeyhülislâm olduğuna göre Kaygusuz'un ölüm târihi 1424'ten eskiye gidemez.

Kaygusuz Abdal'ın ölüm târihi ve mezarı hakkında iki rivâyet mevcuttur :

1. Kaygusuz Mısır'da ölmüştür ve mezarı buradaki Mukattam dağında bir mağaradadır. Hasluck'un kaydettiğine göre «XVII. asrın ilk nısfınd abu Mukattam tepesini kemâl-i dikkatle tetkik etmiş olan Pococke ve Perry burada tekkeler değil, mağaralar» görmüşlerdir¹³⁶. Halbuki Evliya Çelebi, aynı asrın ikinci nısfında, Mukattam tepesinde Şeyh Cûşî tekkesinden bahsetmektedir¹³⁷. A. Sırrı Baba'ya göre buraya evvelce Celâliler Tekkesi adı verilmekte imiş¹³⁸. Bu bilgelere dayanan F. Köprülü, Mukattam dağındaki tekkenin «XVII. asrın ikinci nısfı başlarında yapılmış ve sonradan Bektâşilerin eline geçmiş» olması gerektiği kanâatindedir¹³⁹. H. de Vanjany, 1883'teki «Le Caire et ses environs» adlı eserine göre, eskiden kerpiç ile yapılmış olan ve 1772'de tâmir edilen tekkenin bulunduğu Mukattam dağının «taşlarına oyulmuş mağaranın dibinde» Kaygusuz yatmaktadır ve Araplar ona Seyhü'l-Mağaverî demektedirler¹⁴⁰. Londra'da basılmış, 1981 târîhli Egypt adlı eserde kaydedildiğine göre Mukattam dağında orjinal adı Kaygusuz olan Abdullah el-Mağaverî'nin mezarı vardır¹⁴¹. Mısır'da bulunduğu sırada, Mukattam dağındaki Kaygusuz'un mezarını birkaç defa ziyâret ettiğini kaydeden R. Nur, mezarı tavsif et-

136) Hasluck, a. g. e., s. 18.

137) F. Köprülü, a. g. m., s. 29.

138) F. Köprülü, a. g. m., s. 29.

139) a. y.

140) R. Nur, a. g. m., s. 95 - 96.

141) a. y.

mekte ve Kahire'de halkın Kaygusuz'a Abdallah el-Mağaverî dediğini zikretmektedir. Ona göre Araplar «**Abdal**» kelimesini! **Abdallah**» yapmışlardır. Ve «**Mağaverî mağaraya mensup demektir**»¹⁴². R. Nur, bir yandan bu mezarın Kaygusuz'a âit olduğunu şüpheyile karşılarken öte yandan «**an'aneye ve eskiden beri gelen rivâyete göre bunu Kaygusuz'un mezarı kabul etmek zarûridir**» diyor¹⁴³.

2. Kaygusuz Abdal, Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde bulunan **Abdal Mûsâ Türbesi**'nde gömülüdür. İlhan Akçay, Elmalı'nın Tekke Köyündeki Abdal Mûsâ türbesinin iç kısmında Kaygusuz Abdal'ın da yattığını zikreder¹⁴⁴. 1976 Temmuz'unda **Teke-eli**'nde bir araştırma gezisi yapan Ş. Tekindağ, Elmalı'nın Tekke Köyündeki **Abdal Mûsâ** türbesinde Kaygusuz'un da mezarının bulunduğunun kayıtlı olduğunu yazıyor. Tekindağ'ın bu husustaki kaydı şöyledir : Abdal Mûsâ Türbesi'nin giriş kapısı üzerinde bulunan bir kitâbe, tekke içinde yatanların adlarını zikretmektedir. Sonradan konulduğu anlaşılan bu kitâbede, Abdâl Mûsâ'nın babası : **Hasan Gâzî**, annesi : **Ümmü Gül-süm**, kız karesi : **Zeyneb**, mürîdi : **Kaygusuz Abdal** ve üç dervişin adları kayıtlıdır»¹⁴⁵. Ş. Tekindağ, sonradan konulduğunu zikrettiği kitâbe hakkında başka bir bilgi vermemektedir. Her halde bu kitâbe oldukça muahhar-dır. Biz de buradaki **Abdal Mûsâ Türbesi**'ne yaptığımız muhtelif ziyâretlerde, türbenin iç kısmındaki kitâbesiz mezarlardan birinin **Kaygusuz Abdal**'a âit olduğunu hâ-

142) R. Nur, a. g. m., s. 93.

143) a. y.

144) İlhan Akçay, *Abdal Mûsâ Tekkesi*, VII. Türk Târih Kongresi Ankara, s. 365.

145) Ş. Tekindağ, *Teke - eli ve Teke - Oğulları*, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı : 7 - 8, İstanbul 1977, s. 73.

len türbenin halifesi olan **Halil Zeybek**'ten işittik. Buradaki türbenin Abdal Mûsâ'ya âidiyeti husûsu ise Evliyâ Çelebi'ye kadar uzanır. Seyâhatnâme'de Evliyâ Çelebi, Abdal Mûsâ evkâfı olduğunu ifâde ettiği bu âsitâneyi etrafıca anlatmaktadır¹⁴⁶. Ancak Evliya Çelebi'de mezarlardan birinin Kaygusuz'a âit olduğuna dâir bir kayıt yoktur.

Yukarıdaki her iki rivâyetin de değişik Bektâşi an'anelerine dayandığı ortadadır.

6. Netice

Asıl adı **Alâyi Gaybî** (**Alâeddin Gaybî**) olan **Kaygusuz Abdal** XIV. asrın ortalarında **Alâiye**'de doğmuştur. Doğum târihi H. 742/M. 1341-42'den eskiye gidemez. Babası, bizim tahminimize göre **Alâiye Beği Hüsâmeddin Mahmud**; dedesi **Alâeddin bin Yusuf**'tur. Alâiye Beyleri âilesi Karamanoğullarından inmektedir. Bir rivâyete göre aynı âilenin bir tarafı da Anadolu Selçukluları'na dayanmaktadır. Bu devirde Alâiye, zengin bir ticâret merkezi ve mühim bir limandır. Mısır ve Suriye tüccarları Alâiye'de ticâretle meşgul olmakta ve Alâiye'den mezkûr memleketlere büyük mikyasta kereste ihraç edilmektedir. Ayrıca Alâiye Beğliği; Antalya, Karaman ve Memlûkler'le sıkı siyâsî ve askerî münâsebetler içindedir. 1361-1373 yılları arasında, **Teke** ve **Alâiye** Beğleri Kıbrıs krallığı ile çetin mücâdeleler vermişler; **Teke Beği Mübârizeddin Mehmed**, **Alâiye Beği Hüsâmeddin Mahmud** ve **Karamanoğlu Alâeddin Ali** müştereken Kıbrıs krallığına karşı şidetli savaşlar yapmışlardır. Bu çetin savaşlarda Antalya

146) S. Tekindağ, a. g. m., s. 76 - 78; E. Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s. 273 - 276.

on yıl kadar Kıbrıslıların elinde kalmış, bir ara Alâiye dahi Kıbrıs donanması tarafından işgal edilmiştir. Alâiye beylerinin şehre on mil mesâfede bir sarayları vardır. **Alâeddin Gaybî** işte böyle bir âile ve mühît içinde çocukluk ve gençlik yıllarını geçirmiştir. Şüphesiz ki zamanının bütün ilimlerini tahsil etmiş, ayrıca avcılık, okçuluk gibi hünnerleri de saraya mensup bir Beğ oğlu olarak en mükemmel şekilde öğrenmiştir. Genç yaşında **Elmalî**'daki **Abdal Mûsâ**'ya intisap ederek **Kaygusuz** adını almış ve uzun müddet Abdal Mûsâ'nın hizmetinde bulunmuştur. Tahminen H.800/M. 1397 - 98 yıllarında Mısır'a gelerek orada bir tekke açmış, Mısır'da tarîkatını yerleştirdikten sonra Hacca gitmiş; Hicaz, Suriye ve Irak'ı dolaşarak Anadolu'ya dönmüştür. Anadolu'da, hiç olmazsa Güney ve Batı Anadolu'da bir süre dolaşmış olmalıdır. 1424 - 1430 târihleri arasında Rumeli'ye geçmiş; Edirne, Yanbolu, Filibe ve Manastır'da bulunmuştur. Bundan sonra muhtemelen tekrar Anadolu'ya (belki de Mısır'a) dönen Kaygusuz, tahminen 1444 yılında vefat etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNİN TAVSİFLERİ VE HÜLÂSALARI

Kaygusuz Abdal'ın manzum ve mensur eserleri bir hayli yekûn tutar. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda onun muhtelif mecmûalarda bulunan bir kaç şiiri ve **Gevhernâme**, **Minbernâme** gibi küçük mesnevîleri neşredilmiştir¹. Halbuki Kaygusuz'un eserleri hacim bakımından bu neşirlerle mukayese edilmeyecek kadar çoktur.

-
- 1) Bugüne kadar yapılan şiir ve nesir neşirleri, târîh sırasına göre şöyledir:
Hammer, J., *GDO*, Bd. 3, Betsch 1837, s. 357 - 359; Atalay, B., *Bektâşi Edebiyatı*, İstanbul 1340/1921. s. 109 - 110; Kadriye Hüseyin, *Kaygusuz Sultan'da Bir Nevruz Sabahı*, Mihrâb, İstanbul 1340/1921, sayı : 15 - 16, s. 472 - 479; H. Tevfik - H. İhsan - H. Âli, *Türk Edebiyatı Nümâneleri*, İstanbul 1926, s. 161 - 67; Fındıkoğlu, Z. F., *Harsımıza Âit Vesikalar (Sergüzeşt-i Kaygusuz Abdal)*, Hayat, Sayı : 17, İstanbul 1927, s. 7 - 8; Onay, A. T., *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nevîleri*, İstanbul 1928, s. 158 - 59; Ergun, S. N., *Bektâşi Şâirleri*, İstanbul 1930, s. 196 - 203; *Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul 1931, s. 96, 120; R. Nur, *Kaygusuz Abdal Gaybî Bey Kahire'de Bektâşi Tekyesinde Bir Manüskırı*, Türk Bilik Revüsü, nu : 5, Yıl : 1935, s. 86 - 87; Dağlı, M. Y., *Bekyâşi Tomarı*, İstanbul 1935, s. 16 - 24; Levend, A. S., *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1935, s. 80 - 81; Ergun, S. N., *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938, s. 172 - 74; A. S. Baba, *er - risâletü'l-Ahmediyye*, Mısır 1939, s. 58 - 62; Uraz, M., *Türk Edip ve Şâirleri*, II, İstanbul 1939 - 40, s. 59; Dağlı, M. Y., *Kaygusuz Abdal*, İstanbul 1941, s. 41 - 80; Boratav, P. N., Fırath, H. V., *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1943, s.

Bizim tesbit edebildiğimiz Kaygusuz'a âit eserler şunlardır :

a) *Manzum Eserleri*

1. Dîvan
2. Gülistan
3. Mesnevî-i Baba Kaygusuz (I, II, III)

43 - 51; Salcı, V. L., *Kaygusuz Abdal Hakkında Etüdler II*, İstanbul 1949, TFA, C. 1, Sayı : 2, s. 31 - 32; Gölpınarlı, A., *Kaygusuz Abdal, Hatayi, Kul Himmət*, İstanbul 1953, s. 25 - 58; Kocatürk, V. M., *Tekke Şüri Antolojisi*, İstanbul 1955, s. 35 - 38, 143 - 146; Ergun, S. N., *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1 - 2, İstanbul 1955, s. 24 - 28; Boratav, P. N., *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul 1958, s. 36 - 40; Oytan, M. T., *Bektaşîliğin İç Yüzü*, C. 2, İstanbul 1960, s. 105 - 106, 83 - 85; Gölpınarlı, A., *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 120 - 1; Schimmel, A., *Drei türk. Mystiker, Yunus Emre-Kaygusuz - Pir Sultan Abdal*, Türk. - Deutsche Gesellschaft E. V. Bonn Mitteilungen, Heft 48, Bonn, Oktober 1962; Cunbur, M., *Gülşehri ile Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerini Kapsayan XV. yy'dan Kalan Bir Mecmûa*, X. TDK Ankara 1963, s. 25 - 28; Gölpınarlı, A., *Alevî - Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 107 - 8, 175 - 6, 213 - 15, 245 - 254; İz, F., *Eski Türk Edebiyatında Nesir I*, İstanbul 1964, s. 100 - 118; Gölpınarlı, A., *Kaygusuz Abdal*, TD Özel Sayısı, XIX, 207, Ankara 1968, s. 398 - 405; Başgöz, İ., *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968, s. 163 - 169; Gölpınarlı, A., *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972, s. 177 - 195; Pekolcay, N. - Eraydın, S., *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul 1975, s. 258 - 9; Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal'ın Çağatayca Bir Gazeli*, TK., Sayı : 194, Aralık 1978, s. 102 - 103; *Kaygusuz Abdal'ın Vücûdnâmesi Üzerine*, TK, Sayı : 197, Mart 1979, s. 276 - 282; Akalın, M., *Kaygusuz Abdal'ın Gevhernâme'si*, A. Ü. Ed. Fak. Araştırma Derg. A. Caferoğlu Özel Sayısı, Fas. 1, Sayı : 10, Ankara 1979, s. 189 - 197; Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Bazı Tasavvufî Terimler*, Millî Kültür, C. 2, sayı 9, Şubat 1481, s. 31 - 33.

4. Gevhernâme
5. Minbernâme

b) Mensur Eserleri

1. Budalanâme
2. Kitâb-ı Miğlâte
3. Vücûdnâme

c) Manzum - Mensur (Karışık) Eserleri

1. Saraynâme
2. Dilgüşâ (Dilküşâ)

İstanbul Belediye Kütüphânesi, Osman Ergin Bölümü, nu « 1102'de «**Risâle-i Kaygusuz Abdal**» başlığı ile geçen tercüme eser, muhtevâsı ve şekli itibâriyle Kaygusuz'un diğer eserlerine benzemektedir. Eseri inceleyen A. Gölpınarlı bu eserin Kaygusuz'a âit olmadığını ifâde etmektedir². Biz, eserin **Kaygusuz**'a âit olduğunu zannediyoruz. Fakat tercüme olduğu için çalışmamıza dâhil etmedik.

2) Türk Ansiklopedisi, Kaygusuz Abdal Maddesi, C. 21, s. 419.

I. NÜSHA TAVSİFLERİ

Kaygusuz Abdal'ın bizzat elinden çıkmış her hangi bir yazmaya bugüne kadar tesâdüf edilememiştir. Eldeki yazmaların en eskisi, **Gevhernâme**'yi içine alan ve H. 895 M. 1489 târihli, Topkapı Sarayı'ndaki **Mecmûa-i Lâife**'dir. Biz, **Kaygusuz**'un eserlerini ihtiva eden yazmalardan istinsah târihleri XVIII. asrı geçmeyenleri tavsif ediyoruz³. XIX. asırda istinsah edilmiş olanlar ile istinsah târihi belli olmayanlar tavsif edilmemiş, ancak bu bölümün sonunda liste halinde verilmiştir.

A) İstinsah Tarihi Belli Olan Nüshalar

1. *Mecmûa-ı Lâife, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Koğuşlar Bölümü, nu : 950.*

Müstensih : Ali b. Ahmed b. Emir Ali.

İstinsah târihi : 895/baş. 25.11.1489.

Var. 90; ölç. 27x18, 13x8 cm; st. 10; yz. hareketli nesih; kt. âbâdi; c. miklebli, şemseli kahverengi meşin, Memlûk tarzı.

Baş : İy sıfâtun kulhuva'llahu ahad

Her dem içinde kâdirsün her sâ'ad

3) Mevlâna Müzesi Kütüphânesi, nu : 2467/IX'da bulunan ve 1080/1669'da istinsah edilmiş bulunan *Budalanâme*'yi maale-rem Ergin, *Câmîü'l-Meânî'deki Türkçe Şiirler*, Türk Dili ve

Son : **Ve 'anhüm minhü eş-şefââte ve hiye leke**
(arabça).

Var : **1b-7b : Gevhername⁴.**

2. *Risâle-i Kaygusuz, M. E. B. Ankara Genel Kitaplığı, nu : 645.*

Müstensih : Derviş Nazif

İstinsah târihi : 900/baş. 2.10.1494 (Kastamonu'-
da İsfendiyar Bağ zamanında).

Var. (sh) : 263; ölç. 25.5x15, 19.5x11 cm; st. 24; yz.
yer yer harekeli nesih; kt. nohut rengi; c. siyah meşin.

Baş : **Gel iy kendü hâline yol bulanlar**
Ma'nide kendü mikdârun bilenler

Son : **Abdâl Mûsâ'ya kul oldu cândan**
Çekdi elünü iki cihândan

- s. 1 - 43 **Kitâb-ı Dilgüşâ**
s. 43 - 108 **Kitâb-ı Gülistân-ı Baba Kaygusuz**
s. 109 - 188 **Sarayname-i Kaygusuz Baba**
s. 188 - 231 **Mesnevî-i Baba Kaygusuz**
s. 231 - 247 **Mesnevî-i Sâni**
s. 247 - 263 **Mesnevî-i Sâlis.**

3. *Marburg, Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 4044.*

Müstensih : Derviş Ali Horasânî

İstinsah târihi : 907/baş. 17.7.1501.

Var. 345; ölç. 19x12.5, 14x9 cm; st. 15; yz. nesih; kt.
ceneviz, sarı, kahverengi, beyaz; c. meşin⁵.

-
- 4) Bu mecmûanın tavsif ve tanıtılması hakkında bak : Cunbur,
M., a. g. m., s. 23 - 28.
5) Bu mecmûanın tavsifi hakkında bak : B. Flemming, *Türkische
Handschriften*, Teil I, Wiesbaden 1968, s. 326 - 331.

- Baş : **İlâhi Hüdâvend-i kerim pâdişâh-ı 'âlem,
Sultânü'l-kadîm er-Rahîm**
- Son : **Bu sohbet ile bu Kaygusuz Abdal tâ subha
degin Sultân olupdı.**
- Var : 1b - 69b : **Saraynâme-i Baba Kaygusuz**
70a - 70b : **İki Gazel**
70b - 71a : **Nat-ı 'Aliyyü'l-Mürtezâ (seyyit
Emîri'ye âit)**
71b - 105a : **Mesnevî-i Baba Kaygusuz**
105a - 107a : **Gevhernâme**
107a - 120a : **Küçük Mesnevî**
120a - 121b : **Beş gazel**
122a - 134a : **Mesnevî-i Sâlis**
134a - 137b : **Tercî-i Bend**
137b - 139b : **Terkîb-i Bend**
140a - 210b : **Gülistan**
211a - 211b : **İki gazel**
211b - 260a : **Kitâb-ı Dilgüşâ (222b - 228b,
263a-242b, 253b-258b araları
farsçadır)**
261a - 262a : **İki müstezâd**
262a - 262b : **Üç gazel**
264a - 288b : **Kitâb-ı Miğlâte min kelâm-ı
Kaygusuz Abdal**
288b - 340b : **Divan**
340b - 341b : **Üç gazel**
342a : **Duâ-ül Kunût**
342b - 343b : **Halk tabâbetiyle ilgili dört re-
çete örneği**

343b - 344a : Hadis
344b : Ebced
345a : Bir gazel

4. *Câmiü'l-Meânî, Nûr-ı Osmâniye Kitaplığı, nu : 4904.*

İstinsah târihi : 940/baş. 23.7.1533.

Var. 315; ölç. 24.3x14.5, 22x11 cm. (üç sütun, içteki düz, kenardakiler yan); st. 19 (iç sütun); yz. ta'lik; kt. âbâdi; c. kırmızı, meşin⁶.

Var : 106b-120a. : **Dilgüşâ** (110a-111b, 114b-115b, 118b-120a arasında farsça me-
tinler vardır)

215a - 223b : Kaygusuz'un iki tercî-i bendi,
iki terkîb-i bendi, iki müstezâd
ve kırk dört muhtelif şiiri).

5. *Velâyetnâme-i Sultan Abdâl Mûsâ, (Bedri Noyan'-
ın özel kütüphânesinden aldığımız bir fotokopi).*

Müstensih : Veli Bâba Sultan b. Hüseyin.

İstinsah târihi : 1040/baş. 10.8.1630.

Sh. 61; ölç. 16.5x11, 13.2x7.5 cm; st. 11; yz. nesih; kt.
sarı nohut rengi; c. karton.

Baş : **Velâyetnâme-i Sultân Abdâl Mûsâ kaddese'al-
lâhü sırrahü'l-'azîz.**

Son : **Fenâdan bakâya iresün ehl-i Cennet olursın
vesselâm.**

6) Bu mecmûanın tavsif ve tanıtılması hakkında bak : Muhar-
rem Ergin, *Câmiü'l-Meânî'deki Türkçe Şiirler*, Türk Dill ve
Edebiyatı Dergisi, C. III, Sayı : 3 - 4, İstanbul 1949, s. 539-569.

- s. : 1 - 39 Velâyetnâme-i Sultan Abdal Mûsâ
39 - 59 Pendnâme-i Kaygusuz (Budalanâme)
60 1047/1637'de vefat eden Veli Baba'nın
soy zinciri.

6. *Delîl-i Budala, İstanbul Üniv. Ktp. nu : 4105.*

Müstensih : Şeyh Mehmed Efendi.

İstinsah târihi : 1170/baş. 26.9.1756.

Var. 14; ölç. 21x13.5, 16.5x10.5 cm; st. 17; yz. yer yer harekeli nesih; kt. beyaz avrupa kağıdı; c. deri ciltli.

Baş : **Bu kitâba Delîl-i Budalâ defter-i 'âşık ve seyr-i sâdık diler.**

Son : **Evvel âhir menem zâhir bâtın menem
Mansûr nâsır menem genc ü nihân bendedür.**

7. *Delîl-i Budala, DTCF, İsmâil Sâib I, nu : 5413.*

İstinsah târihi : 1200/baş. 4.11.1785.

Var. 50; ölç. 21.8x14.7, 15.7x8.7 cm; yz. nesihimsi rik'a; kt. üç hilâllî, filigramlı mühreli; c. kahverengi, meşin sırtlı, ebrû kaplı, mıkılepli mukavva.

Baş : **Hâzâ kitâb-ı hutbe-i dûvezde-i İmâm hazret-
leridür.**

Besmele, hamdele ve salvele.

Son : **Kaygusuz Abdâl benem cümlelere cân benem
Evvel ü âhir benem genc-i nihân bendedür.**

Var : 14a-49b Delîl-i Budala.

8. *Divân-ı Kebîr Sultan Kaygusuz Abdal, Süleymâ-
niye Genel Kitaplığı, Düğümlü Baba Kısmı, nu : 411/1-2.*

İstinsah tarihi : 1208/baş. 9.8.1793.

Var. 131; ölç. 21x14.5, 15x8.2 cm; st. 19; yz. nesih; kt. beyaz; c. meşin ciltli.

- Baş : İlâhî 'âlem-i sırr-ı hafıyyât
Senün sırrında 'akıllar olur mât
- Son : Bu söz ne demek olur, ârifler ma'nîyi söyler
Vallâh'u a'lem bissavâb.
- Var : 1b -32a : Mesnevî
32a -80b : Saraynâme
80b -82b : Beş gazel
82b -107b : Dilgüşâ
108b -130b : Miğlâtenâme.

9. *Risâlat-ı Kaygusuz Sultan 'Işknâme, Millet Kütüphânesi, Ali Emîri (Şer'iyye) Bölümü, nu : 909.*

İstinsah târihi : 1212/baş. 26.6.1797.

Var. 62; ölç. 19.5x14, 15.5x8.5 cm; st. 15; yz. rik'a;
kt. kahverengi, beyaz; c. karton ciltli.

Baş : Hamdele ve salvele. Bu kitâba Delîl-i Budalâ
dirler.

Son : Bu nazm-ı beyânâtun her beyti bir beyt-i
mu'azzamdur.

Var : 1b -38a Delîl-i Budala
38a-36b Vücûdnâme
47a-61a Kitâb-ı Dilgüşâ Oğlanlar Şeyhi.

XIX. asırda istinsah edilmiş nüshalar

1. İstanbul Belediye Kütüphânesi, Osman Ergin
Bölümü, nu : 1321 (Vücûdnâme ve Delîl-i Budala, istin-
sah târihi : 1237/baş. 28.9.1821).

2. Tübingen, Depot der Staatsbibliothek, Ms. or.
quart 1494 (Vücûdnâme, istinsah târihi : 1259/baş.
1.2.1843).

3. DTCF, Üniversite A 385 (**Delîl-i Budala**, istinsah târihi : 1262/baş. 30.12.1845).

4. Süleymânîye Genel Kitaplığı, Hacı Mahmud Efendi Kısım, nu : 3040 (**Delîl-i Budala**, **Miğlâtenâme**, istinsah târihi : 1268/baş. 27.10.1851).

5. İstanbul Belediye Kütüphânesi, Osman Ergin Bölümü, nu : 1889 (**Delîl-i Budala**, istinsah târihi : 1294/baş. 16.1.1877).

6. Ankara Genel Kitaplığı nu : 167 (**Dilgüşa**, **Gülîstan**, **Saraynâme**, **Mesnevî I - II - III**, istinsah târihi : 1296/baş. 26.12.1878).

7. DTCF. Üniversite A 14 (**Delîl-i Budala**, istinsah târihi : 1304/baş. 30.9.1886).

8. İstanbul Belediye Kütüphânesi, Osman Ergin Bölümü, nu : 1407 (**Mesnevî-i evvel**, istinsah târihi : 13¹¹/baş. 15.7.1893).

B) İstinsah târihi belli olmayan nüshalar

a) M.E.B. Ankara Genel Kitaplığı :

1. nu : 52/2 (Kaygusuz'a âit 31 muhtelif şiir)
2. nu : 109/7
3. nu : 117 (Dilgüşâ)
4. nu : 121 (Dilgüşâ)
5. nu : 579 (Dilgüşâ)
6. nu : 621 (Vücûdnâme)
7. nu : 644 (Delîl-i Budala)
8. nu : 647/3 (Delîl-i Budala)
9. nu : 667 (Vücûdnâme)
10. nu : 698/2 (Dilgüşâ, Delîl-i Budala)

11. nu : 805/1 (Mesnevî-i Evvel)
12. nu : 824/1-2 (Gülîstan, Kitâb-ı Miğlâte)
13. nu : 1219 (Dilgüşâ)
14. nu : 1245 (Delîl-i Budala)
15. nu : 1246 (Delîl-i Budala)
16. nu : 1397 (Delîl-i Budala)

b) Dil-Târih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi :

1. DTCF, İsmâil Sâib I, nu : 1079 (Delîl-i Budala)
2. DTCF, Üniversite A, nu : 281 (Dilgüşâ)
3. DTCF, Üniversite A, nu : 375 (şîirler)
4. DTCF, Üniversite A, nu : 186

c) Ankara Etnoğrafya Müzesi Kütüphanesi :

1. nu : 17824 (Divan, Dilgüşâ, Gevhername, Min-bername)

ç) İstanbul Süleymâniye Umûmî Kütüphanesi :

1. Hâşim Paşa, nu : 19 (Dilgüşâ, Gevhername, Mesnevî 1, 2, 3)
2. Hâşim Paşa, nu : 41/1 (Delîl-i Budala)
3. Hâşim Paşa, nu : 74
4. Hâşim Paşa, nu : 82
5. H. Hayri Abdullah Efendi, nu : 55/4 (Delîl-i Budala)
6. Hacı Hayrullah Efendi, nu : 67 (Delîl-i Budala)
7. Pertev Paşa, nu : 619/29 (Dolabname)
8. Hasan Hüsnü Paşa, nu : 777/9 (Delîl-i Budala)
9. İzmir, nu : 802/3 (Delîl-i Budala)

10. Hacı Mahmud Efendi, nu : 2367/4)Delil-i Budala)
11. Hacı Mahmud Efendi, nu : 2736/2 (Delil-i Budala)
12. Hacı Mahmud Efendi, nu : 2846/2 (Delil-i Budala)
13. Hacı Mahmud Efendi, nu : 3908/5 (Delil-i Budala)
14. Hacı Mahmud Efendi, nu : 3251 (Delil-i Budala)
15. İzmirli İsmâil Hakkı, nu : 3692/6 (Dilgüşâ)
16. Uşşâkî Dergâhı, nu : 115-116.
17. Uşşâkî Dergâhı, nu : 330 (Menâkıb-ı Kaygusuz).

d) İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü :

1. Ali Emîrî (Şer'iyye) Bölümü, nu : 909 (Delil-i Budala)
2. Ali Emîrî (Şer'iyye) Bölümü, nu : 910 (Delil-i Budala)
3. Ali Emîrî (Manzum Eserler) Böl., nu : 535, (Şiirler)
4. Ali Emîrî (Manzum Eserler) Böl., nu : 797, (Külliyyât-ı Kaygusuz Sultan).

e) İstanbul Belediye Kütüphanesi :

1. Muallim Cevdet, K. nu : 216 (Dilgüşâ)
2. Osman Ergin Bölümü, nu : 398 (Dilgüşâ)
3. Osman Ergin Bölümü, nu : 663 (Kitâb-ı Miğlâte)
4. Osman Ergin Bölümü, nu : 1803 (Dilgüşâ)
5. Osman Ergin Bölümü, nu : 1890 (Delil-i Budala)

6. Osman Ergin Böl. nu : 1407
7. Osman Ergin Böl. nu : 1321 (Dilgüşâ ve Vücüd-nâme)
8. Osman Ergin Böl., nu : 1421 (Mesnevi-i Baba Kaygusuz)
9. Osman Ergin Böl., nu : 1889 (Budalaname)
10. Osman Ergin Böl., nu : 1283
11. Osman Ergin Böl., nu : 1296

f) İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi :

1. nu : 1961, M. R. 543 (Dost, 16a..)

g) İstanbul Üniversite Kütüphânesi :

1. nu : 6817 (Vücûdnâme)

ğ) Konya Mevlâna Müzesi Kütüphânesi :

1. nu : 2467/XX (Tercî-i Bend)
2. nu : 2467/XXI (Mesnevî)
3. nu : 2467/XXII (Dolabnâme)
4. nu : 2468/VII (Dilgüşâ)

h) Kütahya İl Halk Kütüphânesi :

1. Vahid Paşa, nu : 1346 (Delîl-i Budala)

i) Yabancı Ülkelerdeki nüshalar :

1. Viyana, Flügel III, 489, nu : 1993, I (Delîl-i Budala)
2. Ms. or. oct. 2620, Staatsbibliothek, Marburg
3. Ms. or. oct. 2736/4, Staatsbibliothek, Marburg, (Delîl-i Budala).
4. Ms. or. oct. 2746, Staatsbibliothek, Marburg.

5. Ms. or. oct. 3054, Staatsbibliothek, Marburg.
6. Ms. or. oct. 51, Staatbibliothek, Marburg (Dilgüşâ).
7. Pertsch, 68, nu : 35,3 (Delîl-i Budala)
8. Pertsch, 159 (Delîl-i Budala)
9. Pertsch, 661 (Delîl-i Budala)
10. Pertsch, Gotha, nu ! 78 (Delîl-i Budala)
11. Uppsala 661 (Delîl-i Budala)
12. Berlin, nu : 144 (Ms. Orient 8. 51)
13. Vatican Turco, nu : 185/II-III (Miğlâte, Budalanâme)

Ayrıca elimizdeki tarihsiz Menâkıbnâme'de Kaygusuz'un, Gevhername, Dolabname ve Minbername adlı eserleri vardır.

Bunlardan başka, araştırmamız sırasında, varlığını öğrendiğimiz, ancak çeşitli sebeplerle görme imkânı bulamadığımız bâzı nüshâlar da mevcuttur :

1. **V. M. Kocatürk**, Türk Edebiyatı Târîhi'nde, Kaygusuz'un da şiirlerinin bulunduğu M. 1461 târihli bir mecmûadan bahsetmekte ve bunun hususî kütüphânesinde olduğunu kaydetmektedir⁷.

2. **R. Nur'un** tanıttığı Menâkıbnâme yazmasında, R. Nur'un ifâdesine göre Kaygusuz'un Gevhername, Minbername, Dilgüşâ, Mesnevî adlı eserleriyle bâzı şiirleri yer almaktadır⁸.

3. **V. L. Salcı**; hususî kütüphânesinde bulunduğunu ifâde ettiği Zağra-i Atık'lı Derviş Ali Efendi tara-

7) V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 144.

8) R. Nur, a. g. m., 86 - 88.

findan istinsah edilmiş 1045/1635 târihli bir yazmadan bahsetmektedir. Bu yazma içinde Kaygusuz'un Menâkıb-nâmesi ile birlikte Dilgüşâ, Mesnevî, Kitâb-ı Hikâyât ve Tercî-i bendleri vardır⁹.

4. **Şükrü Elçin**, fişleri arasında geçen ve Râif Yelkenci'de gördüğü 1024/1615 târihli bir yazmada Kaygusuz'un şiirleri bulunduğunu ifâde etmiştir.

9) V. L. Salcı, a. g. m., C. 1, Sayı : 1, s. 14.

II. ESERLERİN HÜLÂSALARI

a) Manzum Eserleri

1. *Dîvan*

Kaygusuz Abdal'ın mürettep bir dîvanı yoktur. Ancak Marburg nüshâsını tanıtan Barbara Flemming Katalogunda¹⁰ **Kaygusuz**'un bu nüshâda 288a-340b varakları arasında toplu halde bulunan muhtelif şiirleri «d î v a n» adı altında verilmekte ve bunların 130'un üstünde olduğu ifâde edilmektedir. Marburg nüshâsının muhtelif yerlerine serpiştirilmiş olarak ayrıca onaltı şiir daha vardır.

Marburg nüshâsından başka Nûruosmaniye, nu : 4904'de 44; Ankara Genel Kitaplığı, nu : 52'de 31; Süleymânîye Ktp., Düğümlü Baba, nu : 411/1'de 4; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, nu : 909'da 4; nu : 979'de 64; Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu : 663'de 9; Menâkıbnâme, AG nüshâsında 7 şiir yer almaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın Dolabnâme¹¹ adlı 30-40 beyitlik kasîdesi ile iki Tercî-i Bend¹², iki Terkîb-i Bend¹³, iki Müs-

10) B. Flemming, *Türkische Handschriften*, Teil I, s. 330 - 331.

11) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 37 - 40; Süleymânîye, Partev Paşa, nu : 619/29, v. 199a-b; Mevlânâ Müzesi Ktp., nu : 2467/IX, v. 81b - 83b.; Millet Ktp., Manzum Eserler Blm. nu : 797; v. 25a - 26a.

12) Mar., v. 134a - 137b; Nûruosmânîye, v. 212a - 213a, 214b - 215a; *Kıyâb-ı Miğlâte*, Belediye, O. Ergin Böl. nu : 663, s. 218 - 222.

13) Mar., v. 137a - 139b; Nûruosmânîye, v. 214a - 215a; Süleymaniye, Hâşim Paşa, nu : 19, v. 23a - 24b.

tezâd¹⁴ ve Salâtnâme¹⁵ adlı şiirini de Dîvanı içinde mütâlâa etmek lâzımdır.

Kaygusuz, bu şiirlerinde Allah, insân-ı kâmil, aşk, gönül, zıkr, vahdet, edeb, dünya... vb gibi tasavvuf konularından bahseder. Bâzı şiirlerinde muhtelif yiyecek adları, hayvan, bitki, maden, kozmik âlem ve eşyâ isimleri geçer.

Dolabnâme'de Kaygusuz, bir su dolabına«**niçin yüzünü dâima suya sürdüğünü, bağrının niçin delik ve gözlerinin niçin yaşla dolu olduğunu, bu kadar zahmeti niçin çektiğini**» sorar. Dolap şöyle cevap verir: Ben yüce bir dağda ulu bir ağaç idim. Dallarım göklere ulaşırdı. Kuşlar, kumrular budaklarımda yuva yapardı. Birgün bir şahıs gelip nacağı saldı. Bağrıma kemend takdılar, sokak sokak dolaştırdılar. Sonra vücûduma demir mıhlar çakıp beni dolap yaptılar. O zamandan beri ben «d o s t» diye inilerim. Felek bal tattırdığı herkese sonunda zehir sunmamış mıdır? Süleymân, İskender, Kayser, Kısra, Sam sonunda yok olmadılar mı?

Kaygusuz, neticede insanın ancak Allah'ın fazlına dayanması gerektiğini söyleyerek şiiri bitirir.

Tercî-i Bend, Terkîb-i Bend ve Müstezâd'lar da Kaygusuz, diğer şiirlerinde olduğu gibi tasavvufa âit muhtelif mevzûları ele alır.

Salâtnâme'de kendisine namazın ne olduğunu soran kadınlara (Emîrlere) hiddetli bir edâ ile Kaygusuz; «**şimdi size cevap vereyim**» diyerek beş vakit namazın teker teker

14) Mar., v. 314a - b; Nûruosmaniye, v. 215a - b.

15) *Menâkıbnâme*, AG nüshâsı, s. 51 - 52; Ank. Gnl. Ktp., nu : 687, v. 75b - 76a.

kaç rek'at olduğunu, hangilerinin farz, hangilerinin vâcib ve sünnet olduğunu ve bunların yıllık miktarını söyler.

2. *Gülîstan*

Bu eserin hülâsasını yaparken Marburg nüshâsına dayanmaktayız. Ancak Marburg nüshâsındaki eksik kısımlar için Ankara Genel Kitaplığı, nu : 645, 167 ve 824/1-2'deki yazmaları da göz önünde bulundurduk.

Marburg nüshâsı sonunda eserin 3700 beyit olduğu kayıtlıdır. Ancak baş tarafı eksik olan bu nüshanın mevcut beyitlerinin sayısı 2140'dır. Ank. Gnl. Ktp., nu : 645'deki yazma 1560 beyit; nu : 824/1-2'deki yazma 2204 beyittir.

Kaygusuz, Gülîstan'da hülâsa olarak şunları söyler :

Şimdi, vahdetin üstündeki perdeyi açıp size vahdeti anlatayım. Cevherin kıymetini nasıl sarraf bilirse, can içinde gizli olan hazineyi de ancak ehl-i dil olanlar bilir. Benim sözümü de ancak akıllılar anlar. Hak bana söyletirse ben de size bu haberi vasf ederim. Önce «lâmekân ne demektir, onu anlatayım.

Öyle bir zaman idi ki kâinat yoktu. Her sıfat zât içinde gizliydi. İnsan vücudu yoktu. Âlem ve insan hepsi birdi. İkilik yoktu; herşey, yer ve gök hazine içinde bir sırdı. Ay, güneş, yıldızlar, zaman, Cennet, Cehennem, huri, gılman, dünya, âhiret yoktu. Bütün bunların sebebi, Mustafa oldu. Allah, ilk önce Mustafa'yı yarattı. O'nun cânı, canların ilkidir. Cihân, Mustafa'nın cânında sır idi. Allah bu cevhere (Mustafa'nın cânında) bakınca, cevher dirildi ve bütün cihan meydana geldi. Önce su oldu, aktı; denizler ve karalar meydana geldi. Denizin buğusundan felekler ve feleklerin içinde melekler yaratıldı. Cihân istikâmet

tuttu ve her mekân yerli yerinde düzeldi. Bundan sonra Allah tekrar Mustafa'nın cânına nazar eyledi, bütün canlar ondan yaratıldı. Her can kendi cismine girdi, böylece varlıklar canlanmış oldu.

Dünya önce denizle doluydu. Bu hal elli bin yıl devam etti. Sonra yerine bir türlü kul geldi. Bunlar da elli bin yıl devam ettiler, fakat aslâ Allah'ı tanımadılar. Sonra kamış yaratıldı. Ayağı sığıra, kulağı eşeğe, gövdesi ve tüyü koyuna, huyu ata benzeyen mahlûklar kamışı yeyip çoğaldılar. Bunlardan sonra yetmiş bin şehir yaratıldı, içleri hardal tânesiyle dolduruldu. Allah bir kuş yaratıp, ona «tâneyi ye!» dedi .Bu da elli bin yıl sürdükten sonra, Allah atı, elli bin yıl sonra da Âdem'i yarattı.

Âdem'e kadar olanlar Allah'ı tanımamışlardı. Âdem, yerlerin ve göklerin esrârını anlayıp Allah'ı tanıdı ve bütün mahlûkâtın halifesi oldu.

Bundan sonra İblis'in Âdem'e secde etmemesi, Âdem'in Cennet'e konulması, Havvâ'nın yaratılışı, şeytanın onları kandırıp yasak buğdayı yedirmesi, Âdem ile Havvâ'nın Cennet'ten kovulması anlatılır.

Âdem Şâm'a vardı. Bir dereye erişti. Cennet'te yediği bütün tohumları oraya döktü. Sel gelip bunları dünyaya yaydı. Yeryüzündeki bütün yemişler bundan çıktı. Bundan sonra Âdem bir tavus ile birlikte Hindistan'a gitti. Oniki yıl Havvâ'yı arzulayıp aradı. Havvâ, Mekke eli'ne düşmüştü. O da Âdem'i arzulayıp aradı. Üçyüz yıl ayrılıktan sonra Arafât dağında buluştular. Fakat Âdem sakallı ve ayağı aksak olduğu için Havvâ onu tanıyamayıp kaçtı. Otuzüç yıl Âdem, Havvâ'nın peşinden gitti. Nihâyet Allah'ın Cebbrâil'i göndermesi ve Âdem'in Allah'tan af dilemesi üzerine Âdem, eski hâline döndü. Böylece Havvâ onu tanıdı ve boynuna sarıldı.

Âdem'in Cennet'ten kopardığı incir yaprağının sü-tünden pamuk yaratıldı. Âdem'le Havvâ, pamuktan elbi-seler giydiler. Cebrâil, Âdem'e öküz beslemeyi ve buğday yetiştirmeyi öğretti. Âdem ile Havvâ'dan insanlar çoğal-dılar. Âdem'in yaptığı herşey insanlar için âdet oldu.

Âdem, âlemin aynasıdır. Her mekân ayna içinde gö-rünür. Allah, Âdem'de ayna oldu. Âdem'i yüzüne perde eyledi. Perdenin aslı su, toprak, ateş ve yeldir, fakat perde içindekinin kim olduğunu bilmek lâzımdır.

Daha sonra Şit peygambere geçilir. İnsanların bir kısmı Şît'e, bir kısmı Sâm'a tâbi olur. Âdemoğlu üçe ay-rılır : Beğler, raiyyetler ve peygamberler.

Daha sonra Nûh Tûfânı, Hz. İbrâhim'in Nemrûd'la mücâdelesini, Mûsâ peygamber ve Firavun, Hz. Dâvûd ve Hz. İsâ'dan kısaca bahsedilir ve Hz. Muhammed'e gelinir. Hz. Muhammed'in nûruyla kâinâtın dolduğu, puta topan-ların mat olduğu anlatıldıktan sonra onunla birlikte pey-gamberler devrinin bittiği ifâde edilir.

Nübüvvet devrinden sonra velâyet devri başlar. Pey-gamberden sonra zuhûr eden şeyhler, mânâ sırlarını keş-fedip halka Hak yolunu gösterdiler. Sabrı ve kanâatı âdet edindiler. Acı sözlerle tahammül edip dünya için endişe çekmediler. Onlar da gidince onların «erkânı» kaldı. İşte dervişler bunlardan nişandır.

Buraya kadar olan kısım, Gülistan'ın girişi kısmı gi-bidir. Eserin bundan sonraki büyük kısmında belirli bir konu, hikâye edilmez. Kaygusuz Abdal; konuyu dervişlere ve tasavvufa getirmek için yukarıda hülâsa ettiğimiz girişi yapmış gibidir. Bundan sonra tasavvufla ve dervişlikle ilgili muhtelif hususlar ve tâbirler uzun uzun anlatılır. Çoğunlukla nasihat üslûbuyla ve sâde ifâdelerle tasavvu-fun çeşitli mevzûları hakkında bilgi verilir.

3. Mesnevîler

Kaygusuz'un eserlerinin bulunduğu yazmalarda, «mesnevî» başlığı altında üç şiiri kaydedilmiştir. Bunlar «Mesnevî-i Baba Kaygusuz» adı altında verilmiş, ikinci ve üçüncü mesnevîler, «Mesnevî-i Sâni» ve «Mesnevî-i Sâlis» adıyla adlandırılmıştır. İkinci Mesnevî için Marburg nüshası «küçük Mesnevî» adını kullanır.

aa) Birinci Mesnevî

Birinci mesnevînin Mar., Ank. Gnl. Ktp., nu : 167; 645; 805; Süleymâniye, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 411/1; Süleymâniye, Hâşim Paşa, nu : 19 ve Belediye Kütüphânesi (İstanbul), Osman Ergin Bölümü, nu : 1407'de birer nüshâsı mevcuttur. 1017 beyittir.

Eser, münâcât ile başlar. Bu kısımda «vahdet-i vücûd» görüşü, «Gâhî Âdem gâhî Şit ü gâh Eyyûb - Gâhî Mûsâ olursın gâh Şuayyûb» beytinde görüldüğü gibi Allah'ın peygamberlerde tecellî etmesi şeklinde ifâde edilir. Bu yolla peygamberlerin adları sayılır. İnsanlara bâzı öğütler verildikten sonra, Allah'ın nerede olduğu ve mâhiyeti mes'elesi üzerinde durulur. Yedi kat yerde mi, yoksa gökte mi bulunduğu; vücut mu, can mı, erkek mi, dişi mi olduğu sorulur. Daha sonra

Kamu âlem içindeki cân oldur

Bu kıssa vü hikâyet ü destân oldur

Odur vahdet gülîstânında bülbül

Odur vuslat çimenünde biten gül

denilerek yukarıdaki suallere «vahdet-i vücûd» görüşüne göre cevap verilir. Bunu ancak âşıklar anlar. Âşıkların ahvâlinden bahsedildikten sonra Attâr'ın «Mantıku't-tayr» adlı eseri ele alınır. Bu eserde, Sîmurg adlı kuşun **Kaf**

dağında mekân tuttuğu ve cümle kuşların sultanı olduğu ifâde edilmiştir. Otuz bin kuş Sîmurg'u arayıp giderler. Sâdece biri ona ulaşır ve aynada cemâli görür. Fakat gördüğü kendi nakşıdır. Daha sonra Kaygusuz, misâfir bir derviş olarak dünyayı gezerken bir şehre vardığını söyler. Kal'a dan biri çıkıp ona nerden geldiğini, ne sattığını sorar. Derviş, şehre girmek için destur ister. Destur verilince içeri girer, bakar ki bir muazzam şehir. Ne Mısır, ne Şam onunla kıyaslanabilir. Yediyüzyetmişyedi mahallesi, üçyüz altmışaltı çarşısı, oniki burcu ve dört yüz kırkdört sipâhisi, oniki kapısı var. Derviş bütün şehri dolaşarak müşkülünün hallolduğunu ve özünü bildiğini söyler.

«Bilmediğin sözü söyleme, ulaşamayacağın şeye elini uzatma, kırılacak dala konma, fakirlerin elinden tut, tuz ekmek hakkını unutma, kendi işini başkasına bırakma» gibi nasihatlerden sonra

**Oldur ahî Ahmed'ün alnında nûr
Oldur ahî Eyyûb'a şükr ü sabûr**

denerek yine vahdet-i vücûd anlatılır.

Bundan sonra bir pîr'e bağlanmanın lûzumuna işâret edilir. Şeriât, tarîkat, ma'rifet ve hakikat'a (**merâtib-i erbaa**) ancak pîr'in yol göstermesiyle ulaşılır. Pîr ve mürid, tâlib ve matlûb hepsi bir noktadan olmuştur. Kâinât, önce bir noktadan ibâretti. Nokta çekilip «elif» oldu. «Elif» ten üç harf meydana geldi. Daha sonra «söz» ün ehemmiyeti üzerinde durulur. Nutfeden âdemin ana rahminde teşekkülü ve dünyaya gelişi anlatılır. İnsan dört safhadan (oğlanlık - yiğitlik - kemal (kırgılluk) - pîrlik) geçtikten sonra ölür. İşte insan bu hayatını boşuna geçirmemeli ve bir «yol eri» ne bağlanmalıdır. Çünkü sağ, solu,

hayrı, şerri yol eri bilir. Yol eri (Evliyâ) keşşafü'l-kulûb'dur. Özünü tahkîk sûretiyle bilir. Özünü bilen de rabbını bilir. Bundan sonra «**men 'arefe nefsehû...**» hadisi açıklanır. «Mânâ»nın ehemmiyeti üzerinde durulduktan sonra tekrar muhtelif misallerle «**vahdet-i vücûd**» anlatılır.

**Nûr u zulmet birliği yitdi tamâm
Birlik içinde bir oldu hâs u 'âm**

**Dahî hiç cihânda gayrı kalmadı
İkilik bir oldu ayrı kalmadı**

**Ten ü cân birlikde eyledi karâr
Birliği kıldı kamusu ihtiyâr**

**Birlik oldu el emîndür töre düz
Birliğe yitdi kamu yahşı yavuz**

**Aslı fer'i bir şey oldu kâynât
Küllisi bir oldu 'Arab Türk ü Tat**

beyitleriyle «**birlik**» üzerinde durulur. Daha sonra «**nefs**»e geçilir. İnsanın nefsine uymaması tavsiye edilir. Çünkü bir gönüle iki sevgi sığmaz. O halde nefsi bırakmalı, ona uymamalıdır.

**Bir gönülde iki sevgi sıgmaya
İki dilliden safâluk dogmaya**

diyen Kaygusuz Abdal yine «**vahdet-i vücûd**»a geçer Bir-takım nasihatlerden sonra

**Her kişi kim hakkı bâtıldan seçer
Ana dimişler bu yolda gerçek er**

diyerek gerçek erin nasıl olması gerektiğini anlatır. Onun katında her diken gül olur. Cümle kâinât onâ Cennet olur. Vahdet mülkünün sultanı olur. Cevherden cevheri o farkeder. İçini dışını aşk ile yandırır. Sözü pişirir, sonra

söyler. Dünya mülkünü tamamen terk edip dinini îman ile mâmur eder. O, Ahmed huylu, İsâ nefesli, Eyyüb sabırlıdır. Gözleri Ya'kub gibi yaşla dolar. Gönlü mâden-i esrar sırrı, canı vahdet âleminin defteridir. Bir nefeste bin ibâdet eyler, sözlerini mizâna tartıp söyler. Her şeye hikmetle bakar. Zâhir içinde bâtını nûrdur; cismi viran, kendisi mâmurdur.

Bu nişânı kimde görsen bil yakın

Oldur er dutgıl etegin öp elin

diyerek yukarıdaki vasıfları taşıyan kimsenin gerçek er olduğunu ve ona bağlanmak gerektiğini ifâde eder. Dünyada herkes «er» olamaz; herkes de «er»in kim olduğunu bilemez. Evliyânın kim olduğunu «er» bilir. Evliyânın «delil» olduğu insan, iki cihanda zelil olmaz. Bundan sonra tekrar, evliyânın vasıflarını sayar. İnsanın hayvan olmadığını, dolayısıyla dünya lezzetine gafil olmaması gerektiğini belirterek bu dünyanın geçici olduğu, akıllı olanın dünyayı terk etmesi lâzım geldiği hakkında öğütler verir. Dünya bir gör-geç evidir. Kimse dünyada bâki kalmamıştır. Nice sultanlar da göçüp gitmişlerdir. Dünyaya gelmekten murat, mal sahibi olmak değil, Hakk'ı bilmektir. Etraftaki her şeyde Allah tecellî etmiştir.

Tekrar öğüt verici beyitlerden sonra **merâtib-i erbaa** zikredilir. Daha sonra yine Allah'ın her yerde tecellî ettiği anlatılır. Ferhad'a Şirin görünen, Leylâ'nın yüzündeki güzellik O'dur. Halil'i Nemrûd «Od» undan saklayan, Yûnus'u balık içinde bekleyen, Yahya'yı herdem ağlatan, Eyyüb'ün dertli bağırını dağlatan O'dur.

Daha sonra herkesin kendine uygun olan işi yaptığını ifâde eder. Sofi, zıkr ü tesbih etmeli; zâhid «öz huzûrunu beklemeli»; âşık feryâd ü âh etmeli; derviş öz yolu-

nu gözetmeli; bülbüle gülistan, tavusa seyrân-ı bostan gerektir. Tûtînin lâıyğı şeker, karganın maksûdu murdardır. İnsan konuşur, hayvan otlar; Kürd ayran içmeli, Türkmen yaylaya göçmelidir. Harâmî kervan gözlemeli, emîn kişi kendi yolunu izlemeli.

Bundan sonra yemeklerden bahseder :

**Dograma darı çöregın ayrana
Ayrandan yegdür bal-ıla kaygana**

**Soganı arpa ekmegini Kürd'e vir
Öyünü oldur ol anı yahşı yir**

**Türkmen'e vir yahni-y-ile burmayı
'Arabun önüne dökğil hurmayı.**

Sonra tekrar, herşeyin yerli yerinde olması gerektiğı hususunda birçok misaller verir. Leyleğın yeri gülistan değildir. Bülbülün yeri gülşen, baykuşun vîrânedir. Saksagan bülbül gibi ötemez; her çiçek güle benzemez. Âb-ı hayât değme su gibi değildir. Her sedekten inci çıkmaz. İğne, kılıcın yaptığı işi yapamaz. Kelebek uçmakla kuş olmaz. Atla eşek bir değildir.

Her işin aslını anlamak için, kendini bilen insana sormak lâzımdır. Hâlik, mâhlûk, ırak, yakın, sedef, inci, haşr, sırat, aşk, âşık, mâşuk, katre-i ummân, bağ, bağban, hayır, şer, dünya, âhiret, sen, ben, şâkird, üstat, vahdet, kesret'in ne olduğunu hep kendini bilenden sormalı. Her işin aslını o bilir. Seni vuslata o iletir, imânını aşk ile kaim eyler. Günlünde türlü hikmet bitirir; gözünden perdeyi kaldırır; küfrünü kesip imân açılar.

**İster-lsen buncılayın bir nasıb
Hak seven kişi - y - ile ol hâbîb**

diyerek bu mevzuu bitirdikten sonra tekrar «birlik» ve «vahdet-i vücûd» konusuna döner.

**Birliği söyler birikdi cümle dil
Her gönülde bitdi birlikden hâsıl**

**Ol kişi kim bu haberi söylemiş
Bir 'aceb vasfı hikâyet eylemiş**

**Kaygusuz Abdâl dimişler bir fakir
Kulak ol bir dem sözünü dinle bir**

beyitleriyle birinci mesnevi sona erer.

bb) İkinci Mesnevî

Mar. nüshasında «küçük mesnevî» başlığıyla geçen bu mesnevînin Ank. Gn. Kt., nu : 645 ve 167 ile Süleymaniye, Hâşim Paşa Bölümü, nu. 19'da birer nüshası vardır. 388 beyittir.

**Bu 'İşk mevci yine başumdan aşdı
Sırrımı fâş eyledi râzımı açdı**

diyerek mesnevîye başlayan Kaygusuz, insanoğlunun «nüsha-i âlem» olduğunu ifâde eder ve insanın kıymetini anlatır : Melekler, Âdem'e secde etmişlerdi. Âlem sedef, Âdem cevherdir; âlemde olan herşey âdemde vardır. Âdem hüdhüddür, simurgdur, Kaf'dır. Allah da âdemde âşikâr olmuştur. Cümle eşyâdan maksut âdemdir. Âdemi bilen köle iken sultan olur.

İnsanın gözünü açması; ne olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini düşünmesi lâzımdır. Çünkü yıldızlar onun için parlar; ay onun için batıp çıkar. Su, ateş, toprak ve havanın tılsımı odur. Hûri, tûbâ, havuz, kevser onun içindir; bu dünya çarkı onun için döner. Cihan onun için gülşen olmuştur.

İnsan hayvan hâsiyetini bırakıp, eğer kendisini bilmezse bilene sormalıdır, diyen Kaygusuz, evliyânın insanlara «**delil**» olduğunu, «**delil**» e uymayanın zillete düşeceğini ifâde eder :

**Delilsiz bu yola kimesne gitmez
Giden yolda kalur menzile yitmez.**

Tarikat yolu emindir. Onda ne azık ne su; ne harâmî, ne yoldaş vardır. Menzile yeten, kesretin tamamen gittiğini, herşeyin vahdet olduğunu görür ve geri gelip bize «**o hal-den**» haber verir. Orada yaz, kış, gitmek, gelmek, doğmak, ölmek, uyumak, uyanmak yoktur. Bu gibi nesneler orada kesrettir. Orada «**sıfât**» yok, «**zât**» vardır.

Kaygusuz daha sonra dünyayı anlatır: Bu dünya acayip gülistandır. Kiminin elini tutup sultan eder, kiminin yerini külhan eder. Kimi aç, kimi toktur. Kiminin vakti hoş, kiminin kesesi boştur.

İşte dünyanın hâli budur. «**Er**» olan kimse dünyayı bir pula almaz diyerek burada da «**er**» i anlatır. O, İsa nefeslidir. Özü, güneş gibi menşur'dur. Bu dünya halkı ona «**deli**» der; kimisi inkâr eder, kimisi «**veli**» der. Kimisi bunların niçin sakalını kırtığını sorar. Kimisi bunlara bakmanın hatâ olduğunu söyler. Kimisi ise bütün sırları bildiğini ifâde eder.

İnsanlara bâzı nasihatlerde bulunan Kaygusuz, onların kibirlenmemelerini, gözlerini açıp özlerini bilmelerini tavsîye ettikten sonra şunları söyler :

**'Acâyıbsın 'acebsin bu'l- 'acebsin
Özün matlûbsun özgeye tâlibsın**

**Cihân başdan başa külli nûr oldu
Her eşyâda hakikat menşûr oldu**

Dahı herbir sadâ kıldı ene'l-Hak
Rûşen oldu bu ma'nî sırt-ı muglak

Dag u taş kûh u sahra müşkîn oldu
Kokusu her çiçegün gül-gün oldu

Nikâbın açdı yüzinden bu dilber
Bu ne sözdür ne Mansûr'dur ne ber-dâr

'Âşıka her mekân Mekke olubdur
Mekke bilmeyene sevdâ olubdur

Sırâta'l müstakîm düpdüz yol oldu
Özini anlayan külli ol oldu

Yukarıdaki tasvire devam eden Kaygusuz Abdal, vahdet âleminin güzelliklerini sayar. Bâzı nasihatlerden sonra tekrar insanın kıymetine döner. Bütün dünyanın insan için yaratıldığını tekrarlar.

Cihânı tutan, tanrılık dâvâsı kılanlardan eser kalmamıştır. Nemrud, Şeddad, Firavun nerede? Cemşîd, Karun, Afrâsiyâb nerede? Kisrâ, Kayser, Azîz-i Mısır nerede? Hepsi göçüp gitmiştir.

Bundan sonra Kaygusuz; düşünde bir şehir, şehir içinde bir padişah gördüğünü, şâhâne bir meclis kurulduğunu; pâdişaha bu esrar sırrını sorduğunu ve «**kendini bil, sen hayvan değilsin**» cevabını aldığını anlatır. Sonra uyanmış, gözünden perde açılmış, sultam «**Allah'ı**» görmüş ve «aşk» a müptelâ olmuştur :

Bu 'ışk ile cihân oldu münevver
Bu 'ışk ile döner künbed-i devvâr

Bu 'ışk ile denizler cûşa geldi
Bu 'ışk ile felek cünbişe geldi

diyerek önce «aşk» hakkında, daha sonra «gönül» hakkında yazar. Aşk, gönülde mesken tutmuştur. Aşk ile gönül ezelden beraber gelmişlerdir. Aşk gönül içinde «delil» dir. Bütün sırlar gönülde gizlidir. Padişahı bulan gönülde bulmuştur. Benim herşeyim Allah'tır. Şâhım, mahbûbım, dildârım, sermâyem, dükkânım odur. Onsuz bana can, cihan, Cennet gerekmez.

**Yine gönlüm denizi taşıdı çağlar
Yine 'ışk oldu bagrumı dağlar**

diye devam eden Kaygusuz, bundan sonra «erenler»i anlatır. Cümle katrenin ummanı erdir. Erenlerin himmeti Arşten yücedir. Her haberi erenlerden sorarlar. Erenler halk içinde güneş gibidir. Kimi Leylâ, kimi Mecnun'dur. Kimi Vâmık, kimi Azrâ'dır.

**Nice kim söylesek söz âhir olmaz
Deveyinen ev içinde seyr olmaz**

**Sünü çuvalda gizlenmez dimişler
Kargaya karga bâza bâz dimişler**

Herşeyin yerli yerinde olabileceği hakkındaki daha başka atasözlerinden sonra vahdet-i vücûd'a göre, dünyada görünen herşeyin «O» olduğunu anlatır: Bülbül O, gülistan O'dur. Anlatılan destan O, cümle cisme can O'dur. Hüsn-i lâtif O, zülf-i perişân O'dur. Geyikteki müşk O, kamıştaki şeker O'dur. Türkmen'e «çığ», Kürd için «cacığ» O'dur. Yara da O, merhem vuran da O'dur.

«Sözü çok uzatma, helvayı gör başka şeye bakma» diyerek Kaygusuz Mesnevî'yi burada bitirir.

cc) Üçüncü Mesnevî

Mar.; Ank. Gn. Kt., nu : 167 ve 645 ile Süleymaniye, Hâşim Paşa Bölümü, nu : 19'da birer nüshası vardır. 367 beyittir.

Kaygusuz, mesnevî'ye «birlik (vahdet)» i anlatmakla başlar. **Kâf** ile **nûn**, **çeng** ile **ney**, **hüdhüd** ile **sîmurg**, ırakla yakın, gece ile gündüz, herşey «**bir**» oldu. Sonra her sırrın «**âdem**» de mevcut olduğuna geçer. Kevn ile mekân âdeme müştaktır. Çünkü mâbud, âdem sıfatında görünmüştür. İnsanın kendisini başkasına sormasına lüzum yoktur. İlm-i hikmetin tılsımı âdemdedir. Bî-nişana nişan, her sûrete can âdemdir. İnsan gözünü açıp özünü görmelidir. Kendisini görebilen insan birliğe erer diyen Kaygusuz, tekrar «birlik» i anlatır.

Birlik haberi yayıldı şehirde
Birlik bâzârı oldu her bâzârda

Her su kim akar gül-âba döndü
Kat' oldu günâh sevâba döndü

Kurt koyun-ıla bile karışdı
Uğrı begile yol varışdı.

Birlik âleminde herşey güzeldir, herşey birbiriyle dosttur. Orada düşman ve ağıâr yoktur. Herşeyde Allah vardır. Onu görene ne mutlu! Onu görene bütün kapılar açılmıştır. Cihanda ne varsa ona keşf olunmuştur. O, bir çerağ, yahut yemişli bir bağ misâlidir.

Tekrar «âdem» in değerini anlatan, onun sedef içinde cevher olduğunu belirten Kaygusuz, «**el-hayâ mine'l-îmân**» hadisini zikrederek «**edeb**» konusunu işler. İmânın aslı edeb iledir. Bî-edeb olan hor ve hakirdir.

Bundan sonra «aşk» konusu ele alınır. Âlem aşk ile döner. Cihan aşk ile parlar. Cümle defter aşk ile yazılmıştır. Âlem aşk ile zuhûra gelmiştir. Mûsâ, Tur'a aşk ile gelmiştir. Âdemi eşekten ayıran aşktır. Aşk, gözü görene meş'âle, yol sorana «delîl» dir.

Nefis, insanı yoldan çıkarır. Bu insan sağını solunu bilmez, kanadı kesilmiş kuşa döner. Dîni, imanı dünyadır. Sûreti âdem, özü hayvandır. Bir akçayı atasından aziz tutar. Bir akça için bin yalan söyler; başından vazgeçer, ölüyü mezarından çıkarıp soyar. Halbuki dünya kimseye bâkî kalmamıştır. Dünya yalandır, fitnesi çoktur. İnsan gafil olup dünyaya aldanmamalıdır. Eğer bu gafletten insan kurtulursa bütün sırları keşfeder. Mansûr'un niçin asıldığını, Yûsuf'un niçin satıldığını, İbrahim'in niçin ateşe atıldığını, Muhammed'in mirâcını, müslümanın hac-cını öğrenir. Cennet, Cehennem, yedi kat yer, kürsî, kalem, yedi kat gök nedir, hepsini anlar. İlm-i Ledûn'e ulaşır, sırr-ı lâ-yezâl'e vâsıl olur.

Kaygusuz, daha sonra tekrar âdem» i ve «aşk» ı anlatır. «Ten» in insan için bir tuzak olduğunu, zâten beş günlük ömrü olduğunu söyledikten sonra tekrar insanın ömrünü boşuna geçirmemesini bir «delîl (evliya)» e tutunmasını tavsiye eder. Bâzı yiyeceklerden bahsettikten sonra bu kuş dilini ancak Süleyman'ın anlayacağını, bu sıfatların dünya âdeti olduğunu söyleyerek mesnevîyi bitirir.

4. Gevhernâme

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nu : 950; Mar., nu : 4044; Süleymânîye, Hâşimpaşa

Bölümü, nu : 19'a ve elimizdeki Menâkıbnâme'de birer nüshası vardır¹⁶. Eser 63 beyittir.

Bir tevhid bölümünden sonra şâir, kendi halini hikâye ettiğini söyleyerek konuya girer : Bu benim yoktu, ben sadece candım. Katre değil ummandım. Orada ay ve güneş doğup batmazdı. Dâima birlikdi. Ayrılık, ölmek, dirilmek olmazdı. O zaman ne insan, ne melek, ne de gökler vardı. Cümle varlık ancak O idi.

Cenâb-ı Hak, kendi kudretini âşıkâr kılmak diledi. Vahdet deryası dalgalandı. Beni kenara saldı. Menzirim deryâ iken katre oldu. Gevher, deryadan harice düşdü. Hikmetin aslı, o bir gevherdendir. Gevherin aslı da O «Bir» dendir.

Gevher'in bir adı da **Mahmûd** idi. Hak, Âdem'i gevhere sadef eyledi. Yâni bu mülkü şereflendirdi. Maksat sadefdeki incidir. Su dilersen bardağa değil, ondaki suya bak. Bütün suların aslı birdir. O gevher, Hz. Muhammed'in cânıydı. Onun için cümle âlem gülistan oldu. Hûrinin, Cennet'in aklın, canın her şeyin aslı o gevherdendir.

Daha sonra Hz. Peygamber'in nazarı lûtfuyla bu eseri nazmettiğini söyleyen Kaygusuz, tevâzu tavsiye ederek eseri bitirir.

5. Minbernâme

Ankara Etnoğrafya Müzesi Kütüphânesi, nu : 17824'-de ve elimizdeki Menâkıbnâme'de birer nüshası vardır¹⁷. 29 beyittir.

16) Neşri için bak : V. L. Salcı, a. g. m., C. 1, sayı : 2, s.31 - 32; M. Cunbur, a. g. m., s. 25-28; M. Akalın, *Kaygusuz Abdal'ın Gevhernâmesi*, a. Ü. Ed. Fak. Araştırma Dergisi, sayı : 10, s. Ankara, 1979, s. 192 - 196.

17) Neşri için bak : Ergun, S. H., *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1 - 2, İstanbul 1955, s. 27 - 28.

Akıl ile her hâli bildim, Hakk'ı buldum diyerek min-beri tepenler ve halkı irşâd etmeye kalkanlara seslenen Kaygusuz; «**özünden geçmeyen rabbını bilmez**» diyor ve şöyle devam ediyor : Allah'ı bilmek için ben'liği bırakmak lâzımdır. «**Mahrem-i esrâr**» olmak için dünya kavgasına uymamalıdır. Nefs atına binenler birbirlerinin aybını gözetirler; gönüllerinde türlü fitneler vardır; birinin onduğunu diğeri istemez. Dünyada malı olanın dostu çoktur. Kendi hâlinde olan âşıklara ise «**iş sevmes eşek**» derler. Âşık olsam bana «**tenbel Alâî**» derler; şofî olsam, bu defa «**mürâî**» derler. Ârifler Hak'dan başka şey bilmez. Diğerleri ise bir sözü bin söz ederler ve doğru yolu bırakıp eğri giderler. Söz ile Hakk'ı bulmak mümkün olsaydı bütün fakihler arşa çıkardı.

Kaygusuz; dünyada şeytanın fitnesiyle kavganın çoğaldığından; âlim, sofî, dervîş, herkesin şöhret olduğundan şikâyet ederek şu beyitle eseri bitirir :

Ko sözi fârîg ol Kaygusuz Abdâl
Ki sözden açılır cümle kıl ü kâl.

b. Mensur Eserleri

1. Budalanâme

Budalanâme'nin yazma nüshaları pek çoktur. En eski nüshaları Mevlânâ Müzesi Ktb., nu : 2467/IX; İstanbul Üniv. Ktb., nu : 4105; DTCF, İsmâîl Sâib I, nu : 5413'deki nüshalardır¹⁸. Bu eserin ayrıca «**risâle-i Kaygusuz**» adıyla, tarihsiz, birkaç taş basması mevcuttur. Taş basması nüshalar, 50-60 sayfa arasındadır.

18) Diğer yazma nüshaların bulunduğu yerler için bak : Nüsha tavsifleri Bölümü.

Eserin adı, başlıklarda çoğu defa «**Risâle-i Kaygusuz**», bazan da «**Budalanâme**» olarak geçer Bazanda yanlış olarak «**Dilgüşâ**» başlığı altında verilir. Eserin ilk satırlarında ise «**bu kitâba delil-i budalâ ve defter-i 'âşık ve seyr-i sâdik dirler ve hayâl-i nâdân dahı dirler**» kaydı vardır.

İnsan aklı, anadan doğma kör ve topaldır, diyerek esere başlayan Kaykusuz, «**Akl-ı maâş**» ile Hakk'ın bilinemeyeceğini söyleyerek şöyle devam eder: «**Akl-ı maâş**» ile güneşin nurunu bulmaya çalışanlar bilmezler ki bu yerden ve bu gökden başka bir yer ve bir gök daha var. Bunun arasında da iki direkli bir şehir (insan) var. Bu şehre girmeyen Allah'ın sırrından hiçbir şey anlayamaz. Akl-ı maâş, âriflerin gecesinin Kadir, gündüzünün bayram olduğunu bilmez. Bu akıl ne kadar çalışırsa çalışsın «**ârifler menziline yol bulamaz**», şaşkın olarak kalır. Bu ilmi «**akl-ı ma'âd**» bilir. Buna «**mantıku't-tayr**» derler. Bunu bilmek herkese müyesser olmaz. Ancak Süleyman ve Attâr bilir. Bir de «**gönlü ve gözü açık ârifler**» bilir. Ârifler sohbetine girmeyen hiçbir şey bilmez; murad ve maksûduna eremez. Bu defâ gönülleri buğz ile dolar ve âriflerin sözlerinin «**küfür**» olduğunu; onları az iken kırmak lâzım geldiğini söylerler. Bu sapıklar ve kırsırlar (edal ve ebter) bilmezler ki «**Hak leşkəri**» kırmakla tükenmez. Eğer onlardan biri «**emmin oğlundan**» sual ederlerse, gönülleri buğz ve melâl ile dolmasın diye «**Molla Sevündük oğlu Toparan Aga (Acı Doyuran), nın ulu babası Hızır'dan böyle işittim**» derim. Kabul ederlerse ne âlâ, etmezlerse «**emmin ogulları**» kabul ederler.

Bundan sonra Kaygusuz, «**göz ile görüp gönlüm ile inandığım şeyden haber verürüm; görmediğim bilmediğim yirden haber virmem. Beni anlayandan icâbında ben de sorarım**» diyerek tasavvuf konularına girer.

İlk konu «kendini bilmek» tir. İnsan, sûret midir, can mıdır; kul mudur, sultan mıdır, bunu bilmeli. Kendini bilenler şehzâde iken gedâ olur; mekânları gülşen iken külhan olur. Kendini bilene atasının kanı helâl, kendini bilmeyene anasının südü haramdır. İnsanları «**vatan-ı aslı**» den bu dünyaya gönderdiler. Arkasından «**nâmeler ve haberciler**» de gönderip yahşı amel kılmasını arzu ettiler. Fakat onlar «**cihanın nakşı**»na aldanıp gafil oldular. Sen kendi bildiğini bir kenara bırak, bir mürşid-i kâmile bağlan, ârifler ve ehl-i diller meclisine gir ki «**âhîret marazlarından emîn olasın**». Yarın mahşerde insanların kimi eşek, kimi sığır, kimi maymun suretinde olur. Eğer dünyada bir mürşid-i kâmile bağlanırsan kıyamette yüzün ak olur.

İkinci konu «gönül»dür. Gönülde gizli mânâ yazılıdır, dile gelmez. Bu mânâ ancak gönüle yol bulana feth olur. Gönül bahrine yol bulan, ne inci isterse dalıp çıkarır. Gönlü bırakıp sûrete bakanlar gaflet ipini boyunlarına takmış olurlar. Hak, gönlü kendisi için yaratmış ve kim beni isterse kırık gönüllerde bulsun demiştir. Gönüle girmeyen istediğini bulamaz, şekeri kamıştan ayıramaz. Gönüle giren ise herşeyi sorup çıkarır; muhannetleri er, erleri şîr-i merd; şîr-i merdleri ferd eder. Vücut bir dükkândır, insana kiraya verilmiştir. İnsanın bu dükkân içindeki hazineyi arayıp bulması lâzımdır. «**Örfiyye**» ye erenler ârif olur, âriflerin gecesi Kadir, gündüzü bayramdır. «**Onlara eren mukallid iken 'ârif olur, 'ârif iken 'âşık olur, 'âşık iken ma'suk olur.** Bundan ilerü makâm olmaz ve bu makâma makâm-ı mahmûd dirler ki bum 'ârifler bilür».

Üçüncü konu «Hakk'ı dünyada iken bulmak ve kendini bilerek hakikatı bilmek» tir. İnsan Hakk'ı dünyada iken bilmelidir. Çünkü burada bir «**katre**» olan

amel, öbür dünyada «**umman**» olacaktır. Âhirette Hak Taâlâ bir «**dolunay**» gibi görünecektir. Orada temâsa bâkidir. Asıl mesele bu dünyada iken Hakk'ı bilmektir. Bu dünyada iken insanın uzun kısa fikirleri bırakıp «**makam ve hâl ehli**» olması lâzımdır. Fırsat elde iken «**kaya kuşu**» gibi ömrü laklak ile geçirmemeli, Körler gibi «**deve tepme**» sini «**somun**» sanmamalıdır. «**Muvahhid**» olan kendini bilir. «**Mülhid**» öz eliyle kendini toprağa gömmüş olur. Ancak «**muvaahhidlik kâl ile olmaz**, mecâzî söz hâl olmaz, bal demekle ağız bal olmaz, dervîşlik şemle ve şâl ile olmaz, ehl-i külhan tâc urunmaz, her âhûnun göbeğinde misk olmaz, her kamışun içinde şeker olmaz.» «**Harâbât ehli**»; ölmeden ölenler, içi mâşuk, dışı âşık olanlardır. Onlar bî-hodluk şarabını içip daha ölmeden soru ve hesabı verirler. Onlar havf ve ricâdan kurtulup hayr ü şerden gecmişlerdir. Onlar sûret kapısını kapayıp «**âdem-i takavvüd** (kavıtlardan uzak olma)» etmişlerdir. Mürîdlikten ve şeyhlikten, ikrardan ve inkârdan, küfür ve imandan geçmişlerdir. Varlık yokluk lezzetinden fâriğ olmuşlardır. Ne öğünmek, ne dâvâ, ne kerâmet ile uğraşırlar, ne tesbih, ne seccâde, ne ibrik düşünürler. Dâim تنها olup bu halka karışmaz olurlar. Felekler sağ ellerinde melekler sol ellerindedir.

Dördüncü konu, Kavgusuz'un kendi «**vâsf-ı hâli**» dir. Gökler, yerler, yıldızlar, hiçbirşey mevcut değilken Allah, kendi gizli hazinesinin bilinmesini istedi, kendi kendisini temâsa ederek «**kâf**»ı «**nûn**»a (kün fevekûn) vurup bu kârhâneyi yarattı ve hemen kendisi sır oldu. Kaygusuz, «**biz de bu kârhâneyi seyritmek istedik, pâdisâh-ı âlem dileğümüzü kabûl idüp, bize insân donunu giydirmen bizi bu dünyâya gönderdi**». diyerek devam eder. «**Hâlik**'ün emri beni kûzeger balcığı gibi devrânun çarhı üzerine koyup dolap gibi döndürdi. Gâh beni kûze düzdi, gâh

boza düzdi, gâh kâse düzdi, gâh sarâylarda kerpiç eyledi, gâh ayahlar altında hiç eyledi. Gâh gül eyledi başa çıkdum, gâh kil eyledi hâke düşdüm. Gâh halk içinde 'aziz eyledi, gâh zelil eyledi. Gâh insân, gâh hayvân eyledi. Gâh gezende yatdum, gâh hazîneye batdum. Gâh kul olup satıldum, dellâl olup satdum. Gâh oynayup utdum, gâh bilmeyüp utıldum. Gâh beni hakîm, gâh hâkim eyledi. Gâh kazzâz, gâh bezzâz, gâh 'attar, gâh penbe atar hal-lâc eyledi. Gâh berber, gâh zerger eyledi. Gâh aşçı, gâh başçı, gâh demürci, gâh kürekçi evledi. Gâh beni şarka ve gâh garba ilet-di. Gâh deryâda mâhî, gâh dağlarda âhû eyledi. Gâh avcı oldum avladum, gâh beni av eylevüp avlatdı. Gâh okudum 'âlim oldum, gâh ümmî eyledi okudım. El-kıssa dünyâda bir sıfat kalmadı bana itdürdi. Gâh şâkird itdi öğrendüm, gâh üstâd itdi öğret-düm, gâh beni ataya ogul eyledi gâh atayı bana ogul eyledi gâh anaya beni kız eyledi gâh anayı bana kız evledi gâh beni tıfl idüb anlara beslet-di. Gâd anları tıfl idüp bana beslet-di. Ve'l-hâsıl ne başunuz agrıdayum nice kerre ata belünden ana rahmine ana rahmünden cihâna geldüm. Nice kerre bulıt gibi havâya agdum, nice kerre yağmur gibi yire yagdum, nice bın kerre çerende gâh perende oldum. Nice bın kerre küfr ü îmâna karısdum nice bın kerre gâh zulumât, gâh aydınlığa düşdüm. Nice bın kerre dürlü dürlü cınlara karısdum. Nice bın dürlü hil'atler giydüm. Nice bın kerre dürlü yakalardan baş gösterdüm. Nice bın yıllar âşınâlar gözetdüm, nice bın isimler ve lakablar urundum. Nice bın sûretlerden göründüm. Ve'l-hâsıl-ı kelâm bu nefis 'askeri beni güçden güce saldı. Ve kabdan kaba boşatdı. Şehr-be-şehr karye-be-karye gezdürdi. Dil ile 'ayân ve kalem ile beyân olmaz...»

Bundan sonra Kaygusuz, ansızın anadan doğup «tıfl», bâliğ, yiğit, pîr «olduğunu, birgün ruh âşinaları-

nın hâlimden haber sorduğunu söyleyerek onlara kısaca yirmibeşbin âşîyan gezdim ve seyrân ettim diye cevap verdiğini anlatır ve şöyle devam eder: Bana âferin der- viş, iyi hikâye eyledin, ama bunlar düş müdür, hayal mi- dir, yoksa sen sayıklıyor musun diye sordular. Ben de; görmediğini, bilmediğini söyleyen nâmerttir. Âlim değı- lim ki ilim bileyim, velî değilim ki kerâmetim olsun. «Karpuz gibi yogun yumrı sözden top yonup erenler mey- danına kodum» diye cevap verdim.

«Akl-ı ma'âd'a mukarîn ol, dünyâya takılma, so- numı düşün kimseyle düşmanlık itme, helâlî harâmı ayur, haksız işlerden sakın, câhile karşı yumuşak, ârif- ler katında sessiz ol, sorulmadıkça konuşma» gibi öğüt- lerden sonra Kaygusuz yine bir mürşid-i kâmile bağlan- mayı tavsiye ederek bu konuyu bitirir.

Beşinci konu «insanın dünyaya gelmekten maksa- dının kendini ve Hakk'ı bilmek» olduğudur. Bugüne ka- dar halk birbirine bu kârhaneyi kim bünyâd etti diye sormuştur. Yerdekilere onu gökte, göktekilere yerde ara- mışlardır. Yüzvirmidörtbin peygamberin herbiri bir söz söyledi, hiçbirini bunu temyiz edemedi. Ancak Hz. Muhammed «bu kârhaneyi bünyâd iden üstâdı yine bu kârhâne içinde bildirdi». Bundan sonra Kaygusuz, in- san vücudunu anlatır.

Daha sonra «nefs»i anlatan ve vücutta Hak'tan gayrı bütün düşüncelere nefis denildiğini bildiren Kay- gusuz, bütün yaratılmışlarda Allah'tan bir şem'a oldu- ğunu söyler. «Allah herşeyi muhittir» âyeti ve «komşu hakkı, Tanrı hakkı» sözü bunu anlatır.

Kaygusuz şöyle devam ediyor :

Yiğitlik menziline kadem bastığım zaman yolum bir çöle düştü. Yetmişiki millet orada şaşkın. Ben de arala-

rına karıştım. Bin türlü belâdan sonra kendimi bir kenara çıkardım. Karşımda bir şehir görüp o yana gitmek istedim, ama gidemedim. Bir oğlan zuhur edip beni o şehre götürdü. Ben de avcı zağarı gibi yanına düştüm. Şehre girince oğlan kayboldu. Yalnız başıma şehrin her köşesini dolaştım. Orada sonsuz cevherler vardı. Ne istesem o anda mevcut olurdu.

Şehir insandır. Hakk'ı isteyen orada bulur. Çünkü cümle yaradılmışta Hak mevcuttur. Kendini bilen cümle eşyanın aslını ve fer'ini bilir. Ne istersen kendinden iste. Çünkü herşey âdemin vücudunda mevcuttur.

İnsan bir mürşid-i kâmile bağlanmalıdır. Çünkü mürşid, hâzık bir hekimdir; hastanın marazını bilir. Ancak herkes mürşid olamaz. Mürşid-i kâmil odur ki özünü bilmiş ve kendi vücûdunun şehrinde Hakk'ı bulmuştur. Hak ile birleşmiş ve Süleyman gibi hâtem sahibi olup yedi iklimde hâkim olmuştur. Âlemde mürşid de mürîd de bir olur. Buna mukabil insan sıfatlı mürşidler çoktur. Bunlar kibriyânın müşrikleridir. Hakk'ı isteyenleri azdırıp nefis yoluna salarlar. Kendilerini Hızır'a benzetip şeyh-i vaktiz derler. Ancak bunlar sırrullahı bilmezler. Kel ilaç eylese önce kendi başına çalardı. Dünyalık işin kendilerini halka sevdirep yalan sözler ve mühmel remizler ile avamı ve câhili kandırırlar. İşte Pevgamberimizin buyurduğu «**din yolunun dikenleri ve halkın çırkın koku- kuları**» bunlardır. «Müridlerinin kimi lûtî, kimi pûtî, kimi dehrî, kimi sûkî, kimi bekrî, kimi oğlan, kimi uşak» tır. Kendilerini de Şiblî, Hasan-ı Basrî, Beyazıd-ı Bistâmî yerine koyup kerâmet iddiasında bulunurlar. «Halka dâm ü tezvîr için başların kabartıp bol cübbeler giyüp musahebet iderken hasta gibi âheste âheste söylerler, benzin saradup dudağın kemerlendürürler, muttasıl oruçdur disünler, bundar her dem başın aşağı salarlar

ve gâh gâh sâdık âh iderler, ve'l-hâsıl yalan remiz ve mühmel işâretler eydürler ki ya'nî pîrinden ana ziyâda nazar olmuştur disünler.»

Daha sonra Kaygusuz, tekrar mürşid-i kâmil tavsiye eder. Fırsat eldeyken insanın nâdânlığı bırakmasını öğütler. Hz. Ali halvet buldukça Hz Muhammed'e «ne amel eyliyeyim ki ömrümü ziyan etmemiş olayım» diye sorarmış. Hz. Peygamber de «Hakk'ı istersen kendüni bil, 'ârifler sohbetine gir...» diye cevap verir.

Kaygusuz şöyle devam ediyor :

Birgün bir sohbebe uğradım. Hz. Muhammed, Hz. İsâ, Mûsâ, İbrahim ve Âdem oradaydılar. Bana «**kuş dili bilersen söyle, bilmezsen kalk git**» dediler. Ben de ya söylerim ya giderim deyip söze başladım : Bu cihan bir kubbe misalidir. Ay ve güneş kandile benzerler. Yedi kat yerler vücudum, sular damarım, gökler çadırım, arş seyrânım, çarh devranım, yıldızlar meş'alem, bu nakş-ı pergâl seyrâmmıdır. Yedi kat yer bir avuç, dokuz felek bir tekne, yerden göğe bir kulaç, yerin eni boyu bir karıştırır. su yukarıdan aşağıya akar, güneş aşağıdan yukarı çıkar. Gökler dolap gibi döner, yerler dâim durur. Bunların cümlesi bir vücuttur. Bu bütün kâinata ben hâlikım; beğlik, hâkimlik, kulluk benim karînemdir.

Bundan sonra bir dervişin gördüğü rüyayı anlatır. Derviş sonsuz bir çölün ortasındadır. Çölün ortasında bir büyük yol var. Derviş bir müddet yolda gider, fakat yolun sonu yoktur. Orada kendinden başka kimse de yoktur. Bâri çağırayım, belki biri cevap verir diye düşünür. Fakat çağırımlarına hiçbir cevap alamayınca :

'Âlem-i kül vücûd-ı cân ben oldum
Cihâna cân cihâna cân ben oldum

**Sûretümi gören dir ki beşerdür
Sûretle sıfât-ı Rahman ben oldum**

şiiirini okur. Tekrar mütehayyir kalır. Birilerini arar, fakat yine bulamaz. Bu «**düş mü hayal mi**» diye düşünür. Bakar ki düş değil, özü özüne görünür. Başı tacdan dışarı çıkmış. Hemen başını özüne çeker. Bakar ki ne sahra var ne yol. Kendinden başka kimse yoktur. Bunun üzerine «**bendedür**» rehifli şiir okur. Kitap burada biter.

2. Kitâb-ı Miğlâte

Kitâb-ı Miğlâte'nin Mar, nu : 4044; Süleymaniye, Dügümlü Baba Bölümü, nu : 411/1-2; Ankara Genel Kitaplığı, nu : 824/2; Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm. nu. 797; Vatican, Turco, nu : 185-II; Süleymanniye, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nu : 3040; ve İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu : 663'te birer nüshası vardır. Mar. nüshası yirmi beş vaktır. Basma Budalanâme nüshalarında, yeni bir esere bağlandığı belirtilmeden Kitâb-ı Miğlâte'deki hikâyelere geçilir ve böylece Kitâb-ı Miğlâte'nin baş tarafı Budalanâme'lerde yer almış olur.

Eserin adı; mevcut yazmaların en eskisi olan 1501' tarihli Mar. nüshasında «**Kitâb-ı Miğlâte**» şeklindedir. Muahhar olan diğer nüshalarda eserin adı «**Kitâb-ı Mağlata**» olarak kaydedilmiş ve bâzı araştırmacılar da bu şekli kullanmışlardır. Ancak biz, eski nüshadaki şekli tercih ettik. Esasen «**birini** şaşırtmak, yanıltmak için söylenen zihin karıştırıcı, saçma sapan söz» mânâsına gelen¹⁹ «**mağlata**» kelimesi, böyle bir esere isim olarak uygun

19) Bak : Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 2 sak, İstanbul, s. 1380.

düşmemektedir. «Miğlât» ise «aym gerilmesi suretiyle uzağa atılan, isâbet kaydeden ok» mânâsına gelmektedir²⁰.

Eser, Budalanâme'nin sonundaki rüya ile başlar. Rüyasında çölün ortasma düşmüş derviş şiirler okuyup birisini ararken ak sakallı bir şeyhe rastlar. Elinde asâ, boynunda tesbih vardır. Ona kim olduğunu ve bu çölün adını sorar. Şeyh, buraya «**Heyhât Sahrâsı**» derler diye cevap verir ve kendi mâcerasını anlatır. Vaktiyle meleklerle yakın ve adının «**Azâzil**» olduğunu, şimdi ise «**Şeytân**» lakabını taşıdığını söyler.

Derviş, gördüğü şeyhin şeytan olduğunu öğrenince kaçır. Bir yerde oturup dinlenirken yine bir rüya görür : Yine bir sahra ve ortasında ulu bir ağaç. Ağacın dibinde büyük bir yığınak (meclis) var. Bütün peygamberler toplanmışlar. Ortada Hz. Muhammed. Diğer peygamberler, Hz. Muhammed'de «**devenin büyüğüne deve derler. Türkçe'de küçüğüne köçek derler. Köçek de deve değil midir?**» diye sorarlar. Peygamber de «**O da devedir, ama küçük olduğu için ona köçek derler**» diye cevap verir. Bu sırada derviş Hz. Muhammed'e doğru yürür ve ona bu sahrânın adını sorar. Peygamber «**buraya Kâbe Kavseyn derler ve ağacın adı Şecere-i İslâm'dır. Gördüğün beş budak da İslâm'ın beş erkânıdır**» diye cevap verir. Derviş ağacın iki budağına güneş vurduğunu, diğer üçüne vurmadığını gördüğü sırada uyanır. Kendisini tek ve تنها görür. Bakar ki yer, gök ve bunların içindeki bütün eşyanın sesi kendi vücudundan gelir. O zaman anlar ki bu âlem den murat, kendisidir.

Daha sonra derviş akıl pazarına girer, bakar ki buranın sultanı Muhammed Mustafa'dır. Aşk pazarına

20) Mes'ûd, *Er - Râid*, 2. baskı, Beyrut 1927, s. 1408.

girer, görür ki buranın sultanı Aliyyülmürtezâ'dır. Bu defa devriş sahra'yı Hz. Ali'ye sorar. Hz. Ali «**yukarı bak**» der. Derviş bakınca herşeyin Allah'ın birliğine tanıklık verdiğini görür. Derviş «**peki, bu sayvanın sahibi nerededir?**» diye sorar. Hz. Ali «**sayvanın sahibi yine sayvanın içindedir**» diye cevap verir. Derviş, «**ben onu göremiyorum, nasıl görebilirim?**» diye sorunca Hz. Ali «**Bu sûretlerin içinde cümbüş kılan ve şûbede gösteren sayvanın sâhibidir**» der. Derviş bu cevapla şâd olup :

**Hakk'a minnet bugün Sultânı gördüm
Bî-hicâb cism içinde câm gördüm**

**Zerre-y-idüm nâgâh güneşe irdüm
Katrem mahveyledi ummânı gördüm**

şiiirini okur. Hz. Ali'nin elini ayağını öpüp «**ben erkân töre bilmem**» deyip bir müddet Hz. Ali'nin kulluğunda bulunur, ona mürid olur.

Bir müddet sonra derviş Süleyman peygamberi görür. fakat Hz. Süleyman'ın kirpiği altından bakan Hz. Ali'dir.

Derviş yine birgün Hz. Ali'ye sorar. Yusuf peygamberin kuyuya düştüğü doğru mudur, der. Hz. Ali «**kuyu dedikleri bu cisimdir, kuyudan ki çıktım, Mısır'a sultan oldum**» diye cevap verir. Daha sonra derviş yüziyirmi-dörtbin peygamberin ve cümle evliyânın Hz. Ali'ye tahsin ettiğini görür.

Daha sonra Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerin önünde yürüdüğünü, Allah'tan bütün mahlûkat için şefâat dilediğini ve Allah'ın da «**sen sana değeni iste**» dediğini gören derviş Allah'a «**ilâhi, ben miskine dahi nazar eyler dediği sırada uyandığını söyler.**

Derviş bu defa şu rüyayı görür: Yûnus Peygamberin katında bütün peygamberler toplanmışlar. O sırada şeytan gelir. Şeytanla derviş çetin bir mücadeleye girerler. Derviş gâlip gelir. Bütün peygamberler kendisine «âferin» derler. Hz. Muhammed'in emriyle kendisine «taâm» getirildiği sırada uyanır.

Derviş bir rüya daha görür. Bu rüyada da Hz. Ali'nin önünde şeytanla mücadele edip kazanır.

Bir başka rüyada, Hz. İsa'yı ve Firavun'u görür. Firavun'un pîri olan şeytanla yine mücadele eder. Şeytan kaçır. Firavun'un askeri, derviş kovalar. Derviş onları da sapan taşıyla mağlûp eder. İsa peygamber de onu takdir eder. Derviş şeytanın torbasını ve dağarcığını ele geçirmiştir. Onları dökünce içlerinden bir sürü garip nesne çıktı. Meğer şeytanın ne kadar fitnelikleri varsa bu torba içinde imiş. Şeytan geri dönüp yalvararak torbasını ister, Derviş şeytanı ayağından asıp «**bu fitnelikleri ne zamana kadar işleyeceksin?**» diye sorar. Şeytan yalvarır. Derviş, Hz. İsa'nın şefeâtı üzerine torbasını vererek şeytanı bırakır. Sonra derviş uyanır.

Bir diğer rüyasında derviş cümle eşyayı toplanmış görür. Hepsi de bu sayvanın sâhibini aramaktadırlar. Derviş de onlara erişir. Derviş'den «**senin de bu bisâta geldiğin var mı?**» diye sorarlar. Derviş onlara Hz. Âdem'i anlatırken Âdem çıkagelir. Âdem dervişe kim olduğunu sorar. Derviş «**ben senin vücûdunda beraberdim**» diye cevap vererek Âdem'in başından geçenleri ona anlatır. Âdem peygamber dervişe «**Nemrud, İbrahim'i ateşe atmak istermiş, gel beraber gidelim**» der ve yola çıkarlar. Bir kalabalık görürler. Başlarında Nemrud, «**odun toplayın, ateş yakın, İbrahim'i içine atın**» diye emir veriyor. Derviş gördü ki «**şeytan Nemrud'un varlığı olmuş.**»

Ne kim şeytan der, Nemrud onu tutar.» Derviş Hz. Adem'e Nemrud'un yanındaki ak sakallıyı tanıdın mı?» diye sorar. Âdem tanımadığını söyleyince onun şeytan olduğunu söyler. Bu sırada Nemrûd ve şeytan da onları görmüştür. Nemrûd adam gönderip Âdem'le dervişi çağırır. Onlar da giderler ve otururlar. Mancınık kurulur, İbrâhim getirtilir. Şeytan İbrahim'e **«Tanrı var dersin, gel bu küfür sözleri terkeyle, seni bırakalım»** der. Derviş dayanamayıp **«bu ne küfür söyledi»** diye sorar. Şeytan da İbrahim'in Nemrud'u tanrılığa beğenmediğini, başka tanrı var dediğini anlatır. Bunun üzerine derviş, **«Nemrûd tanrı mıdır, ben bunun doğduğunu bilirim. Horasan mülkünde Beykozlu Peçenek (Beykozlu Bıanger, Beykozlu Peçan) oğludur. Ne zaman tanrı olmuş»** der. Nemrûd, İbrahim'i ateşe atacağı sırada derviş Allah'a **«seni Hak bilene inâyet eyle»** diye yalvarıp kepenegini çıkarınca şeytan dervişi tanır. Yine mücâdele ederler. Derviş şeytanı yakalayıp bağlar. Nemrûd'un askerleri dağılır. Şeytanın müridleri olan Dokyanus, Fırvun, Şeddad, ve Nemrud gelip **«bu şeyhi (şeytanı) bize sat, sana bir kepenek yapalım ve bir palan verelim»** diye yalvarırlar. Derviş de onlara **«bunun babası bu mu?»** diye sorar. Nemrûd **«bizi hâlimize bırak, kulluğuna durmuşuz»** deyince dervişe bir zevk hâsıl olur, diğerleri de dağılıp giderler. Derviş burada uyanır.

Derviş yine rüyaya dalar. Seyâhat âleminde gezerken yolu Bağdad'a ulaşır. Bağdad'ın ortasında Dicle ırmağı derler bir ulu su akar. Üzerinde köprüler kurulmuş. Şehirde ârifler, âlimler, âkiller dolup taşar. Derviş şehre girip rüyasının tâbirini soracak kimse ararken karşısına Behlül Dâna çıkagelir. Behlül de onu görür; kucaklaşırlar. Behlül, dervişe rüyâsını anlatır. Derviş, Behlül'ün kuş dilinden anladığını görünce cûşa gelip şiir

okur. Behlül'ün çok hoşuna gider, dervîşi kucaklar ve yakasından içeri girip kaybolur. Dervîş uyanır.

Gördüğü rüyaları düşünen dervîş tekrar uykuya dalar. Düşünde cümle âlemin Hak Taâlâ'nın birliğini söylediklerini görür. Bir yerde kalabalık bir divan var. Orada Tanrı Taâlâ bir nurdur. Nur parlayınca cümle eşya uyanır, Hakk'ın birliğine şükreder. Dervîş anlar ki Hesap günü'dür : Muhammed Mustafa, cümle eşyanın ortasında ay güneş gibi o nûra karşı durmuş. Allah kimsenin aybını yüzüne getirmemiş, herbirinin maksûdu ne ise onu vermiş. Her eşya kendi cinsiyle zevk u safâya düşmüş, soru hesap bitmiş, maksut yerini bulmuş, cümlesinin suçları bağışlanmış. Tanrı'nın hasları bir yere gelmişler, Tûbâ ağacının dibinde sohbet etmektedirler. Dervîş de onların yanına gelir. Şeytan kılık değiştirmiş onlara hizmet etmektedir. Dervîş derhal onu tanıır. Bu esnada «gel kurban al, yeri göğü kaldıran öküzün balığın işi bitmiş, dervîşlere Hak Tebâreke ve Taâlâ öküzü balığı kurban vermiş» derler. Mûsâ peygamber «dervîş, kurbanı al, buraya gel, burada sohbet edelim» der. Şeytan «bunlardan ne umarsın» der, dervîş aldırış etmez, ileri yürür, görürki balığı öküze yükletmişler, yürürler. Gelenler dervîşe «burada bir sohbet yeri gördün mü» diye sorarlar. Dervîş de onları sohbet yerine getirir. Bundan sonra dervîş meclistekilere şunları anlatır : Zamân-ı evvelde bu cihan yok iken Allah bu cihanı halk etmek istedi. Önce Muhammed Mustafâ'nın nûrunu yarattı ve ruhunu halk eyledi. Onun nûrundan ve ruhundan Hz. Ali'nin nûrunu ve ruhunu yarattı. İkisinin nûrunu bir kandile koydu. Bunlar bir zaman arşta muallâk durdular. Sonra bu nur yandı ve bütün âlemler vücuda geldi. Dervîş âlemin teşekkülünü, insanın meydana gelişini anlatırken tam Âdem peygamber mevzuuna geldiği sırada şeytan onu tanıır. Yine mücâdele ederler. Dervîş şeytanı tutup bağlar;

meclistekilere şeytanın dünyada yaptıklarını bir bir anlatır. Şeytanın elini çözer, o da dünyada yaptıklarını kendi ağzından anlatır; o sırada derviş uyanır.

Bir başka rüyasında Hz. Süleyman'ı görür. Süleyman'la sohbet ederken birçok insanlar gelir. Kim olduklarını sorarlar. Hz. Süleyman hükümdar olduğunu, kurda kuşa hükmettiğini anlatır. Derviş de önce âdem donunda, sonra çeşitli kılıklarda cihana geldiğini anlatır.

Başka bir rüyada taht üzerinde oturmuş olarak Hz. Ali'yi görür. Bütün şeyhler, zâhidler, âbidler, sofiler gelip Hz. Ali'ye selâm verirler. Hz. Ali onlara «**gözlerinizi açıp bakın**» der. Derviş dâhil hepsi gözlerini açınca yerden göğe, gökten Arş-ı Âlâ'ya, Arş-ı âlâ'dan Sidretü'l-Müntehâ'ya, oradan Makâm-ı Kâbe Kavseyn'e, Cennetü'l-Mevâ'ya ve Firdevs-i Âlâ'ya kadar her şeyi görürler. Derviş bu manzara karşısında coşup bir şiir okuyunca, orada bulunan şeytan onu tanır ve üzerine yürür. Derviş şeytanı yine mağlup eder. Hz. Ali dervişe tahsin eylediği sırada derviş uyanır.

Daha sonra muhtelif rüyalarda bütün âlemi kendi içinde gören derviş muazzam bir şehir görür. Üç katlı, oniki burçlu, oniki kapılı. Yediyüzyetmişyedi mahallesi, dörtyüzkırkdört çarşısı, üçyüzaltmışaltı arkı var. İki direk üstüne bünyâd olunmuş. Derviş şehre girince orada iki Sultan görür. Birin adı Kabûl-i Rahman, diğerrinin adı Makbûl-i Şeytan. Bunlar devamlı birbirleriyle savaşırlar. Bu şehir aynı zamanda bir ayrıya benzemektedir. Bütün kâinat bu aynaya akseder. Daha sonraki bir rüyada bu şehrin kendi öz vücudu olduğunu ve kendisinin bu şehre Sultan olduğunu görür.

Bundan sonraki rüyalardan birinde Hz. Muhammed'i, birinde Hz. Süleyman'ı, diğerrinde Mısır Sultanını

görür. Hz. Muhammed ona Şam'ı sorar. Derviş Rûm'dan geldiğini söyleyerek Şam'dakilerin yoldan çıktıklarını anlatır. Hz. Muhammed, Allah'ın hepsini bağışladığını, ancak rüşvet yiyen Nablus kadısının işinin kendilerine çok müşkül geldiğini söyler.

Hız. Süleyman bir geyik peşinde avdadır. Geyik kaçarken dağda duran dervişin gölgesinde kaybolur. Geyik dervişin içine girmiştir.

Cümle âlem Mısır Sultanının divanında cem olmuşlardır. Oraya gelen derviş, Mısır sultanıyla karşılıklı şiir söyler.

Daha sonra uyuyan derviş, bütün âlemin kendisine karşı secde ettiğini görür. Cihandaki herşey onun vücudunda mevcuttur. Bu manzara karşısında hayran kalan derviş şu şiiri okur !

**Cânım bu cümleye nüsha mıyım ben
Kamuda şûr-ı aşk-ı kavga mıyım ben**

**Kamu gönüllerün fikr ü hayâli
Kamu başlardaki sevdâ mıyım ben.**

Bunu söyleyen derviş; cihandaki herşeyin, cihan sûretli bütün hayallerin kendi vücudunun gölgesi olduğunu görünce tekrar cûşa gelip şu şiiri okur :

**Benem cümle vücûd içindeki cân
Benem küllî sıfat her dürlü erkân**

**Benem Leyli benem Mecnûn ki dirler
Benem ol ki özüm özüme hayran.**

Böyle rüyalar görüp uyanan derviş kendisini Şam'ın şehrinde bir külhan bucağında görür. Yer gök, herşey yerli yerindedir. Eline kâğıt kalem alıp gördüklerini bu

kitaba yazar. «Ben bir düş gördüm, sayıkladım, şu kitabı yazdım, âriflere sorun bu düşün tâbirini, bu söz ne demek olur, ârifler mânâsın söyleyeler» diyerek kitabı bitirir.

3. *Vücûdnâme*

Vücûdnâme'nin Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, nu : 909; Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu : 1321; Tübingen Devlet Kütüphanesi, nu : 1494 : İst. Üniv. Kütüphanesi, nu : 6817; ve Hacı Bektaş Kütüphanesi, nu : 621 ile 667'de birer yazma nüshası vardır. 16 varaktır.

Eser, önce el-Mü'minûn Sûresi'nin insanın ana rahmine düşmesinden bahseden 12-14. âyetlerini vererek başlar. Ana rahmine düşen nutfeyi yedi seyyare terbiye eder ve insan vücûd bulur.

Yedi seyyârenin tesirleri şu şekilde ifâde edilmiştir : Evvelden Zuhâl terbiye eder kan olur, Sâniyen Mirrih terbiye eder et olur, sâlisen Zühre terbiye eder kemik olur, râbian Şems terbiye eder rûh olur, hâmisen Utârid terbiye eder hareket hâsıl olur, sâdisen Kâmer terbiye eder vücûda gelir, sâbian Müşteri terbiye eder cihâne gelir.

Oniki burcun herbiri şu insan uzuvlarına karşılık gösterilmiştir : Baş Hamel, Alın Seratan, Kollar Sevr, Eller Cevzâ, Göğüs Esed, Göbek Mizan, But Kavs, Kasuk Sünbüle, Zeker Akrep, Dizler Cedy, Baldırlar Devl, Taban Hût'dur.

Sonra âdemoğlunun zâhirindeki burun, ağız, kulak gibi ve batınındaki hayal, akıl, fikir gibi hususîyetlerden bahsedilir.

Âdemin doğumundan ölümüne dek şu dört vecih vardır : 1. Oğlanlıktır ki üç ay Bahara müşâbihdir, 2. Yigitlüktür ki üç ay Yaz'a müşâbihdir, 3. Kırılganlıktır ki üç ay Güz'e müşâbihdir, 4. Pırlıklıdır ki üç ay Kara Kış'a müşâbihdir.

Dört Melek insanda şu uzuvlara müşâbihdir : Kulak Mikâil'e, göz Azrâail'e, Burun İsrâfil'e, Ağız Cebrail'e müşâbihdir.

Âlemdeki merâtib-i erbaa'dan; Kara kış şeriat gibidir, Yaz Tarikat gibidir, Güz Mârifet gibidir, Bahar Hakikat gibidir. Bunlar insanda dahi şöyle gelir geçer : Ana rahmi şeriat gibidir. Cihana gelmek Tarikat gibidir. Cihanda durmak hakikat gibidir. Cihandan gitmek Mârifet gibidir.

Âdemoğlu yerde ve gökde var olan cümle eşyanın en güzîdesidir. Âdem, bir şehir-i muazzam'dır ki nice bin âlemler anda mahvolur ve bu şehrin oniki kapısı vardır ki bu âlemin oniki burcuna mükâbilidir. Bu kapıların kimisi açılır, kimisi kapanır, bunlarda hikmet çoktur. Her akıl bunu kavramaktan bilmekten âcizdir. Bilmek ve kavramak isteyenler varsa onlar da ehline yani insân-ı kâmil'e mürâcaat etmeli, Onun eteğinden tutmalı, izinden gitmelidir.

Âdemin oniki uzvu şunlara müşâbihdir; Baş Tâc-ı Devlet, Alın Nûr-ı Hidâyet, Kaş Âlem-i Kudret, Göz Nûr-ı Vahdet, Kulak Pâk-ı Nübüvvet, Burun Yol-ı Cennet, Ağız kelime-i Şehâdet, Gönül Mihr-i Muhabbet, Göğüs Kur'ân-ı Hikmet, El Kudret-i Allah, Ayak Kuvvet-i Allah ve Cemâli Hikmetü'llah'dur.

Âdemin vücûdunda; üçyüzaltmışaltı damarlar, yediyüzyetmişyedi sinirler, ve dörtyüzkırkdört kemikler vardır.

Bundan sonra Kaygusuz, tâlibe rehber gerek olduğunu, kendi bildiğiyle doğru yolu bulamayacağını, doğruyu bulması için tâlim lâzım geldiğini ifâde eder. Daha sonra bütün eşyanın fâni olduğunu, yalnız Allah'ın ezeli ve ebedî olduğunu «**bu âlem olmazdan evvel onsekizbin âlem içinde Hakk Celle ve Âlâ, kamış içinde şeker ve gülâb gibi vâki olmuştur**» şeklinde belirtilir. «**K ü n**» emriyle bütün mevcûdatın yaratıldığını, yerin ve göğün sonsuzluğu karşısında hepsinin hayran kaldığını, bütün peygamberlerin Hakk'ı bulmak için hezâr be hezâr cehd eylediğini, nihâyet son peygamber Hz. Muhammed'in «**bu kârhânenin aslını ve fer'ini**» beyan eylediğini anlatır.

Daha sonra Kaygusuz, «**gizli kârhâneyi düzen kendini içinde gizledi**» sözünü şöyle açıklar : «Çünkü nişân dahı eşyâ içinde bulundu. İmdi her kim her şeyi görür, Hakk'dan ayru nice görür? Bunlar Hakk'dan ayru değildir. Çünkü Hakk Taâlâ Hazretleri eşyâya muhît etmiş, yabanda aramanın aslı yoktur. Eşyâda aramanın aslı budur ki delîli Âdemdir. yâni İnsân-ı Kâmil'dir.»

Nisâ Sûresi'nin 12 nci «**Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatır**» âyetini yu-karıdaki sözlerine delil olarak gösterir. Bütün mekânların, sıfatların, gönüllerin, âlemlerin, varlıkların ve şekillerin Allah'a âit olduğunu söyledikten sonra şu beyti getirir :

**Bir bâzâr kurdı ezelden her metâi koydı
Ol kendi aldı kendi satı-bâzâr eyledi.**

Bundan sonra insân-ı kâmil üzerinde durulur. Kaygusuz'a göre, her mürşidim diyen mürşid olamaz. Bunun için Tanrı'nın «**el vermesi**» gerekir. İnsanoğlu kâinatın defteridir. Yerde ve gökteki her şey onda mevcuttur. Dolayısıyla insanın hakikatı bilmesi için kendini bilmesi lâ-

zımdır. Bunun için de insanın sûretini bırakıp mânâsını aramalıdır. İnsanın maksûdu ne ise mâbûdu da odur. Herkes özünü bir mürşide bağlamalıdır. İnsan kendisine bakmalı, kul mu sultan mı anlamalı. Çünkü bilenle bilmeyen bir olmaz.

İnsanın kendisini bilmesi, mücerred Hakk'ı bilmesi gibidir. Çünkü Peygamberimiz «**men arafe nefsehû, fekad arefe rebbehû**» buyurmuştur. Kaygusuz bu sözü şöyle açıklıyor: İnsan deryâda gavvâs, yâni dalgıç olursa her cihetten âzâd olup devleti bulur. Kendine bakınca görür ki özü bahr-i muhîtdir. Onsekizbin âlem insana mütealliktir ve onsekizbin sıfattır. Altıbini nebâtâtâ, altıbini hayvânâtâ, altıbini insana mütealliktir. Bunlar da birbirlerinden ayrı değildir, ihtilât halindedir. Tanrı ise hepsini kuşatmıştır. Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Onun için mahlûkları dilimiz ve elimiz ile rencide etmemeliyiz. Çünkü onlar rencide olursa Tanrı da rencide olur.

Daha sonra Kaygusuz, pâdişahlar âlemini ikiye ayırır: Zâhirî kutuplar ve bâtmî kutuplar. Zâhirî olanlar kutbu-l-aktâb, üçler, yediler, kırklar, üçyüzler ve binbirlerdir. Cümlesi binüçyüzelli neferdir. Bunlar gece gündüz dünyanın dört köşesini dolaşırlar. Kutb-ı âlemin sağ yanında mürîd, sol yanında halife vardır. Bunların da eli altında velîler vardır. Hepsi birden âlemi nizam üzre tutarlar. Bâtın erenlerinin halleri böyledir. Hakikat hallerini Allah'tan başkası bilmez.

Bundan sonra «**Ey Dâvûd, seni şüphesiz yeryüzüne hükümrân kıldık**» âyeti açıklanır. Bu açıklamaya göre hüküm ve hükûmet insanın elindedir. Çünkü insan eşref-i mahlûkât, makbûl-ı vücûddur. Yeryüzünde ondan daha şirin nesne yoktur. O, Allah'ın zâtının mazhardır ki başka eşyada bu kabiliyet yoktur. Bundan dolayı cümleye hük-

meyle. Ancak insanların hepsi böyle değildir. Birçokları sûretâ insan, fakat sûret olarak hayvandan daha aşağıdadırlar²¹.

c) Manzum + Mensur (Karışık) Eserleri

1. Dilgüşâ

Dilgüşâ'nın yazma nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır: Marburg, nu : 4044; Nûr-ı Osmaniye, nu : 4904; Ankara Genel Kütüphanesi, nu : 167 ve 645; Süleymaniye, Dügümlü Baba bölümü, nu : 411/1-2; Süleymaniye Haşim Paşa, nu : 19; Süleymaniye, İzmirli İsmâil Hakkı Bölümü, nu : 3692/2; Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu : 797; Ankara Genel Ktp., nu : 698/2; DTCF, Üniversite A 281; Etnoğrafya Müz. Ktp., nu : 17824; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet K. nu : 216, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu : 398; Mevlâna Müzesi Ktb., nu : 2468/-VII; Marburg, Ms. or. oct. 51. Marburg nüshası 50 varaktır. Mar., Nuruosmaniye ve Hâşim Paşa nüshalarında arada farsça kısımlar vardır. Mar. nüshasında farsça kısımlar 17 varaktır.

Eser, mesnevi tarzında kafiyeleşmiş uzun bir şiirle başlar. Burada vahdet-i vücûd anlatılır. İnsanlara dünya malına kapılmaması, kendilerini tanımaları, tavsiye edilir.

Bundan sonraki mensur kısımda Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin «bu kârânâyı istemek bâbında temyiz» kılmadıklarını, ancak «Allah herşeyi kuşat-

21) *Vücûdnâme* için bak : Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abda'ım Vücûdnâme'si Üzerine*, Türk Kültürü, sayı : 197, Mart 1979, s. 276 - 282.

muştır» âyeti mucibince Hz. Muhammed'in bu hâlin aslını ve fer'ini beyân ettiğini ifâde eder. Daha sonra «nefsini bilen rabbını bilir» hadisindeki «nefis» kelimesini kendi zamanına kadar hiç kimsenin açıklayamadığını söyleyen Kaygusuz, «nefis» üzerinde durur: İnsan vücûdu bir şehirdir «Nefis» acaba bu şehrin kendisi midir, yoksa bu şehir içinde bir nesne midir? «Nefis» iki nesneden ibârettir. Biri vücûdun bütünü, diğeri vücud içindeki Hakk'-dan gayrı hayaller, düşüncelerdir. Buradan sonra âdemin cümle şeyin özüne mâlik olduğunu anlatan Kaygusuz, özünü bilenin mücerred Hakk'ı bileceğini söyleyerek tekrar uzun bir şiire geçer :

Özin bilen hakikat Hakk'ı bildi.

Fenâ oldu özini bâkî bildi

.....

Güneş gibi 'âlemde meşhûr oldu

Hemân ser-tâ- kadem küllî nûr oldu

Cân oldu küllî kalmadı vücûd

Kamu âlem ana kılur sücûd

.....

Götürdi ten hicâbın cânı gördi

Cân içinde nâgâh Sultânı gördi

.....

Anı gördi kamu veche yüz olmuş

Kamu gönülde sır dilde söz olmuş

.....

Âdem anun ile bulmuş şerefi

Odur gevher âdem anun sade fi

Âdemi don idinüp giyen oldur

Dilinde ademün söyleyen oldur

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, bu uzun şiirde de Allah'ın cümle eşyada mevcut olduğunu anlatan

Kaygusuz; altı varaklık farsça bir bölümünden sonra bir dervişin «**bu kitabı yazan dervîşe ki meydânî dersin durursun, hiç Türkçe bilmez misin**» diye sorduğunu ve bir hikâye istediğini kaydeder. Derviş, «başımдан geçen hikâye mi söylileyim, yoksa işitilmiş hikâye mi söylileyim» diye sorar ve başından geçen hikâyeyi anlatır :

İnsan kisvetini giymeden can idik ve sultanm vücûdunda bir idik. Âniden gördüm ki yer, gök, yıldızlar, seyyâreler tamam oldu. Her eşya yerli yerini aldı ve pâdişah-ı âlem (Allah) bunların içinde sır oldu. Âlem cümbüşe geldi, her şekil ve sûret bir ayrık sîbde göründü. Pâdişah, âdem donunu (insan kılığını) bize hil at olarak verdi. donu giyip bu mülkü seyrâna geldik. Yoldaşlarımızın herbiri bir şeyle meşgul oldular. Sonunu düşünenler evliyâ enbiyâ oldular. Sonunu düşünmeyenler, hâlâ dolaşıp durmaktadırlar. Allah bunların fiiline göre bir ev düzdü, içini sekiz tabaka gülistan eyledi. Onun aksince bir yer daha düzdü, içinde zindan sûretli kişiler koydu. Bu teferrücün içinde ben (derviş) bir meclise eriştim. Muhammed Mustafa, İsâ, İbrâhim gibi peygamberler oturmuşlar, sohbet ederler. Bana da yer gösterip bir hikâye bilersen söyle dediler. Derviş vahdet-i vücûdu anlatan bir şiir okuyunca meclistekiler onun kuş dilini bildiğini görüp onu övdüler, bir hikâye daha söylemesini istediler. O da şunları söyledi :

Yer vücudum, sular damarım, gök çadırım, arş sayvânım, çarh devrânım, yıldızlar meş'alem, nakş ü hayaller teferrücüm, yedi kat yer bir avucum, dokuz felek bir değirmen, gece velâyet, gündüz nübüvvet, kış koz, yaz geven (gönü?), doğmak bahar, ölmek güz, sağlık gülistan sayrılık zindan, yalan söylemek zağallık, doğrusunu demek erlik, uyku münâcât, uyanmak âşikâre bazar, Cennet halk, Cehennem kahr, yerden göğe bir kulaç, yerin eni

uzunu bir arşın, evliyalar vezîr, peygamberler elçi, kitaplar vasf-ı hâlim, külli kâinat hilkatım, beğlik hâkimliğim, kulluk mertebemdir. Derviş bunları «sayıklayınca» meclis içindekilerden biri «düş mi söylersin» diye sordu. O da «söylediğim başımdan geçen hikâyesidir» diye cevap verdi ve meclisin muhalif olduğunu görünce bir şiir okudu.

Daha sonra aşk erini anlatır: «İşk eri oldur ki aklı mîzân ide, 'ışkı delil ide, nefsi zelil ide kim tama'lık eylemeye, özini bile, ârif ola, Hakk'ı kendi vücudûnda bula, hulkı Mustafa'ya benzeye, huyı Ali'ye benzeye, deniz gibi derin ola, yir gibi sâkin ola, od gibi çiği pişirici ola, su gibi dâimâ bir yola vara, yil gibi her yiri seyrân ide.» «**Lâ ilâhe illallah**» redifli bir şiirden sonra ibâdetin icâbet için olduğu, taâtın kul ile Tanrı arasında sebep olduğu, temizliğin ise Hakk'ın gayrısından perhiz eylemek mânâsına geldiği ifâde edilir. Aşk muhabbetten doğar, akıl fikirden biter, inancın aslı ikrar, marifetin aslı tevhid, tevhidin aslı herşeyde Allah'ı hâzır görmektir.

Bundan sonra insanların çeşitli sıfatlarını sayar. İnsan sûretli pek çok kimsenin dev sûretli olduğunu söyler. Câhilliğin, tekebbürün, âkilliğin, devletin, hayvanlığın vb. alâmetlerini sayar.

Mesnevî kafiyeyle uzunca bir şiirden sonra dünyaya gelmekten maksadın Tanrı'ya kulluk etmek olduğu, kullanıp paylaştığımız bu dünyadaki nesnelerin bir sahibi bulunduğu anlatılır. İnsanın kıymeti; yer, gök, bulutlar vb. nin insan için yaratıldığı ifâde edilir. İyi bir müslümanın sıfatları sayılır: Tanrı'yı hâzır görmek, peygamberden utanmak, edepsiz olmamak, âdetsiz iş işlememek, büyüklere küstahlık, küçüklere tekebbür etmemek, sözünde dürüst olmak, hâsud olmamak, cimrilik etmemek, yalan söylememek.

Altı varaklık Farsça bir kısımdan sonra dünya ve âhiretin birer mertebe olduğu, mertebelerin âlâsi ve ed-nâsı bulunduğu, âriflerin her menzili geçişte bir mertebeye eriştiği, Muhammed Mustafa'nın da kırk yılda kâmil olduğu anlatılır. Daha sonra hayır ve şerre geçilir. Bilâhère «**kim ki Tanrı'yla ise Tanrı dahi onun ile**dir» sözü zikredilerek insanın kendi özündeki mertebeyi bilmesi istenir. Tanrı'dan korkmak, erenlere ikrar eylemek, hâsud olmamak gibi öğütlerden sonra şöyle der: Bir avuç toprak kendi miktârını bilse, böylece kulluğa bel bağlasa Allah ganîdir. Rum sâlikleri bunun ne demek olduğunu bilirler. **Biz dillerden Türk dilini biliriz**, gün doğduğu zaman sabah oldu deriz, dolandığı zaman gece oldu deriz, suyun geldiği tarafa yukarı, gittiği tarafa aşağı deriz. **Türkî dilince bu kadar biliriz**. Daha sonra vücûdun bir kisvet olduğu, insanın özünü bilmesi gerektiği anlatılır.

Bir şiirden sonra tekrar vahdet-i vücûd şöyle anlatılır: Hak nûrdur, cümle âlem tecellisidir. Aslı Hak'tır, cümle sıfat onun şûbesidir. Daha sonra can ile vücûd, murakka bir hırkanın astarı ile yüzüne benzetilir. Bilâhare dört mertebeden hakikat ile mârifet anlatılır. Hakikat, Kerîm-i zül-celâl'dir. Mârifet ise dünya hesabını etmemek, âhirete aldanmamak, her zaman Hak ile olmaktır.

Hakk'ı bilmek için dört nesne lâzımdır: Mürşîd-i kâmil, İkrâr-ı sâf, kabiliyyet-i lâtif, inâyet-i Hak. Mürşîd-i kâmil, menzile erişene derler. İkrâr-ı sâf, mürşîde inanmaktır. Kâbiliyyet-i lâtif, mürebbinin irşad ettiği her şeyi hafsalanın alması ve istikamet tutmaktır. İnâyet-i Hak ise nebiler işâretidir, gayb âlemini söyler, bizim aklımız buna erişmez.

Kısa bir şiirden sonra Allah'ın zerreden güneşe, katrededen ummana kadar her yerde dopdolu olduğunu; burada var, burada yok dememek gerektiğini söyler. Hak ile kul arasındaki hicap kulun kendisidir. Kul giderse Hak kalır. İnsan vücûdunun hareket ve cümbüşü Hak'tır. Onsuz hiç bir eşya deprenemez. Daha sonra Allah'ın her yerde mevcut olduğunu ifâde ederek şöyle der : Herkesin gönlü bir nesneye emin olur; kimi aya güneşe, kimi kendi eliyle yaptığı şeye, kimi Allah'a tapar; bunların cümlesi «**pergâl**» den dışarı değildir, hepsi Allah'ın «**yed-i kudretinde**» dir. Bir insanın elinde bir haşhaş tanesi ne kadarsa bütün yaratılmış eşya da o kadardır. Hakk'ı aramak, ayrılığa tanıklık vermek demek olur. Çünkü Allah, bütün yaratılmış eşyada mevcuttur. Vâcip olan, Allah'ı bulmak için herkesin kendine yönelmesidir.

Vahdet-i vücûdu anlatan uzun bir şiirden sonra «**Hakk'ı istemek âdet ile kaideden dışarı değildir**» denilerek bu kaidenin aslı ve fer'i anlatılır. Aslı üç nesnedir : Tanrı'yı her yerde hâzır görmek, özünden tamâmen fenâ olmak, tâatı temiz kılmak. Fer'i de üç nesnedir : Mürşid-i kâmil, mülâzemet, kabiliyet. Bu altı nesne bir arada olursa Allahtan hidâyet erişir. Bir san'ata kulluk etmek ile Allah'a kulluk etmek farklı değildir. Nasıl zahmet çektikten sonra üstad olunursa Hakk'ın kulluğunda da zahmet çekmek lâzımdır.

Bazı öğütler verdikten ve insanın muhtelif hallerinden bahseden bir şiirden sonra beş varaklık bir Farsça kısım daha vardır.

Farsça kısımdan sonra insanın hikmet ile hâline bakması; Hakk'ın kendisinden ayrı mı, beraber mi olduğunu düşünmesi istenir. Bütün ibâdetlerin aslı Hakk'ı hâzır görmektir. Hakk'ı hâzır görenler, Hakk'tan gayrı iş işlemezler.

İnsanın türlü türlü olduğu; kimisinin fitnesinden şeytanın dahi yenildiği, kimisinin işlerinin rahmânî olduğu; kimisinin öz nefsinden âciz, kimisinin can gibi aziz olduğu ifâde edildikten sonra insana bunlardan hangi gürûha girdiğini düşünmesi tavsiye edilir.

Kaygusuz Abdâl'a sorsân haberi
Budur cânunda gönlünde bâzârı

diyerek bitirdiği bir şiirden sonra Kaygusuz şu ifâdelerle kitabı bitirir. «**Men arafe nefsehû**» babında birkaç söz söyledim. Aklımın erdiği kadar remiz eyledim. Âlim değilim, ibâdet bilmem. Veli değilim, kerâmet bilmem. Sözü karpuz gibi yumru yumru söyledim. Sözden top yontup aşk meydanına koydum. Eriştiğim menzillere nişan verdim. Gördüğüm nişanları remiz ile söyledim. Deliyi zincirle bağladım, akıllıya nasihat eyledim. İşte armağanım budur. Daha ne vereyim. Nereye baktımsa vücûdumdan başka nesne göremedim.

2. Saraynâme

Saraynâme'nin Mar., nu : 4044; Ankara Genel Kıtaplığı, nu : 167 ve 645; Süleymaniye, Dügümlü Baba Bölümü, nu : 411/1-2'de birer nüshası vardır. Mar. nüshası 69 varaktır.

Mensur ve manzum olarak kısaca Allah'a yalvardıktan sonra Kaygusuz, bu cihanın bir saray olduğunu, içindeki insanların herbirinin bir işe daldığını ve cihanın sahibini düşünmediklerini, kendilerine peygamberler gönderildiğini fakat yine onların «**nakş**»a bağlanıp «**nak-kâş**»ı fikreylemediklerini anlatan mesnevî kafiyeli bir şiir söyler.

Fasıl başlığı altında «**cihan**» anlatılır : Bu cihan bir saraya benzer. Altı kapısı vardır. Yukarısı yedi tabaka

köşk, aşağısı yedi tabaka zîr ü zemîndir. Her tabakanın içi halkla doludur. Bu münakkaş sarayda yüzbinlerce nakış ve hayal görünür. Halkın herbiri sevdiği nesneyi tutup onunla münis oldu. Ay, güneş, yıldızlar, gece, gündüz, yaz, kış bu sarayın revnakıdır. Bu saray pâdişahın kendi mülküdür.

Bundan sonra uzun bir şiir vardır. Şiirde yine bu cihanın bir saray olduğu ve pâdişahı (Allah'ı) uzakta değil, bu saray içinde aramak lâzım geldiği, saraydan maksadın da insan olduğu ve Allah'ın kendini insanda gizlediği anlatılır.

Kısa mensur kısımda cihan yaratıldıktan sonra her şeyin yerli yerine iliştigi herkesin bir şeye bağlandığı ve bağlandığı şeyin kendisine perde olduğu, sonra Allah'ın insanlara peygamberler gönderdiği anlatılır.

Daha sonraki uzun şiirde Allah'ın insana akı yâr eylediği, insanın akıl ile sarayın sahibinin Allah olduğunu bildiği, Allah'ın insan oğlunu âlemdaki herşeye şah eylediği anlatılır. İnsanların kimisinin Allah'ı bulduğu, kimisinin ise kâmil insandan kaçıp ömrünü boşa geçirdiği belirtilir.

Mensur kısımda âdemin «halife» olduğu söylenir. Halife olduğunun nişânı şunlardır: Allah'tan korkmak, peygamberden utanmak, evliyâyâ ikrâr eylemek, Hak'tan gayrı işlere perhiz eylemek, ibretle bakmak, hikmetle konuşmak, baktığı her yerde Allah'ı görmek, yâre yoldaş, komşuya emîn olmak, ulu'l-emre uymak, Hak'tan ümidini kesmemek, menzile yol ile, yola erkân ile varmak, câhillere ilimle söylemek, ârifler katında sâkin olmak.

Şiir kısmında bu sarayın, yıldızların, güneşin, ayın ne olduğu sorulur. Bu sarayın, Sultanın mülkü olduğu,

insanın işinin kulluk olduğu ifâde edilir. Kısa mensur parçada da yine insanın kulluk için dünyaya geldiği anlatılır.

Kaygusuz, bu konuları çeşitli ifâde kalıplarıyla manzum ve mensur olarak anlatmaya devam eder. Bunları kısaca şöyle hülâsa edebiliriz :

Bu sarayda âdem pâdişaktır. Her haberi ondan almak lâzımdır.

Bu saraya insanlar ibâdet için gelmişlerdir. Bu sarayda nakş ü hayal çoktur. İnsan olan Hakk'ın hikmetini görüp ibâdetle meşgul olur, hayvan olan otlamakla vakit geçirir.

İnsan bir mürebbî bulup kendi halini sormalı. Kendisini bilmeyen «**insaniyet hâline**» yol bulamaz. İnsanı bu saraya bir getiren var. İnsan bunu anlamalı ve bu saraya şerik olmamalı.

Bâzı insanların inkârı yol vermediği için bu sarayın sırrına akılları ermemiştir. Mal, altın, katır, at peşindedirler. Nefislerine uyup güzeller muhabbeti ile ömürlerini geçirirler. Mürşide boyun vermeyip iştret ve şarapla oyalanırlar.

Bu sarayın bir sâhibi olduğunu insanlara ilk önce Muhammed Mustafa haber vermiştir. Onun için Mustafa'dan başka mürşid tutmamak lâzımdır. Allah bu kâinatı yarattığından beri Muhammed Mustafa gibi bir insân-ı kâmil gelmemiştir. Muhammed bu sarayı görünce hemen bel bağlayıp kulluğa durmuş ve bu derecelere ibâdet ile erişmiştir. İnsan da Mustafa ilmi ile yolunu bulur.

Bu sarayda insan Allah ile bilişir, bu sarayda Hakk'ın kudreti ve hikmeti mâlum olmuştur. Sultanı bilen, hazi-

neye yol bulan bu sarayda yol bulmuştur. Hayır ve şer bu sarayda hâsıl olur. Peygamber miraca bu sarayda varmış, her hünere bu sarayda erişmiştir. Ali'ye Zülfikâr, Eyyüb'e sabır, Mûsâ'ya Tur bu sarayda verilmiştir. Hak Taâlâ, bu sarayı kullarına ibâdet edecek yer eylemiştir.

Bu sarayda İbrahim Nemrûd'un boynunu vurmuş, Mûsâ için Allah Firavun'u suya garketmiştir. Tanrı hasları bu sarayda taât kılmış, insan mârifet ilmini bu sarayda can kılmıştır.

Allah, bu kâinattaki her zerreye yüzbin türlü ibret koymuştur. Bu ibreti anlamak isteyen Allah'ın yarattığı halka emin olmalı, nasibine şükretmeli, kimsenin hakkına tamah kılmamalı, tuz ekmek yediği yere ihânet etmemeli, komşuları dostları kendisinden emin olmalı, âriflerle hemnişîn olup kendini bilmeyenden uzak durmalı.

Bu âlem bir kervansaraydır, konan göçer. Bu âlem Allah'ın nazârgâhı, insanın teferrüç yeridir. Nereye baksan nûr-ı tecellî görünür.

Saray, işte bu cihandır. Bu saray bir ulu sultanındır. İçindeki halk onun kullarıdır. Kullar arasında âm ü hâs ve hâssü'l-hâs vardır. Bu mertebe kişiye dirliğinden erişir. Bu mertebedeki insan cümle yaratılmışları kendi nefsinden kem görmez; hangi nakşa baksa nakkâş gö-rür. Nefsi kırık, gönlü alçaktır.

Bu sarayda başka nesne kalmamış, gam ve sevinç «birliğe birikmiş» tir. Kahır, lûtuf, küfür, imân, küll-i hâl birlik olmuş hayal aradan gitmiştir. Artık mutrib çağ-lıp söylesin : şarap gelsin meclis bezensin; taslar dolsun, herkes sarhoş olsun, sâki kazı kebab eylesin; aşçılar kuzuyu büryana assınlar; hastalar kalsın, sağlara haber verin, bağlara varalım; ney figan eylesin, çengi kızları oy-

nasın, elâ gözleri süzülsün; kaftanlar bohça ile gelsin, mutribin gönlü akça ile hoş olsun; il ve şarı kullara tımar verelim; içelim, ay ve güneş doğsun dolansın; çünkü bu saray bizim içindir. Hak, bu sarayı bize mesken vermiştir.

Âbid toprak üzredir; Hak'tan gelen her nesneye sâkin olur. Zâhid yel üzredir; Hak'tan gelen nesneler karşısında şad olacağına şad, melûl olacağına melûl olur. Âşık od üzredir; gözünü baktığı yerden ayırmaz, elini işinden gidermez. Muhib su üzredir; ma'rifetle nereye kılavuzlansa o yana gider.

Bağ, bahçe, bostan, altın, gümüş; paşa, efendi, hoca, sultan gibi ad ve sanlar insanı şaşırtıp aklını mat eder.

Kaygusuz, Saraynâme'yi şu beyitlerle bitirir :

**Çün gönül Hakk'un evidür ey safâ
Beyt-i Hak didi gönle Mustafâ**

**Cümle ilmün hem kabı olmuş gönül
Nutk-ı Hak gönle eyler hem nüzûl**

**Ol ki nutkın âdeme cân eyledi
Kendüyi gönülde pinhân eyledi**

**Bu gönülün sırrını sen ey yigit
Gel beri Kaygusuz Abdâl'dan işit.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNİN SEKİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ

I. VEZİN

Bugüne kadar ki kanâatin aksine Kaygusuz daha çok bir arûz şâiridir. Onun şiirlerinin yüzde seksenden fazlası arûz vezni ile kaleme alındığı gibi mesnevî tarzında büyük eserleri de hep arûz vezniyle yazılmıştır.

Araştırmacıların ve Kaygusuz'dan bahsedenlerin pek çoğu onun şiirlerinin vezni hakkında birşey söylemezler. Fakat verdikleri örnekler, çoğunlukla, Kaygusuz'un heceyle yazılmış şiirleridir. Bunlar «Bir Kaz aldım ben karıdan», «Yücelerden Yüce gördüm», «Kaplu kaplu bağalar», «Beylerimiz Avlan (elvan) gölün üstüne» gibi en çok tekrarlanan ve edebiyat tarihçilerinin daha çok birbirlerinden naklettikleri şiirlerdir. Kaygusuz'un arûzla yazdığı şiirler üzerinde fazla durulmadığı ve örnek olarak da bu şiirlere fazla yer verilmediği için onun daha çok bir hece şâiri olduğu zannedilmiştir¹. Halbuki Kaygusuz

1) Araştırmacılar arasında sadece S. Nüzhet Ergun, Kaygusuz'un «*daha ziyâde arûz*» vezniyle şiir yazdığını kaydeder. Bak : Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938, s. 172; Abdülbâki Gölpınarlı, «*Arûzdan daha fazla heceyle*» yazdığını söylemekle yanılmıştır. Bak : Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal*, Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, C. XIX, Sayı 207, 1 Aralık 1968, s. 398.

Abdal'ın şiirlerinin ancak yüzde yirmi kadarı hece ile yazılmıştır.

A) ARÛZ

Kaygusuz Abdal, arûz vezinleri içinde en çok bahri-i hezec'den «**Mefâilün mefâilün faülün**» veznini tercih eder. Gazellerinin kırktan fazlası bu vezin ile yazılmıştır. Ayrıca büyük eserlerinden ikinci Mesnevî ile Dîlgüşâ'nın (manzum kısmı) tamamı; birinci Mesnevî ile Saraynâme'nin (manzum kısmı) baş kısımları ve küçük mesnevîlerinden Minbernâme de bu vezindedir.

Kaygusuz Abdal, bahr-i remel'den «**Fâilâtün fâilâtün fâilün**» ile «**Fâilâtün fâilâtün fâilün**» vezinlerini de çok kullanır. Gazellerinin bir kısmı bu vezinlerle yazıldığı gibi onun büyük eserlerinden «Gülistan», «birinci mesnevî» ve «Saraynâme» (manzum kısmı) hemen hemen tamamen «**fâilâtün fâilâtün fâilün**» vezni ile yazılmıştır. Küçük mesnevîlerinden «Gevhernâme»de de aynı veznin kullanıldığını görüyoruz.

Bahr-i hezec'den «**mef'ûlü mefâilün faülün**» vezni de Kaygusuz'un çok kullandığı vezinlerdendir. Üçüncü mesnevî ile iki terci ve iki terkibinde bu vezin kullanılmıştır.

Bahr-i hezec'den «**mef'ûlü mefâilü mefâilü faülün**» vezni de Kaygusuz'un gazellerinde çokca kullanılan vezinlerdendir. Ayrıca iki müstezâdında da tabîi olarak bu vezin kullanılmıştır.

Ayrıca bahr-i recez'den «**4 müstef'ilün**» ile bahr-i hecez'den «**4 mefâilün**» de Kaygusuz'un gazellerinde rastlanan vezinlerdendir.

Onun bahr-i müzâf kalıplarından «mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün» veznini de birkaç gazeline kullandığını görürüz.

Yukarıdaki sırayı tâkip ederek, Kaygusuz Abdal'ın arûzla yazılmış şiirlerinden bâzı örnekler verelim.

Mefâilün Mefâilün Faûlün

Zihî 'ışk ki beni hayrân idüpdür
Vücûdumda be-küllî cân idüpdür²

*
**

İ benüm aslı vatanum harâbât
Be-küllî varhgum cânum harâbât³

*
**

Harâb olsun harâbâtun hânası (hânesi)
Bana n'itdi gör ol odda yanası⁴

*
**

Safâsuzdan hazer itmek safâdur
Safâsuz kişnün sözi hatâdur⁵

*
**

Şu serv-i gülsitâm görmedün mi
Şu cümle cism ü cân görmedün mi⁶

*
**

'Aceb kim her kemâlün var zevâli
Bu bedr-i mâhı gör kim yok hilâli⁷

*
**

Gözün yagma kılur Çin'i Hıtâ'yı
Yüzün mât eyledi gökdeki ayı⁸

-
- 2) *Divan*, Mar., v. 293a.
 - 3) *Divan*, Mar., v. 297b.
 - 4) *Divan*, Mar., v. 299a.
 - 5) *Divan*, Mar., v. 301a.
 - 6) *Divan*, Mar., v. 315a.
 - 7) *Divan*, Mar., v. 315a.
 - 8) *Divan*, Mar., v. 324a.

Bana bu derd yiter dermân gerekmez
Niderem cübbeyi kaftân gerekmez⁹

*

Bu 'ışk mevci yine başumdan aşdı
Sırum fâş eyledi râzımı açdı¹⁰

*

Girüben 'ışk denizin boylayanlar
Ma'ânî izleyüp soy soylayanlar¹¹

*

Eyâ 'akl-ıla 'irfânüm diyenler
Eyâ mülke Süleymân'um diyenler¹²

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Ben bu 'ışka bilişeli âb-ı hayvân bulmuşam
Cânımın terkin vuruban cânı cânân bulmuşam¹³

*

Hasretüm elüm irişmez yâre bilmen neyleyem
Diyebilmen hâlümü deyyâre bilmen neyleyem¹⁴

*

Ben senün yüzünden özge kible-i cân bilmezem
Şol zîbâ hüsni severem gayrı îman bilmezem¹⁵

*

'Âşıkun bu 'ışk yolında bagrı büryân olsa hoş
Âh u feryâd - ile her dem cismi giryân olsa hoş¹⁶

9) *Divan*, Mar., v. 331b.

10) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 107a; Ank. Gnl. Ktp. nu : 645, s. 231.

11) *Dilgüşâ*, Mar., v. 211b.

12) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 49; S. N. Ergun, *Bektaşî şairleri ve Nefesleri*, s. 27.

13) *Divan*, Mar., v. 291a.

14) *Divan*, Mar., v. 304a.

15) *Divan*, Mar., v. 309b.

16) *Divan*, Mar., v. 321a.

Fâilâtün fâilâtün fâilün

Şol benüm mahbûb-ı dildârum kanı
Hâlûme munîs olan yârum kanı¹⁷

*
**

Gel berü ben yâri gördüm söyleme
Ol şeh-i 'ayyârı gördüm söyleme¹⁸

*
**

Bülbülün karşusma gül olduğum
Güle karşı şöyle bülbül olduğum¹⁹

*
**

Yine bir dürlü hikâyet vaf-ı hâl
Şerh ideyin dinle iy sâhib-kemâl²⁰

*
**

Nice gördüm dinlegil kim söyleyem
Sana ol şehri hikâyet eyleyem²¹

*
**

Hakk'un işi külli anda işlenür
Anlayamaz halk anı insân sanur²²

*
**

İy sıfâtun Kul huvallâhu Ahad
Her dem içinde Kadir'sin her sahat²³

Mef'ûlü mefâilün fa'îlün

İnsân ile geldüm insân oldum
İnsân libâsmda pinhân oldum²⁴

17) *Divan*, Mar., v. 304b.

18) *Divan*, Mar., v. 337a.

19) *Divan*, Mar., v. 338a.

20) *Gülîstan*, Ank. Knl. Ktp., nu : 645, s. 43.

21) *Birinci mesnevi*, Mar., v. 80b.

22) *Saraynâme*, Mar., v. 29b.

23) *Gevhernâme*, Mar., v. 105a.

24) *Tercî-i Bend*, Mar., v. 134a. Nuruosmaniye, v. 213a.

Kim fâide eyledi cihândan
İy bu cihân odına yananlar²⁵

Mefûlû mefâilû mefâîlû faûlûn

Ol şâh-ı Kadîm senûn ile oldugın anla
Gönlüne senûn gelübeni doldugın anla²⁶

*
**

Hakk'a bakıcak aslı budur Kaygusuz Abdâl
Yârdan yire bir lutf-ı vefâ oldugı hoşdur²⁷

*
**

Şem'a düşüben yandığını pervâne bilmez
Yanmakda murâd ne
'Âşıklara sor 'ışkıla meydânda baş oynar
Bu hâlde garaz ne²⁸

Müstef'ilûn müstef'ilûn müstef'ilûn müstef'ilûn

Feryâd ü figân itdügüm 'ışka girifdâr olmuşam
Şol bir cân ü dil-ârâmun zülfinde ber-dâr olmuşam²⁹

*
**

Gönlüm yine şol dilberün hüsn-i cemâlin ârzûlar
Gözlerinün elâsmı yüzünün âlin ârzûlar³⁰

Mefâîlûn mefâîlûn mefâîlûn mefâîlûn

Yine vakt-ı hazân oldı durugel yatma iy sâki
Bu gafletde ne yatarsm bu 'ömr kalmaz bize bâki³¹

25) *Terkib-i Bend*, Mar., v. 139b; *Nuruosmaniye*, v. 214b.

26) *Gülîstan*, Mar., v. 207b.

27) *Divan*, Mar., v. 336a.

28) *Divan*, Mar., v. 314a; *Nuruosmaniye*, v. 215a.

29) *Divan*, Mar., v. 291b.

30) *Divan*, Mar., v. 318b.

31) *Divan*, Mar., v. 315a.

**Zihî sâni' ü üstâd kim bu resme hatt u hâl eyler
Alur bu gönlümü benden yüzünün âlin âl eyler³²**

Mefûlû fâilâtü mefâilü fâilün

**Pür oldu yine ma'nîde cânım sefinesi
Dürr ü cevâhir doldı bu gönlüm hazînesi³³**

Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde arûz hatâlarına sık sık rastlanır. Bu, o devir şiiri için tabîî bir haldir.

Daha çok Türkçe kelimelerde, nâdiren de Arapça ve Farsça kelimelerde kısa hecelerın vezin zaruretiyle uzatılması şeklinde ortaya çıkan imâle, Kaygusuz'un şiirlerinde en çok rastlanan arûz bozukluklarındanır. Aşağıda verdiğimiz örneklerde imâleli heceler italik olarak yazılmıştır :

**Ahmed gibi 'ârif ola öz hâline vâkıf ola
Sıdk u safâla gönlini tevhîde mekân eyleye³⁴**

**Gözümde hayâlüm gönlümde fikrüm
Dilümde nutk u güftârum harâbât³⁵**

**Bir yana yârın cefâsı bir yana halkun sözi
Kalmışam arada uş âvâre bilmem neyleyem³⁶**

**Sarrâf öninde dökeyin gevheri
Cevheri olan bilür (ol) cevheri³⁷**

32) *Divan*, Mar., v. 318a.

33) *Divan*, Mar., v. 314b.

34) *Divan*, Mar., v. 290a.

34) *Divan*, Mar., v. 297b.

36) *Divan*, Mar., v. 304a.

37) *Gülüstan*, Ank. Genl. Ktp., nu : 645, s. 43.

Nice bir har-mühreye gevher diyesin dünyada
Sarrâfa kulluk idüben gevher ile kânı gör³⁹

*
**

O deryâ kim 'âlem mevcinde yeksân
O sûret kim felek nakşında hayrân⁴⁰

Arapça ve farsça kelimelerdeki uzun hecelerin vezin zerûretiyle kısaltılması neticesinde ortaya çıkan **zihaf** da Kaygusuz'un şiirlerinde sık görülen arûz hatalarındandır. Aşağıda verdiğimiz örneklerde böyle heceler italik olarak yazılmıştır.

Hakikat *gevheri bite cân*umda
Cevâhir gönlüm içinde *cân* oldı³⁸

Kaygusuz'un şiirlerinde görülen **zihaf**ların bâzan vezin zaruretiyle kısaltıldığı kabul edilse bile «can, sarraf» gibi kelimelerdeki kısalıkların Türkçenin tasarrufu olduğu açıktır.

b) Hece

Kaygusuz Abdal'ın hece vezni ile yazdığı şiirler çok fazla değildir. O, hece ile yazdığı şiirlerde daha çok «ye-dili» ve «sekizli» vezinleri kullanmaktadır. Yedili şiirlerinde duraklar, bâzan 4+3, bâzan 3+4 olmakta, bâzı mısralar ise duraksız olarak kullanılmaktadır :

Yir ü gök Uçmak Tamu
Her ne ki vardur kamu
Ayrı degül iy 'amû
Sen de gözet sendedür

.....

38) *Divan*, Mar., v. 293b.

39) *Divan*, Mar., v. 305b.

40) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 107b.

Zühre vü mah müşteri
Çarh-ı felek çenberi
Dünyede ne kim varı
Sen de gözet sendedür⁴¹

Bu cihâna gelmedin
Bir ulu sultân idüm
Ten sûret bağlanmadın
Cân içinde cân idüm

.....
İçüm daşum nûr idi
Nûr ile ma'mûr idi
Durdugum yir Tûr idi
Mûsâ-yi 'Umrân idüm

.....
Sad hezârân donum var
Kaygusuz Abdâl gibi
Bagdâd'da Mansûr ile
Menşûr olan ben idüm⁴²

*

Evlâdı tutdı beni
Yanbolı'da bir karı
Velî ki akçası çok
Karabaşı kulları

.....
Karı dime al beni
Ben donadayım seni
Nene gerekdür senün
Garibsin akın çeri

41) Dîvan, Mar., v. 288b.

42) Dîvan, Mar., v. 331a - b.

*Yanbolt'*ya varıcak
Mahallesin sorıcak
Tunca kıranındadır
Yeni hammândan beri

.....
Kanda bir yigit görse
Akçala avlar anı
Utanmaz oğlan sever
Saçı ak döşi sarı

.....
Karıyla hâlini göre
*Kaygusuz Abdâl'*un
Eti gitmiş sünüge
Sarlanıkaldı deri⁴³

Kaplu kaplu bagalar
Kanatlanmış uçmaga
Kertenkele dirilmiş
Diler Kırm geçmege
Kelebek ok yay almış
Ava şikâre çıkmış
Donuzları korkudur
Ayuları kaçmaga
Ergene'nün köprisi
Susuzlukdan bunalmış
Edrene minâresi
Egilmiş su içmege

.....
*Kaygusuz'*un sözleri
Hindistân'un kozları
Bunca yalan söyledün
Girer misin Uçmaga⁴⁴

43) *Dîvan*, Mar., v. 333b - 334a.

Sekiz heceli şiirleri bâzan 4+4 duraklı, bâzan duraksızdır.

Güneyi kuz eylemegil
Bu sözi yüz eylemegil
Sohbeti toz eylemegil
'Âriflere dil - pezîr ol
Çekme bu nefsün kavgasm
Kendüzünü bil ki nesin
Kendüzünü bilicegez
Hâlüne şükr ü şâkir ol

.....
Kaygusuz Abdâl gel beri
Hiç yire gezme serseri
Güden degülse 'ışkı
Bil bu 'ışkla bî-nazîr ol⁴⁴

*
**

Edrene şehrinde bugün
Bir dükkân aldum kirâyâ
Ol mahalde sataşmışam
Bir akçası çok karıya

.....
Çagırdı Nergis Gülbahâr
Büryân getür bâzâra var
İçerü evi sil süpür
Odun vurun buhârıya

Aldı beni girdi içerü
Yapdı kapusını girü
Getürdi şol ni'metleri
Kim bakar aka sarıya

44) İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Bölümü, nu : 633, s. 223.

45) *Divan*, Mar., v. 311a.

.....

Dişi kırık yüzi soğuk
Fitnesi çok kendü çâbüük
Ben bî-çâre haberüm yok
Ugramışam zemheriye
Ol karıdan kurtulmaga
Kul oldum âzâd olmaga
Fetvâ bulam mı ki 'aceb
Varsam *İbn-i Fenâri'*ye
Murâd Hân'a varımadum
Ozümi kurtarımadum
Kaygusuz Abdâl biçâre
Ugradı bir haşarıya⁴⁶

**

Yücelerden yüce gördüm*
Erbâbsm sen koca Tanrı
'Âlem okur kelâmı ile (kelâmu'llah)
Sen okursun hece Tanrı
'Âsî kullar yaratmışsın
Varsun şöyle dursun diyi
Anları koymuşsm orada
Sen çıkmışsın uca Tanrı

46) *Dîvan*, Mar., v. 333a - b.

*) Kaygusuz'un *Yücelerden Yüce Gördüm* ile *Bir Kaz Aldım Ben Karıdan* adlı şiirlerini; kendisine âit müstâkil oniki eserin herhangibirinde - muhtelif nüshalara rağmen - hiç rastlamadım. Ancak Sayın M. Ali Tanyeri'nin lütfettiği bir nota göre «*Millet Kütü., Ali Emiri Böl. , (Manzum Eserler) Mecmuâ-ı Eş'âr, nu : 535, v. 108b'nin son varakında yalnız yücelerden yüce gördüm*» şiirini tesbit edebildim. Bunun için Sayın Tanyeri'ye teşekkürü bir borç bilirim. Yalnız Kaygusuz'un eserlerinin o kadar kopya ve taklit edilmesine rağmen «*Yücelerden Yüce Gördüm*» ile «*Bir Kaz Aldım Ben Karıdan*» şiirlerinin zikredilmemiş, hatta Kaygusuz'un bizzat eserleri içinde bile mütalââ edilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu hususta yeni vesikalar bulunmadıkça bu manzumelerin Kaygusuz'a âit olmadığı kanaatindeyiz.

Kıldan köprü yaratmışsın
Gelsün kullar geçsün diyü
Hele biz şöyle duralum
Yigit isen kaç a Tanrı

Kaygusuz Abdâl yaradan
Gel içegör şu cür'adan
Kaldır perdeyi aradan
Gezelüm bilece Tanrı⁷

Kaygusuz'un heceyle yazılmış şiirlerinden «onbirli» olanlar çok azdır. Onbirli şiirlerinde çoğunlukla 6+5 bâzan 4+4+3 durakları kullanılır. Bu şiirlerde duraksız mısralara da rastlanır :

Beglerimiz çıkdı *Avlan* üstüne*
O(n)lar gelür sultân Abdâl Mûsâ'ya

- 47) Millet Kütp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Mecmuâ-ı Eş'âr, nu : 535, v. 108b; A. Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, s. 213.

*) Bu dörtlüğün birinci mısraı «*Beglerimiz elvan gülün üstüne*» ve ikinci mısraı da «*Ağlar (avlar) gelür şahım Abdal Mûsâ'ya*» şeklinde bugüne kadar yanlış olarak okunmuştur. Bu mısralardaki «*elvan gülü*» ve «*Ağlar*» kelimeleri muhteva ve mekân itibariyle doğru değildir. Metnin bütününe bakıldığı zaman, *Menâkıbnâme* de geçtiği şekliyle mısraların doğrusu;

«Beglerimiz çıkdı *Avlan* üstüne

O(n)lar gelür sultan Abdal Mûsâ'ya'dır

Eskiden olduğu gibi «*elvan gülün üstüne*» okunması mümkün değildir. Bu kelime yer adı olarak *Avlan Gölü*'nün adıdır. Zira *Avlan Gölü*; dünden bugüne kadar *Elmalı Ovası*'nda, yani *Abdal Mûsâ Dergâhı*'nın bulunduğu *Tekke Köyü* civarındaki gölün adıdır. *Menâkıbnâme*'ye göre bu manzûme, Kaygusuz'un hac dönüşü şeyhine kavuşmasını anlatır. Kaygusuz, *Avlan Gölü* civarına geldiği zaman bu şiiri söylemiştir. Ayrıca manzûmenin diğer dörtlüklerinde geçen *Akpınar* ve *Yeşil göl* de, *Elmalı* civarındaki yer adlarıdır.

İkinci mısradaki «*Ağlar (Avlar) gelür*» olmasında muhtevâ ve gramer şekilleri bakımından mümkün değildir. Niçin ağlıyarak veya avlıyarak gelsin? Bu bir zühûldür.

Bu manzûmenin doğru metni *menâkıbnâmede* mevcuttur.

Urum abdâlları hırka vü postın
Baglar gelür sultân Abdâl Mûsâ'ya

Urum abdâlları gelür dost diyü
Giydükleri nemed ile post diyü
Hastalar da gelür dermân isteyü
Saglar gelür Sultân Abdâl Mûsâ'ya

.....
Bir niyâzum vardır Ganî keremden
Münkir bilmez evliyânun sırrundan
Kul Kaygusuz ayru düşmiş pîrinden
Aglar gelür sultân Abdâl Mûsâ'ya.⁴⁸

II. KAFİYE

Kaygusuz Abdal, kafiye konusunda oldukça serbest hareket eder. Onda, tam ve zengin kafiyelerin yanında yarım kafiyelere de sık sık rastlanır :

Gel ki bu meyhânedede esrâr yiyem şarâb içem
Sarhoş olam bekri bigi zühd ü sâlûsdan geçem

.....
Hemnişinüm 'ârif ola her hâlûme vâkıf ola
Bâzum ahı kerkes neyüm şahbâzıla bile uçam⁴⁹

48) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 44.

49) *Divan*, Mar., v. 299b.

Ol şâh-ı Kadîm senün ile o/dugın anla
Gönlüne senün gelübeni do/dugın anla

Ol senünile ezeliden bile gelüpdür
Her lahza sana lutf ü kerem kı/dugın anla⁵⁰

*

Nâgâh minâreyi karpuz mı sandun
Düşün idi senün gündüz mi sandun

Sayıklarsın meger ki düş görürsün
Özün ganî bizi dervîş görürsün⁵¹

Kaygusuz, bâzen benzer sesleri dahi kafiye olarak kullanmakta; bâzan da kaf-kef, kaf-gaym, te-dal gibi göz kafiyesine aykırı kafiyele başvurmaktadır.

Şâha zülfün boynuma dolaşduğı
Fâş idüben gizlü râzum açduğı⁵²

*

Bu 'ışk mevci yine başumdan aşdı
Sırum fâş eyledi râzumı açdı⁵³

*

Ben bu 'ışk görelî herdem ene'l-Hak söylerem
Hak diyenün sözine sıdkıla saddâk söylerem

Yirde gökde cümle şey'ün maksûdıyam maksûdı
Kasdıla izüm yitürüp çarh-ı eflâk söylerem⁵⁴

*

Yine vakt-i hazân oldu durugel yatma iy sâkî
Bu gafletde ne yatarsın bu 'ömr kalmaz bize bâkî

.....

50) *Divan*, Mar., v. 307b.

51) *İkinci Mesnevi*, Mar., v. 119b.

52) *Divan*, Mar., v. 319b.

53) *İkinci Mesnevi*, Mar., v. 107a.

54) *Divan*, Mar., v. 305a.

Durugel bağçaya bir gel ağaçlar sözünü dinle
Âh eyler çarhun elinden dökülmüş yire yaprağı

Hocasın özüni divşür bu dünyâ külli fânîdür
Kafesden uçmadın kuşun durugel eyle yarağı⁵⁵

.....

Kaygusuz Abdâl'a irdi ana cân ü gönül virdi
Anun ayagı toprağı anun cânıyla müştâğı⁵⁶

Sen bahr-ı melekû'tsın
Sen gevher ü yâkû'tsın
Sen mübârek vücû'dsın
Sen de gözet sendedür⁵⁷.

Yukarıda verdiğimiz örneklere rağmen Kaygusuz Abdâl'ın çoğunlukta tam kafiyei tercih ettiğini kaydedelim. O, gerek gazellerinde, gerek mesnevîlerinde asgarî iki sesin aynıyetine dayanan kafiyei kullanmaktadır. Bilhassa «îmân, hayvân, ummân, insân mekân, pinhân, noksân, vîrân, figân, perişân» gibi sonu «-ân» ile bitenler, onun en çok kullandığı kafiyeiyledir: giriftâr, ber-dâr, bidâr, yâr, bâzâr, bâr, nâr, diyâr» gibi «-âr» ile neticelenen kafiyei de Kaygusuz'un çok kullandığı kafiyeiyledir.

Kaygusuz'un şiirlerinde dikkati çeken hususlardan biri de, Arapça - Frasça kelîmelerle Türkçe kelîmeleri kafiyeiendirmesidir :

Zühre vü mâh müştêri
Çarh-ı felek çenberi
Dünyâda ne kim varı
Sen de gözet sendedür⁵⁸

55) *Müstensih*, italik olarak yazılan harfleri «kaf» ile yazmaktadır.

56) *Divan*, Mar., v. 315a.

57) *Divan*, Mar., v. 289a.

58) *Divan*, Mar., v. 188b.

'İşk işine sabûr gerek görmege gözde nûr gerek
'İşk yolma varur gerek pîr ü *cüvân* ne nesnedür

Kaygusuz Abdâl 'ışkıla birlige birikdün ise
Dahı füzulluk eyleme bu sen ü *ben* ne nesnedür⁵⁹.

*
**

Münkişlere zulmet ola mahbûblara kuvvet ola
Tâliblerün tâ'atini Hazretde *makbûl* eyleye

'İşkun dahı bir nişâm her kime irişdiyise
İkrâr ile kulluk idüp gönüllere *yol* eyleye⁶⁰.

*
**

Şâhun nûrî çün gönlüme tecellî olaldan
Şemsdür delilüm şem'-i *fânûs*dan haberüm yok

Bu kırk yidi üç bir gönülümde sır oldu
Hâlüm bu benüm il ü *ulus*dan haberüm yok⁶¹.

*
**

Şerik olma sakın bu mülk ü *mâle*
Kime kaldı bu cihân sana *kala*⁶²

Kaygusuz'un bilhassa gazellerinde kafiye den sonra sık sık redif kullanılır. Redifler umûmiyetle «eyle-, ol-, i-, di-, bul-, gel-,» gibi çok kullanılan fiillerdir.

'İşka 'âşık olan kişi râhat-ı cân ne nesnedür
Bî-nişânı bulmak için nâm ü nişân ne nesnedür⁶³

*
**

Oldur 'âşık 'ışk yolma câmnı kurbân eyleye
Hayvân sıfâtın terk ide özi ni insân eyleye⁶⁴

59) *Divan*, Mar., v. 189b - 290a.

60) *Divan*, Mar., v. 290b.

61) *Divan*, Mar., v. 317a.

62) *Dilgüşâ*, Mar., v. 235a.

63) *Divan*, Mar., v. 289b.

64) *Divan*, Mar., v. 290a.

Ben bu 'ışka bilişeli âb-ı hayvân bulmuşam
Câmmun terkin vuruban cân-ı cânân bulmuşam⁶⁵

Sen bu sun'a bak sâni'i gör ne hüner eyler
Kurî kamışun için kand ü şeker eyler⁶⁶

Ma'nî defteri cânında cem' ola
Uyana bu 'ışk çerâğı şem' ola⁶⁷

III. Nazım Şekilleri

a) Divan Edebiyatına Âit Nazım Şekilleri

Kaygusuz Abdal'ın en çok kullandığı nazım şekilleri **gazel** ve **mesnevî**dir.

1) Gazel

Onun **Marburg** nüshasında müstakil 140'dan fazla gazeli olduğu gibi **Gülîstan** adlı mesnevisinin içinde de 150 civarında gazeli bulunmaktadır. Nûruosmaniye (nu : 4904) ve Ankara Genel Kitaplığı (nu : 52) daki yazmalarda bulunan -mükerrerler hariç- 60 civarındaki gazelle, muhtelif yazmalardaki münferit gazeller düşünülürse Kaygusuz'unu 500'e yakın gazeli olduğu anlaşılr.

Kaygusuz Abdal'ın **Gülîstan** mesnevîsindeki gazelle-ri beşer beyitliktir. Diğer gazelleri büyük bir ekseriyetle «onbir» beyitten meydana gelmiştir. Yedi, dokuz, onuç ve onbeş beyitten müteşekkil gazelleri de mevcuttur.

Kaygusuz'un bilhassa «dört müstef'ilün ve «dört me-fâilün» veznindeki gazellerinden bâzıları «musammat» kafiye-lidir. Bu tip gazellerde sekizli hece âhengi vardır :

65) *Divan*, Mar., v. 291a.

66) *Dilgüşâ*, Mar., v. 218a.

67) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 97a.

Sorma beni gidemezem cânımı terk idemezem
Zîrâ ki ruhsâr üzre ben zülfümü tarar olmuşam⁶⁸

**

Çiçekler renk renk bitdi kuş içinde yuva dutdı
Çü Hakk'un rahmeti yitdi uyandı cümleden cânı⁶⁹

2) *Mesnevî*

Kaygusuz Abdal'ın altı müstakil mesnevîsi vardır; manzum + mensur karışık eserlerindeki şiirler de mesnevî tarzındadır. Bu durumda Kaygusuz'a **h a m s e s â h i b i** demek yanlış olmaz. Onun hacim bakımından en büyük mesnevîsi Gülistan takriben 3700 beyitten meydana gelmektedir. «**Mesnevî-i Baba Kaygusuz, Mesnevî-i Sâni (küçük Mesnevî), Mesnevî-i Sâlis**» başlıkları altında verilen üç mesnevîsindeki beyitlerin yekûnu da 1700'ü aşmaktadır. Karışık eserlerinden **Dilgüşâ'**da takriben 520, **Saray-nâme**'de ise 1690 beyit bulunmaktadır. Hacim itibâriyle küçük olan **Gevhernâme** 63, **Minbernâme** ise 29 beyittir. Böylece Kaygusuz'un mesnevîlerindeki toplam beyit sayısı 8.000'e yaklaşmaktadır.

3) *Kasîde*

Kaygusuz'un şiirleri arasında «**Kasîde-i Dolabnâme**» başlığı altında verilen bir kasîdesi vardır. Muhtelif yazma ve neşirlerde beyit sayısı farklı olarak verilen bu kasîde, elimizde bulunan Menâkıbnâme nüshasında 38 beyittir.

4) *Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend*

Tercî-i bend ve terkîb-i bend de Kaygusuz'un kullandığı nazım şekilleri arasında yer alır. Yazmalarda

68) *Divan*, Mar., v. 291b.

69) *Divan*, Mar., v. 320a.

onun iki tercî-i bendine ve iki terkîb-i bendine rastlanmaktadır. Tercî-i bend'lerinden biri; dokuzar beyitlik onsekiz tercîhâne'den, diğeri üçer beyitlik yedi tercî-hâne'den meydana gelmiştir. Terkîb-i bendlerin birincisi, dokuzar beyitlik yedi hâne, ikincisi üçer beyitlik yedi hânedir. Dokuzar beyitten meydana gelen tercî-haneler ve terkîb-hâneler gazel tarzında kafiyeleşmiştir. Üçer beyitten meydana gelen tercîhaneler ve terkiyhânelerde ise kafiye şeması şöyle olmaktadır :

aa aa aa-vâsıta beyti-bb bb bb-vâsıta beyti-cc cc
cc...

5) Müstezâd

Kaygusuz'un şiirleri arasında iki de müstezât vardır. Bunlardan Mar. (v. 314a-b) ve Nuruosmaniye (v. 215a-b) nüshalarında yer alan ve :

Şem'a düşüben yandugını pervâne bilmez

Yanmakda murâd ne

'Âşıklara sor meydân içinde başın oynar

Bu hâlde garâz ne

beytiyle başlayan müstezâd dokuz beyitlik olup «**Sarâyî**» mahlâsıyla yazılmıştır. Nuruosmaniye (v. 215b) nüshasında bulunan ve :

İy ma'nî bilen kendüzini vücûd içinde

Bir gözünü aç bak

Gayrı diyicek ne var ola cümle cihânda

Cümlesi hemân Hak

beytiyle başlayan ve yine dokuz beyitlik olan ikinci müstezâd ta ise «**Kaygusuz Abdal**» mahlâsı kullanılmıştır.

b) Halk Edebiyatına Âit Nazım Şekilleri

Vezin bahsinde de zikrettiğimiz gibi Kaygusuz'un şiirlerinin ancak yüzde yirmi kadarı hece ile yazılmıştır. Bu şiirlerde Kaygusuz, nazım şekli olarak dâima «koşma» yı kullanır. Onun koşmalarında çoğunlukla, ilk dörtlüğün birinci ve üçüncü mısraları, kafiye bakımından serbesttir :

Bu dünyânun misâli
Mu'azzam bir şehre benzer
Velî bizüm 'ömrümüz
Bir tîz bâzâra benzer⁷⁰

Edrene şehrinde bugün
Bir dükkân aldum kirâya
Ol mahalde sataşmışam
Bir akçası çok karıya⁷¹

Kaplu kaplu bagalar
Kanatlanmış uçmaga
Kertenkele dirilmiş
Diler Kırım geçmege⁷²

Görüldüğü gibi ilk dörtlükte ikinci ve dördüncü mısralar birbirleriyle kafiyeleşmiştir. Bu kafiye, şiirin diğer dörtlüklerinin son mısralarında devam eder. Diğer dörtlüklerin ilk üç mısraı ise tabîî olarak kendi aralarında kafiyeleşmektedir. Fakat bunlarda da üçüncü mısraın bâzan serbest olduğu görülür :

70) *Divan*, Mar., v. 332a.

71) *Divan*, Mar., v. 333a.

72) *İstanbul Belediye Ktp.*, Osman Ergin Böl., nu : 663, s. 223.

Bu uykudan uyan gönül
Kendü hâlünden habîr ol
Yiter ahı kerkes gibi
Nefsün elinden esîr ol

Terk eyle bu efsâneyi
Koy ahı bu bahâneyi
Vuslata irmek istesen
Vahdet demine kâdir ol

.....

Çekme bu nefsün kavgasın
Kendüzünü bil ki nesin
Kendüzünü bilicegez
Hâlüne şükr ü şâkir ol⁷³

Kaygusuz Abdal'ın en meşhur şiirlerinden olan «Yücelerden yüce gördüm» şiirinde ise bâzı dörtlüklerin kafiye bakımından ilk üç mısraının tamamen serbest olması, sâdece dördüncü mısraların kendi aralarında kafiye lenmesi dikkat çekicidir :

'Âsi kullar yaratmışsm
Varsun şöyle dursun diyü
Anları koymış orada
Sen çıkmışsın uca Tanrı

Kıldan köpri yaratmışsın
Gelsün kullar geçsün diyü
Hele biz şöyle duralum
Yiğit isen geç i Tanrı⁷⁴

73) *Divan*, Mar., v. 311a.

74) A. Gölpınarlı, *Alevî - Bektâşî Nefesleri*, s. 213.

Dördüncü mısırâların aynen tekrarlanması da (ilk dörtlükte ikinci mısırâ, çoğunlukla nakaraat dâhil) Kaygusuz'un koşmalarında rastlanan husûsiyetlerdendir :

**İy özin insân bilen
Var edeb öğren edeb
Edeb erkân bilen
Var edeb öğren edeb**

**Edebdür asl-ı tâ'at
Küllî sıfat cümle zât
Varlığın edebe sat
Var edeb öğren edeb**

.....

**Kaygusuz Abdâl uyan
'İşkî bil 'ışka boyan
Şöyle dimişdür diyen
Var edeb öğren edeb⁷⁵**

*

**Bir kaz aldım ben karıdan*
Boynı da uzun borudan
Kırk abdâl kanın kurutan
Kırk gün oldu kaynaturum kaynamaz**

**Sekizimiz odun çeker
Dokuzumuz âteş yakar
Kaz kaldırmış başın bakar
Kırk gün oldu kaynaturum kaynamaz**

75) *Divan*, Mar., v. 328a - b.

*) XV. Asırdan buyana istinsah edilen Kaygusuz'un eserleri arasında, bu manzumeye de, hiç rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu hususda yeni vesikalar bulunmadıkça yukarıdaki manzumenin Kaygusuz Abdâl'a âit olmadığı kanaatindeyiz.

.....

**Kaygusuz Abdâl nidelüm
'Ahd ile vefâ güdelüm
Kaldırup postı gidelüm
Kırk gün oldı kaynaturum kaynamaz⁷⁶**

Yukarıdaki şiirde nakarat mısraın hece sayısı bakımından diğer mısralara uymaması ayrıca dikkati çekmektedir.

Kafiye şemaları bakımından «**koşma**» türüne giren, Kaygusuz'un hece ile yazılmış şiirlerini konuları ve edâları bakımından **ilâhi**, **şathiye** ve **nutuk** olarak ele almak mümkündür. Bunlara bâzı örnekler verelim.

1) İlâhî

**Bülbüle gülzâr gerek
Tûtiye şeker gerek
Sarrâfa gevher gerek
Lâ ilâhe illallâh**

**Cân olanı cân bilür
İnsânı insân bilür
Her sırrı Sultân bilür
Lâ ilâhe illahlâh**

**Zihî muhît ü zevrâk
Gözün aç anlayı bak
Gayrı ne var külli Hak
Lâ ilâhe illallâh**

76) Pertev Naili Boratav, Halil Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1943, s. 50 - 51.

Cümle 'âlem zât imiş
Deryâ-yı hikmet imiş
Hakk-ıla vuslat imiş
Lâ ilâhe illallâh

Sâfi ol altun gibi
Tecelli kıl gün gibi
Leylâ di Mecnûn gibi
Lâ ilâhe illallâh

Kalma cihân milkine
Asluna döngil yine
Dahı kuvvettür dîne
Lâ ilâhe illallâh

Tesbih ü zikr eylegil
Allâh'a şükr eylegil
Bu sözi fikr eylegil
Lâ ilâhe illallâh⁷⁷

2) Şahtiye

Kaygusuz'un «Yücelerden yüce gördüm»⁷⁸, «bır kaz
aldum ben karıdan»⁷⁹, «kaplu kaplu bağalar»⁸⁰, «yamru

77) *Dilgüşâ*, Mar., v. 231b; Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 20.

78) *Millet Ktp.*, Ali Emiri (Manzum Eserler) Blm., nu : 535, v. 108b.; S. N. Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, s. 172; V. M. Kocatürk, TŞA. s. 155.

79) P. N. Boratav-H. V. Fırath, *İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi*, s. 50 - 51; V. M. Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 149 - 151; A. Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal - Hatayî - Kul Himmet*, s. 52 - 54.

80) P. N. Boratav-H. V. Fırath, a. g. e., s. 45 - 46; V. M. Kocatürk, a. g. e., s. 145 - 146; A. Gölpınarlı, a. g. e., s. 44 - 46.

yumru söylerim»⁸¹, «benk ile seyretmeğe»⁸², «bugün bana bir paşacak»⁸³, «Filibe'de bir karı»⁸⁴, «Edrene şehrinde bugün»⁸⁵, «Yanbolu'da bir karı»⁸⁶ gibi daha önce muhtelif defalar neşredilmiş bulunan veya bizim daha önceki bahislerde zikrettiğimiz şathiyeleri yanında Kaygusuz'un hiç bahsedilmemiş şathiyeleri de vardır :

Dinle imdi şu ben beni ögeyin
Usta Kerem elüm vardır her işde
Şöyle kesâd düşmüş iken....
Ya alkışda bulnasız ya kargışda

Durup bir şehre ugruluga vardum
Bir ok ile bin bir var yimez urdum
Çarşu çarşu dükkân komadum yardum
Bin tay ipek çıkardum bir kirişde

Evvel vardum usta yanunda okıdum
Ustam beni döğdi ben kakıdum
Çulla hem bin bir çile bez dokıdum
Hisâbı var argaç ile arışda

Terziyüm parmaga yüksük takarum
Yarum sıra yitmiş şâkird nökerüm
Bir dürtişde bin bir kafdân dikerüm
Aslı vardır ignesini sürişde

81) V. M. Kocatürk, a. g. e., s. 147; P. N. Boratav-H. F. Fırat, a. g. e., s. 47 - 48.

82) P. N. Boratav-H. V. Fırat, a. g. e., s. 44 - 45.

83) V. M. Kocatürk, a. g. e., s. 147 - 148.

84) *Divan*, Mar., v. 334a - b; V. M. Kocatürk, A. g. e., s. 151 - 153.

85) Bak : Anlatım Şekillerinden «*Mecaz*» Bölümü; Mar., v. 333a - b.

86) *Divan*, Mar., v. 333b - 334a.

Bir sıçrayışda doksan tepe aşdum
Bir avuçda yüz mut darı saçdum
Marsuvanda⁸⁷ at katır komadum geçdüm
Hiç önüme kimse gelmez yarışda

Dahı yeltenürem illâ geçmedüm
Çok günâh işledüm illâ açmadum
Anunda muzlimesinden kaçmadum
Üç yüz altmış kelek kuçdum oruçda

Kaygusuz dir günâhların çok senün
Günahım bağışlasun Hak senün
Hiç bu sözde bir kusûrûn yok senün
Oranlayup top top idüp sürüşde⁸⁸

3) *Nutuk*

Iy özin insân bilen
Var edep öğren edeb
(İy) edep erkân bilen
Var edep öğren edeb

Edebdür asl-ı tâ'at
Küllî sıfât cümle zât
Varlıgun edebe sat
Var edeb öğren edeb

Gel Hakk'a olma âsî
Tâ gide gönlün pası
Dört kitabûn ma'nîsî
Var edep öğren edeb

87) Eşekte.

88) *Kitâb-ı Mîglâte*, Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 663, s. 224 - 225.

Gaflet içünden uyan
Edebsüz olma iy cân
Edebdür asl-ı îmân
Var edep öğren edeb

Edeb gerekdür kula
Tâ işi temiz ola
Edebsüz girme yola
Var edep öğren edeb

Edebdür Hakk'a yakîn
Bilür isen Hak hakkın
Edebsüz olma sakın
Var edep öğren edeb

Bu edeb 'atayidür
'Âşıka yüz suyudur
Evliyâlar hûyudur
Var edep öğren edeb

Gel Hakk'a ikrâr isen
'Âşıklara yâr isen
Yüz suyun ister isen
Var edep öğren edeb

Edeb gerekdür ere
Tâ yolu doğru vara
Edebsüz olma yire
Var edeb öğren edeb

Edebi bekler tâlib
Edebdür Hak'dan nasîb
Edebsüz olma habîb
Var edeb öğren edeb

Edeblü ol cân isen
Hakk'ı bil insân isen
Muştâk-ı Sultân isen
Var edeb öğren edeb

Edebdür Hakk'a delil
Edebden olma gâfil
Olmayasın bi-hâsıl
Var edeb öğren edeb

Kaygusuz Abdâl uyan
'İşkî bil 'ışka boyan
Şöyle dimişdür diyen
Var edeb öğren edeb⁸⁹

VI. DİL VE ÜSLÛP

a) Gramer Şekilleri ve Kelime Hazinesi

1) Gramer Şekilleri

Kaygusuz Abdal, XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış bir sanatkâr olarak, gramer şekilleri bakımından tabiidir ki «Eski Anadolu Türkçesi» nin bütün husûsiyetlerini gösterecektir. Kaygusuz'un eserleri sâdece dil bakımından ayrıca ve geniş olarak incelenmek icâp eder. Biz, onun yaşadığı devri aksettirdiğini göstermek için eski gramer şekillerinden bâzılarını veriyoruz.

danlacuk, datlucuk (Mar., v. 101b)
sencileyin (Birinci Mesnevî, Mar., v. 82a)
bulaṛ «bunlar» (Gülistan, Mar., v. 163a)
dimezem (Budalanâme, taş basması, s. 5)

89) *Divan*, Mar., v. 323a - b.

dogupdur (Budalâname, s. 2)
işitgil (Mar., v. 73b.)
çekebilmez (İkinci Mesnevi, Mar., v. 110b)
elün dutdığı (Mar., v. 73b)
insandıgun «insan olduğunu» (Mar., v. 11b)
idüben (Mar., v. 319b)
vuruban (Mar., v. 291a)
gelübeni (Mar., v. 307b.)
göricek (Gülistan, Ank. Gnl. Ktp., Nu : 645, s. 48)
olıcagaz (Mar., v. 291a)
bilicegez (Mar., v. 311a)
uçmadın (uçmadan» (Mar., v. 315a)
olaldan «olalıdan beri» (Mar., v. 317a)
varınca «varıncaya kadar» (Vücûdnâme, İ. Ü. Ktp.,
nu : 6817, v. 7b)
gönülden yana «gönüle doğru» (Budalanâme, s. 7)

2) Kaygusuz'un Kelime Hazinesine Umûmî Bir Bakış

Kaygusuz'un kelime hazinesi son derece zengindir. Onun eserlerinde hayâtın her safhasına âit kelimelere rastlamak mümkündür.

— *Allah, Tanrı, Çalap, Hak, Hüddâ, Mevlâ, ezel, ebed, tevhid, vahdet, birlik, ikilik, Uçmak, hûri, gılman, Tamu, Cennet, Cehennem, kürsü, kalem, levh, sırat, sıfat, zat, hikmet, sır, ilm-i ledün, pinhan, mânâ, ışk, gönül, öz, kendüz, nefis, âlem, âsüman, gün, ay, yıldız, yir, derya, umman, deniz, bahr, mevc, katre, zerre, vücûd, ten, cisim, imân, küfür, müslüman, tersâ, zünnar, güman, insan, şehir, bazar, çarşı, mahalle, kûşe, velî, evliya, derviş, pîr, ışk eri, yol eri, delil, abdal, mürid, tâlib, âbid, zâhid, âkil, sâdık, akl-ı maâş, akl-ı maâd, söz, kelecî, külhan, virâne, genc, harâbât, meyhâne, sâki, tevâzu, kibir, tekebbür, ha-*

sud, sâlûs, fodulluk, ibâdet, namaz gibi dînî ve tasavvufî terimler ve kelimeler;

— *Şeker, gülbeşeker, helva, bal, pâliuze, güllâb, ballı kaygana, kaymak, yağ, tuz, ekmek, yufka, kalın yufka, çörek, arpa çöreği, darı çöreği, pilâv, pirinç, bulgur, tarhana, keşkek, erişte, kebab, büryan, kavurma, yahni, et, burma, kalye, samsa, zeytin, soğan, havuç, hurma, şeftâli, zerdâli, üzüm, elma, armut, erik, kiraz, karpuz, düğlek, koz, fıındık, fıstık, leblebi, kuru üzüm, bâdem, cacık, ayran, su şerbet, gibi yiyecek, içecek, tatlı ve yemek adları;*

— *At, katır, eşek, har, marsuvan, sığır, öküz, dana, deve, buğra, koyun, koç, köpek, it, sek, çetiük, kurt, arslan, şîr, fil, dilkü, nenenk, âhû, geyik, gazal, mâr, yılan, karınca, mûr, balık, bûlbûl, andelîb, hezaran, baykuş, şahbaz, şâhin, fâhte, karga, kerkes, kuzgun, zağ, akbaba, tûti, kumru, tâvûs, yarasa, leğlek, serçe, saksağan, kaz, kelebek, gibi hayvan isimleri;*

— *Gül, diken, hâr, gonca, nesrin, nesteren, benefşe, nergis, pamuk, penbe, buğday, arpa, pelût, çınar, servi, kavak, incir, gibi bitki isimleri;*

— *Altın, zer, gümüş, sîm, demür, polad, bakır, tûtiyâ, incü, yâkut, lâl, lü'lü, mercan, sedef, gibi maden isimleri;*

— *Kepenek, börk, don, tennûre, ayna, mir'at, gözgü, sındı, iğne, kılıç, yay, ok, çevgen, çeren, top, satranç gibi eşya isimleri;*

— *Ney, kanun, çeng, def, saz, rebâb, tabl gibi mûsikî âletleri isimleri* Kaygusuz'un zengin kelime hazinesini gösteren örneklerdir.

3) Bugüne Göre Arkaik Kelimeler

Bugün kullanmadığımız pek çok kelime, Kaygusuz'un eserlerinde sık sık kullanılmaktadır.

Aşağıda liste hâlinde verilen kelimeler; Kaygusuz'un eserlerinde geçen bütün kelimeler olmayıp, bugün kullanılmayan veya herkesce iyice bilinmeyen kelimelerdir. Bu listede sâdece bâzı kelimelerin metinde geçen mânâları ile hangi eserde geçtiği verilmiş, öbür mânâları üzerinde durulmamıştır.

- alda* - «aldatmak» (Divan, Mar. v. 332a)
anaru «ileriye doğru» (Mar., v. 234a)
argaç «dokumacılıkta bezin enine atılan iplik» Kitâb-ı Miğlâte, İstanbul Belediye Ktp., O. Er-
gun, Bl., nu : 663, s. 225)
arış (Kitâb-ı Miğlâte, s. 225)
assı (Menâkıbnâme, 13).
banla - «ötmek» (Mar., v. 134a)
bay «zengin» (Ank. Genl. Ktp., nu : 645, s. 56)
benille «korku ile uykudan sıçramak», (Miğâb-ı Miğ-
lâte, s. 150)
bezek «Mar., v. 129b, 130b)
bigi «gibi» (Mar., v. 97a, 110b, 111a, 299b)
börk (Mar., 77b, 113b)
Çalab, (Mar., v. 32b)
çemren - «paçayı sıvamak» (Mar., v. 119a)
çetük «kedi» (Mar., v. 111b)
çevgân (Mar., 107b)
çögündür «pançar» (Mar., v. 128b)
dak dut - «tariz etmek, kusur bulmak», (Mar., v.
315a)
daş «dış» (Mar., v. 331a)
degme «her hangibir» (Mar., v. 101b)
don «elbise» (Mar., v. 300b)
döhül (Gülistan, Mar., v. 185b)
dükeli «çok bütün» (Kitâb-ı Miğlâte, s. 173, 205)
düriş - «çalışmak çabalamak» (Divan, Mar., v. 333b)

egin «sırt, omuz» (Budalanâme, Taş basması, s. 7)
em «ilâç derman» (Dilgüşâ, Mar., v. 233b)
esriklük «sarhoşluk» (Budalanâme, s. 12)
eyit «söylemek» Birinci Mesnevi, Mar., v. 79a)
galaba «kalabalık» (Kitâb-ı Miğlâte, s. 162)
gözü (Ank. Gnl. Ktp., nu : 824/1-2, v. 8b)
ır - «ayrılmak» (Vücûdnâme, İ. Ü. Ktp., nu : 6817, v. 1b)
ıssı «sahibi», (Mar., v. 7a)
harıcı «has olmayan» (Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 44)
kaktı «öfkelenmek» (Kitâb-ı Miğlâte, s. 150)
kancarı «nereye» (Mar., v. 58a)
kanı «hani, nerede» (Mar., v. 98a)
karabaş «câriye» (Mar., v. 333b)
keçel «kel» (Kitâb-ı Miğlâte, s. 185; Mar., v. 185a)
kelecı «söz» (Mar., 82a, 104b)
kendüz (Gülstan, Ank. Gnl. ktp., nu : 824/1-2, v. 15a; Mar., v. 107a)
kıran «kenar» (Mar., v. 334a)
kırgıllık «olgunluk çağı» (Vücûdnâme, v. 5a)
kiçi «küçük» (Mar., v. 236a)
kimiş- «bırakmak» (Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 47)
kuç- «kuçaklamak» (Mar., v. 334b)
mundak «bunun gibi, böyle» (Mar., v. 305b)
mûş «fâre» (Mar., v. 128a)
ög «akıl» (Mar., v. 133a)
öküş «çok» (Mar., v. 79a)
öndün «önceden» (Mar., v. 191a)
özge (Mar., 111b, Miğlate, s. 163)
nöker «maiyet memuru, hizmetçi» (Mar., v. 132a)
sagış «sayı, adet, mikdar, hesap», (Mar., v.
san- «düşünmek» (Mar., v. 229a)
sarlan- «sarılmak» (Mar., v. 333b)

sayru «hasta» (Mar., v. 167b)
nesene «nesne» (Mar., v. 153a)
sın- «kırılmak» (Mar., v. 81a)
sındı (makas) (Kitâb-ı Miğlâte, s. 223)
soyla- (Mar., v. 211b)
sünüük «kemik» (Mar., v. 333b)
Tamu- «emânet etmek» (Mar., v. 178a)
tapşur- «emanet etmek» (Mar., v. 178a)
teki «gibi» (Mar., v. 111a)
tınma- «ses çıkarmamak» (Kitâb-ı Miğlâte, s. 155)
tor- «ağ» (Mar., v. 114a)
töre (Mar., v. 90a)
Uçmag (Mar., v. 76b, 125a)
ugrı «hırsız» (Mar., v. 81b, 124b)
ulaşık «muttasıl» (Mar., v. 167b)
uşda- «ufalamak» (Mar., v. 83b, 308, 334b)
uşda «işte» (Mar., v. 214a)
üstün «çatıyı tutan direk» (Mar., v. 233a)
üzil- «kopmak» (Mar., v. 233a)
viribi - «göndermek» (Saraynâme, Mar., v. 7a)
yancucak «kese, cüzdan» (Gülüstan, Mar., v. 153a)
yancuk «kese, cüzdan» (Mar., v. 110a)
yarag «hazırlık» (Mar., v. 92a)
yarakla - «hazırlamak» (Mar., v. 305b)
yarı «yardım» Gülüstan, Ank. Gnl., Ktp., nu: 645,
s. 44)
yavı «yakın» (Mar., v. 107a)
yay «yaz» (Mar., v. 84b)
yenile «yeni, henüz, yeniden» (Mar., v. 334a)
yören - «yaklaşmak, dolaşmak» (Mar., v. 248b)

b) Anlatım Şekilleri

Kaygusuz'un ifâde tarzı son derece sâde ve açıktır. O, tasavvuf umdelerini; halkın anladığı basit kelimelerle, benzetmelerle ve sâde bir şekilde verir.

Kaygusuz'un eserlerinde, **tahkiye'**den **delil** ve **ispat** yoluna kadar bütün anlatım şekillerine rastlamak mümkündür. Onun kullandığı anlatım şekillerini, muhtelif örneklerle göstererek sırayla veriyoruz.

1) *Nasihat ve Hitap Yoluyla Anlatma*

Bilhassa mesnevîlerde ve mensur eserlerde Kaygusuz'un tasavvuf umdelerini anlatırken «**nasihat verme**» usûlüne başvurduğunu görüyoruz :

Gel iy tâlib olan hayâli terk it
Hamûş ol bu kamu makâli terk it

Sakın bi-hûde sözlerden dilünü
İrişdügi yire sungıl elünü

Bu cihân sahrasında yol bekleme
Hakk'ı sen kendüzünden ayru görme⁹⁰

*

Var var i gönül dîn yolına sen gâfil olma
Dînünü hâsıl eyle gönül bi-hâsıl olma

Uyuma gönül aç gözünü dört yanuna bak
Devşür öğünü kendüzüne kem 'âkil olma⁹¹

*

Toprak ol 'acib tekebbür eyleme
Haddünden artuk kelecî söyleme

Kanda bir miskîn görürsen dut elin
Böyle varmışlar bu yolın evvelin

Gül olgıl bu yolda diken olmagıl
Yol varan miskîne düşmân olmagıl⁹²

90) *Dilgüşâ*, Mar., v. 212a.

91) *Gülîstan*, Ank. Gnl., Ktp., nu : 824/1, v. 12a.

92) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 82a.

Gel i tâlib müstemî ol aç gözün
Neredesin çağlayıvar kendüzün
Çün âdemsin hikmete zulm eyleme
Bir söz ki aklu ziyândur söyleme
'Ârif isen yile virme fursatı
Bilmek istersen bu 'ilm ü hikmeti⁹³

*
**

Fikreyle Hakk'un hikmetin
Cümle odur zâhir bâtın
Ko bu ikilik sıfâtın
Cehd eyle bir ile bir ol

'Âceb niçün yabandasın
Hak sende sen ki kandasın
Irak yire uzanmagıl
Kendüzüne gel hazır ol⁹⁴

«İmdi iy şükr ü zikr eyleyen sâdıklar, iy Allâh'a ibâdet kılan âşıklar! Hak Tebâreke ve Teâlâ bu sarâyı kullarına ibâdet idecek yir eyledi. Ya'nî gele Hakk'un kulları bu sarâyı göre, tâ'ata meşgûl ola, bu saray nakşına gönül bağlamaya...»⁹⁵

«Müslüman olmagun bir şartı budur ki Tanrı'yı hâzır göre, peygamberden utana, edepsüz olmaya, 'âdetsüz iş işlemeye, özinden uluya küstah olma, özinden kiçiye tekebbür olma, kavlünde dürüst ol, hasûd olma, bahillik eyleme, yalan söyleme...»⁹⁶

93) *Saraynâme*, Mar., v. 26a.

94) *Divan*, Mar., v. 311a.

95) *Saraynâme*, Mar., v. 25a.

96) *Dilgüşâ*, Mar., v. 236a.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Kaygusuz, iyi bir müslümanın yapması ve yapmaması gereken şeyleri (emir ve nehlîleri) gayet açık ve sâde bir dille anlatmaktadır. Bu tür anlatım tarzında onun «emir kipi»ni kullandığı görülmektedir. Nasîhat tarzında, dikkati çeken hususlardan biri de Kaygusuz'un öğüt vermeye başlamadan önce «gel iy tâlib, iy gönül, iy can, iy insan, iy Hakk'ı isteyen, iy'akl-ı kâmil, iy gâfil» gibi hitaplarla söze başlamasıdır. Bilhassa Dilgüşâ'da bu «hitap kısmı» bâzen çok uzun sürmektedir :

**Gel iy kendü hâline yol bulanlar
Ma'nide kendü mikdârın bilenler**

**İrişenler bu vahdet menziline
Cân ü baş terk idenler 'ışk yolına**

**Ma'ânî burcına seyrân idenler
Vücûdî katrasın 'ummân idenler**

**Girüben 'ışk denizin boylayanlar
Ma'ânî izleyüp soy soylayanlar**

**Ne dimekdür bilen ilm-i ledünni
Olan sıdk-ıla bu ışkun cününü**

**Bu ma'nî bahrine zevrâk düzenler
Bu vahdet kuşlarına fâk düzenler**

**İrişenler Süleymân menziline
Olanlar 'andêlib vahdet güline**

**Özini sultâna vuslat görenler
Sultânı hayy özini mât görenler**

**Ma'ânî meydânında bâz olanlar
Hakikat burcma şehbâz olanlar**

Bu ma'ânî dürrine ma'den olanlar
Hakîkatî kâmil insân olanlar⁹⁷

*

Gel iy ârzû-yı vasl-ı cân kılanlar
Vücûdî sebâtın virân kılanlar

Görenler cânı aşkâre vücûdda
Münâcât eyleyenler her sücûdda

Kamu şeyde Hakk'ı 'ayân görenler
Demini her nefes Hakk'dan uranlar

İkilik duzagından kurtulanlar
Bir - ile birlik idüp bir olanlar

Vücûdın cân gibi 'azîz idenler
Özin bilüp işin temyiz idenler

Vücûdmda Hak-ıla bilişenler
Vücûdî katrası bahre düşenler

Özini Hak'dan ayru görmeyenler
Özinden Hakk'ı gayrı görmeyenler

İrişüp menzile sâkî olanlar
Fenâsuz tâ - ebed bâkî olanlar

Bî - hicâb Hakk - ıla vuslat olanlar
Sıfâtı zâta irüp zât olanlar⁹⁸

2) Doğrudan Doğruya Anlatma (Exposition)

Kaygusuz'un baş vurduğu ve çok kullandığı anlatım şekillerinden biri de «doğrudan doğruya anlatma», târif ve izah etme usûlüdür. Gerek tasavvuf umdeleri, gerek dînî meseleler, bilhassa mensur eserlerinde bu üslûp içinde anlatılır :

97) *Dilgüşâ*, Mar., v. 211b.

98) *Dilgüşâ*, Mar., v. 229b - 230a.

«Pes imdi ol nutfe ki ananın rahmine düşer, evvelâ zühâl terbiye ider, kan olur; sâniyen Mirrih terbiye ider, et olur; sâlisen zühre terbiye ider, kemik olur; râbi'an şems terbiye ider, rûh olur...»⁹⁹ Âdem evvelden âhirine dek dört vech üzre gelür geçer, anı beyân ve ayân idelüm : evvelki oğlanlıkdur ki üç ay bahâra müşâbihdür; ikinci yigitlikdür ki üç ay yaza müşâbihdür; üçüncü kırgıllıkdur ki üç ay güze müşâbihdür; dördüncü pîrlikdür ki üç ay kara kışa müşâbihdür¹⁰⁰.

Bu adem hod cümle yaradılmışun âyinesidir. Âdemün vücûdı bir şehirdür, dört dürlü cevâhirden bünyâd olmışdur : Od, su, toprak, yıl ve tokuz dürlü cevâhirden yapılmışdur. Kemik, sinir, tamar, deri bu dört ata cânîbüdür. İlik, et, kan, yağ, kıl, bu beşi ana cânibindendir¹⁰¹.

...Âbid toprak üzredür, her nesne ki Hak'dan gelse sâkin olur. Ammâ zâhid yıl üzredür, her nesne ki Hak'dan gelse şâd olacağına şâd olur, melûl olacağına melûl olur. Âşık od üzredür, cünündür, gözini bakduğı yirden ırmaz, elin işinden gidermez. Muhib su üzredür, ma'rifet ile her kancarı kılğuzlasan ol yana varur. Cümle bu hikmet, bu kudret dost tecellisidir ...¹⁰²

Tokuz felek bizüm sayvânumuzdur
Yidi yir yüzi hem seyrânumuzdur

Zîrâ insân sûretidür donumuz
Kamu âlem bizüm hayrânumuzdur¹⁰³

99) *Vücûdnâme*, İst. Ün. Ktp., nu : 6817, v. 2a.

100) *Vücûdnâme*, İst. Ün. Ktp., nu : 6817, v. 3b - 4a.

101) *Budalanâme*, taş basması, s. 25.

102) *Saraynâme*, Mar., v. 58a.

103) *Dîvan*, Mar., v. 300b.

3) Tahkiye

Bilhassa dünyanın yaradılışı ve peygamberlere âit kıssaların anlatılışında Kaygusuz, tahkiye üslûbuna baş vurur :

**Ol zamân ki yog idi bu kâ'inât
Zât içinde nihân idi her sıfât**

**Zât içinde bu sıfât mestûr idi
Bu vücûd yok idi hemân nûr idi**

**Ne nebî var idi ol dem ne velî
Dahı söylenmedi idi lâ belî**

**Yir ü gök hazîne içinde sır idi
İkilik yog idi hemân bir idi¹⁰⁴**

.....

**Âdem eydür bu kez bağışla suçum
Bugdayı ayruk yimeyün iy hakîm**

**Cebra'il dir hâkim oldur kim anun
Noksânı yokdur ol Ganî sultânun**

**Söz gerekmez dir Âdem dur git didi
Tanrı'nun buyruğu budur dut didi**

**Niçe ki söyledi hergiz gitmedi
Cebra'ilün sözünü işitmedi**

**Türk dilin Tanrı buyurdu Cebra'il
Türk dilince söylegil dur git digil**

**Türk dilince Cebra'il «hey dur» didi
Durugel Uçmagın terkin ur didi**

**Dutdı kolından ilertî yürüdi
Kapuya yakîn varınca sürüdi**

104) *Gülîstan*, Ank., Gnl., Ktp., nu : 645, s. 45.

Bu kez Âdem çok tevâzû eyledi
Bir lahza amân diyüben söyledi

Çünkü amân didi kodı Cebrâ'il
Âdeme teferrüc eyler ol âkil

Bu kez Âdem yapraga sunar elin
Ya'nî yapragıla örter her hâlin¹⁰⁵

'Âşık Paşa Hoca 'Attâr ü Sâ'dî
Bular ki bulmuş-ıdı her murâdı

Her biri bir haber virdi bu yoldan
Ne kim bilmiş idi bildügi hâlden

Velî 'aceb haber söyemiş 'Attâr
O kim sırrın günül içinde esrâr

O 'Attâr kim bu Mantık'ı o düzmiş
Karada istemiş deryâyı süzmüş

Dimiş ki Kâf tagmda bir ulu kuş
Anı gören özin kıldı ferâmûş

O Simurgun mekânı kûh-ı Kâf'da
İşidildi bu haber her tarafda

Bu cümle kuşların sultânı oldur
Kamu ansuz sûretdür cârı oldur

Otuz bin kuş anı isdeyi gitdi
Kalanı yolda kaldı biri yitdi¹⁰⁶

Sana dahı rûşenter haber söyleyem hâlümün ancak
binde biri ola. Ol vakt kim 'âlem-i sabâvetden hâlet-i
bülûga irişdüm bir zerre gam ü gussa yog-idi; 'âlemün

105) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 49.

106) Birinci Mesnevi, Mar., v. 78b.

pâdişâhı idüm. Günden güne yigitlik menziline kadem basdum. Bu kez yolum bir çöl beyâbâna irişdi. Bakdum ki bu yitmiş iki milletün halkı gürûh olmuş bu sahrâda sergerdân gezerler. Ben dahı bu gürûhun birine karışdum.....¹⁰⁷

Bir dervişin gördüğü rüyalar şeklinde tertip edilen **Kitâb-ı Miğlâte**'deki rüyalar da **tahkiye** üslûbuyla anlatılmaktadır :

«Derviş uykudan benilledi, uyanıgeldi. Gözin açup bakdı gördi düşüdür. Subhâna'llâh didi, yine yatdı, uyudu. Bu def'a gördi ki Yûnus Peygamber haylden çıkmış, peygamberler cümle anun katma gelmişler. 'Azîm cem'iyet olmuşlar. Derviş anları görüp kasd kıldı ki parsa ura. Nâgâh ol demde şeytân çıkageldi. Derviş anı görüp eyitdi, yâ şeyhu'n-nuhûs yine mi geldün bunda dir. Şeytân kakıdı, tiz 'asâsın çeküp dervişün üstine yüridi¹⁰⁸...

4) *Mükâleme ve Sual Yoluyla Anlatma*

Kaygusuz'un eserlerinde zaman zaman karşılıklı konuşmalara da yer verilmekte ve meseleler soru cevap şeklinde anlatılmaktadır. Bu üslûbun en tipik misâlini **Dolapnâme**'de görüyoruz :

Su'âl itdüm bugün ben bir dolâba

Didüm niçün sürersin yüz bu âba

Neden bagrun delükdür gözlerün yaş

Sebeb nedür sataşdun bu itâba

Karârun yok gıce gündüz dönersin

Dökersin dertli gözlerden hunâbe

107) *Budalanâme*, Taş basması, s. 26 - 27.

108) *Kitâb-ı Miğlâte*, Belediye Ktp., OE Böl., nu : 663, s. 150; Mar., v. 287b.

Elif kaddün bükilmiş çenge dönmiş
İnildini düzeltmişsin rebâba

.....

Dolab eydür eyâ çeşmüm çerâğı
İşitmeye cevâbum aç kulagı

Benüm budur sorarsın sergüzeştüm
Ki ben yaylar idüm bir yüce tagı
İrişmezdi boyuma altmış arşun
Bilüme dahı on âdem kucagı¹⁰⁹

*
**

Bana sordı ki ne yirden gelürsin
Nedür nakdun ne satarsın alursın

Didüm ki gelişüm dünyâ evinden
Kaçuban gelmişem dünya divinden¹¹⁰

..... 'İsâ Peygamber dervişe eyitdi, sen hiç tınma, ben anunla söyleşem didi. Derviş eyitdi, neme gerek, sen nice dilerse eyle didi. Hele bunlar Fir'avnun katma irişdiler. Şeytan bakdı, 'İsâ peygamberi bildi, ammâ derviş bilmedi. Derviş şeytânı bildi, ammâ hiç tınmadı. Şeytân eydür, İsâ peygamber için Fir'avna söyle ki bu kişi Tanrı vardur dir, eyü halvet bulduk, bunun cezâsm virelüm, bir dahı öyle söz söylemesün.... Fir'avn haber sorup «sen mi didün Tanrı vardur diyü». 'İsâ peygamber eyitdi «beli ben didüm, Tanrı vardur diyü», Fir'avn eydür «sen kendü gözünle gördün mi yohsa kıyâs ile mi söylersin....»¹¹¹

Kaygusuz Abdal, tasavvufun bâzı prensiplerini anlatmaya geçmeden önce bâzan bu prensipler hakkında

109) *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 37 - 38.

110) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 79a - b.

111) *Kitâb-ı Miğlâte*, Belediye Ktp. O. Ergin, Böl., nu : 663, s. 155 - 156.

arka arkaya sualler sorar. Böylece sual yoluyla fikirlerini daha tesirli bir hâle getirmeye çalışır :

Sergerdân oldum bilmezem özümi
İşidiürem velî bilmen sözümü

Bu söyleyen bilmezem ki benem mi
Cânân mıyan vücûd mıyam cânem mi

Neyem ben kendüzümden haberüm yok
Divâne oldum uşda karârüm yok

Nireden gelmişem bunda işüm ne
Âhır ne olacagum gerdişim ne¹¹²

*
**

Açayın sözün yüzinden perdesin
Bildüreyin size harcıdan hâsın

Söz içinden size bir dürlü nişân
Anladayın ne dimekdür lâ-mekân

Lâ-mekân dimekde maksûd ne imiş
Ashı fer'i neden oldu her bir iş

Lâ-mekân dimek mekânsuz yir midür
Yoksa anun da mekânı var mıdur¹¹³

Ma'lûm olsun ki evvelâ âdem ki, kudret-i Hakk'ıla ana rahmine nice düşer ve nice vücûda gelür ve rûh ile dirilür ve anadan nice ırar ve 'âdemün zâhirinde ve bâtında hâsiyyeti nicedür ve kaç rûh vardur ve 'anâsır-ı erba'a neye tâbî'dür ve kaç nefis vardur ve nice gelür ve 'âleme nice geçer ve kuvvet nerelerinde olur..¹¹⁴

112) *Dilgüşâ*, Mar., v. 213b - 214a; Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 5 - 6.

113) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 44.

114) *Vücûdname*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v 1b.

5) *Tasvir*

Kaygusuz Abdal zaman zaman tasvir yoluna da başvurur. Bilhassa dünyayı ve insan vücudunu anlatırken onun tasvir üslûbunu kullandığını görürüz :

Bu sarayda gice gündüz ay u gün
Mizân ile düzilmişdür bu düzgün

Altı kapulu bir evdür bu cihân
Küllî tertîb yirlü yirince hemân

Cümle pergâli ârâste pür - kemâl
Kışî yazî gice gündüz mâh ü sâl

Şöyle kim üstâd münakkaş eylemiş
Yirlü yirince tamâm hoş eylemiş

Yidi tabaka aşaga zîr zemîn
Eksügi yok düzmiş üstâd-ı emîn

Yidi tabaka yukaru manzarı
Cümlesi ârâste dürr ü divârı

İçini tâze gülîstân eylemiş
Zihî sultân gör ne îhsân eylemiş¹¹⁵

Çü destûr virdiler içerü girdüm
Özüme bürünüp 'aklumu dirdüm

Görürem bir ulu şehr-i mu'azzam
Ana nisbet degül ne Mısır u ne Şâm

Yidi yüz yitmiş yididür mahlesi
'Âleme dolmuş o şehrün kavgası

115) *Saraynâme*, Mar., v. 2a - b.

Üç yüz altmış altı çarşudur bâzâr
Her ne ki vardur cihânda anda vâr

On iki burcî bedeni var tamâm
Dört yüz kırk dört sipâhî saklar müdâm¹¹⁶

Bu cihân içinde bir dervîş seyâhât 'âleminde gezer-
ken kendüzin bir sahrâda görmüş ki hiç nihâyeti yok. Ol
sahrânun ortasında bir yol var. Ammâ kendüden gayrî
kimesne yok¹¹⁷.

6) Delil ve İsbat Yoluyla Anlatma

Kaygusuz'un sık sık başvurduğu yollardan biri de
fikrini âyet, hadîs ve kelâm-ı kibarlarla takviye etmektir.
Bilhassa tasavvufun çıkış noktası olan «men 'arefe nef-
sehu fekad 'arefe rabbehu» hadîsini çok sık kullanır. Bu-
dalanâme'den aldığımız şu örnekler, Kaygusuz'un bu an-
latım tarzına tipik misal teşkil ederler :

«Ve bu vücûd ol zât ile mevcûddur. Anda dahî Hak
nûrından bir şem'a vardur. Yaradılmışda bir nesne yok
ki anda Hak nûrından bir şem'a olmaya. Kavluhû Te'âlâ :
Vallâhu bi-küllî şey'in muhît¹¹⁸ âyet-i kerîme değül mi?
Anunçün konşî hakkı Tanrı hakkı dîmişlerdür¹¹⁹.

Küllü men 'aleyhâ fan¹²⁰ didi Kur'anda Hakîm
Bu hükümde cümle eşyâ ser-be-ser yeksân geçer¹²¹

Başda anasım anda vatanun
Ashna yitişe kavuşa cânun

116) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 79b.

117) *Kitâb-ı Miğlâte*, Belediye Ktp., O. Ergin El., nu : 663, s. 139.

118) «Allah her şeyi kuşatıcıdır», Fussilet sûresi, 54. âyet.

119) *Budalanâme*, Taş basması, s. 26.

120) «Her şey fânîdir», Rahman sûresi, 26. âyet.

121) *Dîvan*, Mar., v. 332b.

*Hubbu'l-vatan mine'l-imândur*¹²²

Dut nebî sözini câna cândur

Mustafâ sözini dut ki hakdur

Geldün yine gitmege yarakdur¹²³

c) Diğer Üslûp Husûsiyetleri

Kaygusuz'un kullandığı kelime hazinesi ve başvurduğu anlatım şekilleri yanında **tekrir**, **seci**, **mecâz**, **atasözleri** ve **deyimler** gibi dikkatı çeken daha başka üslûp husûsiyetleri de vardır. Bunları da sırayla ele alalım.

1) *Tekrir*

Tekrir Kaygusuz'un en çok başvurduğu unsurlardan biridir. Manzum eserlerde, bilhassa mısra başlarında kullanılan tekrarlar onun şiirlerine yüksek bir heyecan katarlar :

Gâhî katrenun içinde deryâyı mahv eyler ol
Gâhî güneşi hikmetle zerrede pinhân kılur

Gâh cümle cism içinde bî-nişândur cân bigi
Gâh virân gönülleri ol özine vatan kılur

Bir kula bak kim tâ'atm özine pût eylemiş
Bir kulına rahmet eyler küfrini îmân kılur

Kimisi Ahmed yolında kesbini kılmuş kemâl
Kimisi hayvân velî kim sûretin insân kılur¹²⁴

122) «*Vatan sevgisi imandandır*», İsmail b. Muhammed b. el-Adûnî, Keşfu'l-hafâ, C. 1, Halep (?), s. 415.

123) *Üçüncü Mesnevi*, Mar., v. 132a.

124) *Divan*, Mar., v. 308a.

Zirâ bu hâzine genc-i kadîmdür
Bu gencün sâhibi Hayy'ül- 'Alîmdür

Hezârân hikmet ü tılsım u perde
Bu gencün sâhibi Hayy'ül- 'Alîmdür

Bu sırrı fâş iden gitdi başından
Elin öz kan-ıyla yudı yaşından

Zihî hazîne zihî bâb ü miftâh
Zihî perde zihî halvet zihî şâh

Zihî deryâ zihî mevc-i dür-efşân
Zihî 'ilm ü zihî delîl ü bürhân

Zihî hü mâ ki gölgesi sa'âdet
Zihî mülk ü imâret zihî üstât¹²⁵

*
**

Kimisi mest olup börkin yitirmiş
Kimisi destârın kavala virmiş

Kimi nâmûs şişesin daşa çalmış
Kimisi kilimini suya salmış

Kimi sarhoş olup eyler hây u hûy
Ya'nî dir ki bu ne hâldür haber duy

Kimi meyhânede serdih olupdur
Kiminün işi dün gün âh olupdur

Kimisi bir hiçe satmış cihâm
Terk eylemiş kamu sûdı ziyânı¹²⁶

125) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 76a.

126) *Birinci Mesnevî*, Mar., 77b - 78a.

Bu 'ışk-ıla cihân oldu münevver
Bu 'ışk-ıla döner künbed-i devvâr
Bu 'ışk-ıla denizler cûşa geldi
Bu 'ışk-ıla felek cünbişe geldi
Bu 'ışk-ıla 'âlem pür-nûr olupdur
Bu 'ışk-ıla gönül ma'mûr olupdur
Bu 'ışk-ıla cihân kavgaya düşmüş
Bu 'ışk nûrî güneşe aya düşmüş,
Bu' ışkdur derde dermân zahme merhem
Bu 'ışkdur cümle başdağı serencâm
Bu 'ışk genc-i sa'âdetdür sa'âdet
Bu 'ışk katında 'âkiller olur mât
Bu 'ışk didükleri derd ü belâdur
Bu 'ışk elinde cânlar mübtelâdur¹²⁷

*

Dahı bir burca irişdi menzillüm
Dahı bu dürlü beyân söyler dilüm
Dahı bir özge hikâyet kil ü kâl
Dahı bir özge tâli'dür özge hâl
Dahı bir menzile yitdi seyrânüm
Dahı bir dürlü haber duydu cânüm
Dahı bir dürlü nişâne görmişem
Dahı bir özge mekâna irmişem¹²⁸

«Bu meydândur ki meleklerden denk ü hayrândur;
bu meydândur ki felekler mest ü şeydâdur; bu meydân-

127) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 117a.

128) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., Nu : 645, s. 59.

dur ki zemîn ü âsümân cüst ü cûdadur; bu meydândur ki hûr u gılmân setârettedür; bu meydândur ki yaradılmı-şın biri içdi 'âkil oldu, birisi içdi 'âşık oldu, birisi dâhı içdi sâdık oldu»¹²⁹.

2) Secî

Mensur eserlerinde veya karışık eserlerinin mensur kısımlarında kullanılan secîler Kaygusuz'un üslûbunda mühim bir yer tutar;

«Oglanlık yil gibi, yigitlik sel gibi; pîrlik üstünleri eskimiş dama benzer, ma'nîsüz davâ eylemek kirişi üzil-miş yaya benzer»¹³⁰.

«Pes imdi iy Hakk'a tâlip olan 'âşıklar, iy Mustafâ kulına tâbi, olan sâdıklar, iy evliyâ yolına muhib olan müştâklar»¹³¹.

«Harîf-i men, şerîf-i men, zarîf-i men, gönli sanâ çevir; gönül göziyle bak, gönül kulagıyla dinle; söyleyeni ko, söyledene bak; olma sakın kelle göz, dinle kabûl eyle söz»¹³².

3) Mecaz

Tasavvuf bir mecazlar hazinesidir. Çok defa, kelime-lerin mânâları bilinen ağır tasavvufî konuları anlatmaya yetmez. Bunun için mutasavvıf şairler dâimâ mecaza başvurmushlardır. Onların bu mecazlı kullanışları çok defa yazdıklarının anlaşılmmasına veya yanlış anlaşılmasına yol açar. Bu hususta en ileri giden mutasavvıf şâir diyebilirizki Kaygusuz Abdal'dır. Onun bilhassa şathiyeleri, mecazlarla doludur. Mecazları anlamadan şathiyelere nüfûz

129) *Budalanâme*, Taş basması, s. 14 - 15.

130) *Dilgüşâ*, Mar., v. 233a.

131) *Saraynâme*, Mar., v. 64a.

132) *Budalanâme*, Taş basması, s. 10.

etmek mümkün değildir. Bu husûsu daha açık anlatmak
üzcre Kaygusuz'un tipik şiirlerinden birini ele alalım :

Edrene şehrinde bugün
Bir dükkân aldum kirâya
Ol mahalde sataşmışam
Bir akçası çok kariya

Sordı bâna garîb misin
Hiç bu şehri görüp misin
Yohsa gelişün şindi mi
Anatoli'dan beriye

Didürü ki bu dem gelmişem
Kirâyâ dükkân almışam
Eydür yigit gel içeri
(Düşek getürsin câriye)

İy kurbân olduğum yigit
Gör ne direm sözüm işit
Bu Edrene şehrinde sen
Gözneyesin serseriye

Eydür ki bu Rûm-ili'dür
Sanma ki Anatoli'dur
Bunda esîr-bendler çok olur
Düşmeyesin bâzâriye

Harçlıg-ıçün kayırma dir
Tek benüm terkim urma dir
Sen gel yi iç otur hemân
Varma akma çeriye

Çagırdı Nergis Gülbahâr
Büryân getür bâzâra var
İçeri evi sil süpür
Odun vurun buhâriye

Aldı beni girdi içerü
Yapdı kapusını girü
Getürdi şol nimetleri
Kim bakar aka sarıya

.....

Karı beni aldatdı çün
Hükmine eyledi zebûn
Anca dürişdüm dün ü gün
Sarlanı kaldum deriye

Şol hadde irişdi belüm
Küllü unıtdum bildüğüm
Başladı şindi iligüm
Sünük içinde eriye

Gönlegi kaftan eyledi
Hükmine fermân eyledi
Hamâma da varur-ısa
Beni yanınca süriye

Dişi kırık yüzi sovak
Fitnesi çok kendü çâbük
Ben bi-çâre haberüm yok
Ugramışam zemheriye

Ol karıdan kurtulmaga
Kul oldum âzâd olmaga
Fetvâ bulam mı ki 'aceb
Varsam *İbn-i Fenâri'*ye

Murâd Hân'a varımadum
Özümi kurtarımadum
Kaygusuz Abdâl bi-çâre
Ugradı bir haşarıya¹³³

133) *Dîvan*, Mar., v. 333a - 2.

Yukarıdaki şiire çok benzeyen iki şiir daha vardır. Bunlardan biri «Evlâdı tutdı beni - Yanbolu'da bir karı», diğeri «Filibe'de yenile - bir karı sevdi beni» diye başlamaktadır. Konuyu tamamlamak için bu şiirlerden de bazı dörtlükleri verelim :

Kanda bir yigit görse
Akçala avlar anı
Utanmaz oğlan sever
Başı ak döşi şarı

.....

Bir gice fırsat-ıla
Koynına girdüm nâgâh
Göbegünün sovuğı
Unutdurdu mermeri¹³⁴

*

Ben seni donadayın
Sırmanı üsküf ideyin
Harçlıg-içün gam yime
Sen hemân öp kuç beni

Uşda mâl altun kumaş
Sermâye kul karabaş
Tek karı dime bana
Şâd eyleme düşmâm

.....

Dir girelüm yorgana
Varalum cânı câna
Sen beni kuç ben sana
Ögredeyin erkânı

134) *Divan*, Mar., v. 334a.

**Yanunı halvet bula
Yatmaga yarak kıla
Karnın oda kızdurur
Zirâ sovukdur teni**

.....

**Beş vakit namâz kılur
Halk anı sâlih bilür
Böyle câbük olduğın
Kim bilür ol fettânı**

**Bir dem beni görmese
Dudagımı sormasa
Yigirmi kez dolanur
Şol yeni bezesten¹³⁵**

Yukarıdaki şiirler; ilk bakışta bir delikanlıya âşık olan yaşlı ve kötü yola düşmüş bir kadını anlatmaktadır. Üstelik Kaygusuz, yaşlı kadınla genç arasındaki aşk sah-nelerini bugün bile açık sayılacak bir üslûpla anlatmak-tadır. Ancak şiirlerden birinin sonundaki şu dörtlük bizi başka türlü düşünmeye sevketmektedir :

**Ne karı var ne koca
Ne ırte var ne gice
Bu sözi anlayanun
Kurbânıyam kurbânı¹³⁶**

Bu dörtlüğe göre Kaygusuz'un, yukarıdaki şiirler-de geçen bâzı kelimeleri bilinen mânâda kullanmadığı an-laşılıyor. O halde Kaygusuz bu kelimeleri hangi mânâda kullanmıştır. Bâzı anahtar kelimeler, bu hususta bize yar-dımcı olabilir. Onun Budalanâme adlı eserinde biz bu

135) *Dîvan*, Mar., v. 334b.

136) *Dîvan*, Mar., v. 335a.

anahtar kelimelerden birinin hangi mânâda kullanıldığını buluyoruz. Budalanâme'deki ibâre aynen şöyledir :

«Bu vücudun bir dükkândur, sana kiraya virilmişdür»¹³⁷. Bu izahtan açıkça anlaşılmaktadır ki Kaygusuz, şiirlerdeki «dükkân» kelimesiyle «vücûd» u kastetmektedir. Esâsen tasavvufa göre ebedî olan «ruh» tur. «Vücûd» ise geçicidir. İşte bu şiirlerde vücûdun geçiciliği, kirâya verilmiş dükkân benzetmesiyle ele alınmaktadır. Anahtar kelimelerden bir diğeri «karı» dır. Gerçi «dükkân» ın «vücûd» olduğu anlaşıldıktan sonra «karı» nın da «dünya» olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Kaygusuz, bir şiirin de bu hususuda açıkca belirtir :

**Bu dünyânun misâli
Mu'azzam şehre benzer
Velî bızüm 'ömrümüz
Bir tiz bâzâra benzer**

.....
**Bu şehrin hâyalleri
Dürlü dürlü halleri
Aldamış gâfilleri
Câzû 'ayyâra benzer»¹³⁸**

Şiirinden anlaşılıyor ki şehre benzeyen «dünya», «câzû ayyâr» dır. Kaygusuz'un yukarıya aldığımız şiirlerindeki «karı» ile buradaki «câzû 'ayyâr» aynıdır. Esâsen bu şiirde de «vücûd» un «dükkân» olması, «ömr» ün «bazar» olması benzetmesiyle verilmektedir.

«Dükkân» ve «karı» anahtar kelimelerinin böylece anlaşılmasıyla, şiirde geçen diğer hususlarda çözülmektedir. Karının gence verdiği çeşitli «nimet» ler de «dünya

137) *Budalanâme*, Taş basması, s. 9.

138) *Divan*, Mar., v. 332a.

nimetleri» dir. Nitekim Kaygusuz, şiirlerde **«karı»** dan yâni **«dünyanın aldatıcı câzibesi»** nden kurtulmanın çârelerini aramaktadır.

Yukarıda açıkladığımız mecaz anlaşıldıktan sonra bugüne kadar yapılmış yanlış tefsirler, kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Söz gelişi V. M. Kocatürk, bu şiirleri **«dil ve ruh bakımından, eski Kaygusuz'un eserlerinden tamamıyla ayrı ve çok daha ileri evsafa»** ve **«lâubâli»** bulduğu için ikinci bir Kaygusuz Abdal olduğunu düşünmüş ve **«Sarâyî»** mehlâslı bu ikinci Kaygusuz'un **«şiirlerinde Rumeli'de yaşadığını ve akıncı eri olduğunu gösteren kayıtlar»**¹³⁹ bulmuştur. Halbuki Kaygusuz'un Budalanâme'sindeki açıklayıcı cümleden sonra bu şiirlerin ikinci bir Kaygusuz'a âit olduğunu düşünmek mümkün değildir. Ayrıca :

Harçlıg-çün (sen) kayırma dir
Tek benüm terkim urma dir
Sen gel yi iç otur heman
Varma akına çeriye

dörtlüğündeki **«akın, çeri»** kelimelerini de hakiki anlamda düşünüp onun akıncılık yaptığı sonucuna varmak doğru değildir. Dörtlükte görüldüğü gibi **«karı»** yâni **«dünya»** konuşmakta ve **«beni terk etme; akına çeriye gitme»** demektedir. O halde burada **«akma çeriye gitmek»**, dünya nimetlerini terketmek ve tasavvuf yoluna girmek demektir.

Kaygusuz'un daha pek çok şiiri böyle mecazlarla doludur. Meselâ o, **«vatan»** kelimesiyle **«elest meclisi»** ni, **«saray»** kelimesiyle **«kâinât»** 1, **«şehir»** kelimesiyle **«insan»**

139) V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 290.

vücûdu» nu kasteder. Bu mecazlarla ilgili mukayeseli bir örnek daha verelim :

Görürem bir ulu şehr-i mu'azzam
Ona nisbet degül ne Mısır u ne Şam
Yidi yüz yitmiş yididür mahlesi
'Âleme dolmış ol şehrün kavgası
Üç yüz altmış altı çârşûdur bâzâr
Her ne ki vardur cihânda anda var
On iki burc u bedeni var tamâm
Dört yüz kırk dört sipâhî saklar müdâm¹⁴⁰

Bu beyitlerde geçen şehir, yedi yüz yetmiş yedi mahalle, üç yüz altmış altı çarşı, on iki burç ve dört yüz kırk dört sipâhi acaba hakiki mânâsıyla mı kullanılmıştır? Kaygusuz'un Vücûdnâme ve Dilgüşâ'sını incelediğimiz zaman yukarıdaki kelimelerin de mecazî anlamda kullanıldığını anlarız. Dilgüşâ'da şöyle diyor : «Âdemün vücûdı bir şehrdür, her ne kim cümle 'âlemde var ise ol şehirde vardur. Ol şehrün on iki kapısı vardur... âdemün vücûdı üç yüz altmış altı damardur yidi yüz yitmiş yidi sinirdür dört yüz kırk dört pâre sünükdür»¹⁴¹.

4) Atasözleri ve Deyimler

Kaygusuz'un eserlerinde üslûp bakımından göze çarpan husûsiyetlerden biri de atasözleri ve deyimlerin bol bol kullanılmasıdır. Böylece Kaygusuz, halk diliyle konuşmakta, eserlerini halkın rahatça anlayabileceği bir şekilde söylemiş olmaktadır. Bilhassa nasihat yoluyla an-

140) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 79b.

141) *Dilgüşâ*, Mar., v. 217b.

latma sırasında Kaygusuz'un atasözlerine sık sık başvurduğu görülmektedir :

Ana kim yitmedün elün sunmagıl
Sınacak budaga zinhar konmagıl

.....

Bitmeyecek yere tohum ekmegil
Boynunu sun yola başun çekmegil¹⁴²

*

Yorganun kadar uzatgıl ayagun
Söz işit sagır degülse kulagun

.....

Yoluna bak ayagun daşdan sakın
Sırrını sevdüğün kardaşdan sakın¹⁴³

*

Şikârı şahbâzun murdar degüldür
Yiri herbir kuşun gülzâr degüldür

Çü karga bülbüle olmaya demsaz
Tûtî teki şeker yemeye kerkez

Çetük arslan - ıla dutmaya pençe
Deve yükin çekebilneze karınca¹⁴⁴

*

Su görmeden etegün çemrenürsün
Meger sen bülbülü leglek sanursın¹⁴⁵

*

Bu ne dimekdür ne bilsün her nâşî
Aslını bilene sorun her işi

Evde giçen sırrı ne bilsün çoban
Sultânun yirin tutamaz pâs-bân

142) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 81a.

143) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 92a

144) *İkinci mesnevî*, Mar., v. 111a - b.

145) *İkinci mesnevî*, Mar., v. 119a.

Ata arpa sığıra saman gerek
Hayvanun budur âdeme nân gerek
Gıdâsın bilmek hoş olur her kuşun
Lokması şeker degüldür baykuşun
Eşegün boynma dakma incüyi
İnsanun insan gerekdür her huyı
Keçe dikmek atlasa usûl degül
Balı neft kabına koymak yol degül

Her kara taş lü'lü mercân olmaya
Gevhere taş demek erkân olmaya

Âşinâ olmaya koyun kurd-ile
Nitekim Türkman barışmaz Kürd - ile

Devenün nesine gerekdür hamam
Her işün özge hâli var iy âdem

Tanbura sazına dana oynamaz
Kerkes ile hem-nişin olmaya bâz

.....

'Âkilün işin ne bilsün divâne
Sirkeyi sirke-fürûşdan sor yine

Ferâgatdur gülbe - şekerden eşek
Bala katran tût (i) yâya sıgmaz nemek

Ne işi vardur bâzârda dilkünün
Lezzetin bilene sorun her hûnun

Köre tût (i) yâ keçe le satma tarak
'Ârif isen her işün üstine bak

Eve geldün - ise döhül çalmagıl
Yola diken halvaya tuz salmagıl

.....

Çeng ü kânûn çalabilmeye öküz
Gözlüye kör kaçan ola kılazuz

Taş atana çömleği dutma siper
Anlaya hâlin ki anun 'aklı var¹⁴⁶

Atasözleri yanında deyimler de Kaygusuz'un üslûbunun mühim unsurlarından biridir :

İy gâfil uyan ki sen uyursın
Kanı sen yine kan ile yursın¹⁴⁷

*
**

Ne baluk var ne sù var tor salarsın
Balı tutmadın barmagun yalarsın¹⁴⁸

*
**

Şöyle meşguldür bular kim işine
Elleri degmez ki başun kaşma¹⁴⁹

*
**

Tuz ekmek hakkını sakla iy safâ
Tâ ki hoşnud ola senden Mustafâ¹⁵⁰

*
**

Kişi var ki teni dahı oldu can
Kişi var ki derdi ser çeker heman¹⁵¹

*
**

Âdem oldur bu haberi anlaya
Tevhidi can kulagıyla dinleye¹⁵²

-
- 146) *Gülîstan*, Mar., v. 184b - 185b;
Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 89 - 90;
M. Y. Dağlı, a. g. e., s. 63 - 64.
147) *Üçüncü mesnevi*, Mar., v. 132b.
148) *İkinci mesnevi*, Mar., v. 114a.
149) *Gülîstan*, Mar., v. 163a.
150) *Birinci mesnevi*, Mar., v. 82a.
151) *Gülîstan*, Mar., v. 176a.
152) *Saraynâme*, Mar., v. 7b.

«Kaya kuşu gibi 'ömrünü laklak ile geçürme, a'mâ gibi deve tepmesin somun sanma... boş tulumdan her ne agzuna gelürse fır fır söylersin»¹⁵³.

5) *Halk Söyleyişleri*

Kaygusuz, eserlerinde çoğunlukla halk gibi konuşmakta; sokakta, çarşıda, pazarda yaşayan insan gibi hitap etmektedir. Bunun için atasözlerini ve deyimleri bol bol kullandığı gibi zaman zaman ünleme ve seslenme edatlarına başvurmakta, zaman zaman küçültme eklerini kullanmakta, bâzan halk arasında kullanılan şahıs isimlerini saymaktadır. Onun üslûbundaki samimiyeti yaratan en mühim unsurlardan biri olan bu söyleyiş tarzına âit bâzı örnekler veriyoruz :

'Âşık oldum zangadak
Irlayuban fingedek
Yârum öğütler beni
Yanramagıl bangadak

Yârun severse seni
Sen dahı sevgil anı
Lutf-ıla söyle yâre
Söylemegil vangadak

Yâr-ıla otururken
Agyar gelse katuna
Kendüzünü ağır dut
Durugelme(gil) dangadak

Gördüm yârum oturur
Çin ü Hıtay elinde
Yârum anda ben bunda
Tapu kıldum zengedek

153) *Budalanâme*, Taş basması, s. 12 - 13.

Yârum Urum elinde
Benem Şiraz şehrinde
Arkıncacık söylerem
Şive-y-ile cingedek

Yâre işâret eyledüm
Remiz-ile söyledüm
Bir taşçagız atmışam
Sapan-ıla fingedek

'İşk-ıla hemdem oldum
Mesih ü Meryem oldum
Çal ahı eyit begüm
'Akılcagun kangadak

'İşkun-ıla fâş oldum
Yolunda tırâş oldum
Melâmet dümbeceğin
Kakıvirdüm dümbedek

Lutf u ihsan eylegil
Yâre eyi söylegil
'İşkunun denizine
Ben de düşdüm cumbadak

Ben yârun mahallesin
Yöreneydüm dembedem
Açvar görüp ürmese
Köpek gibi fingedek

Kaygusuz Abdal'ı gör
'İşk-ıla oldug-içün
'Akı deryâdur anun
Kendüzi nihekkidek¹⁵⁴

154) *Divan*, Mar., v. 296b; 1st. Belediye Ktp. O. Ergin, Bl. nu : 663, s. 225.

Çagırdı Nergis Gülbahar
Büryan getür bazara var
İçerü evi sil süpür
Odun vurun buhârıya¹⁵⁵

Manastır'da bir başacuk
Gönülcüğüm aldı benüm
Kaşın çatar gözin süzer
Sevdüceğim bildi benüm

.....
Bir garibüm hatrum sorun
Delü oldum ögüt virün
Sofi - y - idüm şindi bilmen
Halcugazum noldı benüm

.....
Didüm gülüm sevdüm seni
'Âşıkam esirge beni
Dahı beter nâz eyledi
Vay hakkumdan geldi benüm

.....
Kaygusuz Abdal'um didüm
Bir lutf eyle gülüm didüm
Tapuna kul olam didüm
Bu sözime güldi benüm¹⁵⁶

«... Mahlûk ne çâre idebilür. Eger anlarun biri 'emmün oğlından su'âl iderse ben dahı özümden dimezem ki gönli bugz u melâl ile dola. Direm ki Molla Seviündük oğlu Acı Doyuran Aganun ulu babası Hızır'dan böyle işitmiş idi. Kabûl iderse hoş, itmezse 'emmün ogulları hod kabul ider didi»¹⁵⁷.

155) *Divan*, Mar., v. 333b.

156) *Divan*, Mar., v. 335a.

157) *Budalanâme*, Taş basması, s. 4 - 5,

«...Eger bu kıssadan sen dahı su'âl idersen 'em-
mün oghı eydür ki bilen bilür ne söyleyem. Bilmeyen bil-
mez, hod yine ne söyleyem. Bilen bilür bilüri - bilmeyen
ne bilür bilüri - Sen seni bilmez isen - Bulagör bir bilüri»¹⁵⁸.

158) Burada Nasreddin Hoca'nın meşhur «*Câmide vâz vermesi*»
fıkrasına telmih vardır ki çok dikkat çekicidir. *Budalanâme*,
s. 24.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNDE DİN VE TASAVVUF

I. DİN

Kaygusuz'un eserlerinde din ile ilgili itikat, ibâdet, ahlâk hükümleri ve bunlara âit bilgiler büyük bir yekün tutar. O, eserlerinin pek çoğunu dînî hükümleri, halka basit ve sâde bir dille anlatmak için yazmıştır. Fakat, Kaygusuz'da dikkati çeken nokta dînî hüküm ve bilgilerin hemen hemen dâimâ tasavvuf açısından ele alınmasıdır. O, Allah'ı çoğunlukla «**vahdet-i vücûd**» görüşü içinde mütalâa eder. Peygamberlerden bahsederken çok defa tasavvufun «**tecellî**» kavramını işler. Âyet ve hadisleri yine «**vahdet-i vücûd**»u anlatmak için iktibas eder. Ancak ahlâkî hükümlerde onun, doğrudan doğruya iyi bir müslümanda bulunması gereken şartlar üzerinde durduğunu görürüz.

Kaygusuz'un dînî ele alış tarzını bu şekilde belirttikten sonra, dînî kavramları içine alan örneklere geçebiliriz.

a) İtikat

1. Allah

«Allah» kavramı, Kaygusuz'da «Allah, Tanrı, Çalap, Hüdâ, Kirdâr, Mevlâ, Hak, Rab, Hâlik, Yaradan» kelime-

leriyle ifâde edilir. Bu kelimeler tek başlarına kullanıldığı gibi hürmet ve tâzim ifâde eden «cenâb, ta'âla, celle celâlehü» gibi kelimelerle bir arada da kullanılır. «Sultan» ve «pâdişâh» kelimeleri de Kaygusuz'da mecâzen «Allah»ı ifâde ederler. Allah'ın «hay, vahdâniyet, lem-yezel, bâki, alîm, semî, basîr» gibi sıfatlarıyla «rahîm, rahman, hakîm, celîl, cemîl, ganî, habîr, kadîr, kerîm» gibi esmâ-i hüsnâsı da «Allah» kavramını ifâde etmek üzere kullanılırlar :

İy sıfâtun Kulhuva'llâhu Ahad
Her dem içinde kadîrsûn her sahat

Cümle sırrı sen bilürsûn iy Kadîr
Bî-şerîksin bî-misâlsin bî-nazîr

Cümle sensin mu'teber ü muhtasar
Ol ki sensüzdür fişâr - ender - fişâr

Küllî sensin âşîkâre vü nihân
Yirde gökde yine sensin cism ü cân

Senden ayru nesnenün cânı yok
Pür - kemâlsin kudretün noksânı yok

Mâlikü'l-mülksin Kadîm ü lem-yezel
Mahlûkun hâliki sensin zü'l - celâl

Degme bir zerrede bin dürlü 'aceb
Sen bilürsin sen kılursm iy Çalab'

*
**

Tanrı settârü'l-'uyûbdur hem Kerîm
Hem 'Alîm'dür hem Hakîm'dür hem Rahîm²

1) *Gevhernâme*, Mar., v. 105a - b.

2) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 62.

Sultânundur bu sarây cümle varı
İçindeki yine kendü kulları³

*
**

Pâdişâhdan mertebe buldı cânı
Kemâle irişdi huy-ı insânî⁴

Kaygusuz'un bâzı şiirlerinde «Allah» kavramı çok değişik bir üslûp içinde geçmektedir. Bilhassa şathiyele-
rinde görülen bu üslûp içinde Kaygusuz, Allah'la senli
benlidir. Âdetâ Allah ile şakalaşır ve onunla arkadaşı imiş
gibi samîmî bir şekilde konuşur. Tabîî bu, «vâhdet-i vü-
cûd» görüşünün bir neticesidir. Bunu şöyle ifade edebi-
liziz « Mâdem ki Allah, her yerde mevcuttur, insana her
şeyden daha yakındır, hattâ bütün varlıklar ve bizzat in-
san Allah'ın tecellilerinden ibârettir; o halde Kaygusuz,
kendisine bu kadar yakın olan varlıkla samîmî olma hak-
kına sâhiptir. Kaygusuz'un en meşhur şiirlerinden biri
olan «Yücelerden yüce gördüm», Allah ile bu şekilde ko-
nuşmanın en tipik örneğidir.

Yücelerden yüce gördüm
Erbâbsm sen koca Tanrı
'Âlem okur kelâm ile
Sen okursun hece Tanrı

.....
Yigit ad-ılan anılır
Filân oğlu filân diyü
Anan yokdur baban yokdur
Sen benzersin niçe Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsm
Gelsin kulum geçsün diyü
Hele biz şöyle duralım
Yigit isen geç i Tanrı

3) *Saraynâme*, Mar., v. 4b.

4) *Saraynâme*, Mar., v. 34b; Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 140.

Garîb kulun yaratmışsın
Derde mihnete katmışsın
Anı 'âleme atmışsın
Sen çıkmışsın uca Tanrı
Kaygusuz Abdâl yaradan
Gel içegör şu cüradan
Kaldur perdeyi aradan
Gezelim bilece Tanrı⁵

Dikkat edilirse şiirde Kaygusuz, Sırat Köprüsü için Allah'a rahatça hesap sormakta, onun doğmamış ve doğrulmamış olmasını müstehzî bir üslûp ile ele alabilmektedir. Ancak pek çok neşirlerde bulunmayan son dörtlük, Kaygusuz'un gerçek kasdını ve niyetini ortaya koymaktadır. O, Tanrı ile kendi arasında «perde» kabul etmekte, «fenâ fillâh» mertebesini «gezelim bilece Tanrı» mısraî ile veciz bir şekilde ifâde etmektedir. Aynı husus, Kaygusuz'un şu şiirinde de benzer şekilde işlenmektedir :

Allâh Tanrı yaradan
Günde beş kez cür'adan
Yâr ile yâr olugör
Agyâr çıksun aradan
Gönül bostânın sakın
Su sığırı girmesin
Bekle uçurmayasın
Kahlı⁶ minâreden

.....

Ger insânı sorarsan
Hak'dan gayrı degüldür
Sıfâtı nûr-ı Mutlak
Hırkası dört pâreden

5) A. Gölpinarlı, *Alevî - Bektâşî Nefesleri*, s. 213; Bu şiirin değişik şekli için bak : Millet Ktp., Ali Emiri Bl., nu : 535, v. 108b

6) Kağmı arabası.

Dembedem duhûl' gibi
Tamb u tumb eylemegil
Mansûr'layın ölürsin
Bilmezsın müdâreden

Bu Kaygusuz Abdâl'un
Hüneri ni'met yimek
Andan artuk hüneri
Umma bu bi-çâreden⁸

*

Şu beyitte ise Tanrı, Türkçe konuşmaktadır :

Türk dilin Tanrı buyurdu Cebrâ'il
Türk dilince söylegil durgit digil⁹

2. Melekler ve Şeytan

Kaygusuz Abdal, «Melek» kavramı için «melek, me-lâike, ferîşte» kelimelerini kullanır. Onun eserlerinde en çok adı geçen melek, Cebrâil'dir. Cebrâil; peygamberlerle, dolayısıyla insanlarla münâsebeti sağlayan melek olarak Kaygusuz'un eserlerinde yer alır. Bilhassa Âdem aley-hisselâm kıssası anlatılırken Cebrâil'in adının sık sık geçtiğini görürüz. Burada Cebrâil'in Âdem'le Türkçe konuşması çok dikkat çekicidir :

Hak buyurdi Cebrâile var didi
Âdem'i Cennet içinden sür didi

Geldi Cebrâ'il Âdem'e söyledi
Hak buyurdugn 'ayân eyledi

7) Davul.

8) *Divan*, Mar., v. 295b - 296a.

9) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 224/1, v. 3b.

Cebrâîl didi çıkgıl Uçmak'dan Âdem
Tanrının buyruğı budur işbu dem

.....

Niçe ki söyledi hergiz gitmedi
Cebrâîlün sözini işitmedi

Türk dilin Tanrı buyurdi Cebrâ'îl
Türk dilince söylegil dur git digil

Türkî dilince Cebrâîl «hey dur!» didi
«Durugel, Uçmagın terkin ur» didi¹⁰

*

Âdem'e tendûre Havvâ'ya yelek
Cebrâîl giydürdi Hak virdi dilek

.....

Durdı vardı Âdem 'ayne'l-bakara
İki öküz çıkdı sudan âşkâre

Cebrâîl didi Âdem'e dut anı
Beslemege ol boyun oldu seni

.....

Otuz iki dürlü tohmı Cebrâîl
Uçmak içinden getürdi iy 'âkil¹¹

Dört melek bir arada sâdece Vücûdnâme'de geçer.
Burada melekler, insandaki çeşitli nefislere ve uzuvlara
müşâbih olarak gösterilir :

«Âdemde olan nefsleri beyân idelüm. Evvelki nefs-i
emmâredür ki âteşe tâbi'dür, «Azrâîl'e müşâbihdür.
İkinci levvâmedür ki suya tâbi'dür, Mikâîl'e müşâbihdür.
Üçüncü nefs-i hânîkadur ki yile tâbi'dür, İsrâfîl'e müşâ-

10) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 49.

11) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 53.

bihdür. Dördinci nefs-i mülhimedür ki topraga tâbî'dür, gelür ve geçer Cebrâîl'e müşâbihdür¹²».

«Ve dört melek âdemde bu sıfât-ıla mevsûfdur ve mevcûddur. Evvelki kulak, Mikâîl'e müşâbihdür; ikinci göz, 'Azrâîl'e müşâbihdür; üçüncü burun, İsrâfil'e müşâbihdür; dördüncü dehân, Cebrâîl'e müşâbihdür¹³».

Vücûdnâme'deki bu müşâbehethleri şu şema ile gösterebiliriz :

Cebrâîl — toprak — nefs-i mülhime — ağız
İsrâfil — yıl — nefs-i hanîka — burun
Mikâîl — su — nefs-i levvâme — kulak
Azrâîl — ateş — nefs-i emmâre — göz.

Ayrıca Kaygusuz'un eserlerinde çeşitli münâsebetlerle, her hangibir melek kastedilmeksizin melek kavramı umûmî olarak da geçer :

Dahi herbir felekde melek var
Tamâm yırlü yirince ne gerek var¹⁴

Şeytan kavramı, bâzan «şeytan, şeyâtîn» kelimeleleriyle, bâzan şeytanın has ismi olan «İblîs» kelimesiyle ifâde edilir. Kaygusuz'un eserlerinde, İblîs'in Âdem'e secde etmeden önceki adı da «Azâzil» olarak geçer.

Şeytan, «Kitâb-ı Miglâte» nin baş kahramanıdır. Bu eserde bir derviş devamlı olarak rüyâlar görmekte, rüyâlarında geçmiş ve geleceğe seyâhat etmekte, seyâhatlerinde dâimâ şeytanla karşılaşmakta ve onunla mücâdele etmektedir. Bu rüyâlarda şeytan; «ak sakallı, boynunda tesbih, cepkeninde seccâde, bir elinde asâ, bir elinde tor-

12) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 3a.

13) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 3b.

14) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 72b.

ba» şeklinde tasvir edilir. Şeytan elindeki asâ ile dervişe hücum eder. Derviş, şeytanın torbasını alır; bu fitne torbası olduğu için şeytanın her şeyidir. Ayrıca Firavun, Dakyânus, Şeddâd ve Nemrûd gibi peygamberler târihinin meşhur kötü simâları, bu rüyâlarda şeytanın mürîdleri ve askerleri olarak geçer.

Gülîstan'da Hz. Adem kıssası münâsebetiyle şeytana yer verilmektedir !

**Cümle gök ehline Hakk emr eyledi
Secde kıl Âdem'e diyü söyledi**

**Semâvât ehli kamû kıldı sücûd
Ziyân olmadı velâkin oldu sûd**

**Azâzîl o demde kılma dı sücûd
Tâ'ati kendüye ol dem oldu pût**

**Âdem'ün cismîni toprak gördi ol
Ol sebebdan 'âsî oldu ol fodûl**

**Bilmedi kim toprak içinde ne var
Topragı kimişdi ¹⁵ ol dem Kirdgâr**

**Azâzîl hergiz bu sırra irmedi
Nice irsün çün ki Hak yol virmedi**

.....

**Azâzîl ol demde oldu şeyâtîn
Şeyâtîn olmaya hergiz ehl-i dîn ¹⁶**

**Sakın İblis gibi çıkma yolundan
Tâ kim anlayasm kendü hâlünden ¹⁷**

15) Bıraktı.

16) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 47.

17) *Dilgüşâ*, Mar., v. 215a.

3. Kitaplar

Semâvî kitaplar, Kaygusuz'un eserlerinde bâzan bir arada, bâzan ayrı ayrı geçmektedir. Kur'an-ı Kerîm bâzan «Kur'an»; bâzan «fürkan» ve «mushaf» kelimeleriyle ifâde edilir.

Şu beyitte dört kitap bir arada geçmektedir :

**Sidretü'l-müntehâ vü 'arşü'l-mecîd
Zebûr u İncil ü Furkân u Tevrât¹⁸**

Aşağıdaki beyitte ise tasavvuftaki «devir» telâkkisi içinde dört kitap zikredilmektedir :

**Kur'â'nun aslı vü fer'i menbâ'ı
Tevrât ü Zebûr u İncil olduğum¹⁹**

Gülîstan'da ise peygamber kıssaları dolayısıyla semâvî kitaplar tek tek zikredilmekte ve hangi peygamberlere gönderildiği söylenmektedir :

**Ol dahı gitdi yine kaldı cihân
Mûsâ peygamber irîşdi nâgehân**

**Tevrât'ı ol da getürdi ortaya
Nasihât eyledi yoksula bâya²⁰**

*

**Dâvûd peygamber getürdi bir kitâb
Söyledi ki uş budur şart u edeb²¹**

*

**Bu kez 'İsâ geldi dinle iy 'âkil
Ol da getürdi araya bir delîl**

18) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 72b.

19) *Divan*, Mar., v. 338a.

20) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 56.

21) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 56.

Bilesinde İncil adlu bir kitâb
Söyledi ki uş budur Hak'dan hitâb²²

**

Kur'âm delil getürdi Mustafâ
Şefî' oldı cihâna andan safâ²³

4. Peygamberler

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde peygamber kavramı, «peygamber, nebî, resûl» kelimeleriyle ifâde edilmektedir. Gerek kavram olarak, gerekse has isimleriyle peygamberler, Kaygusuz'un eserlerinde en çok geçen unsurlardandır. Tabiidir ki Hz. Muhammed, kendisinden en sık bahsedilen peygamberdir. Kaygusuz'un eserlerinde Hz. Muhammed, çoğunlukla «Mustafa» adıyla geçer. «Mahmud, Ahmed, Muhammed, Kasım» adları ile «habîbullah, hayrülbeşer, fahr-i 'âlem» sıfatları da peygamberimiz için kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde bu isim ve sıfatları bir arada görmek mümkündür :

Ol ebed mülkinde doğan âfitâb
Evvel âhir cümle söylenen hitâb

Gökde Ahmed yirde Muhammed adı
Cennet ehli adına Kâsım didi

Taht-ı Serâ'da adı Mahmûd anun
Kiblesidür ol bu cümle insânun

Ol habîbu'llâh adı hayrû'l-beşer
Aşlı oldur dü cihânda ne ki var

Sen bu sırrı ol kişiye sor kim ol
Mustafâ sırrına 'âkil buldı yol²⁴

22) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 56.

23) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 57.

24) *Gülüstan*, Mar., v. 183a - b.

Kaygusuz'da Hz. Muhammed, bütün peygamberlerden üstün tutulur. Bunun başlıca iki sebebi vardır.

1. Kâinâtın yaratılışının sebebi Hz. Muhammed'dir. İlk yaratılan onun rûhudur. Eğer o yaratılmasaydı hiçbir canlı ve cansız varlık yaratılmayacaktı. İşte bu sebepten Kaygusuz, Hz. Muhammed'i yüceltir :

**Mustafa oldu sebebi bunların
Yirde gökde cümle cism ü cânların**

**Bu sebebdan Mustafâ oldu ezel
Mustafâ'dan zâhir oldu külli hâl**

**Çün ki geldi zâhir oldu ol nebî
Hemân ol oldu bu hâlün sebebi**

.....

**Mustafâ'nun cânı oldu ibtidâ
Evvelinde anı yaratdı Hüdâ**

**Mustafâ cânında sır idi cihân
Yirde gökde her ne kim var cism ü cân**

**Mustafâ'nun cânı bu gevher idi
Ol güherde bunca hikmet var idi**

**Hak nazar itdi o gevher dirildi
Andan oldu bu cihânun bünyâdı²⁵**

2. Allah'ın nerede olduğu meselesini çözen yalnız Hz. Muhammed'dir. O, «kendini bilen Rabbini bilir» demekle, Allah'ın insanın kendi nefsinde aranması gerektiğini belirtmiştir. İşte tasavvufun çıkış noktası olan bu sözü söylemiş bulunması, peygamberimizi, diğer peygamberlerden üstün kılmaktadır :

25) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 4».

«Pes imdi bu sözlerden garaz budur ki âdem dünyâya gelmekten murâd hemân *kendüyi bilüp Hakk'ı anlamakdur*. Tâ ki hakkı bâtıldan fark idüp 'ömrünü telef itmemiş ola.... Pes imdi anlar ki hakkı bâtıldan fark itmeyüp dünyâyâ dolaşdılar henüz dahı dolaşup kalmışlardır. Anun için her kişi kendü işine kâ'ildür. Hak Ta'âlânun sırlarına ve hakikatine ırmeyüp öz bildükleri kendülerine 'azîm hicâb olmuşdur. Bu sebebdendir ki halk birbirlerine sorarlar ki 'aceb bu kârhâneyi bünyâd iden üstâd nerede ola diyü hayrân ve sergerdân kalmışlardır. Gökdeki mahlûk yire bakar ki aşağıda mı ola dir ve yirdeki mahlûk göge bakar ki yukarıda mı ola dir. Şöyle mütehayyir kalmışlardır. Tâ «*elestü birabbiküm*» deminden Hazret-i Resûle gelince yüz yigirmi dört bin beygamber geldi ve gitdi, her biri bir söz söyledi, hiç biri bunu temyiz idemediler. Hazret-i Resûl 'aleyhisselâm ve âli dünyâyâ teşrîf buyurdılar. Bu kârhâneyi bünyâd iden üstâdı yine bu kârhâne içinde bilürdi ve nişânı bu eşyâ içinde viridi²⁶».

Hz. Muhammed'den sonra, Kaygusuz'un eserlerinde kendilerinden en çok bahsedilen peygamberler, Hz. Âdem, ve Hz. Süleyman'dır.

Hz. Âdem'in topraktan yaratılışı, meleklerin kendisine secde edişi, Cennet'te Havva'nın kendisine eş olarak yaratılması, berâberce Cennet'ten kovulmaları ve dünyâda başlarından geçenler Gülistan'da teferruatlı ve uzun bir şekilde anlatılmaktadır²⁷. Başta Kitâb-ı Miglâte olmak üzere, Kaygusuz'un diğer eserlerinde de Âdem peygamber, muhtelif vesîlelerle geçmektedir.

26) *Budalanâme*, Taş basması, s. 23 - 24; Aynı mesele biraz değişik bir tarzda *Dilgüşâ*'da da yer almaktadır. *Dilgüşâ*, Mar., v. 217a - b.

27) *Gülistan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 47 - 54.

Hız. Süleyman ise Kitâb-ı Miğlâte'deki rüyâlarda sık sık çıkmakta, kâh gemi ile Yemen'e sefer etmekte;²⁸ kâh bir adada devlere, perîlere, cinlere, ehriinenlere, ifritlere sultanlık etmekte²⁹, kâh devleri yiyen büyük kuşların yaşadığı bir adaya gidip rüzgârın taşıdığı tahtı ile kuşlara hükmetmektedir³⁰.

Diğer peygamberler Kaygusuz'un eserlerinde daha az yer alırlar. Bunlar içinde Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, ve Hz. İsâ nisbeten fazlaca yer almaktadır. Gülistan'da Hz. Âdem'in kıssası uzun bir şekilde anlatıldıktan sonra sırasıyla Şît, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Dâvûd ve İsâ peygamberlerin kıssalarından kısaca (birkaç beyitle) bahsedilmektedir³¹. Kitâb-ı Miğlâte'deki rüyâlarda da Hz. Âdem, Süleyman ve Hz. Muhammed'den başka Hz. İbrâhim, Mûsâ ve İsâ da yer almaktadırlar.

Kaygusuz'un muhtelif eser ve şiirlerinde hemen hemen bütün peygamberler; kendi husûsiyetleri ve devirlerindeki insan ve hâdiselerle zikredilir. Söz gelişi, Âdem, safiyyullah; İbrâhim, halîllullah; Mûsâ, kelimetullah; İsâ, rûhullah; Muhammed, habîbullah'dır. Yâkub yaşlı gözleriyle, Yûsuf güzelliğiyle, Eyyüb sabrıyla, İsâ nefesiyle ve Muhammed huyunun güzelliğiyle zikredilir. Nuh peygamber tûfan hâdisesiyle, İbrâhim Nemrût'la, İsmâil kurban edilmesiyle, Yûsuf Mısır'a sultan oluşuyla, Mûsâ Firavun ve Tûr dağıyla, Süleyman kurda kuşa hükmetmesiyle ve kuş dilini bilmesiyle, İsâ göğe çıkmasıyla beraber anılır. Biz, peygamberlerin toplu olarak geçtiği birkaç örnek vererek bu husûsu göstermek istiyoruz :

28) *Kitâb-ı Miğlâte*, Belediye Ktp., O. Ergin, Bölümü, nu : 663, s. 174 vd.

29) *Kitâb-ı Miğlâte*, s. 193 - 195.

30) *Kitâb-ı Miğlâte*, s. 195 vd.

31) *Gülistan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 54 - 57.

Cân ola be-küllî kalmaya
Bî-nişân ola nişâm kalmaya

Zerresi gün gibi ola bahtlu
'Îsâ nefeslü ola Ahmed hûlu

.....

Her bir işde sabr ide Eyyûb gibi
Gözleri yaşlu ola Ya'kûb gibi

Hulkı Muhammed gibi şîrîn ola
Her ne ki söylerse sözi çîn ola³²

Şu şiirde yine tasavvuf hâkim olmakta ve peygamberler, «vahdet-i vücûd» görüşü içinde ele alınmaktadır :

Kâdirsin her bir işde kudretün var
Kerim'sin 'âm u hâsa rahmetün var

Münezzeh pâdişahsın ferd ü yektâ
Bu kullar ortasındadır bu gavgâ

Geh olur 'alemü'l-esrâr olursın
Gehî Ahmed gehî Haydar olursın

Gehî Âdem gehî Şit ü geh Eyyûb
Gehî Mûsâ olursın geh Şuayyûb

Gehî Yahyâ gehî İdrîs olursın
Gehî Ya'kûb gehî Cercîs olursın

Geh oldı Halil'e gülse idersin
Geh özü zerrede pinhân idersin

Gehî Yûnus ile batn-ı semekde
Gehî 'asel olursın her petekde

Gehî Yûsuf-ıla Mısır'da Sultân
Gehî Fir'avn-ıla Mûsâ'ya düşmân

32) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 96a.

Gehî Hızr ü gehî İlyâs olürsm
Gehî Mahmûd gehî Ayâs³³ olürsm

Gehî Nûh ile keştide selâmet
Gehî münker ile bile melâmet

Gehî koç ile İsmâ'il'e kurbân
Gehî emre mutî' kim hükme fermân

Geh olur Hûd-ile 'uzlet idersin
Geh olur ki anı da mât idersin³⁴

*
**

Gehî Dâvud olürsm geh Süleymân
Gehî Husrev gehî Sâm u Nerimân³⁵

5). Âhiret

Kaygusuz Abdâl'in eserlerinde, âhiret gününün unsurlarıyla ilgili pek çok kayıtlar vardır. Âhiret kavramı, «âhiret, subh-ı kıyâmet, yevm-i kıyâmet, ukbâ» gibi kelimelerle ifâde edilir. Sûr, mahşer, hesap, sual, mîzan, şefâat, sırat, Cennet, Kevser, hûri, gılman, Cehennem kavramlarının hepsi Kaygusuz'da mevcuttur.

İsrâfîl'in sûr'u üflemesi ve bütün mahlûkların dirilmesi, mahşerde hesap vermeleri Kaygusuz'un eserlerinde müslümanları ikaz edici unsurlar olarak yer almaktadır.

Gel iy tâlib kulak ur bu habere
Niçün hiç yire olursın âvâre
Gel özünü bu safhâda yitürme
Durugel yoldaşun gitdi oturma

33) *El - Yasâ Peygamber.*

34) *Birinci Mesnevi*, Mar., v. 71b-72a.

35) *Birinci Mesnevi*, Mar., v. 72a.

Ne yatarsun dur ahı sûr çalındı
Varursan bu yola yoldaş bulındı

Uyuma aç gözün hisâb demidür
Bu gâfilluk ahı nenün emidür

Dur eger Tanrı'yı hâzır görürsen
Nebîyle itdüğün kavle durursan

Muhammedden utanursan gözün aç
Anaru gitme yitersin berü kaç³⁶

Sur kavramı, bâzan «nefir» kelimesiyle geçer :

Göçdi emîr-i hac (?) çün ki çalındı nefir
Sen işitmedün meger kim iy sagır³⁷

Hz. Muhammed'in şefâati, âhiret gününde kulların istifâde edeceği bir unsur olmaktan çok, peygamberden utanma şeklinde ortaya çıkar :

Muhammed'den utanursan gözün aç
Anaru gitme yitersin berü kaç³⁸

*
**

Bu haberden maksûdum budur yâr i
Söyleyeyin Hak kılur-ısa yârî

Şefâ'ati olur-ısa Ahmed'ün
Fahr-ı 'âlem Mustafa Muhammed'ün³⁹

Budalanâme'de âhiret günü, yine bir îkaz unsuru olarak uzun uzun anlatılır. İnsanların bir mürşide bağlanmaları tavsiye edilir. Çünkü orada kullar dünyadaki amel-

36) *Dilgüşâ*, Mar., v. 233b.

37) *Gülîstan*, Mar., v. 148a.

38) *Dilgüşâ*, Mar., v. 234a.

39) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 44.

lerine göre çeşitli kılıklarda görüneceklerdir. Bundan «âhîret marazları» ifâdesiyle söz edilir :

« . . . Habercilerün sözlerine 'amel itmeyüp anlardan yüzün çevirdün. Cihânun nakşı seni aldayup gaflet ağacına muhkem bağlayup cümle işün tamâm sandun. Dahı magbûn oldun. Ammâ sen senün bildigüni ko, bir mürşid-i kâmile iriş, 'ârif ol, dâna ve ehl-i dil sohbetine gir. Tâ ki gönlünde hikmet ve ma'rîfet çeşmeleri zâhir ola, âhîret marazlarından emîn olasın. Zîrâ insânda gizli marazlar çokdur. Halkûn sağ ve sâlimsin didüğine aldanma, 'ucb ü şeytânî sıfatında kalma. Çün ki bu dünyânun şöreti ve zîneti aldayup mekr ü hilesi anları mahrûm idüpdür. Kendü hâllerinden haberleri yokdur. Va'de irişdikde nâgâh sihr çubugıyla çalar, dahı kimini eşek ve kimini sığır ve kimini hınzır ve kimini maymûn ve kimini hayye⁴⁰ ider. Her birin bir sûretde tebdîl ider. Subh-ı kıyâmetde kabrinden durıcak göre kim sûreti tebdîl olmuş, gam u gussa başına üşmiş, hayrân ve sergerdân kalmış. Çok peşimân olup dahı ne ideceğini bilmeyüp ammâ ne fâ'ide heyhât ki ol sûretlerden kurtıla. Meger bunda iken bir mürşid-i kâmile irişmiş ola. Ol kabîh sûretleri andan def' idüp egnine 'ârifâne libâs giydürmüş ola. Subh-ı kıyâmetde kabrinden durıcak yüzi ak, gam u gussası yok, gözi Hak'dan gayrı nesne görmeye⁴¹.

Kıyamet günü Allah'ın yüzünü görmek (rü'yetullah), Cennet ve Cehennem'den daha mühimdir. Budalanâme'de bu husus coşkun ve heyecanlı bir üslûpla ve şarap teşbîhiyle dile getirilir :

«Pes imdi bundan garaz budur ki hemân Hakk'ı bunda iken bul, sen seni bil dimekdür. Zîrâ kamu fi'lün ve

40) *Yılan*

41) *Budalanâme*, Taş basması, s. 6 - 7.

hâlün mahşerde 'ayân olacakdur. Her bir 'amelün bunda katra iken anda 'ummân olacakdur ve cân ü ten senden 'uryân oldukda cümle hünerlerin rûşen olacakdur. Ol-vakt kimine nûrdan sûret olup ve kimine nârdan kisvet olur. Cümle yaradılmış yine gelür, söyleşür, anları sen rûşen görürsin. Ol-vakt Hak Ta'âlâyı dolu ay gibi rûşen görürsin. Anda kim Hakkun likâsını görürsin ne diyem ki ne esriklükler kılasın, dil ile vasf olunmaz. Anda temâşâ bâkî, didâr bâkî, şarâb ü ıyş bâkî, Rabb sâkî, *sekâhum rabbuhum*⁴² bâkî. Ol şarâbı Hak ögmişdür, anı içen ganiyy-i mutlak olur, dahı ne Cennet için şâd olur ve ne Cehennem için havf çeker. Anda dahı ne 'akl yürür ve ne zevk mest-i bî-pâk kalur. İşte budur lezzet, budur şarâb, budur zevk; dahı hûr u gılmân bu sohbeta sığmaz. Pes imdi sen dahı ol bâde-nûşun yüzini gör, visâl-i bâdesin iç»⁴³.

Şu beyitte de Allah'ı görmenin Cennet ve Cehennem'den daha mühim olduğu ifâde edilir :

Bana ansuz cihân u cân gerekmez
Niderem Cennet ü Rıdvân gerekmez⁴⁴

Kaygusuz'da sırat; «sırat-ı müstakîm» ve «düpdüz yol» ifâdeleriyle, mîzan ise «mîzan, terâzi ve sencû» kelimeleriyle yer alır. Sırat, mîzan, Cennet ve Cehennem kavramları yine «vahdet-i vücûd» anlayışı içinde ele alınır.

Cümle 'âlem bir vücûddur bir vücûd
Kümm ü pîş ü küfr ü îmân Ka'be pût

41) «Rabları onlara (tertemiz içecekler) içirir», İnsan sûresi, 21. âyet.

42) *Budalanâme*, Taş basması, s. 11 - 12.

43) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 118a.

Togrı yol oldı sırâta'l-müstakîm
Tâbi' oldı Cennet ü nâr-ı cahîm 44

*
**

sırâta'l-müstakîm düpdüz yol oldı
Özini anlayan külli ol oldı 45

*
**

Oldur sadef ü sadefde incü
Oldur hisâb ü mîzan u sencû 46

Kaygusuz, bâzan kendine has edâ ile sırâtı ve mizânı umursamaz, onu bir efsâne kabul eder :

Sırât mizân dünyâ vü 'ukbâ hikâyeti
Koy ahı benüm kıssa vü destân neme gerek 47

*
**

Kıldan köprü yaratmışsın
Gelsün kulum geçsün diyü
Hele biz şöyle duralum
Yigit isen geç i Tanrı 48

Kaygusuz'un eserlerinde «Cennet kavramı» «Cennet, Uçmak, Firdevs, Adn, Behişt, Rıdvan, Naîm» kelimeleriyle; Cehennem ise «Cehennem, Tamû, Duzah, Nâr-ı cahîm, Od» kelimeleriyle ifâde edilir. Yedi Tamû'dan ve sekiz Uçmak'dan bahsedilir. Cennet'in güzellikleri, hûriler, gülmanlar, havz u kevser anlatılır.

44) *Gülistan*, Mar., v. 186.

45) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 112a.

46) *Üçüncü Mesnevî*, Mar., v. 133a.

47) *Divan*, Mar., v. 319a.

48) Millet Ktp., Ali Emîri Blm., nu : 535, v. 108b; A. Gölpınarlı, *Alevî - Bektaşî Nefesleri*, s. 213.

Cennet, Gülistan'da Hz. Âdem kıssası dolayısıyla yer alır :

**Çün ki aksurdı durugeldi Âdem
Cennet'e iletdiler anı o dem**

**Çün ki Âdem geldi gördü Uçmagı
Câm sevindi göricek ol bağı**

**Gezer idi Uçmak içinde Âdem
Dahı ne gussa var idi ne gam**

**Hûr u gilmân idi ol dem yoldaşı
Niçe oldı Âdem'ün dinle işi⁴⁹**

Cennet, kullara verilmiş bir nimettir. Huriler, Havz u Kevser hep kullar için yaratılmıştır :

**Zîrâ cümle halk içinde seni Hak
Ögdi sana Cenneti virdi durak⁵⁰**

*
**

**Hûr u Cennet Tûbâ vü Havz u Kevser
Senün içün döner bu çarh u çenber⁵¹**

*
**

**Kürsî vü kalem sana mukayyeddür
Cenet-i na'im senün-ile şâddur⁵²**

Gerek Cennet, gerek Cehennem Kaygusuz'un eserlerinde «vahdet-i vücûd» görüşü içinde de ele alınır :

**Uçmak ile Tamu birlik oldı
Birlige bir olmak erlik oldı⁵³**

49) *Gülistan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 47.

50) *Saraynâme*, Mar., v. 58b.

51) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 108b.

52) *Üçüncü Mesnevî*, Mar., v. 130a.

53) *Üçüncü Mesnevî*, Mar., v. 125a.

Kitâb-ı Miğlâte'deki derviş, rüyâsında bâzan geleceğe de seyâhat eder. Mahşer gününde veya Cennet'te dolaşır. Kaygusuz, bu kısımlarda hesap günü, rü'yetullahı uzun uzun tasvir eder.

«...Bu hâl içinde dervişe yine uyku havâle oldu, yatıp uyuğu kaldı. Düşünde gördi ki cümle 'âlem dil olmuş, Hak Ta'âlâ hazretinün birliğin söylerler derviş ki bu hâl gördi, bir yirde galaba divân durmuş gördi, 'aceb ne ola didi, ilerü yürüdü, ol divân içine girdi bakdı gördi Tanrı Tebâreke ve Ta'âlâ hazreti bir nûrdur, cümleye rûşenâluk. Andan nâgehân ol nûr berk urdı, cümle eşyâ uyandı, her biri kendü dilince Hakk'un birliğine şükr eyler idi. Derviş gördi kim hisâb günidür, sormak istemek günidür. Hazret-i Muhammed (S.A.V.) ser-firâz olmuş, cümle eşyânun ortasında ay gün gibi ol nûra karşı durmuş, müstagrak olmuş. Mahlûkât söyleşürler ki zihî kerim (ü) Rahîm. Pâdişâh kimsenün 'aybun yüzine getürmedi, herbirinin maksûdı her ne ise virdiler. ... Derviş gördi ki her eşyâ kendü cinsiyile çok zevk u safâya düşmüşler; soru, hisâb tamâm olmuş, maksûd yirin bulmuş, cümlesinin suçları bağışlanmış. Tanrının hasları bir yire gelmişler Tûbâ ağacı dibinde sohbet iderler»⁵⁴.

6. *Kazâ ve Kader - Hayır ve Şer*

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde bu kavramlar uzun uzun anlatılmaz. Ancak kâinattaki her şeyi «kün» diyerek yaratanın, bütün varlıkların sebebinin Allah olduğu; ci-handaki her işin hükm-i ilâhîye bağlı bulunduğu sık sık zikredilerek Tanrı'nın tekvin, irâde ve ilim sıfatlarına tel-

54) *Kitâb-ı Miğlâte*, Belediye Ktp., O. Ergin Bölümü, nu : 663, s. 168 - 169.

mihler yapılmakta, dolayısıyla kazâ ve kaderden bahsedilmektedir :

Hakikatde küllî Hak'dur bes hemân
Marifeti kendüye yiter nişân
Ehl-i kible secdeyi ana kılur
Cümle bu sırrun sıfâtın ol bilür
Ol bilür ki her işün aslı neden
Ne kişidür söylenüben söyleden
«Kâf ü nûn» dan 'âlemi var eyleyen
Gökleri şöyle bi-karâr eyleyen
Yirleri deprenmedin kâyim dutan
Sunmadın eli bu cümleye yiten
İrteyi iletüp giceyi getüren
Sır içinde niçe işler bitüren
Her gönülde kaynayup hikmet olan
Hikmetinde kamu 'alem mât olan⁵⁵

*
**

Bu ecel köprüsinden halk geçer geçmek için geldi
Bâkî kim kaldı cihânda yâ bunda kim karâr eyler

Cihânda ne kim işlene hemân hükm-i ilâhidür
Câhili gör ki niçündür sözün her dem fişâr eyler⁵⁶

Hayır ve şer, Kaygusuz'da birkaç vesileyle geçer.

1. Bircok kavramlarda olduğu gibi hayır ve şer de bâzan «Vahdet-i vücûd» telâkkisinin bir parçası olarak geçer :

Ol kişidür bu vücûdun revnakı
Sâkî hemân ol bâkidür ol bâkî

55) *Birinci Mesnevi*, Mar., v. 100a.

56) *Dîvan*, Mar., v. 339a.

Anun için revnaka geldi cihân
Zâhir ü bâtın bu cümle cism ü cân

Hayr ü şer yakın u ırak hakk bâtıl
Cümle varlık âb ü külli cân ü dil⁵⁷

*
**

'Akl-ı kül henüz bir idi zât ile
Nefs-i kül de pinhân idi hem bile

Bu sıfatlar kim bu demde söylenür
Yok idi birliktde idi külli nûr

.....

Yidi Tamu sekiz Uçmak hayr u şer
Hûr u gılmân dünyâ ahret sîm ü zer⁵⁸

*
**

2. Bâzan da Kaygusuz, hayır ve şer kavramlarını kimlerin bilebileceğinden bahseder. Ona göre hayır ve şerri yol erleri bilir :

Yol eri bilür ki nedür hayr ü şer
Cümle hâsıl insâna bunda biter⁵⁹

İnsanlar ancak gençlikde hayır ve şerri tanımağa başlarlar :

Geldi oğlanlık yigit oldu tamâm
Tanur oldu hayr ü şerri hâs u 'âm⁶⁰

3. Dilgüşâ'da Kaygusuz, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğu meselesini işler :

«Bir bâb dahı budur ki her nesne kişiye kendüden kendüyedür, hayr eger şer. Zîrâ ki hayr işlerse hayr bilür,

57) *Gülîstan*, Mar., v. 175a.

58) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 45.

59) *Saraynâme*, Mar., v. 24b.

60) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 85a.

şer işlese şer bilür. Bir bâb dahı budur ki hayrihî ve şerrihî minallâhi ta'âlâ. Hayr u şer Tanrıdandır kişiye. Bes iy tâlib-i Hak, eger bu kavli dutarsan ki her nesne kişiye kendüden kendüyedür, bu bir bâbdur, eger dir-isen ki hayr u şer Tanrıdandır bu dahı var. Eger külli Hak'dan dutarsan sen ortadan gît. Eger senden sana ise 'ibâdetün temiz eyle»⁶¹.

b) İbâdet

İbâdet kavramı için Kaygusuz'da «ibâdet, tâat ve zühd» kelimeleri kullanılır.

Saraynâme'de, dünyanın kullar Allah'a ibâdet etsin diye yaratıldığı, cihânın ibâdet yeri olduğu, dünyadaki hikmetleri gören insanların tâatle iştigal eylediği, hayvanın farkının ibâdetle belli olduğu anlatılır :

«İmdi iy Hakk'a tâlib olan cânlar, iy bu cihânda özi ni bilen insanlar, gel imdi bu 'ibrete bir nazar eyle, gör ki Hak Tebâreke ve Ta'âlâ bu sarâyı bünyâd eyledi, bunda hikmet ne hikmet ola ki Hakk'un yaratdığı kullar bu sarâyâ geleler, Allâh'a 'ibâdet ideler, Hakk'un uluhğı, kullun kullığı burada ma'lûm ola. Bes bu saray bunun için olmadı ki halk üleşe özi için yir tuta ne ki gönli dilerse anı ide. Zîrâ ki sultân bu sarâyı 'ibâdet idecek yir eylemişdür. Zîrâ ki pâdişâh münezzehdür, cümle 'âlemden, bu sebep yaradılmış halk içündür, Hâlik sıfâtı münezzehlikdür. İnsân-ıla hayvanun farkı bunda ma'lûm olur. Zîrâ ki insân 'ibreti gördi, tâ'ata meşgûl oldu, hayvân gördi hayrân oldu. Zîrâ ki bu sarayda nakş ü hayâl çok. İnsân Hakk'un hikmetine bakdı, tâ'ata meşgûl oldu, hayvânlar gördi, otlamaga meşgûl oldu»⁶².

61) *Dilgüşâ*, Mar., v. 243a.

62) *Saraynâme*, Mar., v. 17a.

Bu sarây oldur ki bunda ol Ganî
'İbâdet için getürdi insânı

.....
Ya'nî kullar bu sarâya geleler
Allâh'a zühd ü 'ibâdet kılalar

Bu sarayda her birisi Allâh'a
Sıdk-ıla tâ'at kılurlar ol şâha⁶³

Dilgüşâ'da ibâdetin kul ile Tanrı arasında bir nesne olduğu için ancak temiz olarak yapılabileceği, temizliğin ise «Hakkı hâzır görmek ve gayr-ı Hakdan perhîz eylemek» olduğu belirtilerek meseleye tasavvufî gözle bakılır :

«Tâ'atun icâbeti temizlikdedür. Bes iy tâlib, 'ibâdet, namâz niyâz cümlesi icâbet içindür. İcâbet temizlik üzredür. Anunçün ki kul ile kul arasındaki nesne degüldür. Tâ'at kul ile Tanrı arasındaki sebebdür, temiz gerek. Temizlik Hakk'ı hâzır görmekdür, gayr-ı Hakk'dan perhîz eylemekdür, 'ibret ile bakmakdur, kudretini görmekdür, hikmet ile söylemekdür. Bir kişi bu mertebeye irişse insâniyyeti kâmil olmuş ola, özinün hakikatini bilmiş ola, câhiliyyet zulmetinden kurtulmuş ola, Hak'la vasl olmuş ola. Anun 'aklı kâmil olur, sözi delil olur, işi hâsıl olur»⁶⁴.

Kitâb-ı Miğlâte'de İslâmın beş şartı, beş budaklı bir ağaç teşbihiyle verilir : «Bu ağaç şeceretü 'l-İslâm'dur, ol beş budak ki görürsin beş erkândur İslâm içinde»⁶⁵

1. Kelime-i Şahâdet

Dilgüşâ'da nakarat mısraı «Lâ ilâhe illallah» olan⁶⁶ şiirden sonra Kaygusuz «Lâ ilâhe illallah demekde ağız

63) *Saraynâme*, Mar., v. 25a - b.

64) *Dilgüşâ*, Mar., v. 231b - 232a.

65) *Kitâb-ı Miğlâte*, Mar., v. 265b.

66) Bak «İlâhî» bölümü.

tağı gelür, Muhammed rasûlullah demekde 'akıl kuvvet tutar»⁶⁷ diyerek Kelime-i tevhîdin ehemmiyetini belirtir.

Saraynâme'de kelime-i tevhîdin zâhiri ve bâtinî mânâları şöyle açıklanmaktadır :

«Zâhiri ol, Allâh'ı bir, peygamberi hak bile, evliyâyâ muhib ola, dahı nefsün tekebbür itmeye. Bâtını ol ki nefsini külli fenâ bile, zîrâ kim «*lâ ilâhe illallâh*» demek nefy ü isbâtdur. Nefy yok bilmekdür, isbât var bilmekdür. Zîrâ kim «*lâ ilâhe*» demekde mâlin ve evlâdın, dahı kendü nefsün yok bile. «*İllallâh*» demekde bile ki kendü bir âletdür, her işi işleyen Hak'dur. Öyle olsa vücûdında tasarruf iden bakîkat Kerîm ü zü'l-celâl'dur. Sen ü ben demek arada perde vü hayâldur»⁶⁸.

Görüldüğü gibi Kaygusuz, kelime-i tevhîdi, vahdet-i vücûdun ifâdesi olarak ele almakta ve ona tasavvufî mânâ yüklemektedir. «İlâh» kelimesini Allah'tan başka herşeyi ifâde eden bir kelime olarak düşünür ki aynı görüşü Kaygusuz sık sık «gayr-ı Hak» tamlamasıyla da ifâde eder. Kelime-i tevhîd, bu bâtinî mânâsıyla Kaygusuz'da coşkun ve heyecanlı söyleyişlere sebep olur :

**Mâl ü altun arada oldı hicâb
Nitekim şemse hicâb oldı sehâb**

**Ger dilersen bu hicâbı geçersin
Dost yüzinden hem nikâbı açarsın**

**Cân ü dilden sıdk-ıla Allâh di
Ya'nî lâ ilâhe illallâh dî»⁶⁹**

67) *Dilgüşâ*, Mar., v. 231b.

68) *Saraynâme*, Mar., v. 66a.

69) *Saraynâme*, Mar., v. 65b - 66a.

Yine vahdet gülistânı çin oldı
Yine gönül âşüfte mecnûn oldı
Yine ol sâkî vü cân ü dil-ârâm
'Âşıklara sunar dolu demâdem
'Âşıklar mest oluban «yâ hû» dirler
«Lâ» bilmezler hemân illâ «hû» dirler⁷⁰

2. Namaz

Gülistan'da «merâtib-i erbaa»nın «şeriat» mertebesinden bahsedilirken namaza da temas edilir :

Şerî'at hâli budur kim bir kişi
Şart u kânûn ile kıla her işi
Öz cânına her neyi kılsa kabûl
Cümleye de hem anı isteye ol
Günde beş vakit namâza hâzır ola
Hak ne kim vîrse ana şâkir ola
Uşda budur şerî'at şartı hemân
Tarikatdan dahı işit bir nişân⁷¹

Kaygusuz Abdal'ın «salâtnâme» adlı şiiri güzel bir sathiyedir. Bu şiirde, kendisinin namaz kılıp kılmadığı hakkında dedi-kodu eden kimselere karşı Kaygusuz'un yararı öfkeli yarı alaylı bir dille cevap verdiğini görürüz :

Ey Emîr efendi bana
Dahı namâz sorar mısın
Dur haber vireyim sana
Dahı namâz sorar mısın

70) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 77b.

71) *Gülistan*, Mar., v. 183b.

Yanar yüregüm oddur
Bilmeyene müşkil dertdür
Sabah namâzı dördür
Dahı namâz sorar mısın

Gâh aglaram gâh gülerem
Tanrımdan hâcet dilerem
Ögleyi hem on kılarım
Dahı namâz sorar mısın

Namâz sorucusun bildüm
Teftiş itdüm ben de buldum
İkindiyi sekiz kıldum
Dahı namâz sorar mısın

Ahşam namâzı hod beşdür
Anı kılmak bize hoşdur
Yatsı namâzı on üçdür
Dahı namâz sorar mısın

Gündüzle gice kırk rek'at
On yidi farz yigirmi sünnet
Vitr vâcib üç rik'at
Dahı namâz sorar mısın

Adımı sorarsın fakıdür
Mektebde çocuk okıdur
Cum'a hem Bayram ikidür
Dahı namâz sorar mısın

Efendi sarıgun degirmi
İşit kulagun sagır mı
Terâvîh namâzı yigirmi
Dahı namâz sorar mısın

Zâtumdan hayrân oluram
Farz u sünneti kıluram
Bir yıllık namâzı bilürem
Dahı namâz sorar mısın

Câmilerde olan imâm
Bunu bilmez çoğı tamâm
Dört bin altı yüz seksen selâm
Dahı namâz sorar mısın

Kimine vâcibdür zekât
Kimine vâcibdür salât
Yidi bin biş yüz altmış tahiyyât
Dahı namâz sorar mısın

Pîrimüzden olsun himmet
Yaradan Allâh'a minnet
Yidi bin ik iyüz Sünnet
Dahı namâz sorar mısın

Tamâm oldu çünki namâz
Kimini okı kimini yaz
Altı bin yüz yığirmi farz
Dahı namâz sorar mısın

Kâmillerde ohr 'irfân
Göster hoca bende noksân
Vitir vâcib bin seksen
Dahı namâz sorar mısın

Bir namâz vardur cenâze
O da gelür bir gün bize
Kaygusuz gibi akılsuza
Dahı namâz sorar mısın⁷²

72) *Menâkıbnâme*, AG. nüshası, s. 51 - 52; Ank. Gnl. Ktp., nu : 687, v. 75a - 76a; A. Sırrı Baba, a. g. e., s. 59 - 61; M. Y. Dağlı, *Bektaşî Tomarı*, İstanbul 1935, s. 20 - 21.

3. Oruç, Zekât, Hac

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde oruç (savm) ve zekât-ı ilgili fazla bir kayıt yoktur. Salâtnâme'den başka sâdece Budalanâme'de «**devr-i âhirde bir sâhib-i zaman zuhûr**» edeceğinden, peygamberlerin şeriatı üzre olacağından, fakat bu defa sûretin gizli, hakikatin âşikâr olacağından bahisle «**hakikat-i fîmân ve İslâm ve hakikat-i savm ü salât ve hakikat-i hacc ü zekât ve hakikat-i sırât ü mîzân ve hakikat-i Cennet ve Cehennem**» in «**âşikâr**» olacağı zikredilmektedir⁷³.

Hac ve Kâbe ile ilgili hususlar biraz daha çoktur. Üçüncü mesnevîde insana dünya tuzağından kurtulması tavsiye edilerek ancak böyle yaparsa «**lâ-mekân**» a erişebileceğini, ancak bu şekilde «**hicab perdesi**» nin ortadan kalkabileceğini ve ancak bu takdirde birçok şeylerin sırrına vâkıf olacağını ifâde eder. Bu meyânda Haccm da ancak böylelikle bilinebileceğini anlatır. Tabîî burada kastedilen Budalanâme'de olduğu gibi «**hakikat-i hac**» dır :

**Kes bu dûzahı ki kurtulasın
Ömrün hâsılı safâ bilesin**

**Menzilün irişe lâ-mekâna
Ki kalmazsın nam ü nişâna**

.....

**Muhammed'ün mi'râcm bilesin
Müslümânların haccın bilesin**⁷⁴.

Ayrıca Dîvan'da «**vahdet-i vücûd**» un coşkunu bir üslûpla terennüm edilmesi sırasında hac ve zekât da geçmektedir :

73) *Budalanâme*, Taş basması, s. 16 - 17.

74) *Üçüncü mesnevî*, Mar., v. 129a. - b.

Ol cân-ı la-yemût benem güneş benem bulud benem
Bulud içinde gör beni mâh-ı tâbân degül miyem

Zühd ü tâ'at benem ben uş hacc ü zekât benem ben uş
Sıdk-ıla bak gör beni kim nûr-ı î mân degül miyem

Küfür benem imân benem cümle vücûdda cân benem
İnkâr idene sor yine zann ü gümân degül miyem⁷⁵

Görüldüğü gibi Kaygusuz haccın şekli tarafı ile ilgili değildir. O Budalanâme'de zikrettiği gibi bütün ibâdetlerin ve dolayısıyla «haccın hakikati» ni aramaktadır. Ona göre âşık için her yer Mekke, her yer Kâbe'dir. Bilmeyene ise Kâbe bir siyâhlıktan başka birşey ifâde etmez:

Âsık her mekân Mekke olupdur
Mekke bilmeyene Sevdâ olupdur⁷⁶

Kimine deyr dahı Mekke olupdur
Kimine 'acâ'lb sevdâ olupdur⁷⁷

a) Ahlâk

Kaygusuz Abdal'da «içki içmek, kumar oynamak, domuz eti yemek, zina yapmak, hırsızlık etmek, adam öldürmek, fâizcilik yapmak» gibi günâhlardan bahis yoktur. O, daha çok insan mizâcı ve karakteri ile ilgili hususlar üzerinde durur. Bunlar aynı zamanda tarikat yoluna girebilmenin ve derviş olabilmenin şartlarıdır. Düşünülmelidir di «namaz kılmak, oruç tutmak, içki içmemek» gibi emir ve nehiyler, bilhassa Kaygusuz'un yaşadığı devirde, hemen hemen bütün müslümanların uyduğu hususlardı.

75) *Divan*, Mar., v. 317b.

76) *İkinci mesnevi*, Mar., v. 111b.

77) *İkinci mesnevi*, Mar., v. 112b.

Fakat kibir, riyâ, cimrilik ve hased insanın her zaman yemediği kötü huylar olarak o zaman da mevcuttu. Bî-nânenaleyh namaz kılarak, içki içmeyerek «şeriat» yoluna girmek kolaydı; ama kibirden, riyâdan kurtulmak, mütevâzi ve saf (riyâsız) olmak zordu ve şeriatın ötesindeki «tarikat» yoluna girebilmek için bunlar lâzımdı.

1. Kibir ve Riyâ-Tevâzu ve Saflık (Riyâsızlık)

Kaygusuz'un eserlerinde en çok öğütlediği şeyler; kibirli ve riyâkar olmamak, mütevâzi olmak ve olduğu gibi görünmektir. Bu karakter unsurlarından menfî olanlarını ifâde etmek üzere «kibir, tekebbür, 'ucb, magrur olmak; riyâ, sâlûs, zerk, 'ayyârlık, iki yüzlülük»; müsbet olanlarını ifâde etmek üzere «tevâzu'; sıdk, safâ, kendini (özünü) bilmek» gibi kelime ve terimler kullanır. O, bil-hassa ibâdetin riyâ ile ve gösteriş için yapılmasına hiç tahammül edemez. İbâdet ve tâatlarıyla mağrur olup, derişleri tahkir ve inkâr edenlere şiddetle çatar. Ona göre böyle insanların zikirleri kendilerine put, tâatleri gözlerine perde olmuştur. İnsan saf ve sâdık olmalı, şuna buna göstermek için ibâdet etmemelidir. Esâsen bütün kulların sırlarını yalnız Allah bilir; bu hususta kimseye söz söylemek düşmez :

**Gelsün ol riyâ ile 'ibâdet eyleyen
Zerk - ile halka nasihat söyleyen**

**Ol sâlûs kim dervîşi münkir olur
Cümle kulun sırrını Allâh bilür**

**Niçün söyler bu sözi serseri
Geldük ahı o ki bir gelsün beri**

**Görelüm kendü nice tâ'at kılur
Tanrı bendesini bed-tâ'at kılur**

Dâimâ söyler bu sözi ol nâdân
Meger kim korkmaz utanmaz Tanrıdan

Bed-tâ'atdır diyü söyler abdâla
Söyle ki gelsün berü ol mühmele

Bana bu haberi 'ayân eylesün
Bu ne sözdür şerh ü beyân eylesün

Tanrı settârü'l-'uyûbdur hem Kerîm
Hem 'alîm'dür hem Hakîm'dür hem Rahim

Tanrı bilür hâlini her bendenün
'Aybını yüzine urmaz kimsesün

Ol Kerîm'dür lutf u ihsân kılur
Dertlülerün derdine dermân kılur

Ben sâdıkum zerk u tezvîr bilmezem
Hem bir işi gayr-i takdîr bilmezem

Velî ki sâlûsi sevmez yılduzum
Hakkı hâzır gör nedür bu sözüm

Ger fakîhdür ger fakîrdür ger ganî
Gerek ki hâzır göreler sultânı

Çün ri-yâ-tâ'at Hakk'a kabûl degül
Düzmekile kaçan altun ola pul

Kim ri-yâ-tâ'at 'âkiller kılmaya
Riyâlu tâ'atda hâsıl olmaya⁷⁸

*
**

Riyâ ehlinün hiç oldı tâ'atı
Râhatmdan artuk oldı zahmeti⁷⁹

78) *Gülîstan*, An. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 61 - 62.

79) *Gülîstan*, Mar., v. 143a.

Zerk u riyâ tarîkine harc etmeyem 'ömrümi ben
Mey-furûşa kulluk idem koyam bu menzilden geçem⁸⁰

Zıkr ü tesbîhün put olmuş özüne
Tâ'atün perde olubdur gözüne⁸¹

Toprak ol 'acâib tekebbür eyleme
Haddünden artuk kelecî söyleme⁸²

Îmânun sakla ki şeytân almasun
Gönlünde Hak kalsun gayrı kalmasun

Sâfi ol şöyle güneşden eşkere
Gevher ol hem ma'den ol hem gevhere

Kibri terk eyle başundan iy hoca
İy sâlûs u zerk u 'ayyâr ustaca

'Ucbla zerk u sâlûsluk satmagıl
Sâfi nesneye 'illet katmagıl

Göricek ta'ne urursın bu dervîşi
Üstâdundan mı dutarsm bu işi⁸³

Sen özün bil kim nesin kendüzünü
Kendüzün bil söyle her bir sözünü

Sûret-i insâna magrûr olmagıl
Sen de şeytân gibi makhûr olmagıl⁸⁴

*

Sıdk u safâyum zerk u sâlûsdan haberüm yok
Âşifte-sıfât 'ışk-ıla sabr ü karârüm yok⁸⁵

80) *Divan*, Mar., v. 299b.

81) *Gülîstan*, Mar., v. 153b.

82) *Birinci mesnevi*, Mar., v. 82a.

83) *Gülîstan*, Mar., v. 153a.

84) *Gülîstan*, Mar., v. 192a.

85) *Divan*, Mar., v. 317a.

**Tanrıyı hâzır göre bu ortada
Tevâzu' eyleye bilişe yâda⁸⁶**

2. Hased ve Kin

Kaygusuz dervişlerin saf ve riyâsız, «toprak» gibi mütevâzi olmasını istediği gibi onların «basûd ve kindar» olmamasını da istemektedir. Tarikat yoluna girmenin bir şartı da budur :

**Gel bu hasûdluk kirinden gönlünü yu iy sofî
Dışarını yuyuban içertini murdâr eyleme⁸⁷**

*

**Katram safâ işüm vefâ bâ-hakk-ı nûr-ı Mustafâ
Hasûd degülem kimseye sebep nedür ki kin saçam⁸⁸**

**Hasûd olma delilün Ahmed ise
Yohsa dönme gönlün andan yâd-ısa⁸⁹**

3. Cimrilik

'Kaygusuz'un üzerinde durduğu diğer bir kötü huy cimriliktir. Bu kavramı o, «bahil» ve «hasis» kelimeleriyle ifâde eder. Ona göre cimri olan kimse tarikat yoluna giremez :

**Zî-bahil kim özine ola bahil
Zulmete düşmüş belürmez bir delil⁹⁰**

**Tobrası⁹¹ dibi delindi bahilün
Maksûdı Hak oldu hemân her kulun**

86) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 85b.

87) *Divan*, Mar., v. 306a.

88) *Divan*, Mar., v. 299b.

89) *Gülîstan*, Mar., v. 188a.

90) *Gülîstan*, Mar., v. 158a.

91) *Torbası*

Hak bilindi zerk u tezvîr kalmadı
Sâfi oldu âyîne kîr kalmadı⁹²

İrte oldu bir durugel iy refik
Bahîl olmagıl özüne iy harîk⁹³

Her kişi yolda cânından geçmeye
Her hasîs hakkı bâtıldan seçmeye⁹⁴

Hasîs - tâbî'atm kem-'akılsın
Bir nakş ü sûretsın âb-ı gülsin

Hayf ola sana diyeler insân
İy şekli âdem (ü) fi'li hayvân⁹⁵

Para ve puldan başka birşey düşünmeyenler de Kay-
gusuz'un hoş görmediği kimselerdendir :

İy gâfil ki sen bu cihânda dâ'im
Pût idiniben taparsın zer ü sîm

Pût-perest hergiz müsülmân olmaya
Pûta tapan ehl-i îmân olmaya

Niçün kim zâhir pûta tapan kişi
Sûrete pût düzmiş altun gümüşi

Dün ü gün tapar ana ma'bûd diyü
Kaldugum yirde elümi dut diyü

Göresin altun gümüştür tapdugı
Secde kılıban ayagın öpdüğü

92) *Gülüstan*, Mar., v. 143a.

93) *Gülüstan*, Mar., v. 143a.

94) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 93a.

95) *Üçüncü mesnevî*, Mar., v. 132; Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 261.

İmân ehli pûta hergiz tapmaya
Başını virüp yolmdan sapmaya⁹⁶

*
**

Akça çokça olsa gönlün hoş olur
Olmayacak yancucagun boş olur

Melâl olursm hâtırun perişân
Ne perişân virân olursm virân

Zîrâ ki dînün imânun akçadur
Akça vü bagçe vü bag u bogçadur⁹⁷

4. Edeb

Kaygusuz Abdal'ın en çok üzerinde durduğu kayramlardan biri de «**edeb**» dir, O; «**edebli olmak**» kavramını «**edeb beklemek**» ve «**edeb saklamak**» fiilleriyle ifâde eder ki o devirde hem «**beklemek**», hem «**saklamak**», «**muhâfaza etmek**» mânasına gelen kelimelerdir. «**Edebsizlik**» kavramı ise Kaygusuz'da «**bi-ebed, edebsüz**» kelimeleriyle ve «**edeb yanılmak**» fiiliyle anlatılır. Kaygusuz «**edeb**» kelimesini hem «**hayâ**» mânâsında, hem de «**erkân**» ile müterâdif olarak kulanır. Ona göre «**din** ve iman» sâhibi hattâ insan olabilmek için edebli olmak lâzımdır. İmânın da ibâdetin de aslı edeb'dir. Çünkü peygamberimiz «**hayâ imândandır**» buyurmuştur. Tarikat yoluna da ancak «**edeb-erkân**» bilerek girmek mümkündür.

Her zerre ki var hisâb iledür
Aslı imânun edeb iledür

El-hayâ'ü mine'l-imân degül mi
Nebî sözidür iy cân degül mi

96) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 92a - b.

97) *Gülîstan*, Mar., v. 153a.

Sakla edebi ki Hak hâzırdur
Bî-edeb olan hor u hakîrdür

Tanrıyı bilen edeb yanılmaz
Bî-edeb olan kişi anılmaz⁹⁸

*

Peygamberün kim dînün nedür 'aceb
Edebün yok bî-ebedsin bî-ebed

Dîn ehli olsan olurdu erkânun
'Aceb eger dînün var mı senün⁹⁹

*

İster isen 'buncılaym mertebe
Bî-edeb olma hâzır ol edebe

Nereye baksan hâzır gör Allâh'ı
Seni görmez sanmagıl sen ol Şâhı

Edebi olanda olur dîn îmân
Mustafâ'nun hadîsi budur hemân¹⁰⁰

*

İy özin insân bilen
Var edeb öğren edeb
(İy) edeb erkân bilen
Var edeb öğren edeb

Edebdür asl-ı tâ'at
Küllî sıfât cümle zât
Varlığın edebe sat
Var edeb öğren edeb

.....

98) *Üçüncü mesnevî*, Mar., v. 127a.

99) *Gülîstan*, Mar., v. 154a.

100) *Gülîstan*, Mar., v. 152b.

Edeb gerekdür kula
Tâ işi temîz ola
Edebsüz girme yola
Var edeb öğren edeb¹⁰¹

*
**

Edebi sakla kim hâzırdur Allâh
'Alîm'dür ol Habîr'dür sümme v'Allâh¹⁰²

*
**

Cümle 'âlem pertevîdür ol Hakkun
Gayrı dimez edeb ü erkân bilen¹⁰³

*
**

Bu hikmetün aslını insân bilür
Zîrâ insân edeb ü erkân bilür¹⁰⁴

*
**

Hoş geçüre bu sarayda devrânı
Saklaya kâ'im edebî erkânı¹⁰⁵

*
**

Bu sarayda kendüzin insân bile
İnsân ola hem edeb erkân bile¹⁰⁶

«Kimisi dahı sonun sandı¹⁰⁷, edeb bekledi. Ol ki edeb bekledi sonun sandı, evliyâ enbiyâ oldu. Ol ki sonun sanmadı, dolaşdı, henüz dolaşup durur»¹⁰⁸

ç) Diğer Dîni Unsurlar

1. Âyetler

Kaygusuz Abdal; gerek manzum, gerek mensur eserlerinde, sık sık Kur'an'dan âyetler iktibas eder. Bu ikti-

101) *Dîvan*, Mar., v. 328a. Şiirin tamamı için bak : «*Halk Edebiyatına Ait Nazım Şekilleri - Nutuk*» bölümü.

102) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 74a.

103) *Dilgüşâ*, Mar., v. 247b.

104) *Saraynâme*, Mar., v. 12b.

105) *Saraynâme*, Mar., v. 33b.

106) *Saraynâme*, Mar., v. 39a.

107) *Sonunu düşündü*.

108) *Dilgüşâ*, Mar., v. 229a.

bas, çoğu defa âyetin bir kısmını almak sûretiyle yapılır. Bâzan iktibas yerine âyetin Türkçe mânâsı verilir. Bâzan da sâdece telmih yoluyla Kur'an'daki herhangi bir âyet kastedilir.

Kaygusuz'un eserlerinde en çok yer alan âyetler, tasavvufla ilgili olanlardır. O, «**vahdet-i vücûd**» u anlatan «**Allah'ın her şeyi kuşatıcı olduğu**»¹⁰⁹ ve «**nereye dönülürse Allah'ın yönünün orası olduğu**»¹¹⁰ meâlindeki âyetleri sık sık kullanır. Ayrıca «**bezm-i elest**»¹¹¹ ile ilgili âyete de sık sık atıflar yapar. «**Her şeyin mutlaka Allah'a döneceği**»¹¹² ve «**her şeyin fânî olduğu**»¹¹³ meâlindeki âyetler de sık kullanılır. Kaygusuz'un çok başvurduğu veya «**kâf-nûn**» şeklinde telmihte bulunduğu bir diğer âyet de «**Allah'ın ol demesiyle bütün mevcûdâtın yaratıldığına**»¹¹⁴ dâir olan âyettir.

Bunlardan başka Kaygusuz'un eserlerinde geçen bazı âyetler şunlardır :

«—..Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı Meleklerle gösterdi...»¹¹⁵

109) *Ve kâne'llâhu bi-küllî şey'in muhit*, Nisâ sûresi, a. 126 (*Budalanâme*, Taş basması, s. 26; *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6187, v. 12a).

110) *Fe - şemme vechu'llah*, Bakara sûresi, a. 115 (*Divan*, Mar., v. 324b).

111) *Elestü bi - rabbiküm kâbü belâ*, Â'raf sûresi, a. 172 (*Saraynâme*, Mar., v. 43b).

112) *Küllü şey'in ve ileyhi türce'un*, Yâsin sûresi, a. 83, (*Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 12b).

113) *Küllü men 'aleyhâ fân*, Rahman Sûresi, a. 26, (*Divân*, Mar., v. 332b).

114) *Kün fe - yekûn*, Bakara sûresi, a. 117; Âl-i İmrân sûresi, a. 47; Meryem sûresi, a. 35; Yâsin sûresi, a. 82; Mü'min sûresi, a. 68; (*Saraynâme*, Mar., v. 41a - b, *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 100a, *Divân*, Mar., v. 313a, 326a).

115) Bakara, a. 31 (*Vücûdnâme*, v. 8a).

«—..Benim yoluma uyanlar için artık korku yoktur»¹¹⁶

«—..Kim oraya girerse güvenlik içinde olur..»¹¹⁷

«—..Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. hattâ daha sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir»¹¹⁸.

«—..İyi bilin ki Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir..»¹¹⁹

«—..Biz insan oğullarını.. yaratıklarımızın pek çoğundan daha üstün ve şerefli kıldık..»¹²⁰

«—..Rabbımın katında bir gün, sizin sayacaklarınızdan bin yıl gibidir..»¹²¹

«—..And olsun biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir hülâsadan yarattık. Sonra onu sarp ve metin bir karargâhta bir nutfe yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı hâline getirdik, derken o kan pıhtısını bir çiğnem et yaptık, o bir çiğnem eti de kemik (ler) e kalp etdik de o kemiklere de et giydirdik. Bil'âhere onu başka yaratılışla inşa ettik. Sûret yapanların en güzeli olan Allah'ın şâni bak ne yücedir»¹²²

«—..O'ndan başka Tanrı yoktur, O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm onundur. O'na döndürüleceksiniz»¹²³

116) Bakara, a. 262 (*Birinci Mesnevi* Mar., v. 97a).

117) Âl-i İmrân, a. 97 (*Budalanâme*, s. 28).

118) Â'raf, a. 179 (*Dilgüşâ*, Mar., v. 247a; *Vüvâdnâme*, v. 14a).

119) Yunus, a. 62 (*Vücûdnâme*, v. 10b).

120) İsrâ, a. 70 (*Divân*, Mar., v. 289a; *Vücûdnâme*, v. 14b).

121) Hcc, a. 47 (*Budalanâme*, s. 4).

122) El-Mü'minün, a. 12 - 14 (*Vücûdnâme*, 1b - 2a).

123) Kasas, a. 88 (*Vücûdnâme*, 7b).

«—..Seni şüphesiz yeryüzünde hükümrân kıldık, o halde insanlar arasında adaletle hükmet..»¹²⁴

«—..De ki; Hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?»¹²⁵

—..Gerek âfak da, gerek kendi nefislerinde âyetle-
rimizi yakından onlara göstereceğiz. Niyâyet onun hak ol-
duğu şüphesiz kendileri için de apaçık meydana çıkacak-
tır. Rabbinin her şeye şâhid olması sana kâfi değil mi?»¹²⁶

—..Rabbının rahmetini onlar mı taksim edip pay-
laştırıyorlar?»¹²⁷

—..Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri
için yaratmışumdır»¹²⁸

—..İnsan ancak çalıştığına erişir...»¹²⁹

—..O'da : Ben yenildim, bana yardım et! diye Rab-
bına yalvarmıştı..»¹³⁰

—..Rabları onlara tertemiz içecekler içirir...»¹³¹

—..De ki, o Allah bir tekdir...»¹³²

124) Sâd, a. 26 (Vücûdnâme, v. 13b).

125) Zümer, a. 9 (Vücûdnâme, v. 11a).

126) Fussilet, a. 53 (Budalanâme, s. 28).

127) Zührûf, a. 32 (Divân, Mırr., v. 297b).

128) Zâriyât, a. 56 (Saraynâme, Mar., v. 37b).

129) Necm, a. 39 (Vücûdnâme, v. 8b).

130) Kamer, a. 10 (Budalanâme, s. 50).

131) İnsan, a. 21 (Budalanâme, s. 12).

132) İhlâs, a. 1 (Gevhernâme, Mar., v. 105a).

2. Hadisler

«**Kendini bilen rabbini bilir**»¹³³ meâlindeki hadis, diyebiliriz ki, Kaygusuz'un eserlerine baştan sona hâkimdir. Muhtelif eserlerinde insan vücûdu ile ilgili olarak verilen çeşitli bilgilerin ve tesbihlerin kaynağı bu hadistir. Mâdem ki Allah'ı bilmek için insanın kendisini tanıması lâzımdır, o halde insan vücûdu bilinmelidir, şeklinde bir muhâkeme ile Kaygusuz vücûd ile ilgili pek çok bilgi verir.

Bundan başka Kaygusuz'un eserlerinde geçen bâzı hadisler şunlardır :

«— Allah'ım ! İşlerimizi kolaylaştır, güçleştirme.»¹³⁴

«— Benim Allah'u Taâlâ ile bir buluşmam vardır ki o esnâda Allah ile benim aramda ne mukârebinden bir melek, ne de gönderilmiş nebîlerden bir nebî vardır..»¹³⁵

«— Ölmeden evvel ölünüz ve hesâbınız görülmeden önce kendi hesâbınızı yapmız»¹³⁶.

133) «*Men 'arafe nefсахû fekad 'arafe rabbahû*», İsmâil b. Muhammed el-Adûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Haleb, ?, C. 2, s. 361, Hadis nu : 2532. İbni Teymiyye, «*uydurma*»; Nevevî, «*sâbit değildir*»; Suyûtî ise, bu hadis ile ilgili bir eser yazmıştır. (Dilgüşâ, Mar., v. 217b, 218a, 260b; Budalanâme, s. 24).

134) Buhârî, *Kitabu'l-'ilm*, Bab : 11; Müslim, *Kitabu'l-'ilm*, Bab : 4; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, C. 1, s. 239, 283, 365; C. 3, s. 131, 209; C. 4, s. 399, 412, 417. (*Vücûdnâme*, Belediye, O. Ergin, Böl., nu : 1321, s. 190).

135) Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Makasid-ul-Hasene*, Kahire 1965, s. 356, Hadis nu : 926. (*Saraynâme*, mar., v. 66a; *Üçüncü Mesnevî*, Mar., v. 124a).

136) Muhammed b. Abdurrahman es-Sahavî, *el-Makasidu'l-Hasene*, Kahire 1956, s. 436, Hadis nu : 1213. (*Budalanâme* s. 2).

«— Mü'min mü'minin aynasıdır»¹³⁷.

— Benim sehâbelerim yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete erersiniz»¹³⁸.

— Allah insanı da rahman sûreti üzerine yarattı»¹³⁹.

«— Alimler nebîlerin varisleridir»¹⁴⁰.

«— Mü'minin kalbi Allah'ın evidir»¹⁴¹.

«— Hayâ imandandır»¹⁴².

Kaygusuz'un eserlerinde «Din» mevzûunu, buraya kadar muhtasar da olsa anlatmaya çalıştık. O'nun eserlerinde «Din» ile ilgili **itikât, ibâdet** ve **ahlâk** bölümleri ve bunlara âit bilgiler büyük bir yekûn tutar. Kaygusuz, İslâm Dini'ni, emir ve nehiyleriyle berâber ele alır. Eserlerinde; dini hükümleri, halka basit ve sâde bir dille anlatır. «**Muhammedîyem bu dine ikrâr ederem ben**» demesiyle samîmi bir müslüman olduğunu gösterir.

Kaygusuz Abdal'ın eserlerine bir bütün olarak baktığı zaman, onun asıl ilham kaynağının **Kur'a-ı Kerim**

137) Es-Sahavî, a. g. e., s. 439, Hadis nu : 1228 (*Vücûdnâme*, v. 7b).

138) El-Adûnî, a. g. e., C. 1, s. 147, Hadis nu : 381. (*Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 22).

139) El-Adûnî, a. g. e., S. 1, s. 455, Hadis nu : 1215. Ayrıca bak : *Cum'a sûresi*, âyet. 5. (*Budalanâme*, s. 28).

140) El-Adûnî, a. g. e., C. 2, s. 83, Hadis nu : 1745.

141) El-Adûnî, a. g. e., C. 2, s. 147, Hadis nu : 1884 - 1885. (*Dilgüşa*, Mar., v. 248a, 251a).

142) Muhammed Fuâd Abdülbâki, el-Lü'lü ve'l-Mercân, Kahire ?, C. 1. s. 8; *Kitâbu'l-îmân*, Bab : *el-Hayâ-i mine'l-îmân*. (*Üçüncü mesnevî*, Mar., v. 127a).

ve **Hadis**'ler olduğu görülür. Bu bakımdan o, bütün eserlerinde **Kur'an-ı Kerim**'e ve **Hz. Muhammed**'e derin bir muhabbet ve ihlaslı bir imân ile bağılıdır. O, eserlerinde **Allah'a varma yollarını**, **Kur'an-ı Kerim**'den âyetler getirerek, **Hz. Muhammed**'den hadisler hatırlatarak ve bunları tam bir nüfûzla açıklar.

Edebî ve tasavvufî geleneğimizde **esrar**, **şarap** ve benzerlerinin sembolik olarak **mecâzî** mânâlarda kullanılması bir gelenektir. **Kaygusuz Abdal**'ın eserlerinde de bu hususlar tamâmen **mecâzî** mânâda geçmektedir. Kaygusuz Abdal'ı, «**esrar ve şarap içen bir derviş**» gibi göstermek veya içtiğini söylemek, hatta esrara «**Kaygusuz**» adını vermek bizce büyük bir hatadır. Zira Kaygusuz; **esrar ve şarap içmeği**, bugünkü mânâsı ile değil, **mecâzî** mânâsı ile kullanır ve çoğu defâ, **Hakk'm didârım görmek** mânâsına geldiğini ifâde eder. Ona göre içmekten murat, **Tanrı'yı görmektir**.

Nitekim Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde tesbit ettiğimiz **âyet** ve **hadislerde**; ayrıca eserlerinin umûmî muhtevâsı içinde, onun **Hanefî** inancına aykırı herhangi bir **tefsîr**, **tevîl** ve başkaca bir değerlendirmeleriyle karşılaşmıyoruz.

II. TASAVVUF

a) Vahdet-i vücûd

Kaygusuz Abdal bütün eserlerinde ve hemen hemen bütün mısra ve satırlarında vahdet-i vücûdu işler. Vahdet-i vücûd, bütün varlıkların bir oluşu, aynı oluşu, Hak'dan gayrı bir şeyin olmayışıdır.

Kaygusuz'un vahdet-i vücûdla ilgili söylediklerini **ezelde**, **hâlde** ve **ebedde** olmak üzere üç kısımda inceleyebiliriz.

1. *Ezelde vahdet-i vücûd*

Ezelde Tanrı'nın «zât»ından başka hiçbir şey yoktu. Kâinât, on sekiz bin âlem, yer, gök, yıldızlar, burçlar, dünya, âhiret, Cennet, Cehennem, gece, gündüz, hayır, şer, zâhir, bâtin, aklı- küî, nefsi- küî, sıfatlar ve sûretler «zât» içinde «gizli» idi. Henüz «elest meclisi» dahi kurulmamıştı. Tıpkı «kamuş içinde şeker»in gizli olması gibi. Kaygusuz, bu hâli «lâ-mekân, şeb-i vahdet, zât, nûr» gibi tâbirlerle ifâde eder. Gülistan'da; herşeyin «zât içinde nihân» olduğu bu «lâ-mekân» hâli çöşkun ve lirik bir üslûpla anlatılır :

**Lâ-mekândan size vireyin nişân
Söyleyiben size bir dürlü beyân**

**Ol zamân ki yog idi kâinât
Zât içinde nihân idi her sîfât**

Zât içinde bu sıfât mestûr idi
Bu vücûd yog idi hemân nûr idi

Ne nebî var idi ol dem ne velî
Dahı söylenmedi idi lâ belî

Yir ü gök hazîne sır idi
İkilik yog idi hemân bir idi

Yir ü gökde cümle tertîb külli hâl
Âşîkâre degüldi henüz mâh ü sâl

Gice gündüz ay u güneş bu hisâb
Dahı henüz olmamışdı bu sebeb

Akl-ı kül henüz bir idi zât ile
Nefs-i kül de pinhân idi hem bile

Bu sıfatlar kim bu demde söylenür
Yok idi birlikde idi külli nûr

On iki burç yidi yıldız bu necîm
Çarh-ı sergerdân ki döner iy hakîm

Yidi Tamu sekiz Uçmak hayr ü şer
Hûr u gilmân dünyâ âhiret sîm ü zer

Nakş ü sûretler ki vardur ortada
Anâ irdi akıllar dünyâde

Ol nişânlar ki nebiler söyledi
Bu kitâplar ki anı şerh eyledi

Zâhir ü bâtın ki dirler her sıfât
Ne hayât olmuşdı henüz ne memât

Bu sıfatlar ki birlik idi bir ile
Velî olıcak idi takdîr ile¹⁴³

143) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 44 - 45.

Bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem içinde Hak celle ve alâ kumuş içinde şeker ve gül-âb gibi vâki olmuştur¹⁴⁴

Bu âdem kisvetin giymedin cân idük didi dir, Sul-tân vücudında bir idük¹⁴⁵.

Ol vakt ki nücûm ve eflâk ve anâsır ve tâbî' bir nesne vücûda gelmemişdi. Biz dahı âdem kisvetin görmeyüp ve giymeyüp Sultân vücûdında bir cân idük¹⁴⁶.

Bütün kâinat, külli hal zât içinde gizli iken Tanrı kendini bildirmek, ayân etmek ister :

Ya'nî bu sarây ü mülk ü bârgâh
Özini 'ayân kılmak için düzdi Şâh¹⁴⁷

Ol Kadîm ü lâ-yezâl diledi ki kenz-i mahfîsin âşîkâr idüp kendüsin temâşâ ide¹⁴⁸.

Ve «zâtına tecelli eyleyerek» «birden», «kün» em-riyle kâinât yaratıldı :

«Sultan vücûdında bir idük nâgâh gördüm bu yir ve gök, bu kevâkib ü seyyâre, bu nakş ü pergâl tamâm oldu, dir. Her eşyâ yirlü yirin aldı, durdı; resm ü şekl kuruldı»¹⁴⁹.

Tecellî eyledi zâtına ki zâtı bilinsün diyü. Esmâ vü sıfâtı kendüsi kendüsine nâz eyledi. «Kâf»ı «Nûn»a urup bir sâz eyledi. Bu kez kâf ü nûn arasında bu kârhâneyi

144) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 8b.

145) *Dilgüşa*, Mar., v. 228b.

146) *Budalanâme*, Taş baskısı, s. 17.

147) *Saraynâme*, Mar., v. 6a.

148) *Budalanâme*, Tas basması, s. 17.

149) *Dilgüşa*, Mar., v. 228b.

bünyâd eyledi. Cümle yaradılmış bir eksüksüz yirlü yirinde karâr tutdı¹⁵⁰.

Tanrı önce Hz. Muhammed'in rûhunu yarattı ve bütün cihâmı bu nûr içinde gizledi. Sonra kâinâtı bu nûrdan halketti :

Mustafâ'nun cânı oldu ibtidâ

Evvelinde anı yaratdı Hüdâ

Mustafâ cânında sır idi cihân

Yirde gökde her ne kim var cism ü cân

Mustafa'nun cânı bu gevher idi

Ol gûherde bunca hikmet var idi

Hak nazar itdi o gûher dirildi

Andan oldu bu cihânun bünyâdı

Dirildi su oldu ol gevher

Andan yir ü gök bahr u ber

.....

İstikâmet dutdı bu kez bu cihân

Yirlü yirince düzildi her mekân

Dünyânün sûreti kuruldı temâm

Âfitâb togdı belürdi subh u şâm¹⁵¹

Fakat, Tanrı, kâinâtı yarattıktan sonra «sır» oldu :

«Pâdişâh-ı 'âlem hemân bu kârhanenün içinde sır oldu»¹⁵².

«Pâdişâh-ı âlem bu pergâlün içinde sır oldu»¹⁵³.

150) *Budalanâme*, Taş basması, s. 17 - 18.

151) *Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 45 - 46.

152) *Budalanâme*, Taş basması, s. 18.

153) *Dilgüşa*, Mar., v. 228b.

2. Hâlde vahdet-i vücûd

Kaygusuz Abdal'a göre ezelde «bir» ve «tek» olan «zât», «kendi kendine tecellî» ederek «kün» emriyle dünyayı yarattıktan sonra kendisi «sır» olmuştur. Yerler, gökler, yıldızlar, dünya, âhiret, zaman ve mekân, insanlar, melekler, hayvanlar, bitkiler, hayır ve şer; hâsılı «herşey» yaratılmış, böylece bir «kesret» meydana gelmiştir. Fakat bu kesret zâhirîdir. Kâinâtta herşey birer «nakış ve sûret»ten ibârettir; hepsinin aslı Allah'tır. Âlemdeki bütün mevcûdat, aslında O'nun vücûdudur; güzellerin yüzündeki göz, balığın içindeki Yûnus, peteğin içindeki bal, şekerdeki lezzet, gönüldeki fikir ve tedbir, Ferhad'a Şirin görünen, Leylâ'nın yüzündeki güzellik, Mecnûn'daki aşk ve hikâye hep O'dur. Hattâ Firavun ile Mûsâ'ya düşman olan da O'dur :

Bu cümle eşyâya mevcûd olan sen
Bu mevcûd olana vücûd olan sen

Dolusın yirde gökde her mekânda
Bî-nişân sır olursın her nişânda

Şol ay yüzlerde çeşm-i siyâh sen
Hocasın dahı her bir metâ' sen

.....

Geh olur 'âlemü'l-esrâr olursın
Gehî Ahmet gehî Haydâr olursın

Gehî Âdem gehî Şît gehî Eyyûb
Gehî Mûsâ olursın gehî Şu'ayyûb

.....

Gehî Yûnus ile batn-ı semekde
Gehî 'asel olursın her petekde

Gehî Yûsuf-ıla Mısır'da sultân
Gehî Fir'avn-ıla Mûsâ'ya düşmân

.....

Gehî Mansûr-ıla berdâr olursın
Gehî dâna-y-ıla defter olursın

Gehî geyik gehî nâfe gehî müşk
Gehî 'âşık gehî ma'sûk gehî 'ışk

Gehî kemiş gehî şekker olursın
Gehî sadef gehî gevher olursın

.....

Gehî ganî gehî fakîr olursın
Geh olur sır içinde sır olursın¹⁵⁴

*
**

Odur nakş ü hayâl herbir sûretde
Odur lezzet olan kand ü nebâtde

Odur her 'ayn içinde nûr olupdur
Odur her zerrede mestûr olupdur

Odur her bir gönülde fikr ü tedbîr
Odur her bir gümândan atılan tîr¹⁵⁵

*
**

Hüsni Şîrîn görünen Ferhâd'a
Oldur ahı cümle varlık ortada

Leylîn'ün yüzinde hüsn-i hûb-cemâl
Mecnûn'a 'ışk u hikâyet kîl ü kâl¹⁵⁶

*
**

Ân ki cânânın diler
Sende gözet sendedür
În heme ayb ü hüner
Sende gözet sendedür

154) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 71b - 72a.

155) *Birinci mesnevî* Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 191.

156) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 100a.

Yir ü gök Uçmak Tamu
Her ne ki vardur kamu
Ayrı degül iy 'amû
Sende gözet sendedür

.....
Zühre vü mâh müşterî
Çarh-ı felek çenberi
Dünyede ne kim varı
Sende gözet sendedür

.....
Evvel âhir küllî hâl
'Ömr ü devlet mülk ü mâl
Devr ü eyyâm mâh ü sâl
Sende gözet sendedür

Sen bahr-ı melekûtsın
Sen gevher-i yâkûtsın
Sen mübârek vücûdsın
Sende gözet sendedür¹⁵⁷

*
**

Küllî şeyde mevcûd oldu çün ki Hakk'un varlığı
Gel Hakk'ı hâzır görürsen hüsnî inkâr eyleme¹⁵⁸

aa) Gayr-ı Hak

Her şeyin Tanrı'nın vücûdu olarak kabul etmenin tabiî bir sonucu olarak Kaygusuz, kâinâtta Tanrı'dan başka bir şey olmadığı görüşüne varır. O, bu kavramı «gayr-ı Hak, Hak'dan ayru, Tanrı'dan ayru, andan ayru» gibi kelime ve tâbirlerle ifâde eder. «Lâ» nın nefy (yokluk), «illâ» nın isbat edâtı olduğunu söyleyerek kelime-i tevhîdin bâtınî mânâsını Allah'tan başka kimsenin yok

157) *Divân*, Mar., v. 288b - 289a.

158) *Divân*, Mar., v. 306a.

olduğu şeklinde açıklar¹⁵⁹. Vücûdnâme'de aynı düşünceyi peygamberimizin bir sözüne dayandırarak şu şekilde ifâde eder: Nitekim resûlu'llâh S. A. V. buyurur ki, hadis: **et-tevhidâni lâyuhî gayri'llâhi leyse şey'en fi'l-hakîkati illa'llâh...** Ya'ni Tanrı'dan gayri hîç bir şey'i görmemek gerektür. Anun için bir şey'ün hemân vücûdı yokdur. Hemân hakikatde Tanrı vücûdı vardır¹⁶⁰.

«Gizli kârhâneyi düzen kendüni içinde gizledi». Ve bu mâ'nâyı beyân idelim. Çünkü nişân dahı eşyâ içinde bulundu. İmdi her kim her şey'i görür Hak'dan ayru nice görür. Bunlar Hak'dan ayru degüldür Çünkü Tak Ta'âla Hazretleri eşyâya muhît imiş¹⁶¹.

Birinci mesnevîde aynı kavram coşkun bir üslûpla dile getirilir:

**Dahı ne var degül ki andan ayru
Kim ol nesnede ola Sultândan ayru**

**Kamu 'âlem içindeki cân oldur
Bu kıssa vü hikâyet ü destân oldur**

**Odur vahdet gülistânunda bülbül
Odur vuslat çimenünde biten gül**

**Gümân kılma ki gayrı yok cihânda
Odur genc-i nihân herbir vîrânda**¹⁶²

Gülistan'da «gayrı Hak» kavramı, «eşyanın da ondan ayrı olmadığı» şeklinde işlenir:

**Ol bu cümle eşyâdan gayrı mıdur
Eşyâ gayrı ol özi gayrı mıdur**¹⁶³

159) *Saraynâme*, Mar., v. 66a.

160) *Vücûdnâme*, Belediye, O Ergin Bl., nu : 1221, s. 186.

161) *Vücûdnâme*, İst. Univ. Ktp., nu : 6817, v. 9b.

162) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 77a - b.

163) *Gülistan*, Mar., v. 141b.

Tabiîdir ki bütün eşyâ ve varlıklar gibi insan da «Hak'dan gayrı» değildir :

Ger insânı sorarsan
Hak'dan gayrı degüldür
Sıfâtı nûr-ı mutlak
Hırkası dört pâreden¹⁶⁴

bb) Ene'l-Hak

Allah'ın kâinattaki herşeyin vücûdu olduğu ve insanın da «Hak'dan gayrı» olmadığı şeklindeki muhâkeme, tabiî olarak ene'l-hak kavramıyla netivelenir. Kaygusuz sık sık «ene'l-hak» tâbirini kullanır ve Hallâc-ı Mansur'u zikreder :

Cihân başdan başa küllî nûr oldu
Her eşyâda hakikat menşûr oldu
Dahı her bir sadâ kıldı ene'l-hak
Rûşen oldu bu ma'nî sırr-ı muglak¹⁶⁵

*
**

Ene'l-hak urup her nefesi 'ışk bâzârında
Mansûr benüm uş nâdânı gümâna getürdüm¹⁶⁶

*
**

Degme bir zerrede togdı âfitâb
Cümle şeyden ene'l-hak geldi cevâb
Hakkı söyler dinle ahı her sadâ
Zîrâ gayrı nesne yoktur ortada¹⁶⁷

164) *Dîvân*, Mar., v. 295b.

165) *İkinci mesnevî*, Mar., v. 111b.

166) *Dîvân*, Mar., v. 313b.

167) *Saraynâme*, Mar., v. 51a.

«Ene'l-hak» kavramını, Kaygusuz Abdal, bu tâbiri zikretmeden de işler :

Cânum hakikat velî ki cândan münezzehüm
Nâm ü nişânüm nâm u nişândan münezzehüm
Fi'lüm fâ'ilüm mecmû'iyum gayrı nesne yok
Kân ü mekânüm kân u mekândan münezzehüm
Be-küllî benüm 'ârız u cevâhir ü cevher
Gevher-i kânüm gevher-i kândan münezzehüm
Küllî zamân u mekân u ihvân benüm velî
Ben bir zâtum ki küllî zamândan münezzehüm
.....
Cümle sıfâtum cümle zâtum cümle mesmû'ât
Cân-ı cihânüm cân-ı cihândan münezzehüm
.....
Zâhir ü bâtın fi'l-cümle benüm vücûdumdur
Ben nûr-ı pâküm küfr ü îmândan münezzehüm
N'ola zâhirâ ismiyle Kaygusuz Abdâl'um
Ben bir cânüm ki bu ad u sandan münezzehüm¹⁶⁸

Kaygusuz, Kitâb-ı Miğlâte'de bu düşüncesini şöyle ifâde eder :

Göklerde benem sırr-ı ilâhî
Serâser cümle varlık mihr ü mâhî
Benem hüsnî kamu şekl ü sûretün
Kamu başda benem devlet külâhı

Bunu didi derviş dört yana bakdı, kendüden gayrı ki-
mesne görmedi, tek ü tenhâ hemân özidür. Velî yir gök
gördi, kendü vücûdının içinde sır olmuş. Cemî yirde

168) *Dîvân*, Mar., v. 307a - b.

gökde her eşyâ ki var sadâsın işitdi, öz vücûdından gelür.
Derviş fikreyledi, aydur, bu aceb hâldür? Bir zamân var
idi ki ben yir ve gök içinde idüm. Şimdi bu yir ve gök
benüm içümde görünür. Aceb düş midür yohsa hayâl
midür dir. Gözin açdı gördi çindür, düş degül, gönli cûşa
geldi, eydür :

Âlem cümle sadef gevher ben oldum
Bu cümle varlığa defter ben oldum

Kamu varlık yakîn bende bulmdı
Yakîn ırak kem ü bisyâr ben oldum¹⁶⁹

cc) *Kendini Bilmek*

«Men 'arafe nefsehu» hadîsi Kaygusuz'un çok sık
kullandığı ve âdetâ «vahdet-i vücûd» görüşünün daya-
nağı olarak ele aldığı bir hadîsdir. Hemen hemen her
eserinde, pek çok defa bu hadîsi zikreder veya telmihte
bulunur. Ona göre Hz. Muhammed bu sözü söylemekle
kendisine kadar halledilmemiş olan mes'eleyi çözmüş ve
Tanrı'nın başka yerde değil insanın kendi vücûdu içinde
aranması gerektiğini göstermiştir¹⁷⁰

İşte bundan dolayıdır ki Kaygusuz, insana ve insan
vücûduna çok önem vermiştir. Sâdece insan vücûdunu
anlatmak için «Vücûdnâme» isimli bir eser meydana
getirmiştir. O, insan vücûdunun «nüsha-i âlem» ve «kâi-
nâtın defteri» olduğunu söyler. Onsekizbin âlem de «in-
sana müteallik» dir.

169) *Kitâb-ı Miğlâte*, İst. Belediye Ktp., Osman Ergin Bölümü,
nu : 663, s. 145.

170) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 9b; *Budalanâme*,
Taş basması, s. 24.

Melâyike secde kılduğı âdemdür
Bu âdem nüsha-i cümle-âlemdür

.....

Kamu âlem sadef âdem güberdür
Ne kim âlemde var âdemde vardır

Âdem hüdhüd âdem Sîmurg âdem Kâf
Âdemdür her kitâb muhtâr-ı keşşâf

Âdemde âşikâr oldı ol sultân
Âdem olan niçün ola hayvân¹⁷¹

«Bu âlemün sıfatına on sekiz bin âlem ki dirler ve ol on sekiz bin âlem insâna müte'allikdür, on sekiz bin sıfâtur, altı bini nebâtâta müte'allikdür, altı bini hayvânâta müte'allikdür, altı bini insâna müte'allikdür; bunlar birbirine mahlûtdur ve birbirinden ayrı degüldür; cümlesinün dirlikleri hep birlikdür, cümlesinün rengi vardır; Hak celle ve alâ dahı cümlesine muhîtdür»¹⁷².

«Âlemde az ve eger çok her ne ki vardır, aynıyla dahı vardır ve mevcûddur ki evvelâ âdemde olan âlemde yokdur ve âdemün göbeginden yukarı bogazına varınca yidi kat gök mukâbelesindedür ve girü göbeginden aşaga dizine varınca yidi kat yir mukâbelesindedür»¹⁷³.

Birinci mesnevîde de Kaygusuz, insan vücûdunu muazzam bir «şehir» olarak tasvîr eder. Bir dervîş bu «muazzam şehir» içinde seyahat eder ve etrafında burçlar, duvarlar, kapılar; içinde mahalleler, çarşılar, pazarlar ve sipahiler görür¹⁷⁴. Vücûdnâme'de bu çarşı pazar

171) *İkinci mesnevî*, Mar. v. 108a.

172) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 6a, 11b.

173) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 7b.

174) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 79a vd.

vb.'nin vücûdun hangi uzuvlarına delâlet ettiği anlatılır¹⁷⁵.

İnsan vücûduna verilen bu ehemmiyet başta da zikrettiğimiz gibi insanın «nüsha-i âlem» olması, Tanrı'nın insanda tecellî etmesi dolayısıyladır. Şu halde Tanrı'yı bilmek isteyen insan önce kendisini bilmelidir. Ancak kendini bilen Tanrı'yı da bilebilir :

Her birisi bu hâl içinde esir
Bilmedi kendüyi kaldı muntazır¹⁷⁶

**

Olar kim kendüzini bildi tahkîk
Özin bilene didiler muhakkik

Özin bilen bilür cân niye dîrler
Neymiş insân hayvân niye dîrler¹⁷⁷

Ana sor bu Hak yolını o bilür
Cümle mahlûkun hâlini o bilür

Zîrâ keşşâfü'l-kulûbdur evliyâ
Özini tahkîk bilüpdür evliyâ

Özini bilen bilüpdür Tanrı'yı
Tanrı'yı bilen koyupdur gayrıyı¹⁷⁸

*

Yirde durup göge bakma iy gâfil
Özüne bürün ki sendedür delîl

O kim istersin cihânda sendedür
O ki söyler her lisânda sendedür

175) *Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 7b.

176) *Saraynâme*, Mar., v. 3a.

177) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 78b.

178) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 86a.

Sendedür cümlesi ne var dünyâda
Sen sana nişe gâfilsin iy dede

Sen seni bilsen bilürdün sultânı
Sende bulunurdu gevher ma'deni ¹⁷⁹

*

Sırâta'l-müstakîm düpdüz yol oldu
Özini anlayan külli ol oldu ¹⁸⁰

çç) *Tecellî*

Tanrı'nın bütün eşyâ ve varlıklar içinde mevcut oluşunu, yâni «vahdet-i vücûd» u Kaygusuz Abdal, bâzan «tecellî» kelimesiyle ifâde eder :

Cümle âlem bir *tecellî* bir güneş
Külli hemân bir vücûddur gizlü fâş

Gayrı yokdur gayret eyle aç gözün
Gel iy tâlib birliğe batdı özün

Yüzi yüz bin cümle bir oldu hemân
Cümle diller virdi birlikten nişân

Cümle yol birikdi külli bir yire
İkilik gitdi bir oldu âşikâre ¹⁸¹

«Zîrâ kim Allâh cümle nesneye mevcûd olıcak iy tâlib senün dahı vücûdında bile olmuş olur. Senün evünde dogan güneşün *tecellîsinden* cümle âlem aydın oldu, cümle eşyâ uyandı, kendüzini vahdâniyet denizinin içinde gark gördi¹⁸².

179) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 86b.

180) *İkinci Mesnevî*, Mar., v. 112a.

181) *Saraynâme*, Mar., v. 42a.

182) *Dilgüşâ*, Mar., v. 248b.

Kamu âlem birikdi bir yüz oldı
Kamu dil söyledügi bir söz oldı

Topraklar kimyâ taşlar gevher oldı
Dahı yok kalmadı külli var oldı

Kamu eşyâ Hakk'ı gördi mu'âyin
Hakikât birliğe batdı vücûd cân

Hak bâtil yakîn gümân dimcklik
Nûr u zulmet küfr ü îmân demeklik

Bu sıfatlar kamu birliğe batdı
Be-külli yol hemân menzile yetdi

Tâlib matlûb sıfât-ı vasl ü hicrân
Zâhir bâtın hakikat-ı vücûd cân

Şu kim adına şeyâtın dimişler
Olar kim dirliğine Cin dimişler

Bu hayâller ki görünür âlemde
Bu sıfatlar ki pinhândur âdemde

Kamu âlemdeki nûr-ı *tecellî*
Kamu gönüllere olan tesellî

Kamu şey bir vücûd bir cân degül mi
Be-külli pertev-i sultân degül mi¹⁸³

«Tecellî» kavramıyla ilgili olarak Tanrı'nın muhtelif varlıklarda «sâdır» olması ve devrederek «insân-ı kâmil» e ulaşması mânâsındaki «devir» anlayışının en güzel örneği Budalanâme'de verilmektedir¹⁸⁴.

183) *Dilgüşâ*, Mar., v. 249b.

184) *Budalanâme*, Taş basması, s. 18 - 20. Ayrıca bak : Hülâsa

«Vahdet-i vücûd» fikrini ifâde etmek üzere Kaygusuz'da daha pek çok terimler vardır. Bunlardan bâzılarını örnekleriyle gösterelim :

dd) Vahdet - Kesret

Ol ne denizdür ki cûşa gelmedi
Ol ne vahdetdür ki kesret olmadı¹⁸⁵

*
**

Ne dimekdür vahdet ü kesret dimek
Bir vücûda iki dürlü ad dimek¹⁸⁶

*
**

Be-küllî vahdet oldu gitdi kesret
Özi kıldı özine şükr ü minnet¹⁸⁷

ee) Tevhîd

Nereye bahsa Hakk'ı göre anda
Dolu göre Hakk'ı her cism ü cânda

Odur kim âlemi kılmış münevver
Gönülde fikr ider hem dilde söyler

Ger nazar kılsa kişi tevhîd ile
Biliş olurdu tamâm ma'bûd ile

Tevhîdi bilen kişidür ehl-i dîn
Tevhîd eyler kişiyi Hakk'a yakîn

Tevhîdi her kim ki bildi cân olur
Bu sarâyun halkına sultân olur

Tevhîd ile nazar eyler âleme
Nutm-ı Hakdur ki cân olmuş âdeme¹⁸⁸

185) *Birinci Mesnevi*, Mar., v. 93a.

186) *Birinci Mesnevi*, Mar., v. 102b.

187) *İkinci Mesnevi* Mar., v. 109b.

188) *Saryanâme*, Mar., v. 67a - b.

ff) *Nişân - Bînişân*

Bu âdem didükleri nişân-ı bî-nişândur
Âdemden olma gâfil maksûdı kevn ü mekândur¹⁸⁹

*
**

Kamu nişân içinde bî-nişânsın
Dahı kim var hemân sensin hemân sen¹⁹⁰

*
**

Mâ-tekaddem ki yol varmış erenler
Bî-nişândan bize nişân virenler¹⁹¹

*
**

Ol kişidür o bî-nişândan bir nişân
Görinür Hak anun yüzinde bes ayân¹⁹²

gg) *Ten - Cism - Vücûd - Cân*

Sana ben diyeyin bahr-i muhîtsin
Çün özün ten bilürsin sen vücûdsm

Vücûddan câna dek sefer var
Hezârân perdedür bunca haber var¹⁹³

*
**

Sen özünü ten bilürsin ten misin
Yohsa sen sûret-i cân mısın

Bil ahı özünü ten ne sen nesin
Ten ü cân sen küllî yeksân mısın¹⁹⁴

189) *Divan*, Mar., v. 292b.

190) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 72b.

191) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 78b.

192) *Gülüstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 65.

193) *Birinci Mesnevî*, Mar., v. 73b.

194) *Birinci Mesnevî*, Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 225.

Ten cânun yüzinde perdedür hemân
Perde ardında nihân oldu cân

.....
Cümle bunlar mazharıdur ol cânun
Perdesidür cism ü sûret sultânun¹⁹⁵

*
**

Devletün bahtı toludur cümle cân
Kanda baksa seni görürdi gören

Sen cân olurdun bu cümle eşyâ ten
Nûruna mevcûd olurdu ten ü cân¹⁹⁶

hh) Gönül - Sır - Pinhân

Kaygusuz Abdal'a göre **Gönül**; Allah sevgisi, beytu'l-hak, marifetu'llah, pâdişah makâmı, nutk-ı hak, sırr-ı ilâhi'nin saklandığı yer, Hakk'ın nazargâhı, seyrangâhı, hazinesi ve hakikat sırlarının tecelligâhı, cihan aynası, manevî bir kâbe, yerlere ve göklere sığmayan kalp ka-
dehidir. Her şey burada başlar burada biter.

Kaygusuz, Allah'ı **Gönül** de bulur. Zira Allah, bu âleme âdem sûretinde tecellî etmiş, âdemi kendisine nikâb edinmiş ve âdemin gönlü içinden söylemiştir :

**Bu sarayâ âdem oldu pâdişâh
Suret-i âdemde geldi bunda şâh**

**Âdemi kendüye nikâp eyledi
Âdemün gönli içinde söyledi**

**Çün gönül Hakk'un evidür iy safâ
Beyt-i Hak didi gönle Mustafâ**

195) *Gülîstan*, Mar., v. 164b - 165a.

196) *Gülîstan*, Mar., v. 152b.

**Cümle ilmün hem kabı olmuş gönül
Nutk-ı Hak gönle eyler hem nüzûl**

**Ol ki nutkın âdeme cân eyledi
Kendüyi gönülde pinhân eyledi**

**Bu gönülün sırrum sen iy yigit
Gel berü Kaygusuz Abdal'dan işit¹⁹⁷**

Kaygusuz'un **Budalanâme**¹⁹⁸ adlı eserinin ikinci konusu da **Gönül** dür. **Sarayname**'sinde de **gönlü**, vahdet-i vücûd görüşü içinde ele alır. Zira **gönül**; Allah'ın evi, meskeni, makâmı, tanıklığı, varlığı ve bunu açıklayıcı sözüdür. **Gönül**, bu âlemin seyrângâhıdır. Zira Allah, bu gönülde makam tutmuştur. Bu gönüle Hakk'ın varlığı sığmış, her şey orada Hak'la bir olmuştur.

**Zira Sultânun evidür bu gönül
İşid oldur ki gönül bula kabul**

**Çün gönüldür pâdişâhun meskeni
Meskeninde buldı isteyen anı**

**Küllî varlığı Hakk'un gönüldedir
Velî ki şerh ü beyânı dildedür**

**Tanıkluk viren gönüldür Sultâna
Zirâ ol gönüle gelür seyrâna**

**Gönülün seyrângâhıdır bu âlem
Hem Pâdişâh gönülde tutdı makâm**

**Çün gönüle sığıdı Hakk'un varlığı
Hakk'la bir oldı külli birliği¹⁹⁹**

197) *Saraynâme*, Mar., v. 152b. *Saraynâme*, Mar., v. 69b.

198) *Budalanâme*, Taş basması, s. 7 - 10.

199) *Saraynâme*, Marburg Nüshası, v. 43b - 44a.

Kaygusuz, **Mesnevî** adlı eserinde de gönül ile aşkın ezelden beraber geldiklerini, cihanda da gönülün yoldaşının aşk olduğunu, zîrâ gönül, her arzusunu aşkda bulabileceğini, aşkın kendisine delil olduğunu anlatır. Ayrıca Allah'ın ilâhî kudretinin gönülde gizli kaldığını, insanı dünya nimetlerine götürerek Hakk'ı unutturmaya çalışan nefsin bile, gönülde «gûher», gönlün de «Kân» olduğunu söyler. Sırr-ı ilâhî gönülde saklanır, böylece insanlar Allah'ı da burada bulur. Gönül içine giren kişinin vakti hoş, kendisi de yaradanına teslim olmuş olur. Zira O'nun izniyle gönülden dile «söz» söyleme izni verilir. Bu ve bunun gibi tasavvufî temleri Kaygusuz şöyle dile getirir :

**Nice direm gönül haddünden aşma
Hâlin bil varuban ışka dolaşma**

**Gönül hergiz benem sözüm işitmez
Beni terk eyler ışkun terkin urmaz**

**Gönül bu cism ü sûretdür bu ışk u cân
Bu ışk dahı gönülde tutdı mesken**

**Zîrâ bu gönül ışk ile ezelden
Bile imiş bile gelmiş ol ilden**

**Gönül yoldaşlıgun sakın unutmaz
Cihanda ışkdan artuk nesne tutmaz**

**Gönül her maksûdı ışkdan bulubdur
Gönül içinde ışk delil olubdur**

**Gönülde bunca sır pinhân olubdur
Nefis gûher bu gönül kân olubdur**

**Gönül içinde gizlenür bu esrâr
Gönül bir lahza yâr bir lâhza agyâr**

Gönül mum gibi şem'i meş'âledür
Gönül gâh şâd olur gâhî melâldür

Gönülde saklanur sırr-ı ilâhî
Gönülde buldı bulan pâdişâhı

Gönül hükminde sultanlar yesîrdür
Gönül bir dem ganî bir dem fakirdür

Gönüle girenün vakti hoş oldu
Gönül içinde Sultan'a tûş oldu

Beri gel beri gel yâr yine geldi
Gönül ugrısı ayyâr yine geldi

Yine geldi o sultân-ı yegâne
Gönülde sözi ol söyler lisâne²⁰⁰

3. Ebedde vahdet-i vücûd

Nasıl ki ezelde cümle kâinât, eşyâ ve insan Tanrı'nın «zât» ında bir idiyse ebed de bu kesret âlemi ortadan kalkacak ve her şey Allah'da bir olacaktır. Çünkü Allah, herşey aslına rücu edecektir buyurmuştur. Esâsen «kesret» de «vahdet» i gören, «nişân» dan «bi-nişân» a yol bulan, «gönül» içindeki «sultan» ı keşfeden Kaygusuz Abdal zaman zaman coşkulu bir heyecan içinde istikbaldeki bu hâli de anlatmaktadır :

Şâhid-i gayb âşikâr oldu görün
Sûr çalındı dur ahı bir durun

Va'de tamâm oldu gâfil dur uyan
Birlige birikdi cânân ü cism ü cân

Birlik oldu gel ki gitdi ayruluk
Birlige birikdi cümle âz u çok

200) İkinci Mesnevî, Msr., v. 117a-b.

Mülk bir oldu Sultân birdir hemân
Birlik oldu cümle varlık câvidân

İkilik hayâli kat' oldu tamâm
Gayrı gitdi birlik oldu her mekân

Zerreler de güneş oldu eşkere
Bir güneş şu'lesi düşdi her yire

Sevdâsı birikdi cümle başlarun
Birlik oldu aslı cümle işlerün

Her gönülde bitdi birlikden semer
Birlige hatm oldu geldi cümle kâr

Tabl-ı beşâret çalındı iy hoca
Bir oldu kalmadı gayrı zerrece

Hak 'ayân oldu iy 'âkil aç gözün
Sa'âdet burcına yitdi yılduzun

.....

Tutdı rahmân cümle mülk i ser-be-ser
Rahman'a döndi dirildi her diyâr^{200 /1}

*

Gözün aç bak ki güneş togdı güneş
Sırr-ı ezel 'ayân oldu şöyle fâş

Birlik içinde bulındı câna yol
Hakikat külli nûr oldu sag u sol

Sâye kalmadı güneş toldı cihân
Bir vücûd oldu meselâ cism ü cân

İkilik kalmadı külli oldu bir
Birlik oldu çi ganî vü çi fakîr

Zerre içinde görindi âfitâb
Eşkere oldu güneş gitdi hicâb

200/1) *Gülüstan*, Mar., v. 142a - b.

Küllî tevhîd oldu sözi her kulun
Tesbîhi ene'l-hak oldu bülbülün

Küllî gül oldu vü diken kalmadı
Rûşen oldu nesne pinhân kalmadı

Nakş ü sûret gitdi 'ayân oldu cân
Genc açıldı külli kat' oldu vîrân

Nûr u zulmet birlige batdı tamâm
Birlik içinde bir oldu hâs ü 'âm

Dahî hiç cihânda gayrı kalmadı
İkilik bir oldu ayru kalmadı

Ten ü cân birlikde eyledi karâr
Birliği kıldı kamusı ihtiyâr

Birlik oldu il emîndür töre düz
Birlige bitdi kamu yahşı yavuz²⁰¹

b) Elest Meclisi

Allah, ilk olarak Hz. Muhammed'in rûhunu yaratmış, sonra bütün insanların rûhlarını yaratarak onlara «elestü birabbiküm? - ben sizin rabbınız değil miyim?» diye sormuştur. Kullar da «belâ - evet» demişlerdir. İşte yaratılışın bu safhasına elest meclisi denir. Kavgusuz, bazı eserlerinde, fazla tafsîlâta girmeden «elestü birabbiküm demi» diyerek bu safhadan bahseder²⁰²

1) Adem donu

Önce «ruh» olarak yaratılan insanlar, daha sonra «bu kârhâneysi seyr etmek dilediler, pâdişâh-ı âlem bu

201) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 89b - 90a; Ank. Gnl. Ktp., nu : 645, s. 211 - 212.

202) *Saraynâme*, Mar., v. 43b; *Dilgüşa*, Mar., v. 217a; *Budalanâme*, Taş basması, s. 24.

dilegi kabul edip âdem donunu onlara hil'at verdi ve ademden âleme» yolyadı²⁰³

Zira insân sûretidür donumuz
Kamu 'âlem bizim hayrânımızdır²⁰⁴

**

Âdem bu don ile insân olupdur
Kamu sıfâtlar içinde zâtum ben²⁰⁵

2) Vatan-ı aslî - Fûrkat (Hicran) - Vuslat

Vatan-ı aslî, bütün ruhların bir olduğu ve Allah'ın didârının görüldüğü elest meclisidir. «Adem donu» kendisine «hil'at» verilen insan dünyaya gönderilmekle «aslî vatan» dan ayrılmış oldu²⁰⁶. Böylece «fûrkat (hicran)» başladı :

Derdile cânum yandı bu hicrâna düşelden
Bu 'ışk hayâli sırr-ıla bu cânâ düşelden

.....

Genc-i ezelem sûrete insân ile geldüm
Pinhân giçerem bu cism-i vîrâna düşelden

Ben ol filânım sırr-ıla seyrâna gelmişem
İnsândur adum sûret-i insâna düşelden²⁰⁷

Bu hal, bâzan «sevgiliye hasret» kelimeleriyle de anlatılır :

Hasretüm elüm irişmez yâre bilmem neyliyem
Diyebilmen hâlümi deyyâre bilmem neyliyem²⁰⁸

203) *Budalanâme*, Taş basması, s. 18.

204) *Divan*, Mar., v. 300b.

205) *Divan*, Mar., v. 301b.

206) *Budalanâme*, Taş basması, s. 6.

207) *Divan*, Mar., v. 294b.

208) *Divan*, Mar., v. 304a.

Bu ayrılık kavramı, «deniz ve gevher» teşbihleriyle de anlatılır :

Mevce gelüben o deryâ kıldı cûş
Mevc-ile beni kenâra saldı uş

Deryâ-y-ıdum katra oldu menzilüm
Bu idi bu hâl içinde müşkilüm

Mevc içinde taşra düşdi bir gevher
Eyle gevher ki misâl-i mu'teber

Çün ki gevher taşra düşdi deryâdan
Vuslatı fûrkat ayırdı ortadan²⁰⁹

c) Allah'ın Didârını Görme (rü'yetu'llah)

Bezm-i elest'de Allah'ın yüzünü gören ruhlar, âhirette de Allah'ın didârını göreceklerdir. Bu kavram için «temâ-şâ» tâbirini kullanan Kaygusuz Abdal, «ve sekâhüm rabbuhum şarâban tâhurâ» âyetini zikrederek bu hâli «sarhoşluk» ile ifâde eder. Tanrı sâkîdir ve şarab ikram ettiği kul sarhoştur :

«Cân u ten senden 'uryân oldukda Hak Ta'âlâyı dolu ay rûşen görürsin. Anda kim Hakk'un likâsını görürsin ne diyem ki ne esriklükler kılasın, dil ile vâsf olunmaz. Anda temâşâ bâkî, didâr bâkî, şarâb u 'ıyş bâkî, Rab sâkî, sekâhüm rabbuhum bâkî. Ol şarâbı Hak ögmisdür, Anı içen ganî mutlak olur, dahı ne Cennet için şad olur ve ne Cehennem için hafv çeker. Anda dahı ne 'akl yürür ve ne zevk ü mest-i bî-pâk kalur. İşte budur lezzet, budur şarâb, budur zevk. Dahı hûr u gılmân bu sohbeta sıgmaz. İmdi sen dahı ol bâde-nûşun yüzini gör, visâl-i bâdesin iç²¹⁰

209) *Gevhernâme*, Mar., v. 105b - 106a.

210) *Budalanâme*, Taş basması, s. 11 - 12.

Meclis birdür sâkî birdür bâkî bir
Bir oldu kamu deryâ zevrâkı bir²¹¹

Şu halde Kaygusuz Abdal'da «şarap içmek» hakikî mânâ ile değil, mecâzî mânâ ile kullanılmakta ve çoğu defa «Hakk'ın didârını görmek» mânâsına gelmektedir. Nitekim Budalanâme'de «Hârâbât ehli»nin içki içmesinde «dudak ve kadeh olmadığı» kaydediliyor²¹². Şu şiirde de «içmek» ten murat, Tanrı'yı görmektir :

Yiyeli içeli beng ü şarâbı
'İmâret oldu bu gönlüm harâbı

Nazâr kıldı bana pîr-i harâbât
Yüzüm anun ayagının türâbı

.....

Bu sâkîden niçe 'âşıkı sermest
İçiben cân gözün yırttı hicâbı

Bu 'ışkun yolına sen muhib olgıl
Eger görmek dilersen zü'l-celâli²¹³

ç) Teferrüç

Teferrüç'den maksat, insanın «âdem donu» nu giyip cihana gelmesinden tekrar Tanrı'ya döneceği ana kadar geçen zaman içinde dolaşmasıdır. Kaygusuz, bu kavram için «teferrüç, sefer, seyran, seyâhat» kelimelerini kullanmaktadır :

Beni dinle nedür sözüm haberüm
Nice menzile irişdi seferüm

211) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 112b.

212) *Budalanâme*, Taş basması, s. 14.

213) *Divan*, Mar., v. 298b.

Evvel insân donıyla bu sarâya
Teferrüc etmege bu mülk ü câya

Bile sultân ile seyrâna geldüm
Sûret (ü) libâs-ı insâna geldüm²¹⁴

**

Vücûddan câna dek bunca sefer var
Hezârân perdedür bunca haber var²¹⁵

**

Dokuz felek bizüm sayvânumuzdur
Yidi yir yüzi hem seyrânumuzdur²¹⁶

**

Misâfir dervişem gezdüm cihânda
Teferrüc eylemişem her mekânda²¹⁷

Ayrıca **Kitâb-ı Miglâte'**deki dervişin rüyâ âleminde devamlı olarak «seyâhat» etmesi; temsîlî olarak yukarıda bahsettiğimiz «teferrüc» ü anlatmaktadır. Burada derviş, insanın yaratılışından kıyamet gününe kadar muhtelif zamanlarda gezmektedir²¹⁸.

Birinci mesnevî'de dervişin bir şehri (insan vücûdunu) dolaşması²¹⁹ da yine «teferrüc» kavramına dâhildir. Burada insanın «nüsha-i âlem» olduğu hatırlanmalıdır.

d) Merâtib-i Erbaa (Dört kapı)

Merâtib-i erbaa; Tanrı'nın ve kâinâtın hakikatini anyalabilmek için geçilmesi gereken dört mertebedir. Bunlar sırasıyla şeriat, tarikat, marifet ve hakikattır. Kaygusuz bu dört mertebe için «dört kapu» tâbirini kul-

214) *Saraynâme*, Mar., v. 2a.

215) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 73b.

216) *Divan*, Mar., v. 300b.

217) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 78a.

218) Bak : *Kitâb-ı Miglâte'nin* hülâsası.

219) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 79a vd.

lanır. Mesnevî'de insanın ancak «pîr tutunarak» bu dört kapıyı geçebileceğini anlatır :

Yola gel şeytâna nöker olmagıl
Pîr dutungıl hudâperver(?) olmagıl

Pîr gözüni açup yolunu göstere
Seni bu yanlış hayâlden kurtara

Pîri olmayan irişmez menzile
Pîr gerek kim aynayı her dem sile

Pîr sana bildürür seni sen nesin
Sen nesin nedür dilegün kandasın

Gözün açıla göresin sultânı
İnsânda fark eyleyesin hayvâm

'İlm-i şeri'atı bildüre sana
Azuban dağılmayasın her yana

Bilesin kim ne demekdür şeri'ât
Neyimiş bu orta yirde bağlı sed

Pîr sana erkân-ı salât bildüre
İmân islâm farz u sünnet bildüre

Çün ki bildün şeri'ât nedür tamâm
Tarîkât yolunda koyasın kadem

Pîr sana bildüre nedür tarîkât
Dahı tarîkât içinde her sıfât

Tarîkât demek 'arabca yoldurur
Yol-ıla var kim tarîkat oldurur

Zen ü ferzendi atayı anayı
Terk ide koya bu cümle kavgayı

Her ne ki pîr dir ise anı duta
Tâ kim irişe bu yolda maksûda

Zişt ü mel'ün u tekebbür olmaya
Miskîn ola cehle magrûr olmaya

Pîr ne dir ise işide sözünü
Hâk ide pîr kademinde yüzünü

Pîr yohndan yüzünü döndürmeye
Anda kim bakmışdı gözün ırmaya

Pîr ana hakikatını göstere
Tâ adı yolda yazıla deftere

Her ne kim pîr dise andan çıkmaya
Cehd ide bu yolda gönül yıkmaya

Kanda kim baksa pîrîn hâzır göre
Her kime bakarsa anı pîr göre

Şöyle kim birliğe bite pîr ile
Ol Pîr ile bir ola pîr bir ile

İkilik kalmaya çün birlik ola
Birlik içinde temiz dirlik ola

Çün ki pîri hoşnûd ola kendüden
Ol kişi bu kez uyana uykudan

Gözi açıla göre kim bu iş nedür
Eşkere görmek ne-y-imiş düş nedür

Şerî'at bile tarikat anlaya
Hakikat pîri ne dirse dinleye

Her kimde kim ola bu üç hâsiyet
Şerî'at ü tarikat ü hakikat

Ma'rifet anda biter kân oldurur
Ma'rifet cevher ü ma'den oldurur

Yol eri oldur bu yolda yol varan
Yol eridür yolsuza yol gösteren

Ma'rifetdür yol erinün hüneri

Marifeti olan er bulur eri

Ma'rifeti olmayan hayvân olur

Fi'li iblis sûreti insân olur

Ol haber bitdi bu kez geldün pîre

Pîrlik oldur yolsuza yol göstere

Sakalı aka dimezler pîr diyü

Pîrlik oldur terk ide her sevdâyı

Pîr gerek kim kendüyi bilmiş ola

Gönli içinde Hakkı bulmuş ola

Kalmaya bu dört kapuda müşkili

Pîr gerek kim söyleye cümle dili²²⁰

Vücûdnâme'de «merâtib-i erbaa» ile ilgili bâzı teşbihler vardır. Buna göre kara kış şeriat gibi, yaz tarikat gibi, güz mârifet gibi, bahar hakikat gibidir. Ayrıca ana rahmi şeriat, cihana gelmek tarikat, cihanda durmak mârifet, cihandan gitmek hakikat gibidir²²¹.

e) Evliyâ

Evliyâ ve bu kavramla ilgili kelimelerin, Kaygusuz'un eserlerinin her yerinde bol bol kullanılması tabiidir. Esâsen o bütün eserlerini velîlerin gösterdiği yolu anlatmak için yazmıştır. Evliyâ kavramı için Kaygusuz, «evliya, mürşid, mürşid-i kâmil, âşık, sofî, rehber, deriş, delîl, ehl-i dil, er, gerçek er, yol eri» gibi kelimeler kullanmıştır. Onun bu kelime ve terkiplerle anlattığı evliya, kalbleri ve sırları keşfeden, mânevî nüfuz sâhibi, üstün bir insandır. Tâlibleri ve sâlikleri tarikat yoluna

220) *Birinci mesnevi*, Mar., v. 82b - 83b.

221) *Vücûdname*, İst. Üniv. Ktp., nu : 6817, v. 4b.

sevkededen, mârifetten hakikate ulaştıran onlardır. İşte bu vasıflarıyla Kaygusuz'un eserlerinde geçen «evliyâ» için bâzı örnekler veriyoruz :

Anları da bir işit 'ameli ne
Nice varmışlar bu yolu hâli ne

Anların da neymiş maksûdı
Nice bulmuşlar o'lar da ma'bûdı

Ne kişilerdür neymiş adları
Niye benzer zâtları sıfatları

Ne iş işledi o'lar da dünyâda
Adları gül gibi kalmış ortada

Ara yirde heykel olmuş sözleri
Hak'la birliğe bitmiş özləri

Bî-nişândan ol kişilerdür nişân
Evliyâ enbiyâ dirler ona cân

Ol kişilerdür o'lar kim Hakk'ıla
Gayri gitmiş vuslat olmuşlar bile^{zz}

Halk u cihânun budur fikri hemân
Evliyâ hâlerinden işit bir nişân

.....

Evliyâda ol kadim oldu nihân
Evliyâdan sor sorarsan sen nişân

Evliyâ bilür ol ebed mülkini
Evliyâdan sor ırığı yakîni

Sor ki hemân evliyâdur kılâguz
Evliyâ bilür nedür yahşı yavuz

Evliyâda cem' olupdur kâinât
Dogrı bak kim evliyâdur her sıfât

Evliyâdur cümle 'ilmün defteri
Evliyâ bitdi bu kân da gevheri

Evliyâdur ki 'âlemi tutdı karâr
Evliyâda cem' olupdur ne ki var

Sırr-ı ezel ü ebeddür evliyâ
Hakikat-ı nûr-ı ahaddur evliyâ

Evliyâdur maksûdı her bendenün
Vechidür evliyâ cümle insânun

Evliyâ yüzinde Hakk'ı gör 'ayân
Sıdk yolında bu kadar ola nişân²²³

Yola boyun vire serkeş olmaya
Vesves-i şeytâna yoldaş olmaya

Yol erine sor ki bilür yol nedür
Bu yolun içinde sag u sol nedür

Yol eri bilür ki nedür hayr ü şer
Yol içinde neymiş 'ayb u hüner

Yol erinün ayagina toprak ol
Yol erine kostak olma müştâk ol

Yol demeklik yol erinün dirliği
Yol eri ol ki bilesin erliği

Yol eridür bu yol içinde çerâğ
Yol eri yol-ıla varur yola bak

223) *Gülüstan*, Mar., v. 172b.

Yol eri oldur ki câna kalmaya
Bî-nişân ola nişân kalmaya

Yol eri terk ide cümle varlığı
Bu yola lâıyk dirliye dirliği²²⁴

*

Çünkü dirlik tamâm oldu er
Mu'teber oldu bu yolda mu'teber

Erlik oldur duta birlikde makâm
Demeye birlik yolında hâs u 'âm

Bır göz ile baka cümle 'âleme varlığa
Katmaya kalbi hakikat dirliğe

Cümledenün üstine dogâ gün gibi
Bir yire baka dâ'im mecnûn gibi

Çünkü birlikde timâm oldu işi
Bil hakikat *evliyâdur* ol kişi

Anâ sor bu hak yolını o bilür
Cümle mahlûkun hâlünü o bilür

Zirâ keşşâfû'l-kulûbdur evliyâ
Özini tahkik bilüpdür evliyâ

Özini bilen bilüpdür Tanrı'yı
Tanrı'yı bilen koyupdur gayrıyı

Ol kişidür ki dimişler yol eri
Ana sor kim ol görüpdür dilberi²²⁵

*

Her kişi ne bile kimdür er kişi
Er kaçan ola cihânda her kişi

224) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 85b.

225) *Birinci mesnevî*, Mar., v. 86a.

Er bilür kimdür cihânda evliyâ
Hümâ gölgesi degüldür her sâye

Evliyâ gönlünde oldı Hak nihân
Evliyâdur tâlib ü matlûb hemân

Her kime kim evliyâ oldı delil
Dünyâda âhiretde olmaya zeli²²⁶

Ayrıca büyük evliya ve mutasavvıflar olarak Kaygusuz'un eserlerinde başta **Hız. Ali ve Hallâc-ı Mansur** olmak üzere pek çok ismin geçtiğini kaydedelim.

Kitâb-ı Miglâte'de âhiret gününde seyâhat eden derviş sık sık Hız. Ali'nin huzûruna çıkmakta ve orada da şeytanla mücadele etmektedir. Kaygusuz diğer eserlerinde de «Ali, Aliyyü'l-mürtezâ, Haydar, evliyâlar şahı, Şah-ı Merdan» isim ve sıfatlarıyla onu anmakta ve Hız. Muhammed'in «ben ilmin şehri, Ali kapısıdır» hadisini zikretmektedir.

Hallâc-ı Mansur, vahdet-i vücûd nazariyesi ve ene'l-hak» sözü dolayısıyla sık sık zikredilir. Kitâb-ı Miglâte'de derviş, Bağdat şehrinde «Hallâc-ı Mansur ve Behlûl Dâna ile karşılaşır. Mansur'un her zaman adını kullanmayan Kaygusuz, sık sık kullandığı «ber-dâr» kelimesiyle ona telmihte bulunur.

Bunlardan başka Kaygusuz'da Şibli, Hasan-ı Basri, Cüneyd-i Bağdadi, Bâyezid-i Bistâmi, Hoca Attar, Sa'di, İbrahim Edhem, Âşık Paşa da büyük mutasavvıflar olarak yer alır.

Kaygusuz'da «Harâbat, meyhâne» gibi kelimelerin «tekke» yi, «mey, şarâb, beng, esrar» gibi kelimelerin

226) Birinci mesnevî, Mar., v. 96b.

«ilâhî aşk» ı ifâde etmek üzere kullanıldıklarını ve bu kelimelerin onda lirik ve heyecanlı söyleyişlere sebep olduğunu da kaydedelim.

«İlm-i ledün», «aynelyakîn» ve «hakkalyakîn» gibi «tasavvufî bilgi»yi, «bâtın»ı, daha doğrusu «merâtib-i erbaa»nın geçilmesiyle ulaşılan «hakikat»ı anlatan terimler de Kaygusuz'da tasavvufî ilgili olarak rastlanan terimlerdir. O, «ilm-i ledün» mânâsına çok defa «kuş dili» tâbirini de kullanır. Eserlerinde tasavvufun prensiplerini anlatırken etrafındakiler kendisine bâzan «kuş dili ile mi konuşuyorsun» diye sorarlar.

«Sakal kırkmak», «yüze sevda (siyahlık) gerekmediği» gibi «çar-darb»ı anlatan ibârelerle, «melâmet tablı, hurka, şem' ve şemle» gibi tarikat vâsıtalarına âit terimlerin de Kaygusuz'da seyrek de olsa geçtiğini belirtelim.

Son olarak ifâde etmeliyiz ki, Kaygusuz'un her şiir ve beyti, ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak tasavvufî alâkalıdır. İbâdet ve ahlâkla ilgili konular dâhi Kaygusuz'da tasavvuf gözüyle görülür. O; zâhirî olanın, sûretin peşinde değil, her sûret, nakış ve ibâdetin «bâtın»ının, «hakikat»ının peşindedir. Dolayısıyla onun eserleri baştan başa tasavvuftur.

N E T İ C E

Kaygusuz Abdal'ı; Menkabevî ve hakiki hayatı, eserlerinin tavsif ve hülâsaları, eserlerinin şekil bakımından incelenmesi ve eserlerinde din ve tasavvuf olmak üzere dört ana bölüm içinde incelemiş bulunuyoruz.

Menkabevî hayatı, Kaygusuz etrafında teşekkül etmiş bulunan menâkıbnâme nüshalarında kayıtlıdır. Ayrıca Abdal Mûsâ Tekkesi'nin bugünkü dervişleri de onun menkabevî hayatını şifâhî olarak anlatmaktadırlar. Menâkıbnâme'ye göre Kaygusuz, Alâiye Beyi'nin oğludur ve asıl adı **Gaybî**'dir. Çok iyi tahsil görmüş, zamanının maddî ve mânevî ilimlerini öğrenmiştir. Bir av sırasında, kendisine geyik sûretinde görünen Abdal Mûsâ'nın peşine takılmış ve sonunda Abdal Mûsâ dergâhına ulaşarak ona mürid olmuştur. Bunun üzerine Alâiye beyi, Teke beyinin de yardımını alarak Abdal Mûsâ üzerine yürümüş, fakat Abdal Mûsâ müridleriyle ona karşı çıkmış ve gösterdiği kerâmetler sâyesinde Teke beyini öldürmüştür. Bundan sonra babasının da râzı olması üzerine tamâmen Abdal Mûsâ'ya intisap eden Gaybî Bey, şeyhi tarafından verilen adla «**Kaygusuz**», kırk yıl pirine hizmet etmiş ve ondan icâzet almıştır. Daha sonra kendisine kırk abdal verilen Kaygusuz, abdallarını yanına alarak gemilerle Mısır'a gider. Orada Mısır Sultanı huzuruna çıkan ve bâzı kerâmetler gösteren Kaygusuz'a, Mısır Sultânı Nil kenarında bir kasr inşa ettirdi. **Kasrü'l'-ayn** adlı bu dergâhta bir müddet oturan Kaygusuz, oradan Hacca gider Mekke ve Medîne'deki mübârek yerleri ziyâret ettikten sonra Sûriye

ve Irak'ı dolaşarak Nusaybin yoluyla Anadolu'ya Abdal Mûsâ'nın yanına döner.

Mekâkıbnâme bu kavuşma ile biter. Hattâ bâzı menâkıbnâme nüshaları Kaygusuz'un Mısır'a gitmesiyle son bulur. Onun bundan sonraki hayatı menâkıbnâme'de yer almaz.

Biz onun hakiki hayatını araştırırken menâkıbnâme'deki bu hayat çizgisinin umûmî olarak doğru olduğunu, ancak bâzı menkabevî unsurlarla süslendiğini gördük. Kendi eseslerinden çıkardığımız bâzı ipuçları neticesinde Kaygusuz'un asıl adının «**Alâeddin Gaybî**» olduğunu tesbit ettik. Doğum târihinin de milâdî 1341-42'den geriye gidemiyeceğini ortaya koyduk. O târihlerde Alâiye ve Antalya târihi üzerindeki araştırmalarımız, Kaygusuz'un babasının Alâiye beylerinden Hüsâmeddin Mahmud olabileceğini gösterdi. Bu beylerin Karamanoğullarından inmesi hattâ bir taraftan da Anadolu Selçuklularına dayandığı rivâyeti, Kaygusuz Abdal'ın çok asil bir sülâleye mensup olduğunu göstermektedir. Menâkıbnâme'de Kaygusuz'un yetişmesiyle ilgili olarak verilen bilgiler, onun eserleriyle teyid edilmektedir. Elimizden geçen yüzlerce varaklık eseri; Kaygusuz'un zamanının bütün ilimlerine, din ve tasavvuf bilgi ve terimlerine vâkıf olduğunu hattâ Farsça bildiğini sarâhatle göstermektedir. Menkabevî unsurları bir yana bırakacak olursak onun Abdal Mûsâ'ya intisâbının kesin olduğu da muhakkaktır. Çünkü bu husus, menâkıbnâme'nin dışında Kaygusuz'un Abdal Mûsâ ile ilgili bir şiiri ve ayrıca Abdal Mûsâ velâyetnamesindeki kayıtlarla da teyyüd etmektedir. Kırk yıl hizmeti, bir geleneğin neticesi kabul etmek lâzımdır. Ama Kaygusuz'un uzun yıllar Abdal Mûsâ dergâhında yetiştiğini kabul edebiliriz. Sonra Mısır'a gitmiş ve orada tarikatini yaymıştır. Mısır'a gidiş târihi, milâdî 1397-98 yıllarında olsa gerekir.

Anadolu'ya döndükten sonraki hayatını ancak bâzı şiirlerindeki kayıtlarından anlıyoruz. Bâzı şiirlerinde geçen Rumeli'ye âit yer adları ve **Murad Han**, **İbni Fenârî**, **İshak Bey** isimleri onun, **Molla Fenârî**'nin şeyhülislâmlık yaptığı 1424-1430 târihleri arasında Rumeli'ye geçtiğini gösteriyor. Bu şiirler her ne kadar mecâzî mânâlar ifâde ediyorsa da Kaygusuz'un Rumeli'de bulunmuş olduğunu gösterdikleri de muhakkaktır. Sonra muhtemelen tekrar Anadolu'ya ve belki de Mısır'a dönmüş olan Kaygusuz, 1444 yılında ölmüş olmalıdır.

Hayatının, birçok karanlık noktalar bırakmak sûretiyle ancak bir kısmını aydınlatılabildiğimiz Kaygusuz'un eserleri husûsunda daha tâlihli sayılabiliriz. Çünkü Onun bugüne kadar bilinen eserlerinin yanında, daha başka eserlerinin de olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Çünkü onun on iki büyük eseri elimizdedir ve bunlardan bâzılarının pek çok nüshası vardır. 1494 târihinde istinsâh edilen **Ankara Genel Kitaplığı**'ndaki yazma ile 1501 târihinde istinsah edilen **Marburg** nüshası da oldukça eski yazmalar olarak ve Kaygusuz'un eserlerinden çoğunu ihtivâ etmeleri dolayısıyla münhasıran tatminkâr bir çalışma imkânı vermektedirler.

Kaygusuz'un eserlerinden **Divan**, **Gülistan**, **Birinci**, **İkinci** ve **üçüncü mesnevîler**, **Gevhernâme** ve **Minbernâme** tamâmen manzum; **Budalanâme**, **Kitâb-ı Mıglâte** ve **Vücûdnâme** tamâmen mensur; **Saraynâme** ve **Dilgüşâ** manzum + mensur karışıktır.

Onun **Divan**'daki şiirleri iki yüze yaklaşmaktadır. Bunların yüzde sekseni gazeldir. 20-30 kadar heceyle yazılmış şiiri vardır. Ayrıca **Dolâbnâme** adlı kasidesi ile iki **terci'** ve iki **terkîb-i bendini** de onun mürettep olmayan dîvanı içinde mütâlâa etmek lâzımdır. **Divân**'daki şiirlerin, gazellerin pek çoğu ilâhî bir vecd içinde yazılmış gi-

bidir. Hece ile yazılanlar daha çok **şathiye** karakterindedir. Bunlarda Kaygusuz ya Tanrı'yla samîmi bir şekilde konuşmakta, ya da dünyanın geçici zevklerine kapılan insanı alaycı bir üslûpla anlatmaktadır. Bâzı şiirleri ise ilâhî ve nutuk havasındadır.

Gülîstan; «lâ-mekân» 1, ezeldenki vahdet-i vücûdu anlatmakla başlar. Kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışını uzun uzun hikâye eder. Kısas-ı enbiyâ kısa olarak anlatıldıktan sonra belirli bir konu üzerinde durulmaz. Tasavvufun çeşitli konuları, yer yer son derece heyecanlı bir üslûpla dile getirilir.

Yazmalarda **«mesnevî»** başlığı altında Kaygusuz'un üç mesnevîsi vardır. Bunlardan ikincisi, **«küçük mesnevî»** başlığı altında da geçer ve öbürlerine nisbetle kısadır. Her üç mesnevîde de belli bir konu olmayıp tasavvufî vecd ve heyecan etrafında dönerler. Mesnevîlerde Kaygusuz, lirizmin zirvesine ulaşır. Diyebiliriz ki bütün şiirleri içinde en yüksek heyecan mesnevîlerde, bilhassa birinci mesnevîde bulunur.

Gevhernâme, 63 beyitlik kısa bir mesnevîdir. Başlangıçta, **«vahdet-i vücûd»** görüşünü, deryâdan kenara atılan «gevher» teşbihiyle dile getirir. «Gevher»in canı Hz. Muhammed'dir ve eser onu methetmek için kaleme alınmıştır.

Minbernâme adlı 29 beyitlik küçük mesnevî nefsi bilmenin esas olduğu üzerine kurulmuştur.

Kaygusuz'un mensur eserleri, yer yer lirik parçalar ihtivâ etmekle berâber umûmiyetle didaktiktir. **Budalânâme**'de «akl-ı maâş, akl-ı maâd, nefsi bilmek, gönül, mürşid» gibi tasavvufî meseleler anlatılır.

Kıtâb-ı Miglâte, kompozisyon bakımından oldukça değişiktir. Burada bir derviş devamlı olarak uykuya dal-

makta ve rüyâsında, bâzan geçmişte, bâzan gelecekte «**te-ferrüc**» etmektedir. Her defasında karşılaştığı şeytanla mücâdeleye girip onu mağlûp etmektedir. Bu ilgi çekici eserde, geçmişe ve geleceğe âit çizgiler tablolar «**science fiction**» ların **zaman makinası**» nı andırmaktadır. Eserde dervişin zaman zaman söylediği şiirler, çokkun bir lirizmin ifâdesidirler.

Vücûdnâme, insan vücûdunun çeşitli uzuvlarıyla, bâzı dinî ve tasavvufî ve kozmik kavramlar arasında teşbihler yapan, münâsebetler kuran bir eserdir. Meselâ kara kış şeriatı, yaz tarikata benzetilir. Baş, devlet tâcına; alın, hidâyet nûruna teşbih edilir. Daha sonra mürşidin lüzûmu anlatılır.

Manzum ve mensur karışık eserlerinden **Dilgüşâ**, «**vahdet-i vücûd**» u anlatan uzun bir mesnevî ile başlar. Eserde uzun Farsça bölümler vardır. Bir dervişin tasavvuf umdelerini anlatması ile devam eden **Dilgüşâ** tamâmen tasavvufa hasredilmiştir.

Saraynâme'de «**cihan-saray**» teşbihiyle yola çıkılarak, dünyaya gelmekten maksadın ibâdet etmek ve Allah'ı tanımak olduğu anlatılır. Kaygusuz'un şeriat unsurlarına en çok yer verdiği eser **Saraynâme**'dir. Bu bakımdan diğer manzum eserlerine nisbetle daha «kuru»dur. Ancak yer yer lirik söyleyişler taşır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Kaygusuz'un eserlerini şekil bakımından inceledik. Bugüne kadarki umumî kanâatin aksine o, bir «**aruz**» şâiridir. Binlerce beyitlik mesnevîlerini aruzla yazdığı gibi, Dîvan'ındaki gazellerinin yüzde seksenini de yine aruzla kaleme almıştır. Hece ile yazılanlar, ancak Dîvan'ında bulunan 20-30 kadar şiirdir. Edebiyat târihlerinde ve antolojilerde daha çok bu şiirler yer aldığı için Kaygusuz, bir hece şâiri sanılmıştır.

Arûzla yazdığı şiirlerde, bilhassa mesnevîlerde hemen hemen tamâmen «mefâilün mefâilün faülün» vezni ile «fâilâtün fâilâtün fâilün» veznini kullanır. Dîvan'ında bunlardan başka «3 fâilâtün 1 fâilün» «4 müstef'ilün» ve «4 mefâilün» vezinleri de sık kullanılır. Karışık vezinler Kaygusuz'da pek azdır. İmâle ve zihâf Kaygusuz'da o kadar çoktur ki bâzan şiirin vezni güçlûkle bulunur. Ancak bu aruz aksaklıklarının bâzılarını o devirdeki telâffuz ile izah etmek lâzımdır.

Hece'de yedili ve sekizli şiirler çoğunluktadır; on birli şiirler pek azdır.

Mesnevî ve gazellerde tasavvufî vecd ve heyecanı dile getiren, tasavvufî umdeleri işleyen Kaygusuz'un, heceyle yazılan şiirlerinde şathiyeler hâkimdir. Bunlar arasında **nutuk** ve **ilâhîlere** de rastlanır.

Bu nazım şekillerinden başka Kaygusuz'un, bir kaside (Dolabnâme), iki **tercî-i bendi**, iki **terkib-i bendi** ve iki **müstezâdı vardır**.

Kaygusuz'da tam ve zengin kafiyelerin yanında yarım kafiyele de bol bol rastlanır. Onun aruzla yazılmış şiirlerinde de sık sık yarım kafiyelerin kullanılması, halk şiirine yaklaşan bir husustur. Bâzen benzer sesler dahi Kaygusuz'da kafiye olarak kullanılabilmektedir. Bilhassa gazellerde redifin çok bol kullanılması ve belli bâzı fiillerle edatların redif olarak tercih edilmesi de Kaygusuz'un şiirini şekil bakımından niteleyen unsurlardandır.

Dil ve üslûp bölümünde Kaygusuz'daki bugüne göre arkaik kelimelerin pek çoğunu ve bâzı eski gramer şekillerini gösterdik. Onun çok kullandığı kelimeleri de konularına göre sıraladık. Kaygusuz, Eski Anadolu Türkçesinin kelime hazinesini ve gramer şekillerini olduğu gibi aksettirmektedir.

Kaygusuz'un üslûbu çok hareketli ve çeşitlidir. O, doğrudan doğruya anlatımdan, delil ve ispat yoluyla anlatıma kadar bütün anlatım türlerini kullanır. **Tahkiye, tasvir, mükâleme, öğüt verme** gibi anlatım tarzlarının hepsi, eserlerinde içiçe girmiş olarak yer alır. **Ata sözleri ve deyimler, halk söyleyişleri**; onun san'atını samîmileştiren ve halka yaklaştıran unsurlardır. **Tekrir ve secîler**, bilhassa lirik söyleyişler sırasında kullanılır. **Mecaz**, Kaygusuz'un üslûbunda apayrı bir yer işgal eder. O, bir kısım tasavvufî şiirleri mecazlarla kaleme alır; ilk bakışta bu şiirlerin tasavvufî olduğu hissedilmez. Ancak, diğer eserlerinde rastladığımız, kullandığı mecazlarla ilgili anahtar kelimeler, şiirlerin tasavvufî mâhiyetini ortaya koyar.

Dördüncü Bölümde Kaygusuz'un eserlerinde **din ve tasavvuf** konularını işledik. Dinin itikada, ibâdete ve ah-lâka dayanan unsurlarını ayrı ayrı ele aldık. Hemen hemen bütün dînî unsurlar, Kaygusuz'un eserlerinde tasavvuf gözüyle ele alınmaktadır. O, ibâdetlerin dış şekilleriyle değil «**hakikat**» leriyle ilgilidir. Namaz kılmama it-hamlarına sert ve alaycı bir üslûbla cevap verir. Aslında Kaygusuz, dinin emir ve nehiyelerine muhâlif değildir. Onların birer kalıp olarak ele alınmasına itiraz eder. Ah-lâk unsurlarından daha çok karakterle ilgili olan **riyâ, ki-bir, tevâzu, sâfiyet, haset, cimrilik** gibi huyları ele alır. Bunlar aynı zamanda insanın tarikat yoluna girebilme istidâdını gösteren huylardır. Ona göre, riyâyı, kibiri, ha-set ve cimriliği bırakmayan iman «tarikat» yoluna girip «**hakikat**» e ulaşamaz. Âyet ve hadisler de hep tasavvufî izahlar çerçevesinde ele alınmıştır. «**Men arefe nefsehû**» hadisi ile «**ve hüve biküllî şey'in muhit**» âyeti Kaygusuz'da, tasavvufun hareket noktaları olarak ele alınır.

Tasavvufun temel umdesi «**vahdet-i vücûd**» dur. O, eserlerinde baştan sona bu umdeyi işler. Ona göre ezelde

mevcûdat birdi. «Nûr» olan bir tek «zât» var idi. Bütün kâinât «zât» içinde gizli idi. «Zât»ına «tecellî» etti, «isim ve sıfatları kendi kendisine naz eyledi» ve «nâgâh (âni-den)» «kûn» emriyle kâinât yaratıldı. Böylece «vahdet» ten «kesret» doğdu. Ancak bu görünüş aldatıcıdır. Aslında bütün kâinât birdir; âlem ve âlemdeki bütün haller birer «nakış» ve «sûret ten ibârettir. «Kesret» içinde «vahdet», «nişan» içinde «binîşan» «ten» içinde «cân» gizlidir. Bugünkü «kesret» dünyası da yok olacak ve sonunda «ezel» de olduğu gibi «vahdet» e dönecektir. Kaygusuz, bu görüşünü «herşey ona dönecektir» âyetiyle perçinleştirir.

Allah'ın didârını görme (rü'yetullah) mes'elesi de Kaygusuz'un eserlerinde bâzan derin bir vecd içinde anlatılır. Merâtib-i erbaa, evliyâ, teferrûc vb. tasavvuf terimleri sık sık geçer ve bunlardan bilhassa merâtib-i erbaa ile evliya uzun uzun anlatılır.

Kaygusuz'un eserlerinin temeli tasavvuf'tur. Onun bütün şiir ve nesirlerini bu gözle görmek lâzımdır. O, kelimenin tam mânâsıyla bir «tasavvuf şâiri», bir «tekke şâiri» dir. Tasavvufî vecd ve heyecan bakımından en az Yunus Emre kadar başarılı şiirler vermiştir. Yunus'un en eski muakkiplerinden olan Kaygusuz, san'atı bakımından ondan geri kalmadığı gibi, eser ve şiirlerinin miktarı itibarıyla onun çok üstündedir. On bin beyte yaklaşan şiiriyle ve on iki eseriyle ondan bize büyük bir miras kalmıştır. Ancak Kaygusuz, eserlerinin bu cesâmeti içinde kaybolmaz. Ufak tefek bâzı kısımlar hâric onun şiiri her zaman üstün bir seviye gösterir.

Diğer şiirlerine nisbetle az olan şathiyeleri ona bu sâhada bambaşka bir mevki verir. O, sâhanın öncüsüdür. İmanından ve Allah'ın bir parçası olduğundan emîn olarak rahat, alaycı ve samîmi bir üslûpla Tanrı'yla konuş-

ması, din dışı gibi görünen çapkınca şiirleri; çok zor anlaşılan tasavvufî muhtevâları düşünülmezse, âdetâ modern sürrealist şiirler intibâını uyandırır.

Onun tesirlerini çeşitli bakımlardan müşâhede etmemiz mümkündür.

1. Kendisinden sonra eserleri, defâlarca istinsah edilmiştir. Şiirleri, **Marburg** nüshasında mürettep olmasa da bir «**divân**» olarak topluca yer aldığı gibi çeşitli şiir mecmûalarında sık sık kaydedilmiştir. **Budalanâme**, **Vü-cûdnâme**, **Dilgüşâ** gibi eserlerinin pek çok yazması mevcuttur. Eserlerinin pek çok yazmalarının hattâ Budalanâme'nin taş basmalarının mevcut oluşu, Kaygusuz'un kendisinden sonra gördüğü alâkanın ve tesirlerinin en açık delilidir.

2. Kaygusuz'un tesirini gösteren bir diğer husus, **menâkıbnâme**'dir. Ancak kendisinden sonra derin tesirler bırakan bir şahıs etrafında menâkıbnâme teşekkül edebilir. Bu menâkıbnâmelerin birçok nüshaları olduğu gibi, Elmalı'daki Abdal Mûsâ tekkesinde şifâhî olarak yaşaması ayrıca dikkat çekicidir.

3. **Mısır'daki Kasrû'l-ayn** tekkesinin son şeyhlerinden olan **Ahmet Sırrı Baba**; bu tekkenin şeyhleri ile ilgili olarak verdiği listede, Mısır'daki Bektâşî tekkesinin kurucusu olarak Kaygusuz Abdal'ı gösterir. Kaygusuz, bugünkü mânâda Bektâşî olmasa dahi; eserlerindeki Hz. Ali sevgisi, Allah ile senli benli konuşması, mecâzen ilâhî aşkı ifâde eden şarab, mey, esrar, beng gibi unsurlar onun Bektaşilerce çok sevilmesine ve tutulmasına sebep olmuştur. Bektâşî dergâhları tarafından benimsenmiş; eserleri yazılmış ve okunmuştur. Ahmer Sırrı Baba'nın eseri, onun Mısır'daki Bektaşilik üzerinde derin bir tesir yaptığını gösteriyor.

4. Kaygusuz'a hem Mısır'daki Mukattam dağında, hem de **Elmal**'nın **Tekke** köyündeki **Abdal Mûsâ** türbesinde mezar isnat edilmesi, onun tesirinin bir başka delilidir.

5. Kaygusuz'un tesirini gösteren bir başka husus, kendisinden sonra bâzı şâirlerin onun adını ve mahlasını kullanmasıdır. XVI. asır **Bayramî** şâirlerinden **Ahmet Sârban** ve onun halifesi **Vizeli Alâeddin «Kaygusuz»** mahlâsını kullanırlar. 1872'de ölmüş ve mezarı **Karacaahmet**'de olan bir şeyhin mezar taşında bile **«Kaygusuz İbrâhîm»**¹ ve yine 1311/1893'de vefatına târih düşürülen **melâmî** dervişin adı da **«Kaygusuz»** olarak kayıtlıdır². Böylece bu tekke şâirleri arasında **«Kaygusuz»** adının daha da yaygın olacağı sebebiyledir ki bu, şâirimizin tesirinin neticelere ve hangi târihlere uzandığını göstermesi bakımından son derece ilgi çekicidir.

Demek oluyor ki **Kaygusuz Abdal**, **Türk Tekke Edebiyatı**'nın en mühim sîmalarından biri, hattâ bâzı bakımlardan birincisidir. İşte biz, onun ehemmiyetini eserlerinin bütünü üzerinde yaptığımız bu çalışma ile ortaya koymaya çalıştık.

Görüldüğü gibi, günümüze kadar bilinegelen Kaygusuz Abdal'ın şahsiyetinden farklı olarak, nisbeten hakiki şahsiyetini **Edebiyat Tarihi** içindeki yerine koyduğumuzu sanıyoruz. Bu vesile ile benzerlerinin de bu şekilde ele alındığı takdirde farklı **neticelere** varılabileceğini söylemek mümkündür.

1) A. Gölpınarlı, *Kaygusuz Vize'li Alâeddin*, İstanbul 1932, s. 15.

2) Esrâr Dede, *Divân-ı Belâgat*, İstanbul 1257, s. 131.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

A) KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİ

(Kütüphânelerde bulunan Yazmalar)

- Budalanâme* : Ankara Genel Ktp., nu : 169/7, v. 72b - 98a.
- » : Ankara Genel Ktp., nu : 647, s. 1 - 31.
 - » : Ankara Genel Ktp., nu : 1397, s. 1 - 75.
 - » » DTCF. İsmâil Sâib I, nu : 1079.
 - » : DTCF. İsmâil Sâib I, nu : 5413, v. 15b - 51b.
 - » : DTCF. Üniversite, nu : A - 14, s. 1 - 56.
 - » : DTCF. Üniversite, nu : A - 385, 1 - 65.
 - » : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 1321, s. 91 - 177.
 - » : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 1890, 1 - 16.
 - » : İstanbul Üniversite Ktp., nu : 4105, v. 1b - 15b.
 - » : Kütahya Vahid Paşa Ktp., nu : 1346.
 - » : Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu : 909, v. 1b - 46b.
 - » : Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu : 909, s. 1 - 61, (matbu ?).
 - » : Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu : 910, s. 1 - 53, (matbu ?).
 - » : Ms. or. oct. 2736/4, Staatsbibliothek, Marburg, v. 141b - 183a.
 - » : Ms. or. oct. 3054, Staatsbibliothek, Marburg, v. 2b - 26a.
 - » : Pertsch, 68, 35, 3., Pertsch Goethe., 78.
 - » : Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 2367/4, v. 58b - 68a.
 - » : Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 2736/2, v. 47b - 66a.

Budalanâme

- Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 2846/2, v. 55b - 86b.
- Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 3040, v. 1b - 29b.
- Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 3908/5, v. 87a - 102b.
- Süleymâniye Ktp., H. Hayrullah Efendi Böl., nu : 55/4, v. 76b - 94a.
- Süleymâniye Ktp., H. Hüsnü Paşa Böl., nu : 777/9, v. 61b - 90a.
- Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 41/1, v. 1 - 6.
- Süleymâniye Ktp., İzmir Böl., nu : 802/3, v. 94b - 116a.
- Viyana Millî Ktp., Flügel III, 439, Nr. 1993, I Bl. v. 1v - 14r.

Dilgüşâ

- Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 1 - 54.
- Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 3 - 43.
- Ankara Genel Ktp., nu : 698/2
- DTCF. Üniversite., nu : A - 281
- Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824
- İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 398
- İstanbul Belediye Ktp., M. Cevdet Böl., K. 216, v. 44b - 84b.
- Ms. or. oct. Staatsbibliothek Marburg, nu : 51, v. 40b - 72a.
- Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek Marburg, v. 211b - 260b.
- İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 35a - 64b.
- Mevlânâ Müzesi Ktp., nu : 2468/VII, v. 363b-394b.
- Nûruosmaniye Ktp., nu : 4904, v. 160a - 120b.
- Süleymâniye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu : 411/1 - 2, v. 80b - 107b.
- Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, nu : 25a - 62b.
- Süleymâniye Ktp., İzmirli İsmâil Hakkı Böl. nu : 3692/6, v. 32a - 33b.

- Divan* : Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 288b - 340b.
- » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 102a - 143a.
- Dolabnâme* : Menâkıbnâme, s. 37 - 39 (Husûsi Ktp.)
- » : Mevlânâ Müzesi Ktp., nu : 2467/XXII, v. 81b-83b.
- » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 25a - 26a.
- » : Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Böl., nu : 619/29, v. 199a-b.
- Gevhernâme* : Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824.
- » : Menâkıbnâme, s. 31 - 35 (Husûsi Ktp.)
- » » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 22b - 24a.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 105a - 107a.
- » : Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 21a - 22b.
- » : Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Koğuşlar Böl., nu : 950, v. 1b - 7b.
- Gülîstan* : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 54 - 142.
- » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 43 - 108.
- » : Ankara Genel Ktp., nu : 824/1, v. 2a - 75a.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 140a - 210b.
- Kitâb-ı Miglâte* : Ankara Genel Ktp., nu : 824/2, v. 75b - 104b.
- » » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 143b - 168b.
- » » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg,
- » » : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 663, s. 139 - 209.
- » » : Süleymâniye Ktp., Düğümlü Baba Böl., nu : 411/2, v. 108b - 130b.
- » » : Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 3040, v. 29b - 46b.

Mesnevî-i Baba

Kaygusuz

- Mesnevî Evvel** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 249 - 351.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 188 - 231.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 805/1, nu : 1b - 25a.
» » : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 1407, s. 1 - 33.
» : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 65a - 92a.
» » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 71b - 105a.
» » : Süleymânîye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu : 411/1, v. 1b - 25a.
» » : Süleymânîye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 1b - 20b.

- Mesnevî-i Sâni** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 306 - 328.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 231 - 247.
» : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 102b - 112a.
» » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 107a - 120a.
» » : Süleymânîye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 63a - 71b.

- Mesnevî-i Sâlis** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 329 - 351.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 247 - 263.
» » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 93b - 102a.
» » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 122a - 134a.
» » : Süleymânîye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 35a - 42a.

- Minbernâme** : Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824.
» : Menâkıbnâme, s. 49 - 50 (Husûsî Ktp.)
» » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 33a - b.

- Saraynâme** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 142 - 248.
» : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 109 - 188.
» : Ms. or. oct. 4044 Staatsbibliothek, Marburg, v. 1b - 69b.
» : Süleymânîye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu : 411/1, v. 32a - 82b.

- Divan* : Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 288b - 340b.
- » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 102a - 143a.
- Dolabnâme* : Menâkıbnâme, s. 37 - 39 (Husûsi Ktp.)
- » : Mevlânâ Müzesi Ktp., nu : 2467/XXII, v. 81b-83b.
- » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 25a - 26a.
- » : Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Böl., nu : 619/29, v. 199a-b.
- Gevhernâme* : Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824.
- » : Menâkıbnâme, s. 31 - 35 (Husûsi Ktp.)
- » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 22b - 24a.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 105a - 107a.
- » : Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 21a - 22b.
- » : Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Koğuşlar Böl., nu : 950, v. 1b - 7b.
- Gülistan* : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 54 - 142.
- » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 43 - 108.
- » : Ankara Genel Ktp., nu : 824/1, v. 2a - 75a.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 140a - 210b.
- Kitâb-ı Miglâte* : Ankara Genel Ktp., nu : 824/2, v. 75b - 104b.
- » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 143b - 168b.
- » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg,
- » : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 663, s. 139 - 209.
- » : Süleymâniye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu : 411/2, v. 108b - 130b.
- » : Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu : 3040, v. 29b - 46b.

Mesnevî-i Baba

Kaygusue

- Mesnevî Evvel** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 249 - 351.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 188 - 231.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 805/1, nu : 1b - 25a.
» » : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 1407, s. 1 - 33.
» : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 65a - 92a.
» » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 71b - 105a.
» » : Süleymânîye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu : 411/1, v. 1b - 25a.
» » : Süleymânîye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 1b - 20b.

- Mesnevî-i Sâni** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 306 - 328.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 231 - 247.
» : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 102b - 112a.
» » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 107a - 120a.
» » : Süleymânîye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 63a - 71b.

- Mesnevî-i Sâlis** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 329 - 351.
» » : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 247 - 263.
» » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 93b - 102a.
» » : Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 122a - 134a.
» » : Süleymânîye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu : 19, v. 35a - 42a.

- Minbernâme** : Etnografya Müzesi Ktp., nu : 17824.
» : Menâkıbnâme, s. 49 - 50 (Husûsî Ktp.)
» » : İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu : 797, v. 33a - b.

- Saraynâme** : Ankara Genel Ktp., nu : 167, s. 142 - 248.
» : Ankara Genel Ktp., nu : 645, s. 109 - 188.
» : Ms. or. oct. 4044 Staatsbibliothek, Marburg, v. 1b - 69b.
» : Süleymânîye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu : 411/1, v. 32a - 82b.

- Vücûdnâme* : İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu : 1321,
s. 178 - 197.
- » : İstanbul Üniversite Ktp., nu : 6817, v. 3b - 16a.
- » : Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu : 909, v. 38b - 47a.
- » : Ms. or quart. Tübinger Depot der Staatsbibliothek,
nu : 1494, Teil 2, v. 29b - 35b.
- » : Ankara Genel Ktp., (Hacı Bektaş Ktp.), nu : 621.
- » : Ankara Genel Ktp., (Hacı Bektaş Ktp.), nu : 667.

B) UMUMÎ BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed ibni Hanbel : *el - Müsned*, Kahire 1343.
- Ahmed Refik : *Fâtih Zamanında Teke ili*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, nu : 79/2, İstanbul 1340.
- Ahmet Rifat : *Mir'atü'l-Mekâsıd fî Def'il-Mefâsıd*, İstanbul 1293.
- Ahmet Rifki, : *Bektaşî Sırrı*, Der. Saâdet 1327.
- Ahmed Sırrı Baba : *er - Risâletü'l - Ahmedîyye fî Târîhi 't - Tarîkatı 'l - Aliyyeti 'l - Bektaşîyye b - Mısra 'l - Mahrûse*, 2. baskı Kahire 1939.
- Akalın, Mehmet : *Kaygusuz Abdal'ın Gevher - nâme'si*, A. Ü. Ed. Fak. Yayını, A. Caferoğlu Özel Sayısı, Sayı : 10, Fasıkül 1, Ankara 1979.
- Akçay, İlhan : *Abdal Mûsâ Tekkesi*, VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1972.
- Aşıkpaşazâde Tarihi : İstanbul tab'ı 1332.
- Atalay, Besim : *Bektâşîlik Edebiyatı*, İstanbul 1340/1921.
- Baha Sâid : *Bektaşîler*, Türk Yurdu, C. 5, Yıl : 1927.
- Banarlı, Nihad Sâmî : *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, İstanbul 1971.
- Başgöz, İlhan : *İzâhlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968.
- Birge, John Kingsley : *The Bektashi of Derwishes*, London 1965.
- Björkman, Walter : *Die Altosmanische Literatur, Fundamenta II.*, Wiesbaden 1964.

- Boratav, P. N-Fıratlı, H. V. : *İzâhlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1943.
- Boratav, Pertev Nâîli : *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul 1958.
» : *La Littérature des 'aşık, Fundamento II.*, Wiesbaden 1964.
- Bursalı Belîğ : *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan*, Bursa 1302.
- Bursalı Mehmed Tâhir : *Osmanlı Müellifleri*, C. 1 - III, 2. bas-
kı, İstanbul 1975.
- Çantay, Hasan Basri : *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* C.
1 - III, İstanbul 1957.
- Çelebioğlu, Amîl : *Sultan II. Murad Devri Mesnevîleri*,
Doçentlik Tezi (Basılmadı), 1976.
- Cunbur, Müjgan : *Gülşehri ile Kaygusuz Abdal'ın Şiir-
lerini Kapsayan XV. yüz yıldan Kal-
ma Bir Mecmûa*, X. TD Kurultayı'nda
Okunan Bilimsel Bildiriler, An-
kara 1963.
- Dânişmend, İsmâîl Hâmî : *İzâhlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi*,
C. 1 - IV, İstanbul 1971 - 1972.
- Dağlı, Muhtar Yahya : *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, İstanbul
1935.
» : *Kaygusuz Abdal*, İstanbul 1941.
- Elçin, Şükrü : *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Anka-
ra 1977.
- Ergin, Muharrem : *Câmîü'l - Meânî'deki Türkçe Şiirler*,
TDİED, C. III, Sayı : 3 - 4, İstanbul
1949.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet : *Bektaşî Şâirleri*, İstanbul 1930.
» : *Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul 1931.
» : *Türk Şâirleri*, C. 1, İstanbul 1936.
» : *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul
1938.
» : *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1 - 3,
İstanbul 1955.

- Eröz, Mehmet : *Türkiye'de Alevilik ve Bektasılık*, İstanbul 1977.
- Erten, Süleyman Fikri : *Antalya Livâsı Târihi I*, İstanbul 1338 - 1340.
- » » *Antalya Vilâyeti Târihi II*, İstanbul 1940.
- » » *Antalya Târihi III*, Antalya 1948.
- Esrar Dede Efendi : *Divân-ı Belagat Unvân-ı Esrâr De-de Efendi*, İstanbul 1257.
- Evliyâ Çelebi : *Seyâhatname*, C. 9 - 10, İstanbul 1314.
- Fındıkoğlu, Ziyâeddin F. : *Sergüzeşt-i Kaygusuz Abdal*, Hayat Mecmûası, Sayı : 17, İstanbul 1927.
- Flemming, Barbara : *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1964.
- » » *Türkische Handschriften*, Teil II, Wiesbaden 1968.
- Gökyay, Orhan Şâik *Kaygusuz Abdal ve Simâtiyeleri*, Türk Folkloru, Sayı : 13 - s. 3-5 Eylül 1980, S. 3 - 5, 3 - 6
- Gölpınarlı, Abdülbâki : *Kaygusuz, Vîzeli Alâeddîn*, İstanbul Melâmîlik ve Melâminler, İstanbul 1931.
- » » *Kaygusuz Abdal - Kul Hîmmet - Hatayi*, İstanbul 1953.
- » » *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961.
- » » *Alevî - Bektâşî Nefesleri*, İstanbul 1963.
- » » *Kaygusuz Abdal*, TD Halk Edebiyatı Özel Sayısı, C. XIX, Sayı : 207, Ankara 1968.
- » » *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972.

- » » *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977.
- Götz, Manfred : *Türkische Handschriften*, Teil II, Wiesbaden 1961.
- Güzel, Abdurrahman : *'Alî in der Bektaschi - Dichtung, namentlich jener des 16. jhdts*, Wien 1972 (Doktora Tezi).
- » » *Kaygusuz Abdal'ın Çağatayça Bir Gazeli*, Türk Kültürü, Sayı : 194, Yıl : XVII, Ankara 1978.
- » » *Kaygusuz Abdal'ın Vücûdnâme'si Üzerine*, Türk Kültürü, Sayı : 197, Yıl : XVII, Ankara 1979.
- » » *Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Bazı Tasavvufî Terimler*, Millî Kültür, Kültür Bakanlığı, C. 2, Sayı : 9, Şubat 1981, S. 31 - 33.
- Hallauer, Jakob : *Die Vita des İbrahim bin Edhem*, Basel 1925.
- Hammer - Purgstall, J. H. : *Geschichte der osmanischen Dichtkunts bis auf unsere Zeit*, Bd. 3 Besth 1837.
- Hıfzı Tefvîk-Hammâmîzâde : *Türk Edebiyatı Numâneleri*, İstanbul 1927.
- Hoca Sa'deddin : *Tâcü 't-Tevârih*, C. 2, İstanbul 1279.
- İslâm Ansiklopedisi : C. 1 - 12/1, İstanbul 1965 - 1974.
- İsmâil b. M. el - Âdûnî : *Keşfü 'I - Hafa*, Halep?
- İz, Fahir : *Eski Türk Edebiyatında Nestr I*, İstanbul 1964.
- İz, Mair : *Tasavvuf*, İstanbul 1969.
- Hasluck, (Ter. R. Hulûsi) : *Bektaşîlik Tetkikleri*, İstanbul 1928.
- Kabakh, Ahmet : *Türk Edebiyatı*, C. 1-3, İstanbul 1973.
- Kocatürk, Vasfi Mahir : *Türk Edebiyatı Târîhi*, Ankara 1970.
- » » *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1955.

- Köprülü, Mehmed Fuad : *Abdal Mûsâ*, Türk Kültürü, Sayı : 124, Şubat 1973
Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1935.
Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekamülüne Umûmî Bir Bakış, YTM., I - II - III, 1933.
Mısır'da Bektâşilik, TM. C. IV, İstanbul 1939.
Osmanlı imparatorluğu'nun Kuruluşu, 2. baskı, Ankara 1972.
Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, 3. baskı, Ankara 1976.
- Hüseyin, Kadriye : *Kaygusuz Sultan'da Bir Nevruz Sabahı*, Mîhrab, Sayı : 15 - 16, Yıl : 1, 1924 (Temmuz 1340).
- Levend, Agah Sırrı : *Edebiyat Târîhi Dersleri*, İstanbul 1935.
Divan Edebiyatı, İstanbul 1943.
Ümmet Çağı Edebiyatı, Ankara 1962.
Türk Edebiyatı Târîhi, C. 1, Ankara 1973.
- Öztuna, Yılmaz : *Eyyük Türkiye Tarihi*, C. 1 - 14, İstanbul 1977 - 1979.
- Onay, Ahmed Talat : *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nevileri*, İstanbul 1928.
- Oytan, M. Tevfik : *Bektâşîğin iç Yüzü*, C. 1 - 2, İstanbul 1962.
- Pekolcay, N - Eraydın, S. : *İslâmî Türk Edebiyatı*, C. 1, İstanbul 1975.
- Radloff, W. : *Proben der Volksliteratur der nördlichen türkischen Stamme*, C. VIII, Leipzig 1874.
- Rıza, Tevfik : *Kaygusuz Sultan ve Azmi Baba Hakkında*, Peyâm-ı Edebi, nu : 37, 8 Mayıs 1330/21 Mayıs 1914, S. 1 - 3.
- Menzel, Th : *Die ältesten Türkischen Mystiker*, In : BDMG 79, N. F. 4 (1925).

- Mes'ûd, H. : *er - Râid*, 2. tab'ı, Beyrut 1927.
- Muhammed b. A. es-Sehâvî : *el - Makâsıdu 'I - Hasene*, Kahire 1956.
- Muhammed F. Abdülbâki : *el - Lü'lü ve 'I - Mercân*, Kahire ?
- Mustafa Âli : *Künhü, I - Ahbar*, C. 5, İstanbul 1277.
- Noyan, Bedri : *Hacı Bektaşî Veli ve Bektaşîlik*, C. 1 - VII, (basılmamıştır).
- Nur, Rıza : *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektaşî Tekyesinde Bir Manus-kırı*, Türk Bilik Revüsü, No : 5, Yıl : 1935.
- Salcı, Vahit Lütfi : *Kaygusuz Abdal Hakkında Etüdler I - V*, İstanbul 1949 - 1950, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi.
- Schlmmel, Annamaria : *Drei Türkische Mystiker Yunus Emre - Kaygusuz Abdal - Pir Sultan Abdal*, Deutsch - Türkische Gesellschaft E. V. Bonn, Mitteilungen, Heft 48, Bonn Oktober 1962.
- Şânizâde : *Târih-i Şânizade*, C. 2, İstanbul 1920.
- Taşköprülüzâde, A. İ. : *Şakâyık-ı Nûmaniye* (Edirneli Mecdî Efendi tercümesi), İstanbul 1299.
- Tekindağ, Şehabeddin : *Teke - Eli ve Tekeoğulları maddesi* İA, C. 12/1.
- Teke - Eli ve Tekeoğulları, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı : 7 - 8. İstanbul 1977.
- Tschudi, Rudolf : *Die Bekehrung des Kaighusuz Aus einer türkischen Heiligenvita*, In : Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Bd. 47 (1951).
- Türk Ansiklopedisi : *Türk Ansiklopedisi*, C. 1-27, İstanbul 1968 - 1977.
- Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976.
- Uzunçarşılı, İ. H. : *Kitâbeler II*, İstanbul 1929.
- » » *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969.
- » » *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara 1972.
- Yinanç, Mülkrimin Halil : *Alâtiye maddesi*, İA., C. 1, İstanbul 1965.

I N D E K S

- Abdal Mûsâ* : 25, 26, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 59, 61, 62, 63, 64, 74, 77, 86, 87, 88, 164, 165, 296, 297, 304, 305.
- Abdal Mûsâ Asitânesi* : 24, 35, 42, 49, 56, 79.
- Abdal Mûsâ'ya Kul oldu cândan* : 63, 65, 93.
- Abdal Mûsâ'ya intisab edişi* : 70.
- Abdullah el-Magaverî : 85, 86.
- Âb-ı hayat : 113.
- Âb-ı hayvân : 155, 169
- Âdaletle hükmetmek : 257.
- Adem (Peygamber) : 128, 133, 265, 299.
- Adem'e secde etmişlerdi : 114.
- Adem, âlemin aynasıdır : 108.
- Adem donı : 283, 284, 286.
- adem-i takayyüd : 124.
- Ahmed Fakih : 19.
- Ahmedi : 20.
- Ahmet Kabaklı : 58.
- Ahmed Sârbân : 305.
- Ahmed Sırrı Baba : 59, 84, 304.
- Ahmed Yesevî : 17, 18, 25.
- Ahmed'ün alnında nûr* : 110.
- Ahiler : 16, 23, 24, 25, 26.
- Ahî Devlethân Zâviyesi : 24.
- Ahîret marazlarından emîn olasın* : 123.
- Akçainiş Köyü : 33.
- Akça-(Bir akçayı atasından azîz tutar) : 119.
- Akıncı eri : 207.

Akın çeri : 160, 207.
Akl-ı Kül : 238, 262.
Akl-ı ma'âd : 122, 126.
Akl-ı ma'âş : 122.
Akşam (Ahşam) namazı : 243.
Alâeddin Gaybî (Kaygusuz Abdal) : 26, 74, 75, 77, 86, 87, 297.
Alâeddin bin yûsuf : 74.
Alâiye : 4, 14, 15, 21, 63, 79, 87.
Alâiye Beği Hüsameddin Mahmûd : 72, 87.
Alâiye Beği Karamanoğullarından Yûsuf : 72.
Alâiye'yi fetheden Selçuklu Sultânı Alaeddin Keykûbâd : 73.
Alâiye ve Manavgat Emirleri : 27.
Alâiye Sancağı Beği : 26, 29, 32, 33, 35, 39, 40, 70, 71, 74, 87, 296, 297.
Alâiye beğlerinin Selçuklu neslinden . . . : 73.
âlemü'l-esrâr : 265.
âlem aşk ile zuhûra gelmiştir : 119.
âlemü'l-esrâr : 229.
âlem-i Kül vücûd-ı cân ben oldum : 128.
Allah Kavramı : 216.
Allah'ın dîdârını görmek : 285, 303.
Allah'ın her yerde tecellîsi : 112.
Allah'ın Peygamberlerde tecellîsi : 109.
Allah'a varma yolları : 260.
Allah her şeyi muhîttir : 126.
Alevî-Türkmen Babaları : 11.
Ali (Hz. Ali) : 131, 132, 134, 135, 150, 294, 304.
Ali bin Ahmed bin Emir Ali : 92.
Âlimler Nebîlerin vârisleridir : 259.
Alâeddin Ali ibni Fenârî : 57, 66.
Alâeddin bin yûsuf : 87.
Alp-Erenler : 3, 35.

Am u hâs : 150.
 Ana rahmi : 125, 190, 195.
 Anadolu : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 14, 25, 81 vd.
 Anadolu Selçukluları : 1, 2, 14, 15, 17, 87.
 Anadolu Türklüğü : 10, 11, 12.
Anâsır-ı erbaa : 108, 114, 151, 190, 195, 263.
Anaya beni kız eyledi : 125.
Anayı bana kız eyledi : 125.
 Andelib vahdet güline : 188.
 Ankara'lı Mehmed oğlu Mustafa : 19.
 Antalya : 1, 7, 21, 22, 23, 25, 26, 87.
 Antalya Müzesi : 22.
 Antalya Yivli Câmi-i : 22.
 Ârafat Dağı'nda buluştular : 107.
 Arif Ali : 20.
 Arifler Sohbeti : 122, 126, 128.
 Arkaik Kelimeler : 182, 301.
 Arş-ı âla : 135.
 Arş seyrânım : 128, 143.
asel olursın her petekde : 265.
 Âsi Nehri : 55.
 Aşk('ışk) : 116, 117, 119, 166, 168, 169, 200, 201, 213, 242, 266, 290.
 Aşk denizi : 188.
 Aşık olsam adum tenbel Alâyi : 74, 75.
 Aşk gönül içinde delildir : 117.
Aşk, gönülde mesken tutmuştur : 117.
 Aşk eri : 144.
Aşk('ışk) mevci yine başumdan aşdı : 114.
 Aşık Paşa : 18, 20, 64, 192, 294.
Aşık feryâd u âh itmeli : 112.
Aşk ile cihân oldu münevver : 116.
 Aşıyan gezdim : 126.
Ata arpa, sığıra saman gerek : 210.
Atayı bana oğul eyledi : 125.
 Atasözleri : 117, 198, 208.
 Ata yurdu olan Alâiye : 79.
Atla eşek aynı değüldir : 113.

Attar (Feridüddin-i Attar) : 20, 109, 192, 294.
Attika ve Mora Seferi : 9.

Aybını yüzine urmaz : 248.

Ayetlerimizi onlara göstereceğiz : 257.

Ayne'l - Bakara : 221.

Ayne'l - Yakın : 295.

Avcı zagarı : 127.

Avlan üstine : 164

Avşar boyu : 6.

Azazıl : 130, 221, 222, 223.

bâde - nûşun : 233, 285.

Bâli Zâviyesi : 24.

Banarlı, Nihad Sâmi : 60.

Barbara, Flemming : 60,104.

Baba Resûlullah : 11.

Babâiller isyâmı : 5, 11.

bahil : 187, 250, 251.

bahr-ı hezec : 153.

bahr-ı recez : 153.

bahr-ı remel : 153.

bahr-ı muhit : 140, 277.

Bal - yağ çeşmeleri : 40.

balım dolısı : 50.

Baltası Gedik : 39.

Barçınlı Mehmetoğlu Mahmûd : 19.

Başkent (Bursa'nın Başkent oluşu) : 8.

Battal Gâzi : 54.

Battal-nâme : 19.

Bâz-nâme : 19.

Baykuş : 113.

Bayramlık : 26, 305.

Bayram Namazı : 243.

bebür : 30.

bedr-i mâh : 154.

Bektâşilik : 26, 304.

Bektâşi an'aneleri : 78, 87.

Bektâşi şâirleri : 84.

Bektâşi şeyhi : 84.

Beglerimiz Avlan üstine : 152.
bekri bigi : 165.
bigi : 198.
Behlül Dâna : 133, 294.
bendedür : 129.
benk ile seyretmege : 177, 294.
ber - dâr : 294.
Beş vakit namaz : 105, 205, 242.
beyâbân : 193.
Bâyezid-i Bistâmi : 127, 294.
Beykozlu peçenek : 133.
Beyt-i Hak didi gönle Mustafa : 151.
bezm-i elest : 255.
birlik : 111, 114, 118.
Bilenlerle bilmiyenler bir olur mu? : 257.
Bilmediğin sözü söyleme : 110.
Bitmeyecek yere tohumu ekmegül : 209.
Bi-küllü şey'in muhit : 197, 255.
bi-nişân : 281, 303.
Bir kaz aldım ben karıdan : 152, 163, 174, 176.
börk : 199.
boza düzdi : 125.
Budalanâme : 91, 96, 98, 99, 100, 191, 192, 121, 122, 129, 231,
245, 246, 275, 297, 298, 299, 304.
Bugday : 191.
buğdayı yemeleri : 107.
buğday yetiştirmeyi öğretti : 108.
Bugün bana bir başacuk : 177.
büryan getir : 162.
Bülbül : 113, 156. . .vd.
Bülbüle gülzâr gerek : 175.
Bülbüle güllistan : 113.
Bulak iskelesi : 47.
burçlar : 137, 197, 200, 208, 262, 272.
Bursalı Belig : 64.
Bursa Fethi : 59, 61.
Câhile karşı yumuşak : 126.
Cân ü dil-ârâmın. . . . : 157, 159, 277.
Câz u ayyar : 206.
Câmiü'd - Düvel : 73.

Câmiü'n - Nezâir : 60.
Câmiü'l - Meâni : 95.
Cebrâil : 220, 221.
Cehennem kavramı : 234.
Celâleddin Harezmsâh : 4.
Celâliler Tekkesi : 85.
Cennetü'l - Mevâ : 135.
Cennet kavramı : 234, 285.
Cihan kubbe misâli : 123, 128, 147, 300.
Cin : 275.
Cimri : 247, 250, 302.
Cism ü sûret : 280.
Cüneyd-i Bağdâdî : 294.
cûvân : 168.
Cuma Namazı : 243.
Çar - darb : 295.
Çarh devrânım : 128, 143.
Çarh-ı felek çenberi : 160.
Çarh - nâme : 19.
Çarşı - bâzar - mahalle - sipâhi : 110.
Çatal Derbendi : 39.
Çeng ile ney : 118.
Çepni Kabilesi : 10.
Çerende gâh perende oldum : 125.
Çeşm-i siyâh : 265.
Çeşnigirler : 49.
Çınar ağacı : 45.
Çin ü Hitây'ı : 153.
Çirmen meydan muharebesi : 9.
Çobanoğlu Demirtaş : 8, 22.
Dağlı, Muhtar Yahyâ : 27, 57, 58, 65, 66, 75.
Dânişmend - nâme : 19, 20.
Dâstân-ı Sultan Mahmûd : 19.
Defter-i Evkâf-ı Vilâyet-i Teke : 23, 67, 73, 74, 123.
Defter-i Sâdık : 122.
delil ü bürhân : 199.
delil (evliyâ) : 115, 119, 186, 280, 290.
dellâl olup satdım : 125.
Dellîl-i Budala : bakınız. Budalâname maddesine.
Delilsiz bu yola kimesne gitmez : 115.
Demirtaş ve Sülemiş : 6, 7.

demürci : 125.
deniz ve gevher : 285.
derd ü belâsı : 34, 200.
dertli gözler : 193.
der ü divar : 196.
Derviş : 132, 144, 194, 290.
derviş öz yolunu gözetmeli : 112, 113.
Derviş Ali Horasânî : 93.
Derviş Nazîf : 93.
deve tepme : 124.
devenün büyüğüne. . . : 130.
Deve yükün çekebilmez karınca : 209.
Deveyinen ev içinde seyr olmaz : 117.
Deyyâr : 155.
Dicle Irmağı : 133.
Dilgüşa : 29, 57, 58, 60, 61, 64, 70, 79, 91, 93, 95, 98, 99, 100,
101, 122, 141, 170, 188, 208, 238, 298, 300, 304.
Dillerden Türk dilini bilirüz : 145.
Din yolunun dikenleri ve halkın çirkin kokuları : 127.
Dinî - tasavvufî esaslar : 16, 302.
Dinle imdi şu ben beni öğeyin : 177.
Divan : 20, 90, 96, 104, 298, 304.
Dokuz felek : 190.
Dolab - *Dolab-nâme* : 55, 75, 99, 102, 104, 105, 170, 193, 194,
298, 301.
Dolab gibi döndürdi : 124.
Dolâb-ı Muhammedî : 55.
Dolabın sorusu ve cevâbı : 105.
Dolunay : 124, 285.
Donuzları korkudur : 161, 284.
Domuz eti : 246.
Dört Kapı : 224, 287, 290.
Dört melek : 138.
dudagın kemerlendirürler : 127.
duhul çalmagıl : 210.
duhul gibi : 220.
Dur Dağı : 38.
durugel yatma iy sâkî : 157.
Düâü'l - Kunût : 94.
dükkan : 206.
dünya : 65, 119, 206, 266, 267.
dünyaya gelmeyi. . . : 65.

Dünya kimseye bâki değildir : 119.
Dünya malı olanın dostu çokdur : 121.
 dünya nimetleri : 266, 267.
 Dünyâ yalandır : 119.
 dürr ü cevahir : 158.
 dür-efsân : 199.

Ebedde vahdet-i vücûd : 281.
 ebed (var edeb öğren edeb) : 118, 174, 178, 179, 252, 253, 254, 261.
 ecel köprisi : 237.
 Edirne : 9, 81, 83, 88.
 Edrene minâresi : 161.

Edrene şehrinde bugün : 67, 81, 162, 172, 177, 202.
 eflâk : 263.
 Eflâki : 20.
 Eflâk prensliği : 9.
 ehl-i dil : 106, 290.
 ehl-i din : 276.
 ehl-i imân : 251.
 ehl-i Kible : 237.

el-haya'ü mine'l-imân : 118, 252.
elestü birabbiküm : 227, 255, 283.
elest meclûsi : 207, 227, 261, 283.
 elif kaddün : 110, 194.
 Elçin, Şükrü : 103.
 Elmalı : 21, 24, 33, 304, 305.
 Elmal da Abdal Mûsâ'ya intisâp etti : 88.
 Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde : 86.
 Eleyli (Alaylı) Gaybî bunda tekve kılmaz : 76.
Elleri değmez ki başun kaşına : 211.
el vermesi : 139.
 Emir efendi : 242.
 Emirü'l - ulâma - emir Çoban : 6.
 Emirü'l - muazzam Mahmûd bîn Alaeddin bîn Yûsuf bîn Karaman : 72.
 Emmin oğlundan : 122.
Ene'l - Hakk : 116, 166, 269, 270, 283, 294.
 er (gerçek er) : 111, 112, 290, 293.
 oldur er dutgıl etegin öp elin : 112.

Ergene'nün Köprüsü : 161.
 erkân : 108, 252,
 erkan - töre bilmem : 131.
 erkân-ı salât : 288.
 er olan kişi dünyâyı bir pula almaz : 115.
 erenler : 117.
 Ergun, Sadeddin Nüzhet : 60, 76.
 Eski Anadolu Türkçesi : 180.
 esrar : 77, 165, 260, 294.
 esriklük : 233, 285.
 eşegün boynuna dakma inciği : 210.
Eydür ki bu Rûm-îlîdür : 68, 81.
 Eyyûb'un sabrı : 112, 150, 229, 265.
 Evliyâ : 112, 115, 201, 254, 273, 290, 291, 292, 293, 294, 303.
 evsâfî'l - mesâcid : 19.
 ezelde vahdet-i vücûd : 261, 303.
 Farz u sünnet : 224, 288.
 Fâtih devrine âit : 23, 73.
 fenâ - fillâh : 219.
Fenâri oğlu Mevlânâ Muhammed Şemseddîn : 23, 66, 67.
 Ferheng - nâme-i Sâ'dî : 20.
 Feridüddîn-i Attar : 18, 20, 109, 192, 294.
Fetvâ bulam mı ki aceb : 81, 84.
 Filibe : 69, 83, 88, 204.
 Filibe Begi : 57, 58.
 Filibe de yinilen . . . : 69, 82, 177.
 Finike : 21, 24.
 Firavn-ıla Mûsâ : 116, 132, 133, 150, 194, 265.
 firdevs-i âlâ : 20, 135.
 Flügel (Viyana) Katalogu : 101.
 fûrkat : 224, 284.
 Fütüvvet - nâme : 20.
 Garib - nâme : 18, 20.
 Gaybî Beg : 29, 30, 31, 33, 34, 39, 41, 75, 76, 296.
gel iy kendü hâline yol bulanlar : 93.
gelübeni doldugun anla : 157, 166.
 genc-i cihân : 268.
 genc-i ezel : 284.
 genc-i kadîm : 199.
 genc-i saâdet : 200.
 gerçek er : 290.

Gevhernâme : 55, 89, 91, 92, 93, 94, 99, 102, 119, 153, 170, 298, 299.
Gevherin bir adı Mahmûd idi : 120.
geyikteki müşk : 117, 266.
gevher Hz. Muhammed'in camıydı : 120.
Germiyân beyliği : 6, 7, 8. 298, 299.
Gölpınarlı, Abdülbâkî : 61, 62, 91.
gökler çadırım : 128.
gönlini tevhide mekân eyleye : 158.
Gömbe : 21, 24.
gönül : 105, 117, 123, 157, 200, 250, 278, 280, 281.
gönül bahri : 123.
gönül (bütün sırlar gönülde gizlidir) : 117.
gönül Hakk'un evidûr : 278, 279.
gönüle sığıdı Hakk'un varlığı : 279.
gönlü gözü açık ârifler bilür : 122.
Bir gönülde iki sevgi sığmaya : 111.
göz ile görüp gönlüm ile inandığım : 122.
gramer şekilleri : 180.
Gülistan : 90, 93, 94, 98, 99, 106, 153, 169, 170, 223, 227, 242,
Gülfeşân Câmî-i ve kitâbesi : 72.
Gülşehri : 18, 20.
Güzel, Abdurrahman: 58, 141.
Hacc ü zekât: 246.
haccın hakikâtleri: 246.
Hacı paşa: 20.
hakikat: 138, 287, 289, 290, 295, 302.
hakka'l-yakîn : 295.
Hakk'ın didarını görmek: 260.
Hakk'ı dünyâda iken bulmak.....: 123.
Hak leşkeri : 122.
Hâlde vahdet-i vücûd : 265.
Haliloğlu Yahyâ : 20.
Halil Zeybek : 31, 87.
Halk Edebiyatı : 172.
Halk söyleyişleri : 212.
Hallauer Jacob : 27.
hamse sâhibi : 170.

Haneff : 260.
harâbat : 124, 154, 158, 286, 294.
Hasan-ı Basrî : 127, 294.
Hasan Gâzi : 86.
Hasan Tanalan : 31, 33.
hassü'l-hâs : 150.
hâsûd olmamak : 145, 187, 247, 250.
hâs ü âm : 293.
hayâ : 252.
Hayâ imandandır : 259.
Hayr ü şer : 145, 236, 237, 239, 262, 292.
hayrül-beşer : 225.
Havz ü kevser : 235.
hây u huy : 199.
hayrül'alîm : 199.
heyhât sahrâsı : 130.
heykel olmuş sözleri : 291.
Her şey ona dönecektir : 303.
hırkası dört pâre : 269.
hicâb perdesi : 245.
Hicâz'da hac farızası : 54, 78.
Hikâye-i şeyh-i San'an : 19.
Hoca Attar : 18, 20, 109, 192, 294.
Hoca Dehhânî : 19.
Hoca Mahmûd : 20.
Hoca Mes'ud : 20.
Hoca Sa'deddin : 64.
Hoy : 25.
Hubbu'l-Vatan mine'l-İmân : 198.
hünâbe : 193.
Hur u gılman : 201, 235, 262, 285.
Hüdhd ile Sîmurg : 114, 118, 272.
hûkm-i ilâhî : 237.
hükümran kılduk : 257.
Hümâ gölgesi : 294.
Hüsâmeddin Mahmûd Beğ : 71, 72, 73, 74, 76, 297.
hüsn-i cemâlin arzâlar : 157.
Hüsn-i latîf : 117.
İbâdet : 149, 239, 240, 217, 259.
İblis : 107, 223, 290.
İbni Alâ : 19.

İbni Batûta : 23, 71, 72, 78.
İbni Fenârî : 24, 57, 65, 66, 67, 81, 84, 163, 203, 298.
İbni Fenârî (Fetvâ bulam mı ki aceb-Varsam İbni Fenârî'ye) :
66, 68.
İbrahim (Peygamber) : 108, 119, 128, 132, 150.
İbrahim Edhem : 294.
icâzetnâme : 42, 43.
icâzetnâmeyi yoğurt içine doğrayıp içti : 43.
İçki : 246.
İgen İgen dikkürür : 69.
İğne kılıcın yaptığı işi yapmaz : 113.
İkinci Namazı : 242.
İkrâr-ı Sâf : 145.
İlâhîler : 175, 295, 301.
İlâhî âlem-i sırr-ı hafiyât : 97.
İlâhî Hüdâvend-i Kerim : 94.
İlhan Abaka : 5.
İlhan Bağgöz : 58.
İlk Osmanlı Şeyhü'l - İslâm'ı : 24.
İlm-i Ledûn : 119, 295.
İlm-i şeriat : 288.
İl ü ulus : 168.
İmâle : 158, 301.
İmân : 246, 252, 270.
*İmdi bu derviş dahı Muhammed Mustâfa'nun sekiz yüz yılında
geldi :* 57, 64, 79.
İnâyet-i Hak : 145.
İnsan (iki direkli bir şehir) : 122.
İncil : 224.
İnsan ancak çalıştığına erişir : 257.
İnsan donunu giydirüp. : 124, 287.
İnsâniyet hâli : 149.
İnsanın dört safhası : 110.
İnsanın dünyaya gelmekten maksudının. : 126.
İnsan-ı Kâmil : 105, 275.
İnsana müteallik : 271.
İnsan vücudu : 207, 208.
İnsan vücudunun organlarının rakamlarla gösterilmesi : 110.
İsâ Beg : 24.
İsâ Peygamber : 108, 128, 132, 194, 224, 225, 229.

İsâ nefesli : 115, 229.
İshak Beg : 22, 57, 58, 65, 66, 67, 69, 298.
İshak Beğe söylesem : 69.
İstanoz (Korkud-eli) : 21, 24.
İskender-nâme : 20.
İslâm'ın beş şartı : 130, 240.
İtikat : 216, 259.
İy sıfatun Kulhuva'llahü Ahad : 92.
İznik imparatorluğu : 4.
İşk u cân : 280.

Kâbe - pût : 130, 233, 240.
Kâbiliyet-i latif : 145, 146.
Kâbus - Nâme : 20.
Kadı Burhaneddin : 10, 20.
Kâf u Nûn : 118, 124, 139, 236, 237, 263, 265.
Kâf Dağı : 36, 109, 110, 192.

Kâinat bir noktadan ibâretti : 110.
Kâinat - gahir : 207.
Kâinatın defteri : 271.
Kahire nüshası : 79.
Kahta : 4.
Kanlıyı (Kağrı arabası) : 219.
Kalkaşandı : 21, 71.
Kâlû belâ : 255.
Kamû âlem içinde cân olubdur : 109.
kân : 280.
kan pıhtısı : 256.
kand ü şeker : 169.
kanı sen yine kan ile yursın : 211.
kaplı kaplı bagalar : 152, 161, 172, 176.
Karacaahmet : 305.
Karasioğulları : 7, 8.
Ne karı var ne koca : 69, 83, 206.
Kârhâneyi bünyâd-iden üstâdî. : 126.
Karpuz gibi yoğun yumrı sözden top yonup. : 126, 147.
Karun : 116.
Karye-be-karye : 125.
karye-i ada : 24.
Kaside : 170.
Kaside-i Dolab : 55, 170.

Kasrû'l-ayn : 54, 79, 296, 304.
Kaş : 21, 24.
katre : 123.
Kaya Kuşu : 124, 212.
Kaygusuz Abdal'a âit yerler verilmemiştir.
Kaygusuz adını almış : 88.
Kaygusuz Çeşmesi : 83.
Kaygusuz İbrahim : 305.
Kaygusuz Mahallesi : 83.
Kaygusuz rehâ buldun : 77.
Kaval : 199.
Kavak ağacı : 45.
Kayılar : 8.
Kaygıdan uzak olma..... : 77.
Kayser : 116.
Koza ve kader : 236.
Kazzâz : 125.
Kefersûd : 11.
Kel ilaç eylese önce kendi başına çalardı : 127.
Kelebek ok yay almış : 161.
Kelebek uçmakla kuş olmaz : 113.
keleci söyleme : 249.
Kendini bilen Rabbını bilir : 123, 226, 227, 258, 271.
Kelile ve Dimne : 20.
Kelime hazînesi : 181.
Kelime-i Şahadet : 240, 241.
Kendi kendine tecellî : 265.
Kendini bil sen hayvan değilsin : 116.
Kenz-i mahfi : 263.
Kerpiç eyledi : 123.
Kertenkele dirilmiş : 161.
Kesret : 115, 265, 281, 303.
Keşşâfû'l-Kulûb : 111, 273, 293.
Kevâkib : 263.
Kevn ü mekân : 277.
Kible-i cân bilmezem : 155.
Kıbrıs Kralı Pierre : 14, 71.
Kılagılı İsâ : 36, 37, 38.
Kılıççı Yûsûf (Ahî Yusuf) zâviyesi : 24.

Kıl u kâl : 200, 260.
Kırgılluk : 138, 190.
Kırım geçmege : 161.
Kırk yıl hizmet : 65, 297.
Kırk devriş : 45, 46.
Kıssa vü hikâyet : 268.
Kibir : 115, 247, 250, 302.
Kisrâ : 116.
Kitâb-ı Mıglâte : 91, 94, 97, 98, 99, 100, 129, 193, 227, 228,
236, 240, 270, 287, 294, 298, 299.
Koç ile İsmâil : 230.
Kocatürk, Vasfı Mâhir : 62, 63, 65, 66, 67, 78, 102, 207.
Konşı hakkı Tanrı hakkı sözü : 126, 197.
Konya : 6, 11, 14, 19.
Korkudeli : 22, 23.
Kosova zaferi : 9.
Koşma : 172, 175.
Kozmik kavramlar : 105, 300.
Köçek : 130.
Köprüllü, Fuad : 27, 62, 63, 80.
Kösedag Harbi : 5
Kul Kaygusuz : 78, 165.
Kulhuva'llahü Ahad : 156, 217.
Kurt Koyun-ıla bile karışdı. : 118, 210.
Kuş dili bilirsən söyle : 128, 295.
Kuz eylemegil : 162.
Küfr ü imân : 125.
Kûh-ı Kâf : 114, 192, 265, 272.
Küllî hâl : 150.
Küllü men aleyhâ fan : 197, 255.
Künbed-i devvâr : 200.
Kûn fe - yekûn : 255.
Kürd ayran içeri : 113.
Kürd için cacığı : 117.
Kûzeger balığı : 124.
Ladik : 7.
lâ - belî : 262.
lâilâhe illallâh : 144, 175, 176, 240, 241.
lâ-mekân : 106, 195, 245, 261, 299.
Lâ-yemût : 246.

Lem - yezal : 217, 263.
Leylâ - mecnûn : 117, 136, 266.
Leylek : 113.
Livâ-i Teke : 23.
lutf u ihsan : 48.
lutf-ı vefâ : 157.

Mahmud bin Alaeddin bin Yusûf : 72.
Maglata (bak : Kitâb-ı Mıglate) : 129, 130.
Mahbûb-ı dildârım : 156.
Mâh-ı tâbân : 246.
Mahlas alışı : 41, 77.
Makâm-ı Kâbe Kavseyn : 135.
Makam ve hâl ehli : 124.
Mahrem-i esrâr : 121.
Malazgirt : 7.
Mâlike'l - Mülk : 217.
Manastır'da bir başacuk : 82, 83, 88, 214.
Manavgat ve Alâiye emirlikleri : 72.
Mancınık Kurulur : 133.
Mansûr : 119, 160, 266.
Mantıku't - Tayr : 18, 20, 109, 122, 192.
Marburg nüshâsı : 93, 104, 106, 169, 298.
Mârifet : 145, 151, 237, 287, 289, 290.
Marsuvan'da at katır komadım geçdüm : 178.
Marzubân - nâme : 20.
Mâ - tekaddem : 277.
Mecâz : 198, 201, 260.
Mecmûâ-ı Latife : 92.
Mekke - Medine : 246, 296.
Melâmîlik : 26.
Melâmet tablı : 295.
Melekler (Cebrâil, Isrâfil, Mikâil, Azrâil) : 220, 221, 222,
272.
Memlûkler : 87.
Menâkıbu'l - Ârifin : 20.
Menâkıbnâme : 27, 28, 29, 35, 39, 59, 65, 76, 78, 100.
Menkabevî hayatı : 63.
Men arefe nefsehu : 111, 140, 147, 197, 258, 271, 302.
Merâtib-i erbaa : 110, 112, 138, 242, 287, 290, 295, 303.
Mesâlikü'l - ebsâr : 71.

Mesnevî : 90, 93, 109, 114, 118, 170, 280, 298.
Mesnevî-i Baba Kaygusuz : 90, 93, 94.
Mest ü şeydâ : 200.
Mey : 294.
Meyhâne : 294.
Mey - fûrûş : 249.
Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî : 18.
Mevlâna Şemseddîn ibni Muhammed el - Fenârî : 24, 57, 298.
Mevc : 285.
Mısır : 7, 15, 28, 44, 47, 53, 58, 78, 297, 298.
Mısır'a geliş tarihi : 65.
Mısır Sultânı : 49, 51, 53, 71, 135, 136, 296.
Mısır - Sûriye Memlûk İmparatorluğu : 2, 5.
Mihnet ü cefâsı : 34.
Minbernâme : 74, 75, 89, 91, 102, 120, 170, 289, 298.
Mirâc : 119, 150, 245.
Miskine dahı nazer eyler : 131.
Miskin Kaygusuz : 78.
Miskin Sarâyî : 78.
Mizân : 196, 233.
Mogallar : 1, 2, 4, 5, 6, 11, 13, 14, 17, 18, 25, 26.
Molla Seviündük oğlu Acı Doyuran Aganın Ulu Babası Hızır :
122, 214.
Mora ve Attika Seferi : 9.
Muazzam bir şehre benzer : 206, 272.
Muhammed (Hz. Muhammed) : 106, 107, 108, 128, 132, 134,
136, 139, 141, 142, 143, 145, 149, 225, 260, 264, 294.
Muhtâr-ı keşşâf : 272.
Mukâleme : 193.
Mukattam dağı : 855.
Münacaat : 109.
Murad Hân (2. Murad) : 3, 9, 8, 24, 58, 65, 66, 67, 69, 203.
Murad Hân'a halvet anlatsa sözl : 70.
Murad Hân (*bize bin mut piring dise Murad Han*) : 70.
Murad Hân'a varımadum : 68, 163.
Murakkâ : 145.
Musammât : 169.
Mustafâ Âlî : 64.
Muvahhidlik Kâl ile olmaz : 124.
Mutasavvıflar : 17.

Mübârizü'd - Din Mehmed Bey : 21, 22, 23, 72, 73, 74.
Muinüddün Pervâne : 5.
Mülâzimet : 146.
Mülhid : 124.
Mürşid-i Kâmil : 127, 145, 146, 290.
Mülk ü imâret : 199.
Mü'minin Kalbi Allah'ın evidir : 259.
Mü'min mü'minin aynasıdır : 259.
Münakkaş : 196.
Mûsâ (Hz. Mûsâ) : 108, 119, 128, 150, 224, 265.
Müstezâd : 104, 105, 171, 301.

nâfe : 266.
Nakşibendilik : 26.
nakş, nakkaş : 15, 147, 303.
nakş ü hayâl : 143, 239, 265, 266.
nakş ü pergâl : 128, 263.
Namaz : 242, 244, 246, 246.
Namaz sorar mısın : 242, 243, 244.
Nâmeler ve haberciler : 123.
nâr-ı câhim : 234.
nasihat verme : 186.
Nasreddin Hoca : 215.
Nât-ı Aliyyü'l - Mürtaza : 94.
nefs : 111, 119, 121, 125, 126, 142, 162, 173, 195, 221, 222, 241, 280.
nefir : 231.
nefs-i küll : 238, 262.
nefy : 241.
nefy ü isbat : 241.
nemed ile post diyi : 165.
nemrûd : 116, 132, 133, 150, 223.
Nergis - Gülbahar : 162, 202, 214.
Nesimî : 20.
Nil Nehri : 53, 296.
nişân bî - nişân : 277, 281.
Nizâmî : 20.
nöker olmagıl : 288.
Nur, Rıza : 27, 28, 58, 62, 63, 65, 76, 79, 84, 85, 86, 102.
nûr-ı imân : 246.

nutk-ı hak : 276, 279.
nutfe : 190, 256.
nutuk : 175, 178, 301.
Nûh Tûfânı : 108.
Nâr u zulmet birlige yitdi tamam : 111.
nüsha-i âlem : 271, 273, 287.
Oba Köyü (Alanya) : 72.
Od : 112.
Oğlanlık : 138.
Oğuzlar : 6, 17.
On sekiz bin âlem : 261, 278.
Oruç tutmak : 245, 246.
Osmanlı Devleti : 1, 2, 3, 8, 9, 23.
Osman Gazi : 8, 9, 64.
Osmanlı - Karaman Savaşı : 9.
Öğle Namazı : 243.
Öküz : 221.
Öküzün balgın işi bitmiş : 134.
Ölüyü mezarından çıkarıp soyar : 119.
Örfiyye : 123.
Öz Kan-ıyla yudu : 199.
Özünden geçmeyen, rabbını bilmez : 121.
Paflagonya : 7.
Pampyliya : 22.
Pamuk yaratıldı : 108.
Parsa ura : 193.
Pâs - bân : 209.
Peleng : 30.
Pelekanon : 8.
Penbe atar hallac : 125.
Pergâl : 146, 196, 263, 264.
Peygamberlerin isimleri : 109, 225, 228.
Pierre : 71.
Pilâv (Kaygusuz) : 77.
Pinhân : 156, 198, 278, 279, 280, 283, 284.
Pîr (pîr tutanmak, pire bağlanmak) : 110, 228, 289, 290.
Pococke : 85.5
Provençalılar : 14.
Rabbın rahmeti : 257.
Râif yelkenci : 103.

rehber : 290.
revnak : 238.
Rıdvan : 233.
Risâle-i Kaygusuz : 91, 93, 97, 121, 122.
Risâletü'l - Ahmediyye : 59.
riyâ : 242, 248, 302.
Roma İmparatorluğu : 1.
Rudolf Tschûdi : 27, 60, 84.
Rumeli : 1, 8, 84, 298.
Rumeli'den bahseden şîirleri : 80.
Rumeli Fâtihî : 8.
ru'yetu'llah : 285, 303.

Sabah Namazı : 243.
Saddâk söylerem : 166.
Sâdi : 20, 192, 294.
Sadr-ı âlâ : 44.
safılık (riyâsızlık) : 247.
sag u sol : 285.
sahib-i kemâl : 156.
sakal kırmak : 295.
Salâtnâme : 105, 242, 245.
Salcı, Vahit Lütflî : 27, 28, 102.
Salsal - nâme : 19.
Sam : 230.
Saray Kasabası : 63, 78.
Sarayî mahlasını kullanır : 63, 78, 207.
Saray : 207, 239, 240.
Saraynâme : 91, 93, 94, 147, 153, 170, 239, 241, 279, 298, 300.
Saruhanogulları : 7.
Savm ü salât : 245.
Seb'al - mesânî : 51.
Secde Kılıbân ayagın öpdüğü : 251.
Sefer : 286.
sekâhum - rabbuhum : 233, 285.
sekiz yüz yılında geldi : 65.
Selçuklular : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21,
22, 24, 73.
Semendire Fâtihî Gazi İshak Beg : 67.
Sen sana degeni iste : 131.

Sencû : 233.
Serencâm : 200.
Serdih olubdur : 199.
Settarü'l - uyûb : 217, 248.
seyâhat : 286.
Sevdâ (siyahlık) : 116, 246, 282, 295.
Sevgiliye hasret : 284.
Seydî Hızır zâviyesi : 24.
Sır (sırr-ı ilâhi) : 278, 279, 280, 281, 282.
Sır pinhân : 280.
Sırata'l - müstakim : 116, 233, 234, 274.
Sırp Hudut Kumandanı : 58.
Sırrım sevdiğin kardeşden sakın : 209.
sırr-ı lâ - yezal : 119.
sırr-ı muğlak : 269.
sırr-ı ezel ü ebed : 292.
Sidretü'l - müntehâ : 135, 224.
Simurg : 109, 110, 114, 192, 272.
Slpâhi : 197.
siyâh libaslı : 11.
Sofya'ya göçsem direm : 82.
Soganı arpa ekmeğini : 113.
Sogdak serefi : 4, 14.
Söğüt : 3.
Söfi : 290.
Soy soylayanlar : 155.
Sör : 280.
Sözün yüzünden perdestin : 195.
Su oldu aktı : 106.
Su dolabı : 55, 105.
Su görmeden etegün çemrenirsün : 209.
Subh u şâm : 264.
Sultan : 281.
Sultân-ı yegâne : 281.
Sultânü's Sevâhl : 21.
Sultan Veled : 18, 19.
Sular damarım : 128, 143.
Sûret-i insan : 284.
Sûretü'l - Mülk Tefsiri : 19.
Süheyli Nevbahar : 20.

Sülemiş ve Demirtaş : 6.
Süleyman (Peygamber) : 135, 188, 227.
Sünnet : 244.
Sünü çuvalda gizlenmez dimişler : 117.
sünük (eti gitmiş sünüğe) : 161, 203.
Sûr çalındı : 231, 281.
Şâh-ı kadim : 157, 166.
Şâm : 136.
Şamak şehri : 136.
Şarab içem (şarab u 'ıyş) : 165, 260, 285, 286, 294.
şarap içmek mecâzî mânâ ile kullanılmakta : 286.
Şarkî Karaagaç : 71.
Şathiye : 29, 175, 176, 201.
Şeceretü'l- İslâm : 130, 240.
Şeddâd : 116, 133, 223.
Şehir (insan) : 127, 135, 272.
Şehirden on mil mesâfede.. : 78.
Şehr-i muazzam : 138, 196, 208.
Şehr-be-Şehr : 125.
Şem-i Fânus : 168.
Şerâfî'd-Din Ali Yazdî : 21.
Şeriât : 138, 242, 247, 287, 288, 289, 290.
Şeyh Mehmed Efendi : 96.
Şeyh-i Vaktız : 127.
Şeyh Balaban Zâiyesi : 24.
Şeyh Beg zâviyesi : 24.
Şeyh Cûşî : 85
Şeyh İshak zâviyesi : 24.
Şeyh Orhan zâviyesi : 24.
Şeyhü'l-Magaverî : 85
Şeyhu'n-Nuhûs : 193.
Şeytan : 130, 132, 133, 134, 193, 194, 220, 222, 223, 275..
Şeytanın torbası ve dagarcığı : 132.
Şeyyâd Hamza : 18, 19.
Şeyyâd İsâ : 19.
Şuayyûb : 265
Şükrü Elçin : 103.
Şiblî : 127, 294.
Şihâbeddin Ömerî : 71, 72.

Şîrâzlı Sâdi : 18.
Şîrâz şehrinde : 213.
Şit : 108, 265.
Schimmel, Annamaria : 61, 84.
Tabl-ı beşâret : 282.
Taca - Tacca (Teke) : 23, 73.
Tabduk Emre : 65.
tahkiye : 186, 193.
tarikât : 138, 242, 247, 250, 287, 288, 289.
tasavvuf ve tarikatlar : 3.
Tavus'a seyrân-ı bostan gerekir : 113.
tecelli : 216, 273, 274, 275.
teferrüc : 286, 287, 300, 303.
tefsîr : 260.
Teke Beği Mübarizeddin Mehmed : 87.
Thema Anatolike : 1.
Teke Beği : 23, 24, 35, 36, 38, 39, 74, 77, 87, 296.
Teke ili : 21, 23, 24, 30, 37, 86.
Teke emirliği : 22.
Teke Sancağı : 48, 49.
Teke Livâsı : 23.
Teke oğulları : 21, 22, 23.
Tekke edebiyatı : 20, 26.
tekebbür : 144, 186, 241, 249, 289.
Tekkeler - medreseler : 15.
tenâvül eylese : 46.
tendûre : 221.
Ten ü Cân : 119, 277.
temâşâ : 285.
Terâvih namazı : 243.
tertemiz içecekleri içirir : 257.
tesbih : 20, 283.
tevil : 260.
Tevrât : 224.
Tevâzu : 247, 250, 302.
tevhid : 120, 144, 241, 276, 283.
ticârî köprü : 14, 15.
tobrası (torbası) : 250.
toz eylemgil : 162.
Töre - düz : 131, 283.
Tuna : 9.

Tunca kıranundadır : 82, 101.
Tûbâ : 235.
Türk Dilince bu kadar bilirüz : 145.
Türk Dilin Tanrı buyurdu : 191, 220, 221.
Türk aşiretleri : 4
Türk Dili ve Edebiyatı : 17.
Türkçe bilmez misin? : 143.
Türkmenler : 7, 8, 9, 11, 12, 13, 210.
Türkman barışmaz . . . : 210.
Türkmen'e cıg : 17.
Türkmen yaylaya göçer : 113.
Türkmene vir yahni-y-ile burmayı : 113.
Türk sofilleri : 18.
Tuz ekmek hakkı : 211.
Uc beği : 8.
Uçmag : 159, 169, 221, 235.
Ulcaytu Hüdâbende : 7.
Ulu'l-emre : 148.
Ulus : 168.
Umur Beg : 7.
Uş avâre : 158.
Uzuvlar (12 uzuv) : 138.
Üç - Oklar : 23.
Ümmü Gülsüm : 86.
Ümmü'l-Kur'an : 51.
üstâd-ı emîn : 196.
Vahdet deryâsı dalgalandı : 120.
Vahdet - Kesret : 276.
Vahdet üstündeki perde : 106.
Vahdet-i vücûd : 109, 11, 114, 117, 118, 141, 143, 145, 146, 216,
218, 229, 233, 235, 237, 241, 245, 255, 261, 271, 274, 276,
299, 300, 302.
Vâmık - Azrâ : 117.
Varaka ve Gülgâh : 20.
Vatan : 207.
Vatan-ı aslî : 123, 284.
Vatican Turco : 102.
Vasf-ı hâl : 124.
Vellâyet devrinin başlaması : 108.
Vellâyetnâme-i Sultan Abdâl Mûsâ : 95.

Vefî : 115.
Vitir-Vâcib : 243.
Visâl-i bâde : 233, 285.
Vize, Vizeli Alaeddin : 63, 78, 305.
Ve hüve bîküllî şey'in muhit : 302.
Vuslat : 284.
Vuslat-ı fûrkat : 285.
Vücûd : 206, 277.
Vücûd-nâme : 91, 97, 98, 99, 101, 137, 208, 221, 268, 271, 272, 290, 298, 300, 304.

Yakûb gibi gözleri yaşla dolu : 112.
Yanbol'da bir karı : 82, 83, 88, 160, 161, 163, 173, 176, 177, 204.
Yancucağı : 252.
Yamrı yumrı söyledim : 177.
Yatsı Namazı : 243.
Yayın gerilmesi : 130.
Yavuz Sultan Selim : 54.
Yazıcıoğlu Ali : 73.
Yedi seyyâre : 137.
Yinanç, mükrimin Halil : 71, 73.
Yine gönlüm denizi taşı çağlar : 117.
Yini Hamam'dan beri : 82.
Yol eri (evliyâ) : 110, 111, 238, 289, 290, 292, 293.
Yola diken helvâya tuz salmagıl : 210.
Yorganın kadar uzat ayagın : 209.
Yunus Emre : 18, 19, 20, 65, 303.
Yusuf-ı Meddâh : 20.
Yusuf ve Zeliha : 19.
Yücelerden yüce gördüm : 152, 163, 173, 176, 218.
Yüz eylemegil : 162.

Walter Björkmann : 61, 84.
Zafer-nâme : 21.
Zagra-ı Atikli Derviş Ali : 102.
Zâhid öz huzûrunu beklemeli : 112.
Zann ü gümân : 246.
Zât : 26, 303.
Zebûr : 224.
Zekât : 245.

Zen ü ferzend : 288.
Zerger eyledi : 125.
Zerk ü tezvir (Zerk ü riyâ) : 248, 249, 251.
Zeyneb : 86.
Zihaf : 159, 301.
Zirk ü tesbih : 112.
Zina : 246.
Zir zemin : 196.
Zülfikar : 150.
Zülfinde ber - dâr olmuşam : 157.
Zülf-i perişân : 117.

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Yanlış	Doğru	Satır	Sahife
osmanlılarm	Osmanlıların	23	8
yada	ya da	12	10
anarşı	anarşi	5	11
eitmiştir	etmiştir	5	12
ilım,	ilim	24	23
Kaç	Kaş	25	24
Menkâkıbnâme'ye	Menâkıbnâme'ye	2	29
Jakob	Jacob	10	27
Akainiş	Akçainiş	dipnot	33
boş	hoş	23	46
Kûf	Kûfe	18	55
Câniü'n-nezâîr,de	Câmiü'n - Nezâir'de	6	60
Sarâyî	Sarâyî	2	78
nısfınd abu	nısfında bu	7	85
kâdir	Kadîr	20	92
Kal'a dan	Kal'adan	6	110
S. H.	S. N.	31	120
Şofi	Sofi	10	121
(Acı Doyuran),ın	(Acı Doyuran)'ın	27	122
devip	deyip	14	128
rehifli	redifli	8	129
«ayın	«yayın	1	130
halillullah	halîlullah	19	228
Şahtiye	şathiye	17	176
-altıbinine ne	altı binine	22	195
dürr ü dîvârı	der ü dîvar	16	196
kaş	Kaş	12	259
ne hiyleriyle	nehîleriyle	12	140
yolyadı	yolladı	2	284
Künhü'l-Ahbar	Künhü'l - Ahbar	5	316

Kaygusuz Abdal; XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Alaiye Sancak Beyi, Hüsameddin Beyin oğludur. An'anaye göre kendisi, on sekiz yaşında Elmalı'da Abdal Mûsâ'ya intisap eder, ona kırk yıl hizmetten sonra 'İcâzet' de alıp, gönlü cûşâ gelerek 'gönlünden' konuşmaya başlamıştır. Daha sonra kırk dervîşi ile beraber hacca gider. Döndükten sonra da Anadolu ve Rumeli'de birçok yerleri dolaşır ve Elmalı'da 1444'de vefat edip, şeyhinin yanında ebedi istirahatgâhında yatmaktadır.

Kaygusuz, Yunus'un da muakkibi olarak, bir ömür boyu 'manzum ve mensur karışımı' olmak üzere on yedi eser yazar. Onun bu eserlerindeki beyit sayısı da takriben yirmi iki bin civarındadır. Kendisinin, bir bey oğlu olması hasebiyle de, döneminin bütün bilim dallarında eğitim öğretim gördüğü bilinmektedir.

Kaygusuz, Türkçeyi bütün eserlerinde en iyi bir şekilde kullanmıştır. Hatta o, 'Tanrı'yı- Hz.Âdem'i ve Cebrail'i de aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi;

Türk dilin Tanrı buyurdi Cebrâil

Türk dilince söylegil dur git digil

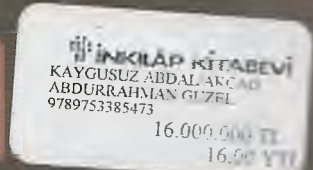
Türk dilince Cebrâil hey dur didi

Duru- gel Uçmag'un terkin ur didi

'Türkçe konuşurmuş'tur. Çünkü Türkçe ve Türk milleti onun en önemli bir tutkusudur. O, bu tutkusunu her vesileyle eserlerinde ortaya koymaktan da kaçınmamıştır.

Ahmed Yesevi ve Yunus Emre'den sonra Kaygusuz, gerçek anlamda Anadolu sahası 'Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı'nın en önemli 'mutasavvîf şâirleri'nden biri olmuştur. O, hiçbir lokal grubun malı veya temsilcisi olamaz. Çünkü o, uluslar arası bilimsel yeteneğe sahip güçlü bir 'mutasavvîf şâir'dir. Geçmişte ve günümüzde bazı lokal gruplar, onu kendilerine mal etmek istemişlerse de, onun eserlerindeki muhteva zenginliği, onların bu dar bohçalarına sığmamıştır. Çünkü onun eserleri; 'îtikat, ibâdet, ahlâk, fen bilimleri, sağlık bilimleri, su ürünleri, yer bilimleri, astronomi, hukuk, Türklük bilimi, insan sevgisi, hoşgörü, edebiyat, felsefe'.vb'leri bilim dallarından oldukça geniş bilimsel verilerle dolu bulunmaktadır.

Çünkü Kaygusuz, 'Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı'nın zengin birikimlerini geniş halk kitlelerine aktarmakta büyük başarı göstermiştir. İşte bu eser, onu bütün yönleriyle tanıtacaktır.

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.

Tuna Cad. 8/1 06420 Kızılay-ANKARA • Tel:(0.312) 432 17 98-433 86 51 • Fax:(0.312) 432 26 52

akcag.com.tr/E-mail akcag@akcag.com.tr